

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MØEN
beskrevet
af
J. Paludan
Sognepræst til Phanefjord
II. Deel.

.....over Søen
Staaer Øiets Glæde, Danmarks Skiønhed, Møen,
og viser frem til stolte Søemands Lyst,
sit høie, fulde, kridnehvide Bryst .

F o r s ø g

til

en antiqvarisk, historisk, geographisk
og statistisk

Beskrivelse over Møen,

ved

Johan Paludan,
Sognepræst til Phanefjord.

Udgivet efter Forfatterens Død.

Anden Deel,
med Kort og Kobber.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler Fr. Brummer.

Trykt i Thieles Bogtrykkerie.

Velkomne Subscribenter.

Hs. Høihed Prinds Christian Frederik	1	Exempt.
Det Kongelige Danske Cancellie	1	—
Hr. Grosserer Vorgen	1	—
Fru Kammerherrinde de la Calmette	1	—
Hr. Etatsraad Engelstoft (R*)	1	—
— Justitsraad Fischer	1	—
— Pastor Gad	1	—
Den Gyldendalſke Boghandling	1	—
Serlufsholms Skole	1	—
Hr. Justitsraad Høst	3	—
— Oberst v. Lønborg (R*)	1	—
— Capitaine Lund	1	—
— Major v. Mangor (R*)	1	—
Hs. Excellence Statsminister v. Møsting (S. K.*) 2c.	2	—
Hr. Dr. Müllerg	1	—
— Amtsforvalter Paulsen	1	—
— Artillerie = Capitaine v. Schønning	1	—

Forerindring.

Med at gjennemgaae den Samling af Efterretninger, Forfatteren havde efterladt sig til den anden Deel af sin Beskrivelse over Nøen, fandtes snart, at disse deels vare ufuldstændige, deels noget forældede. Der er saavidt muligt forsøgt at afhjælpe disse Mangler, for at denne Deel af Bogen i Forbindelse med den første kunde udgjøre en nogenlunde fuldstændig Beskrivelse over Nøen.

I Særdeleshed fandtes Kortet, som følger med den første Deel, usikkert til at give et rigtigt Overblik paa Nøens nuværende Bestaaffenhed. Vel ere Herregaardene derpaa aflagte, Raavnene Hstermark og Torpe, paa Videnskabernes Selskabs Kort forbyttede, her rigtigheden anbragte, m. m.; men i det Væsentlige har det Intet forud for hiint Kort. Skovenes Omridse ere nu heelt anderledes; et Par nyere Byer mangle o. s. v.

VI

Her er derfor tilføjet et nyt Kort over Mæen og de mindre til Mæenboe Herred hørende Her, i Steentryk, reduceret efter Herredskortet, til 12 Dec. Tommer pr. Mill, i det kongl. Matriculeringscontoir. I Henseende til Bakkesituationen har man, formedelst Mangel paa gode Speciekkort, kun omtrentlig kunnet angive Dens forskjellige Hvidestrøg, og hvad de udflyttede Bøndergaard angaaer, hvilke ikke alle findes afslagne paa Originalen, har det maaskee ogsaa nogle Mangler. Men, da det isvrigt er efter de nyeste og bedste Opmaalinger, der findes, vil det langt bedre end hiint svare til sin Bestemmelse.

Arealet er overalt i Bogen angivet overeensstemmende med Jordebøgerne i det kongl. Matriculeringscontoir, og disse Angivelser ville saaledes ogsaa stemme overeens med Kortet. Men hvad Hartkornet angaaer, findes det i bemeldte Jordebøger paa adskillige Steder urigtigt angivet, f. E. det privilegerede Hartkorn af Hovedgaardstaxten til Godset No. 2: 43 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdk. 1½ Alb. istedetfor 48 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdk. 1 Alb. m. m. Jordebogen af 1769, efter hvilken Kongen folgte Landet, saavel som Herregaardenes nyeste Jordebøger, ere derfor confererede med hine, og man tør saaledes haabe, at i Angivelsen af Hartkornet ikke

skal findes nogen Feil af Betydenhed. Den Forstjæl, der findes mellem Herregaardenes Hartkorn og Areal paa Tab. B og paa Tab. E-L, hidrører derfra, at nogle af de, ved Bøndergodsets Udskiftning under Hovedgaardene indtagne, ufrie Jorder ligge i et andet Sogn end Hovedgaarden, og derfor paa sidstnævnte Tabel ere indbefattede under de Byer, som de oprindeligen hørte til.

Endskjøndt Bogøe ikke er omtalt af Forfatteren i det forudskiffede Grundrids, er den dog, efterdi den i det Verdslige hører til Møenboe Herred, og stedse har deelt Skjæbne med Møen, ikke forbigaaet her, men særskilt omtalt i den specielle Beskrivelse over Herredets Sogne. I Capitlet om Folkemængden er den ikke taget med, fordi dens Folkemængde, efter de anførte ældre Folketællinger, ikke vides, og der desuden i Tabellerne over Fødte og Døde var en Defect for 1814, som der, for denne Æ, ikke var Leilighed til at faae suppleret af Kirkebogen. Tabellerne over Copulerede, Fødte og Døde ere sammendragne af de aarligen fra Sognepræsterne indgivne Tabeller, som findes i det kongelige Rentekammers Archiv. Herfra habes ogsaa de Udtog af Dokumenter, som, til nærmere Oplysning om Møens Tilstand i den sidste Halv-

VIII

deel af det 17de Aarhundrede, ere tilføiede i Anhanget fra No. II til No. 16.

Med Hensyn til Kobberne er det maaskee ikke overflødigt at bemærke, at det idetmindste er 20 Aar siden Tegningerne dertil bleve forfærdigede. Gjenstandene kunne i et saadant Tidrum meget have forandret sig, og Tegneren være undskyldt, om disse Prospecter nu ikke findes saa lignende, som En eller Anden maatte fordre. Fra Kobberstikkerens Side ere de saa særdeles vel udførte, at de sikkerlig ikke ville fremkalde en altfor ringe Forestilling om de Egnes Skjønhed, de skulle fremstille.

Udgiveren.

I n d h o l d.

Første Hovedafdeling. Møens Skjæbne i det
18de Aarhundrede, og i Særdeleshed om Landets
Salg i Aarene 1769 og 1774 . . . . S. 1

Anden Hovedafdeling. Landets Naturbe-
skrivelse 25

§. 1. Om Overfladen, dens Udstrækning og Bessaf-
senhed . . . . . —

§. 2. Om Landets Jordbund og dybere Grundbessaf-
senhed 38

§. 3. Om Vandene, som omgive Øen 46

§. 4. Om Klimatet, Planter og Dyr 54

§. 5. Naturskønheder 63

Tredie Hovedafdeling. Geographisk og
statistisk Beskrivelse over Møenboe Herred . 75

Første Capitel. Oversigt over Herredet i geogra-
phisk og statistisk Henseende . . . . . —

§. 1. Herredets Inddeling, Areal, Byer, Herre-
gaarde, Antal af Bøndergaarde og Huse,
Hartkorn, Folkemængde og Produktion . . . . . —

§. 2. De kongelige Embedsmænd og deres Indkom-
ster 85

§. 3. Skolevæsenet 87

X

§. 4. De Fattiges Forsørgelse	S. 96
§. 5. Om Veie og Befordringsanstalter	100
Andet Capitel. Beskrivelse over ethvert Sogn i	
Særdeleshed	103
§. 1. Stege Sogn, med Kjøbstaden Stege	—
§. 2. Damsholte Sogn	132
§. 3. Phanefjord —	136
§. 4. Kjelbye —	140
§. 5. Elmelunde —	145
§. 6. Borre —	148
§. 7. Maglebne —	152
§. 8. Vogøe Sogn, samt Lørøe og Langøe	156
Tredie Capitel. Beskrivelse over Herre- og Gæde-	
gaardene	160
A. Marienborg	—
B. Nordfeld	180
C. Klintholm	186
D. Liselund	191
E. Aalebefgaard	194
Fjerde Capitel. Om Folkemængden og dens Til-	
vært til nærværende Tid	197
Femte Capitel. Om Næringsveiene	
§. 1. Om Agerdyrkningen	—
§. 2. Om Handel, Søefart og andre Næringsveie, Industrie og Huusflid	235
Sjette Capitel. Om Indvaanerne i fysisk, in-	
tellectuel og moralsk Henseende	251
§. 1. Om Møenboernes Legemsbygning, Sundheds- tilstanden og Dialekten	—
§. 2. Møenboernes Karakter og Moralitet	265
§. 3. Møenboernes Sjelevner, Kundskaber og Vide- lyst	269
§. 4. Møenboernes Bygninger og Bohave, Leve- maade, Klædedragt, Forlystelser og Etikette	271

Anhang til første og anden Deel.

A. Anhang til første Deel	S. 284
1. Stege Kjøbstads ældre Privilegier	—
2. Moeskilde Bispestols Tiende af Møen	300
3. Christian den Førstes Brev af 1460, at Borg- gerne i Østerburgh (Borre) maae nyde samme Frihed, som de i Nykjøbing ic.	304
4. Brev paa noget møensf Godds, skænket Godske Børsebet 1469	305
5. Anders Willes Gjenbrev til Biskop J. Rønnow paa Biskopstienden af Phanefjord	306
6. Frederik den Førstes Brev af 1532, at Ingen maatte gjøre Stege Borgere Forsang paa deres Fiskerleie ved Falsterboe	—
7. Vidne af Møenboe Landsthing 1533, om hvem det tilkom at oppebære Kongesild paa Møen	307
8. Frederik den Andens Forlehningsbrev paa Stege Lehn til Jacob Brockenhuus og Peder Munk	310
9. Udtog af Regnskabet over Baadsmands- og Pen- dingeskat for Møen, Aar 1650	311
10. Ein schwedischer vnd dahnischer Discurs wegen der Insel Møen. Gedruckt im Jahr 1659	313
11. Udtog af Dokumenter til Oplysning om Møens Tilstand efter Krigen med Sverrig under Frede- rik den Tredie	326
12. Evende Breve af Frederik den Tredie til Bøn- derne paa Møen, af 1662 og 1663	330
13. Dokumenter angaaende Møens Pantfættelse og Overlevering til Gabriel Marselius 1664, og dens Udlæg for en kongelig Fordring hos de Marselier 1684	331
14. Møens Overlevering til Oberst v. Plessen 1685	340
15. Privilegier for Stege Byes, samt Møens Lands og Bogøes Indbyggere, af 8de December 1696	346
16. Valg af Ørighedspersoner 1697	348
17. Om Navigationskolens Oprættelse paa Møen	349
18. Om Navigationskolens Forvandling til et Lugt- huus	356
19. En mærkværdig Fange paa Møens Lugthuus	360
20. Om den hvide Pige	363
Anmærkninger og Berigtigelser til første Deel	366

XII

B. Anhang til anden Deel	368
1. Udtog af "Specification over Fæstepengenes Beløb 1768"	—
2. Placat angaaende Auktions Holdelse over Hs. Majestæts forbeholdne Gods paa Møen ic., dat. 4de August 1769	369
3. Nærmere Conditioner til Auction over Hs. Majestæts forbeholdne Gods paa Møen ic., dat. 27de Juli 1769	373
4. Conditioner, som paa Auktionsstedet bleve tilføiede, dat. 19de September 1769	391
5. Udtog af Auktionsforretningen	398
Anmærninger og Berigtigelser til anden Deel	405

Første Hovedafdeling.

Møens Skjæbne i det 18de Aarhundrede,
og i Særdeleshed om Landets Salg i
Aarene 1769 og 1774.

Udelagt i Krigen med Sverrig under Frederik den Tredie, pantsat derefter i 20 Aar til en ubarmhjer-
tig hollandsk Kjøbmand, atter mishandlet i 12 Aar
under Ringardens haarde Nag, var Landet i Aaret
1697 i en høist elendig Forfatning. Vel vare de
i dette Aar trufne Foranstaltninger til dets Istand-
sættelse, for den største Deel, kraftfulde og hensigts-
svarende; men der vilde dog lang Tid til at bringe
det iveiret igjen. De fleste Familier paa Møen
eiede neppe 1 Rdlr. Bardi, da Garden forlod Lan-
det, og derefter fulgte 3 Aars Misvæxt. General-
fiskalen var i Vinteren 1698-99 i 3 Maaneder
paa Øen, for at procedere mod Generallieutenant
von Plessen, hvoraf Resultatet blev, at de Bønder,
som havde maattet betale Hoveripenge, eller deres
Arvinger, bleve, ved Skrivelse fra de Deputerede

for Finantserne af 27de Octbr. 1705, tilkjendte, at skulle have af da afgangne von Plessens Ridelr 3827 Rdlr. Men disse kunde neppe forslaae til at betale Restancerne med, om de endog vare blevne utbetalte *). I Begyndelsen af Aaret 1707 var en kongl. Commission bestykket, for at undersøge, hvorvidt Restancerne kunde forventes, og, ifølge Ridesfogdens Beregning, kunde i de tre følgende Aar kun afbetales 1023 Rdlr. Imidlertid vare Landets Kaar, siden det havde ombyttet Garderne med Baadsmænd, langt blidere; men hine vare ogsaa virkeligen tilstedevarende Personer, disse kun, saa at sige, Veirlys, der forsvandt igjen næsten ligesaa hurtigt som de bleve inventerede. Man finder aldeles Intet om, hvad Nytte hiin Indretning, Dens Inddeling til Baadsmandsquarterer, har gjort, og i Aaret 1721 bleve allerede 21 af de til dem opførte Huse anvendte til Bøndergaardes Reparation.

Møen kunde saaledes glæde sig ved, i kortere Tid end de egentlige Rytterdistrikter, at have udstaaet sin Deel af hine Plager, der endnu længe bleve Rytterbøndernes Lod: Forordningen om Ryttergodssets Indrettelse og Bestemmelse, af 10de Aug.

---

*) Memorial fra Ridesfoged H. Pedersen til de Deputerede for Finantserne, dat. 5te Januar 1707.

1695, kom saa snart i Forglemmelse, at Kong Frederik den Fjerde maatte, ved en nye Forordning af 9de April 1701, forbyde Officererne og Rytterne at bruge nogen Rytterbonde til particulairt Arbeid, det vare sig Pløining, Dagsværk, Høst, Reiser, eller af hvad Navn nævnes kunde. At Rytterbondernes Kaar, endnu i Aaret 1729, mangesteder ikke have været meget bedre, end Møenboernes i Gardens Tid, kan slutes af Forordn. af 22de Juli s. A., som befaler: "at ingen Officeer, meget mindre Rytter, maa sig noget med Bonden befatte, vare sig med Kjørsel, Hovning ic. At Officerer og Gemene ikke maae begegne Bonden med Hug eller Slag, naar han er i Hoverie," o. s. v. Tyve Aar efterat Møenboerne vare blevne Gaden quit, truedes Den, i Aaret 1717, med at blive inddeelt til Rytterhold. Efterat Kong Frederik den Fjerde i bemeldte Aar havde beskiftet en Commission, for at iværksætte Forandringen i Ryttergodssets Inddeling, udgik under 8de August 1718 kongl. Befaling til Etatsraad Bengon, Cancellieraad Landorph, og Commerceraad Buchholz, om Ryttergodssets Inddeling i Laaland, Falsster *) og Møen, at nemlig alt Bøn-

---

*) Hidtil havde Laaland og Falsster kun eet Rytterdistrikt, men siden, fra 1ste Octbr. 1718, to, hvert til 700 Ryttere, og bestaaende af 5600 Ldr. Hartkorn.

dergods i disse Amter skulde inddeles til Rytterhold, efter Forordn. af 10de August 1695, saaledes, at hver Portion paa 8 Ldr. Hartkorn skulde aarlig svare 4 Rdlr. af Lønden, 16 Rdlr. i rede Penge og Resten i Vare. Vel bleve ogsaa to Compagnier af Oberst Brockenhuses Regiment, i den paafølgende Vinter, indquarterede paa Moen*); men dette var kun en midlertidig Foranstaltning, og i Krigsjordbøgerne for det laalandske og det falsterke Rytterdistrikt findes aldeles intet møensf Gods anført. Da der, ifølge Krigsjordbøgerne, heller intet af Moen hørte til det Bordingborgske Distrikt, har Den egentlig ikke hørt til Rytterdistrikterne.

Saa lidet indbringende eller gavnlig for Staten, og saa ødelæggende for Bonden, som Inddelingen af Kongens eget Jordegods til Rytter-, Garde- og Baadsmandsquarterer var, saa nyttig og priselig var derimod den Omhu, Kong Frederik den Fjerde viste for Almuens Oplysning, ved de mange fortreffelige Skoler, han paa hiint Gods lod opføre. Af dem fik Moen 10, der endnu alle ere ved Magt. Ogsaa var Delingen af det vidtløftige Stege Sogn**),

---

*) Marschroute fra Kjøbenhavn til Laaland, Falster og Moen for Oberst Brockenhuses Regiment, dat. 19de Octbr. 1718. I Rentekammer-Archivet.

**) Jævnfør 1ste Deel, pag. 484 og 507.

under den følgende Konge, en saare gavnlig Foranstaltning. Nogle af denne Menighed havde før næsten $1\frac{1}{2}$ Miil til Kirken. Ved Rescript af 11te Novbr. 1740 blev af de forhen til Stege Sogn hørende Byer: Ebbelnæs, Frenderup, Hjelm, Rydsbek, Lind, Sprove, Røddinge og Bassenæs *), oprettet et nyt Kirkesogn, kaldet Dams Holte **). En smuk Kirke blev bygget, og indviet i Aaret 1743.

Man vil erindre af det Foregaaende, at de to Ladegaarde, Elmelundegaard og Stege Ladegaard, der, idetmindste siden Christian den Fjerdes Tid, vare de eneste Gaarde paa Landet, som Bønderne gjorde Hoverie til, bleve i Aaret 1697 nedlagte, og Jorderne tildeelte Bønder og Andre. Fra den Tid indtil 1769 vare ingen Herre- eller Hovedgaarde paa Landet ***), og Bønderne vare frie for Hoverie. Af Kongens Skove fik de udvist saavel Brænde som Gavntæ, f. Ex. ifølge Udviisningsspecificationen for 1722 til de 553 Gaardmænd og 429 Huusmænd, Landet dengang havde: Brændevod 824 Læs, Hjul-

---

*) De nyere Byer Lisebye og Lillelind bestaae af Gaarde, udskyttebe fra Ebbelnæs og Lind.

***) Efter den endnu 1645 eksisterende Holtegaard, der ventelig har lagt Syd for Dammen mellem Marienborg og Søegaard paa de endnu saakaldte Holter.

***)) Jærnsfor Danmarks og Norges oeconomiske Magazin, I. B., S. 248.

tømmer 276 $\frac{1}{2}$ Læs, Rødstød 768, Gjerdsfel og Stavre 500 Læs. Af Kongens Magazin bleve Bønderne forstrakte saavel Jøde- som Sædekorn. Alt dette maatte hjælpe, og, at Landet i ovennævnte Periode har været i langt bedre Forsatning, end i den foregaaende, kan man og skjønne af den foregående Indtægt, ifølge Contributions- og Jordebogs-Regnskaberne i det kongl. Rentekammer-Archiv. F. Ex.

Indtægt.	Penge. Rdlr. Sfl.	Rug. Tdr.	Byg. Tdr.	Havre. Tdr.	Erter. Tdr.
1721	28602. 89	149 $\frac{1}{8}$	791 $\frac{3}{8}$	256	2
1722	35372. 73	147 $\frac{1}{8}$	782 $\frac{1}{8}$	242 $\frac{2}{8}$	2 *)
1743	16457. 65	4443 $\frac{7}{8}$	5322 $\frac{5}{8}$	6627	$\frac{7}{8}$
1767	25352. =	3889 $\frac{1}{8}$	5212 $\frac{5}{8}$	1514	=
1768	27161. 13	2392 $\frac{3}{8}$	4412 $\frac{2}{8}$	1130 $\frac{2}{8}$	=
Restance.					
1721	3568. 89	56 $\frac{3}{8}$	72 $\frac{2}{8}$	52 $\frac{6}{8}$	$\frac{5}{8}$
1722	2867. 56	27 $\frac{7}{8}$	60	28 $\frac{5}{8}$	$\frac{5}{8}$
1743	170. 94	=	=	=	=
1767	1628. 64	14 $\frac{7}{8}$	29 $\frac{3}{8}$	15 $\frac{1}{8}$	=
1768	2500. 17	108 $\frac{7}{8}$	14 $\frac{2}{8}$	11 $\frac{1}{8}$	=
Forstrækning til Waarsæl.					
1743	=	=	589 $\frac{1}{8}$	226 $\frac{1}{8}$	=
1767	=	=	865	253	=
1768	=	=	932	310	=
1769	=	=	683	212	=**)

*) Foruden Skatteforret havde Bønderne i dette Aar leveret til Magazinet for Betaling: Rug 5893 Tdr., Byg 4529 Tdr., Havre 1600 Tdr.

***) Til videre Oplysning om Landets Forsatning, førend dets Salg, findes i Anhanget anført Fæstpengenes Beløb for 1768.

Men desuagtet vise de idelige Forstrækninger af Føde- og Sædekorn, som man finder at have fundet Sted i hele omtalte Periode, den Hjælp Kongen ofte maatte give til Gaardenes Istandjættelse, Restancerne, som og Totalmangelen paa Hvede- og Ertesæd m. m., at Agerdyrkningen og Landets Velstand langt fra ikke er gaaet saaledes frem, som man, ifølge dets frugtbare Jordbund og de før omtalte gunstigere Vilkaar, der med Begyndelsen af det 18de Aarhundrede bleve det til Deel, skulde have ventet. Aarsagen laae vel tildeels i Mangel paa Opmuntring til Forbedringer i Agerdyrkningen, men fornemmelig bør den søges i det fordærlige Fælledsskab, som qualte enhver Spire, der tegnede godt, og gjorde enhver Forbedring frugtesløs.

Med Salget af de kongelige Godser, som i Aaret 1763 tilsammen udgjorde 6295 Tdr Hartkorn, blev allerede i Kong Frederik den Femtes sidste Regjeringsaar begyndt. De i Fyen vare de første, der bleve solgte *), derpaa fulgte de fælsterffe, saa de jydskke og nogle i Sjælland. Efter Kong Christian den Syvendes Thronbestigelse var det især Grev N. P. Bernstorff, Deputeret i Rentekammeret, og Etats-

---

*) Hvad disse indbragte, kan sees i Jørgens almeennyttige Samlinger, 22 Bind.

raad Keverdil, Kongens Geheimsecabinetssecretair, der ivrigen fremmede dette velgjørende Foretagende. Keverdil var, i den under 27de October 1767 nedsatte Landcommissiion, Bondens ivrige Talsmand, og, greb han end ikke altid de rette Midler, vare hans Hensigter dog adle. Men han styrtedes snart, og Dymærksomheden henvendtes siden fornemmelig paa Agerdyrkingens Forbedring og Bondens Retsforholde. Da Commissiionen siden blev forvandlet i et General-Landvæsens-Collegium, blev dette paalagt, blandt andre vigtige Gjenstande, at sørge for Fælledsstabets Ophævelse, og givet Magt, at tilbele Bønderne paa de kongelige og offentlige Godser deres Gaarde til Eiendom eller Arvefaste. Adskillige vigtige Forordninger udkom nu, blandt hvilke den af 28de Juli 1769, om Fælledsstabets Ophævelse, især udmærker sig. Det synes og som Deders Strift, "hvorledes Bonden kunde forskaffes Frihed og Eiendom," hvilket først udkom 1769, har bidraget Noget til at fremme den vigtige Sag, Krongodsernes Salg.

Under 4de April 1769 udgik kongeligt Rescript til Grev Gustav Holdt, Ridder, Oberstjant og 2den Deputeret for Finantserne, samt Thyge Thygesen, Justitsraad og Committeret i Kammer-Collegiet, saaledes lydende:

”Christian den Syvende, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge ic. Som vi allernaadigst have udnævnt Eder, som Commissarier, til at foretage den over vores forbeholdne Gods paa Møen med første berammede Auction, og Fornødenheden udtraver, at I forud gjøre Eder Godset og alle derved forekommende Omstændigheder nøie bekjendt, paa det I kan være istand til, førend det kommer til Opbud, at foreslaae, hvad saadel til vores Tjeneste og Interesse, som til at opnaae efterskrevne vores landsfaderlige Piemærke til de derværende Bønders og Landets Bedste, eragtes tjenligt og fornødent derved at bestemme; saa er til den Ende for det Første hermed vores allernaadigste Willie og Befaling, at I Eder, det snarreste muligt er, der indfinde, samt Godsets Beskaffenhed, og dets, saavel som Beboernes Omstændigheder, paa Stederne nøie undersøger, til hvilken foregaaende Forretning følgende Instruction tjener Eder til Efterretning:

1) Da vores Hoved-Hensigt ved vore Dominial-Godfers Afstaaelse gaaer derhen, at gjøre det for Bønderstedernes Besiddere muligt, selv dertil at vinde Eiendomsret, og derved at give Agerdyrningen og Folkeformerelsen nye Drivstjebre; saa følger deraf, at hvor denne Hensigt kan være at opnaae, og Local-Omstændighederne det ikke anderledes og

nødvendig maatte udfordre, skeer ingen Inddeling til Hovedgaardens eller samlede Godsers Opbud.

2) Hvor derimod nogen Hovedgaard med sit Bøndergods, af Fornødenhed, være sig enten i Henseende til Stedets samt Nærings og Handterings Vedligeholdelse, eller andre forekommende Omstændigheder, eragtes at maatte indrettes, tildeles saadan Gaard, efter sin Lært eller Marks Indhold, saamegen Skov, Tørvemoser og Engbund, som til dens Brug og Drift udfordres, samt af nærmest liggende Bønder ikkun saadant et Tal, som til Høveriets Bestridelse nødvendig befindes, paa det hverken Værdien af disse samlede Godser, ved et til Høveriet overflødigt, og den tilkommende Eier til Last faldende Antal af Bønder, skulde forringes, eller vores anførte landsfaderlige Hensigt, i at forskaffe nuværende Fæstere Leilighed til at vorde Selveiere, uden høi Nødvendighed indskrænkes; følgerigen bliver:

3) saavidt efter Godssets Beliggende og andre Local-Omstændigheder muligt er, alle enkelte Bøndergaarde og Landsbyer, hvor Beboerne maatte være istand til at kjøbe Stederne, fra anførte Inddeling til Hovedgaarde at undtage, og for sig selv til Opbud at udsætte. Og hvad angaaer:

4) det øvrige Bøndergods, som, formedelst dets Afsliggenhed, ikke til nogen Hovedgaard var

at inddele, og hvis Besiddere ikke heller formaae sig selv at kjøbe, da have J at foreflaae saadanne Midler, som J, efter den Eder udi Landvæsenet bivaanende Kundskab, til at befordre vore Hensigter, samt Landets Bedste og Opkomst, for tjenlig eragte. Naar J da lægge de her forestkrevne almindelige Regler til Grund for denne Eder overdragne Undersøgning og Forretning: saa ville vi fremdeles, at J om alle, ellers Diehynet forbeholdne og udi Fraværelsen ikke opklarede, Omstændigheder Eder paa hvert Sted flittig erkjendiger, samme selv indseer, og derefter bringer de ved Gudssets Opbud, til vores Interesse fornøden eragtende Indretninger, og maaskee udfordrende Forandring, udi, eller Tillæg til, de sædvanlige Conditioner, udi Forslag, hvilket Forslag indsendes til vores Rentekammer, hvorfra samme til vores allernaadigste Resolution allerunderdanigst foreslilles. Endelig skal vores derværende Amtmand, saavelsom andre Betjente, være pligtige, paa Eders Forlangende, at gaae Eder udi denne Forretning tilhaande med al den Oplysning J maatte behøve og af dem begjære. Dermed skeer vor Villie ic."

Under samme Datum udgif en Placat, som indeholder det Væsentligste af Conditionerne, blandt hvilke den vigtigste var, at den halve Kjobesum skulde blive staaende i Gudsset mod 4 pC. Rente, som en Af-

gift, der bestandig skulde hefte paa Grunden og Stederne. (see Anh.) Under 24de Juli s. A. indgav Rentekammeret allerunderdanigst Forestilling om Maaden, paa hvilken Forhandlingen bedst kunde iværksættes. Denne blev ved kongl. Resolution af 1ste August approberet *). Godset blev derefter inddeelt saaledes: 1. 5 Hovedgaarde med tilliggende Bøndergods. 2. Strogodsset. 3. Smaasøerne. 4. De separate Kopper, Skove og Bænger. 5. 7 Kirker med Tiender og 5 Rongetiender. Alt saaledes som af de i Anhanget aftrykte: Nærmere Conditioner, af 27de Juli 1769, omstandeligen kan erfares. Til disse i Trykken udgivne Conditioner bleve endnu paa Auctionsstedet tilføiede nogle skriftlige (see Anh.), og Auctionen dernæst begyndt den 19de Septbr. 1769. Paa denne Dag blev enhver af de 4 første Hovedgaarde, med tilliggende Bøndergods, tilslagen Godsernes Bønder, Een for Alle og Alle for Een. Men, da Bønderne ikke havde stillet Caution for deres Bud, bekjendtgjorde Commissairerne, at hvis de ikke, inden næste Formiddag Kl. 10, indleverede behørig Caution, bleve Godserne til bemeldte Tid paany opbudne,

---

*) Det er at mærke, at begge Førgestederne, ifølge denne Approbation, ere solgte førend Auctionen, Grønsund Egd. med Borrehuset paa Falster for 900 Rdlr., og Koster Egd. for 300 Rdlr.

og andre Liebhabere tilslagne. Kjøberne af Godserne No. 2, 3 og 4 indleverede antagelig Caution for deres Bud, hvorimod den første Hovedgaard, ifølge hiin Bekjendtgjørelse, blev paany opbudet den 20de Septbr., og tilslaaet Regimentsquartiermester Fleischer, der, i Compagnie med den bekjendte Beringstjold, foruden Hovedgaarden No. 1, siden Marienborg, købte endeel Strogods og Tiender *). Bønderne vare nu blevne forfagte, og den 5te Hovedgaard blev tilslaaet Hr. Hans Tersling til Benerslund.

Uagtet Kjøberne ved Placaten af 4de April vare forpligtede at stille behørig Caution for deres Bud, havde Bønderne ikke været belavede derpaa, og, at de, ved ifkun at tilstaaes een Måts Frist, af de Committerede bleve overlede i denne Henseende, er indlysende. Saavel før som under Auctionen, søgte ogsaa en og anden Liebhaber sin egen Fordeel, ved at forestille Bønderne alle de Vanskeligheder, der vare forbundne med saadanne Kjøb, for derved at affrække dem fra at byde. Efterat Auctionen var tilende, fortrode de, som ikke vare blevne Selveiere, at de havde ladet sig bedaaere, og især vare Bønderne paa Godsset No. 1 forbittede over, at

---

*) See Auctionsforretningen i Anhanget.

Fleischer havde faaet Godset for en lavere Priis, end de havde budt. En Mand, der var bekjendt under Navn af Møens Engel, H. H. Barfoed, siden Forvalter paa Godserne No. 2 og 3, reiste med et Par Bønder om paa Landet, raadede Beboerne paa Godserne No. 1 og 5, at de skulde stræbe at beholde deres Frihed, og ikke lade sig sælge, forestillende dem, at, naar de kunde tilveiebringe den halve Kjøbesum, og stille behørig Caution, skulde de kunne faae Godserne for de Summer, Fleischer og Tersling vare blevne Høistbydende for *). Følgen af alt dette var, at Bønderne hverken agtede Ørighed eller Nogen, men, blandt andet, offentlig truede Fleischer "at, dersom han vovede at komme til Landet, skulde de splitte ham ad i saa mange Stykker, at han ikke mere kunde sankes." Fleischer lod sig imidlertid, som han i sin Autobiographie skriver, ikke derved skrække, reiste over til Møen, og bragte det ved fornuftige Forestillinger saavidt, at han af hele Godset var elsket som en Fader. Ja, de sendte endog siden en ordentlig Deputation til ham i Nestved, for at bede ham opgive sin Regimentsquartiermesterplads, og flytte over til dem, da de vare villige at erstatte ham

---

*) For disse, udentviol velmeente, Bestræbelser, fik han af Commissairerne, i deres Relation over Auctionen, et meget slet Studsmaal, som han dog neppe har fortjent.

hvad han derved vilde 'tabe*'). Men Beringsskjold, som var deelagtig med ham i Kjøbet, vilde ikke afstaae sin Part, stottede et Hjerdingaar efter selv til Møen, og begyndte der at indvikle sig i Processer og Stridigheder med Adskillige. Da saadant var Fleischers aldeles imod, affod han det Hele til Beringsskjold, som kaldte Godset Marienborg, efter sin Frue, Marie Christine von Cappeln, en Datter af Oberstlieutenant von Cappeln, som han havde ægtet i det Mecklenborgske**).

---

*) Conferentsraad Esaias Fleischers Levnet, S. 47 ff. Om Bøndernes Kjerlighed til Fleischers har man ikke hørt tale paa Møen; derimod roser man Fibiger, Wærsted og Andre, som gjorde sig Umage for at skaffe Bønderne Eiendom. Bønderne paa Godset No. 2 fik under Auctionen en Cautionist i Stubbetjøbing paa 24 Timer, maatte derefter betale en Anden hver 1 Ld. Rug, for at gaae i Caution for dem, og bleve flere Gange skjændigen be- dragne. Da Hr. Fibiger i December var kaldet til deres Sognepræst, talede han personligen og varmt deres Sag for Kongen, og udvirkede ikke alene, at de bleve fritagne for at stille Caution, hvilket hidtil havde kostet dem meget, men de erholdt tillige betydelig Lettelse i Henseende til Kjøbesummens Afbetaling.

***) Om Beringsskjold kunde maaskee en eller anden Læser vente at finde Noget her; men, da det, som blandt Forfatterens Haandskrifter findes om denne bekjendte Mand, ikkun er et Udtog af det Bidrag til hans Levnet, der staaer i Høsts Maanedsskrift for Politik og Historie, 2det Hefte, S. 74 o. f., og de mundtlige Traditioner, man paa Møen har om hans mangfoldige Processer og Chicaner, kun ere lidet interessante, kan her ikke gives noget væsentligt nyt Bidrag til denne Avanturiers Levnet.

Bønderne havde, saavel før som efter Auktionen, til de Committerede indgivet adskillige Ansøgninger, blandt hvilke de væsentligste vare: 1. Om at hele Landet maatte sælges til Beboerne, uden Auktion, for 72 Rdlr. pr. Td. Hartkorn, som var det, de fælsterste Godser bleve solgte for. 2. Fra Beboerne af Godserne No. 1 og 5, om at maatte faae disse for de Summer, som Fleischer og Tersling vare blevene Høistbydende for, da de foregave at kunne stille Caution.

Commissairene afgave, i Relationen over Auktionen, deres allerunderdanigste Betænkning over disse Ansøgninger, og berette endvidere om Auktionens Udfald Følgende:

”For de fem Hovedgaarde, med deres tildeelte Bøndergods, af Hartk. 2039 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb.	205,400 Rdl.
og for Strøgodsset, samt Kir= ker og Tiender, matriculeret for 1767 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdk. .	173,679 Rdl. 55 fl.
	<hr/>
	379,079 Rdl. 55 fl.

Naar dertil lægges Grunden til
Lindemark Mølle og 13 Huse
i Stege . . . . . 800 Rdl.

Transport 379,079 Rbd. 55 s.

Og for Afstaaelsen af de under

Stege Kjøbstad brugende 24

Edr. Hartkorn, fri Tagt, til

samme Stads Borgerskab,

samt Grønsunds og Køsters

Færgesteder . . . 6000 Rbd. 6,800 Rbd.

Kjøbesummen af det hele Gods 385,879 Rbd. 55 s.

Der gjor overhovedet af Lønde Hartkorn omtrent

100 $\frac{1}{2}$ Rbd., hvorfor samme er tilslagen, nemlig de

tre Hovedgaarde, No. 2, 3 og 4, samt endeel Strø-

gods, i alt 1614 Edr. Hartkorn, dette Godses Bøn-

der; men de to Hovedgaarde, No. 1 og 5, og det

øvrige Strøgods, begge Dele af Hartkorn 1880 Edr.,

andre Liebhabere. Thi vel vare Bønderne blevne

Høistbydende paa Hovedgaarden No. 1, samt af

sibstbemeldte Strøgods paa Frenderup og Alebef

Byer; men for deres Bud paa de første to Eien-

domme kunde de ei stille behørig Caution, og, da

samme ifølge Conditionerne kom til ny Auction,

blev ved anden Auction tabt 6900 Rdlr., og Ale-

bef havde de til en Anden afstaaet. Da den konge-

lige Kasse erholder omtrent 190,000 Rdlr., som af

Kjøbesummen erlægges, og kommer til Afdrag paa

Statens Gjeld, samt Kenterne af den halve Kjø-

besum ic., som udgjør 9378 Rdlr., saa eragtes, at Auctionen er udfalden til stor Fordeel for den kongelige Kasse o. s. v.”

Derefter kom Kongens Approbation af 18de October 1769, saaledes lydende:

”Vi approbere saavel Commisariernes Forretning over Forhandlingen af vore forbeholdne Godser paa Møen og omliggende 6 Her, som vores Rentekammers derover gjorde allerunderdanigste Forstilling i alle Maader, og ville allernaadigst: 1. afstaae Grunden til anførte Mølle udi Lindemark, samt 13 Huse udi Stege Kjøbstad, tilsammen for 800 Rdlr., som fuldt ud betales; men forbeholde os derimod fremdeles Grunden til de 6 Møller og et Huus med deraf gaaende 24 Rdlr. 68 s. aarlige Grundleie. 2. Forunde de benævnte 39 Personer, af det til Godset hørende Mandskab, Frihed for at pleie Fødestavnsret, de 33 imod 204 Rdlrs Erlæggelse, og de 6 fri og uden nogen Betaling, hvorefter Frihedsbrevene nu for dennem kan udfærdiges, og, efter vores forrige Resolution, gratis udleveres. 3. Med det allerede afftaandne Grønsunds Færgested følger saavel Næs Broe paa den fælsterste Side, som det ommeldte derværende Huus,

paa den foreslagne Maade*). 4. Det øvrige ved Auctionen opbudne Gods (undt. Grunden til Huset No. 1 i Lindemark, samt Herne Tærøe og Langøe, hvorom gjøres alkerunderdanigst nærmere Forestilling) overlades Dem, som derpaa ved samme Auction ere blevene Høistbydende, imod de derfor udlovede 376,117 Rdlr. 17 s., hvorimod de paa Møens Lands Bonders Vegne gjorde Ansøgninger, vare sig saavel om Kjøbet af det hele Gods, sem om det, der til de to Hovedgaarde, No. 1 og No. 5, er inddeelt, efter anførte Omstændigheder, nu aldeles henfalde. 5. Bessikkes den ved Godset hidtil varende Kidefoged Schmit hermed, og formedelsø den for ham opsatte, af os allern. underskrevne, Bestalling, til herefter at vare Amtsforvalter over Møen og derunder hørende Her, hvorved han, for sin Person, og uden nogen Følge for Efterkommerne, nyder 570 Rdlr. aarlig Gage, ligesom vi og i Henseende til hvad han, formedelsø Forandringen med Godset, taber paa det becostede Korn-Magazin Huus, af besynderlig Naade ville stjanke ham 500 Rdlr., som

---

*) Næmlig under den Vetingelse, at saavel Huset som Færgebroen skulde bestandig holdes vedlige, og Borrehusets Beboer være forpligtet at gaae Rejsende tilhaande.

af den for bemeldte Gods indkommende Kjøbesumma betales. Og er iøvrigt vel, at Kammeret i sin Tid gjør nærmere Forestilling, saavel om at combinere ei alene denne Amtsforvalter-, men endog Amtmandstjenesten paa dette Land med andre saadanne Embeder, til Menage for vor Kasse, som om Pension for de efter Godssets Aflevering afgaaende Betjente; og 6. tilstaaes Bysfoged Jørgensen for hans Forretning ved Auctionen ubi Douceur 50 Rdlr., som til Betaling kan anvises.

Christian Rex.”

Formedelsst mislig Betaling, eller af andre Aarsager, gif Kjøbet af Godserne No. 4 og 5, nemlig Nordfeld og Klintholm, tilbage, og disse bleve først, længe efter Struensees Fald, andengang folgte ved Auction den 24de Marts 1774, hvilken, eftersom de i Aaret 1769 af Regjeringen fulgte Grundfætninger, i denne Henseende, vare aldeles stridende mod de guldbergske, blev afholdt i det kongelige Rentekammer. Ifølge Skjæderne bleve disse to Godser folgte saaledes: 1. Nordfeld med Hartforn fri Hovedgaardstact Ager og Eng 29 Edr. 1 Alb. og Skovskjld 10 Edr. 3 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb., samt Bøndergods Ager og Eng 422 Edr. 6 Skpr. 3 Fdk. 2 Alb., Skovskjld 1 Edr. 4 Skpr., til Landsdommer Jørgen Wichfeld for 32,000 Rdlr. 2. Klintholm

holm med Hartkorn fri Hovedgaardstart Ager og Eng 81 Edr. 6 Skpr. 2 Alb., Skovsklyd 9 Edr. 2 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb., Bøndergods Ager og Eng 353 Edr. 2 Skpr 2 Fdk. 2 Alb., Skovsklyd 1 Skp. 2 Fdk., Maglebye Hestehave 4 Edr. 3 Skpr. 1 Alb., samt Maglebye Konge- og Kirketiende matr. 59 Edr., til Kjøbmand Ditløf Staal for 42,358 Rdlr. 71 sk. Disse Salg bleve ved kongl. Resolution af 25de August s. A. approberede, og Skjoderne udstedte, paa Klintholms Gods undet 4de Septbr., og paa Nordfeld under 25de Septbr. 1777.

Blandt de nærmeste og væsentligste Følger af disse kongelige Godsers Salg var den, at Kjøberne paa mange Steder huggede løs paa Skovene, for at tilveiebringe Kjøbesummen. Saaledes betalte Bogøes Beboere denne Øe, ved at hugge den hele Vesterføv; Sønderföven paa Møen, mellem Kjelbyelille, Thostrup, Svendsmark og Hjelm's Bugt, der før var en af Dens fire Hovedskove, forbrændt; Grønvedsföven paa Godset No. 2 forringedes til det Halve; kort, Skovene paa Møen og Bogøe, som, efter de morvilliske Tabeller, trykte 1789, men grundede paa Opmaalinger, ældre end hine Hers Salg, udgjorde med Underföv 6191½ Edl., forringedes saa betydeligt, at de nu kun ere 2700 Edl., foruden nogen Underföv og enkelte Enkninger, søgt

ved Grønsunds Færgegaard og et Par andre Steder. Men umægteligt er det og, at hiint Salg, i Forbindelse med Fælledskabets Ophævelse, som umiddelbart derefter tog sin Begyndelse paa Moen, har bidraget meget til de betydelige Fremskridt, Agerdyrkningen der i det sidste halve Aarhundrede har gjort. Selveieren arbejdede med mere Lyst og Kraft paa sin Gaards, sine Kædskabers og sin Avlings Forbedring, end Fæstebonden: med mere Lyst, fordi det Alt var hans eget, og fordi han kunde vente, at hans Arbeid vilde umiddelbart bære Frugt, ei alene for ham, men for hans Børn og Efterkommere; han arbejdede med mere Kraft, fordi Lyst til Arbeid vækker Kraften, og fordi han kunde anvende sin hele Kraft usforstyrret, naar derimod Høveribonden maatte dele sin. Sandheden heraf vil vel Ingen nægte. Snart viste der sig ogsaa paa Moen en saa kjendelig Forskjel, ikke alene mellem Selveier- og Høveribondens Kaar, og Jordernes Dykning af hine og disse, men endog mellem deres moralske Tænkemaade, at enhver Retsindig og Upartist med Uvillie maa erfare den lidet samvittighedsfulde Maade, paa hvilken Vedkommende sørgede for Opnaaelsen af Kongens landsfaderlige Hensigt med Dominialgodternes Salg. Istedetfor at Moen før havde 537 Kongens Bønder, fik den nu 280

hoyerieggjørende Bønder, samt 3 complete og 2 mindre Herregaarde. Kun 257 Gaarde beholdt deres Frihed for Hoyerie, og vandt Eien- dom. Dog, paa Falster og i Sjælland, hvor Kon- gen folgte Godser, blev Selveiernes Antal for- holdsviis endnu mindre betydeligt.

Ved Approbationen af Møens Salg 1769, paalagde Kongen Rentekammeret, i sin Tid at gjøre Forslag om at combinere saavel Amtmands- som Amtsforvalter-Embedet med andre saadanne Embe- der. Ifølge heraf blev det første, efter Hr. Ge- heimeraad og Amtmand von Møstings Død i Aaret 1773, forenet med Amtmandsembedet over Nykjø- bings Amt, og Kammerherre C. G. Walmøden blev derefter Amtmand over begge Amter. Ifølge det tgl. Rescript af 4de Septbr. 1793 og Placaten af 21de Juni 1794, blev Møens Amt, under Navn af Møenboe Herred, henlagt under det nye Præstøe Amt, men beholdt desuagtet sin egen Amtsforval- ter og Amtsstue, indtil Amtsforvalteren Mathias Schmit døde i Aaret 1796. Fra Begyndelsen af Aaret 1797 ere Regnskaberne aflagte af Amtsfor- valteren i Bordingberg. I Aaret 1783 havde Møen igjen faaet sin egen Amtmand i Kammer- herre og Ridder af Dannebrog A. G. B. de la Calmette, som efter Walmøden tillige blev Amt-

mand over Nykjøbings Amt, 1794. I denne Værdighed forblev han til sin Død i Aaret 1803, og Moen havde igjen saalænge sit eget Amtscontoir. Derefter blev Amtmanden over Præstøe Amt, Kammerherre J. A. von Bjelke, tillige Amtmand paa Moen, som ifølge ovennævnte Rescript skulde høre til Præstøe Amt.

Anden Hovedafdeling.
Landets Naturbeskrivelse.

§. 1.

Om Overfladen, dens Udstrækning og Beskaffenhed.

Arealet af Møen og de mindre til Møenboe Herred hørende Øer og Holme er, efter de nyeste Opmaalinger og Kort, som findes i det kongelige Matriculeringscontoir, følgende:

	geom. Told.	□ Men.
1) Møen *)	37493,	6800
2) Nyord, med dertil hørende: Krageholm, Bredeholm, Ebelnæsholm, lille Ægholm og Jeppomelsholm	889,	5490
	<hr/>	<hr/>
	38382,	12290

---

*) I det forudskiftede Grundrids af Øen er saavel dens Beliggenhed som dens Omgivelse nævnde, og, i Henseende til dens Omrids, gjør Kortet al videre Beskrivelse deraf unødvendig, hvorimod det anførte Areal af det forhenværende Møens Amt, efter de morvilliske Tabeller (1 Deel, S. 33 og 48), trænger til ovenanførte usigtigere Bestemmelse.

	geom. Tdb.	□ Aen.
Transport	38382,	12290
3) Store Eegholm	4,	3140
4) De 4 Luddholme	6,	11640
5) Store Tyrholm	7,	3230
6) Lille Tyrholm	2,	10610
7) Lindholm	9,	9100
8) Rosterland	481,	6690
9) Eegholm	36,	11140
10) Borren	104,	6200
11) Malurtholmen *)	1,	5700
12) Bogøe med Barholm . . .	2322,	2520
13) Farøe	149,	6000

Møenboe Herreds Areal 41509, 4260
 eller 4, 0356 □ Mile, hvoraf Møen udgjør 3, 6452
 eller omtrent $3\frac{2}{3}$ □ Mile.

Foruden ovenangførte Øer og Holme i det vestlige Farvand, som skiller Møen fra Sjælland og Falster, ligge endnu i Ulffund Øerne Lærø og Langøe, som høre til Kallehauge Sogn i Baarsø Herred, men, ifølge kongl. Rescript af 29de April 1729, siden den Tid have forteret under Møenboe Herredsting. Danmarks- eller Degneholmen, ved

*) Den af Forfatteren nævnte Holm, Mol, i Phanessforden, er aldeles ubetydelig, og her indbefattet under det for Møen anførte Areal.

det vestlige af Ulfunds nordre Indløb, horer under Staurebnes Matricul i Johnshoved Sogn.

Røen er af alle Danmarks Øer, næst Bornholm, den meest høilandede, og ligner i Henseende til Bakkefaldet andre danske Provindsfer, som Slesvig, Laaland o. fl., idet den er lavest mod Vest og høiest mod Øst, hvor den brat endes med Kridtklinten. Ulfshale og det Øvrige af Stege Sogn, som ligger Nord for Kjøbstaden, saavelsom den hele vestlige Deel af Damsholte og Phanesfjord Sogne, er temmeligt lavt Land. Mellem Phanesfjord Kirke og Grønsunds Færgegaard træder Søen endog undertiden over Maderne, eller de salte Enge, saa at Veien over samme bliver vanskelig at passere. Mod Øst er Vesterlandet høiere og mere bakket, dannende mod Hjelm's Bugt, fra Oddermose Huse til Vindebek, en Leerklint, som ved sidstnævnte Bøe, hvor den kaldes Madses Klint, er omtrent 60 Fod paa det Høieste. Bakkerne paa Den udgjøre iøvrigt ikke noget sammenhængende Strøg, men vise den opmærksomme Jagttager, at der er tilstrækkelig Grund for, hvad nogle Forfattere angive, at nemlig Den i Oldtiden har udgjort en Gruppe af flere Smaaoer, adskilte ved smalle Sunde og Veiler. Saaledes som disses Løb, efter Engdragene at slutte, omtrent maae have været, ere de af-

fatte paa Kortet i 1ste Deel. Disse Linier betegne da omtrentlig de laveste Strøg paa Landet. Det høieste Sted paa Vesterlandet er det saakaldte Præstehjerg ved Vollerup. Herfra gaaer et temmeligt sammenhengende Bakkestrøg forbi Frenderup og østlig forbi Stege Nor, dannende med samme en lav Klint, hvorefter det ender sig henimod Raabylille. Fra Kjelbye Mose og Landsled Mølle stiger Landet igjen, naaer en betydelig Høide ved Elmelunde Kirke, og har ud for Nordfeld en omtrent 30 Fod høi Klint. Fra sidstnævnte Steder daler det atter ned mod det betydeligste af foromtalte Oldtidens Smaasunde, den nuværende Borre Søe og Engdrag, hvilket, fordum seilbart fra den nordre Strand til den gamle Kjøbstad Borre*), rimeligviis i Syd har havt Udlob ved Businge Søe og Raabymagle Mose. Dette Engdrag skiller mellem det fordum saakaldte Enebærland, eller Høie-Møen, og det Ørige. Fra Borre, der næsten ligger i Niveau med Havfladen, hæver Landet sig hurtigen mod Øst, og har ved Herregaarden Klintholm en Høide af 278 danfske Fod. Syd for samme findes nogle af de høieste

---

*) Endnu i Aaret 1720 fandt Præsten i Borre, Hr. Jens Engel, ved at lade grave en Fiskepark i sin Have, 7 à 8 store Eggepæle i lige Linie, som et Volværk, og forsynede med store Jernringe, hvortil Skibene i Borres Velmagtsdage have været bundne.

Bakker paa Den, saasom Kongsbjerget, Keskbjerg, Rudebjerg og Gunildsbjerg, fra hvilke der løbe forskjellige høie Bakkerygge i østlig Retning, og danne de høieste Steder af Kridtklinten, nemlig Dronningstolen, Sommerspiret og Graarng. Mod Nord løber et betydeligt høit Bakkestrøg, som mellem Huno Søe og Klinten Taleren danner Aborrebjergget, det høieste Punkt paa Landet, henved 500 Fod over Havstaden. Fortsættelsen af dette Bakkestrøg danner Liselunds-Klinten.

Møens Klint udmærker sig fremfor Stevns og andre Kridtklinter ikke alene ved sin betydeligere Høide, men og ved Kridtmassens mangfoldigt forskjellige Former, som, afveglende med en Mængde Klofter, prydede med en riig Vegetation, frembyde det sjeldneste og yndigste Skue. Klintens hele Strækning, fra Fiskerhusene S. for Businge til den ender sig N. V. for Halebekgaard, udgjør noget over $1\frac{1}{2}$ Mil, hvoraf den egentlige Kridtklint, fra Fiskerhusene indtil et Stykke N. for Taleren, udgjør omtrent det Halve. Denne, der ogsaa benævnes den store Klint, fordi den er høiest, er brattere og mere klostet end den nordlige Deel, Liselunds Klint.

Navnene paa de forskjellige Partier af Klinten, dens Klofter eller Fald, fra Fiskerhusene imod

Nord, ere i deres Orden disse: Gjedebriinken, Steilehundefald (Steilehunofald), Fruerstuen, Hvidskud, Skræderrenden, lille og store Steilebjerg, Graarngfald, Graarng, (hvorved en Kloft, kaldet Løffehullet), Nellerendefald, Tragten, Sommerspiirfald, Sommerspiiret, Sandfald, Sandpynten (Græderen), Søndre Maglevandsfald, Maglevandsfald eller Maglevandet, Dronningstolen, Gultenehulefald, Vitmondsnakke, det røde Udfald, Sættepibefald, Sandfredfald, Abildgaardsfald, Hylledalen, Hylledalsklint, Taleren, Jydeleiet, Slotsgavlene, alle Partier af Kridtklinten; Slaaesefald, Bodil Hammers Kende, Pumlende og Hellehavnsnakke, Dele af Liselunds-Klinten *).

---

*) Oprindelsen til mange af disse Navne vilde blive vanskelig at forklare: Hellehavnsnakke og Steilehunofald have maasse Navn efter den Huno og Helge som Møens Krønike ommelder (see 1 Deel, S. 168-169). Ved Graarng voxer i stor Mængde den her saakaldte Klintepiil (Sand-Lidse, Hippophaë rhamnoides) hvis graalige Udfæende har givet Anledning til hiint Navn. Løffehullet skulder rimeligviis en eller anden Strandingsfærd sit Navn. Tragten er en Kloft, hvis Form ret godt svarer til Navnet, Sommerspiiret, en isoleret pyramideformig Kridttinde (see Tab. VI). Græderen kaldes et Sted i Nærheden af Sandpynten, hvor ved Klintens Fod noget ockerfarvet Vand udvælder. Abildgaardfald har sit Navn efter S. Abildgaard. Taleren har sit Navn af et derværende Echo. Slotsgavlene ere to fremstaaende Kridtmasser, som have nogen Liighed med Gavl af en Bygning.

Følgende Barometer-Jagttagelser ere anstillede paa Høie=Møen og Møens Klint den 19de Juni 1822 af Professor Schouw, i det Hiemed at bestemme Høiden af nogle af de vigtigste Punkter.

Jagttagelses- Stedet.	Kloffe- stetter.	Barome- terstanden i franske Tom., Lin. og Sexten- debele.	Graden af et Ther- mometer paa Ba- rometret. Reaumur	Graden af et Ther- mometer i fri Luft. Centigr.	Wind og Vitz- ligt.
Klintholm i Gaarden.	8½ f. M.	27-9-8	12° 4	13° 2	Bløst. N. B. Skjvet Luft.
Høieste Punkt af Graa- ryg.	10¼ "	27-8-6	15° 0	17° 5	Noget vindigt. N. B. Blan- det Luft.
Havet ved Sandfalbet.	11 "	28-1-3	15° 0	17° 5	Noget vindigt. N. B. næsten klart.
Dronning- stolen ved Kælværket.	12¼ c. M.	27-8-0	15° 2	16° 5	Lidt vindigt. Næsten klart.
Aborreber- get, høieste Punkt mod Nordvest.	1¼ "	27-7-2	14° 8	16° 0	Femmelig vind- digt. Blandet Luft.
Kongsbjerg ved Signal- stedet.	2½ "	27-7-4	14° 5	17° 5	Stærk Bløst. N. B. Blan- det Luft.
Klintholm.	4 "	27-9-9	15° 0	17° 5	Lidt vindigt. Blandet Luft.

Det til disse Jagttagelser benyttede Instru-
ment et et godt Reisebarometer, hvis Kar er for-
synet med en Flotteur, hvorefter Niveauet bestem-
mes; dets Skala er forsynet med Nonius, som be-
væges med en Micrometerskrue, og i Barometeret
er indfluttet et Qvicksølv-Thermometer. Instrumen-

tet sættes ved Jagttagelsen paa en Trefod, hvortil det, efter at være bragt i lodret Stilling, skrues fast, saa at Vinden ikke kan bevæge det.

Da der til en nøiagtig Høidemaaling udføres, at Luftens Tryk samtidig iagttages paa det Sted, hvis Høide man vil bestemme, og ved Havet, og altsaa to Instrumenter udskræves, saa kunne disse Jagttagelser, hvortil kun eet Barometer er benyttet, ikke give en aldeles nøiagtig Bestemmelse af de maalte Høider, hvortil endnu kommer, at Veiret var noget ustabigt og altsaa mindre fordeelagtigt for saadanne Maalinger. Naar det imidlertid betankes, at der mellem Jagttagelsen ved Havet og de øvrige dog kun i det Høieste er en Afvigelse i Tid af nogle Timer, at Barometeret paa Klintholm, ved Tilbagekomsten Kl. 4 om Eftermiddagen, næsten stod paa samme Høide som om Morgenen Kl. 8½, og endeligen, at Vinden den hele Tid blæste fra samme Hjørne; saa vil det indrømmes, at man, ved at beregne de anførte Høider efter den ene Jagttagelse ved Havet, ikke vil udsætte sig for nogen betydelig Feil. Benyttes ved denne Beregning Lindenaus Tabeller, saa erholdes følgende Resultater:

Variser Fod. Danske Fod.

Klintholm, efter den første Jagt-		
tagelse	264	} 269 278
Efter den anden Jagttagelse	274	
Graarng	373	384
Dronningstolen	413	427 *)
Kongsbjerget	463	479
Aborrebjerget	476	493.

Den største Deel af Øen er frugtbar og vel-dyrket Agerland, hvilket, især i de sidste 50 Aar, betydningen er udvidet, deels ved Skoves Oprødning, deels ved at opdrive Engene og ved Søers og Mosefs Udtørring. Men ligesom Landet er blevet rigere paa Agerland, er det blevet fattigere paa Skov, og har, naar man undtager Borre Sogn, stor Mangel paa Engbund. Tørvestjær høves endnu de fleste Steder i tilstrækkelig Mængde, og mange Steder i Overflodighed. Indsøerne ere kun meget faa og

---

*) Ved med en Snor at maale Dronningstolens Høide, har Hr. Candidatus Theologiæ Frencken bestemt samme til 210 danske Alen eller 420 danske Fod. Denne Overensstemmelse bekræfter de her anførte Høidemaalingers Paalidelighed. Mag. Dyffel har trigonometrisk beregnet følgende Punkters Høide, nemlig Sommerspiret til 228½ danske Alen, den sydlige af Slotsgravlene til 138, og den nordlige til 168 Alen, men alle for store, hvori maaffee det maadelige Apparat, han betjente sig af, har havt Skyld. (Danmarks og Norges oconomiske Magazin, I. S. 245).

ubetydelige. Efter de morvilliske Tabeller fra 1789 *), var dengang for Møens Amt Forholdet mellem:

Agerland og Eng	Skovland	Mose og Sæplan
som 344, 11 :	61, 91 :	10, 89 .

Skovene paa Møen og Bogøe udgjorde da $6191\frac{1}{2}$ Told., nu derimod er deres Areal efter de nyeste Opmaalinger kun 3187 Told., hvori dog er beregnet 431 Told. af Klintholms Skovareal, som er bestemt til Skovs Opelskning, men endnu ikkun tildeels besaaet med Træer, samt endeel Underskov. Landet har altsaa ikke det Halve af de Skove, det havde før 1769. Af Moserne og Søerne kan man antage idetmindste Halvdelen at være gaaet over til Agerland siden den Tid. Forholdet vil saaledes nu omtrent være:

Agerland og Eng	Skovland	Mose og Søe
som 377, 78 :	31, 87 :	5, 44 :

Skovene bestaae fornemmelig af den almindelige Bøg og enkelte Ege. Efter en Taxation og Synsforretning af 1697, var Antallet af store og middelstore Egetræer i Møens og Bogøes Skove 7140; men nu vil der neppe findes 3000. Foruden Bøg og Ege finder man i Skovene nogle Ste-

---

*) De Opmaalinger, hvorpaa disse ere grundede, ere ældre end 1769.

der Elle, Hassel, Naur, Røn, Ask og andre Træforter. De betydeligste Skove ere: Klinteskoven, mellem Klintholm, Graarng og Taleren, Lilleeskoven og Stubberup Have, N. D. for Aalebekgaard, Nørreskoven ved Nordfeld, Grønvedskov og Marienborg Skove, mellem Vindebek, Rudsbeek og Leerbek. I det Følgende skulle Skovene nærmere omtales.

Landet er for nærværende Tid langtfra ikke saa rigt paa Søer og Damme som tilforn. Af saadanne fandtes i Aaret 1697 følgende: Mølleløse ved Nyegaard, Nyegaards lille Dam, Ritmester Plesens og Oberstlieutnant Krabbes Koppelsdamme, Ebbelns Koppels overste og nederste Dam, Mandemark Mølle Dam *), Røddinge Søe, Busemark Søe. I Klinteskoven: store og lille Gjedde Søe, store og lille Aborre Søe **), Porte Søe og Borre Søe, hvilken sidste strakte sig dengang et Stykke Syd for Aalebek og Nøborre Byer, i Nord ud til Nørrestrand, mellem Klinten i Øst og Østermark Skov i Vest, $\frac{1}{2}$ Mil i Længden, og var indtil 200

---

*) Af gamle Jordebøger i Rentekammerarchivet sees, at der har været Vandmølle i Mandemark til Midten af det 17de Aarhundrede.

***) Heraf kan sees Klinteskovens større Udstrækning til hin Tid.

Favne bred, omtrent som Borre Mose og Enge ere angivne paa Kortet i 1ste Deel. Paa Siderne var den sigroet, og havde midt i en stor Deel Smaaholme. Foruden disse fandtes endeel mindre, som: Kallehauge-, Kavelle-, Sorte Søe o. fl. Den Deel af Borre Mose, som endnu er Søe, skjøndt stærkt sigroet, var efter sidste Opmaaling kun 114 Ldd. Vandet i samme er brakket. De andre mindre Søer have næsten aftaget i samme Forhold, og ere tildeels reent forsvundne. Aborre Søe, skjøndt kun et Par hundrede Skridt i Omkreds, er mærkværdig ved sin fjeldne Dybde, der angives fra 13 til 18 Favne.

Den har ingen Aær, og neppe engang hvad der kan kaldes en Bæk; thi Afløbet af Kildevældene i Klintens Kløster, og nogle andre, ere yderst ubetydelige. Der findes ikke saa Kilder med fortreffeligt, i Almindelighed noget jernholdigt, Vand. Men det er notorisk, at de ikke ere saa rige paa Vand, som tilforn, ja mange ere alene i de seneste 30 Aar ganske forsvundne, og de, der ere tilbage, synes bestandig mere at udtørres. Dette er f. Ex. Tilfældet med en fortreffelig Kilde ud for Præstegaarden i Kjelbhemagle, tæt ved Noret; med en ved Foden af det saakaldte Præstebjerg ved Siden af Phane-fjord Præstegaardshave o. fl. Aarsagen til denne tilsyneladende Aftagelse af Vandet kan maaffee so-

ges i Skovenes Borthuggelse, Mosernes Udtørring og Engenes Opploining; men vist er det dog, at man mangesteder paa Øen kunde have og beholde fortreffeligt Kildevand, for den ringe Uleilighed at nedsætte en Tønde og holde samme reen.

Næsten alle Bønder paa Landet have Brønde til deres Gaarde. De ere af forskjellig Dybde, fra 10 til 30 Fod og derover. Ved Nolsgaardens Riselund er en Brønd af over 40 Fods Dybde, men som desuagtet i tørre Sommer ikke beholder Vand, hvilket da med Besværlighed maa hentes længere borte. I de sidste tørre Sommer har mangesteder paa Øen ofte været Vandmangel, hvorved man dog nu omsider er bragt til at indsee Nødvendigheden af, saavel at forbedre Brøndene paa nogle Steder og grave nye, som at oprense Gadekærerne. Brøndvandet paa Nøen er, ifølge Grundens Beskaffenhed, paa de fleste Steder meget leer- og mælgblandet, men desuagtet sundt og godt. Stege har, formedelst Nærheden af Stranden paa alle Sider, det fletteste; dog findes adskillige Brønde i Øen med ret godt Vand. Brøndene ere som oftest indvendig kladte med store Graastene, og Bønderne grave og steensætte dem i Almindelighed selv.

---

§. 2.

Om Landets Jordbund og dybere Grund-
bessaffenhed.

Det øverste Jordlag paa Møen er i det Hele særdeles frugtbar og god Agerjord, bestaaende af en mere eller mindre sand=mergel= eller kridtblandet Muld og Leer til 1 à 2 Fods Dybde. Jordernes Godhed i Møenboe Herred er 13, 122 mod 24 for bedste Jord. De bedste Jorder ere Stege Kjøbstadsjorder, Ullemark og Speitshøje Jorder i Kjelshøje Sogn, Vindebek i Phanefjord Sogn; de flættede ere de til Røddinge og Bassenæs i Damsholte Sogn, Ulfshale i Stege Sogn, samt de høje Jorder paa Klintebakkerne.

Paa Vesterlandet er Underlaget næsten overalt Leer, blandet med mere eller mindre Sand, Mergel eller Kridt. Dette Leerlag har fra 4 til 8 Alens Dybde, hvorefter der gjerne kommer et Lag Sand eller Gruus, og derefter mergelblandet, blaa-graat Leer (Blaaleer), som oftest meget fast og reent. Dette Leer findes ogsaa her i de fleste Lørvemoser, umiddelbart under Løvnen. Lørvemoserne ere af meget forskjellig Dybde; i nogle kan skjæres 8 til 10 Fod dybt, i andre neppe 2 Fod. Det er kun saa Stæder at Løvnen kan skjæres i nogen betydelig

Mængde. De fleste Steder tilberedes *Ustetory*, eller som den her kaldes *Smattetory*, hvilken dog er drøiere, og at foretrække for *Skjæretorven*. *Trastammer* findes her, som andre Steder, ofte i *Lørvemoserne*, stundom 3 à 4 Fod i Omkreds.

I en *Lørvemose* paa en *Hovedgaardslod* af *Godset No. 2* findes 5 à 6 Fod dybt et Lag af en meget let *Aske*. Sammensteds er ogsaa, for nogle Aar siden, fundet en stor Mængde *Hasselnødder*, fulde af Vand, i en Dybde af 4 à 5 Alen, og aldeles overensstemmende med de her paa *Den vildtvogende*.

Mergelen findes mangfoldige Steder paa Landet temmelig ublandet, og det sammensteds saa overlig, at den kan naaes med *Ploven*. I *Moserne* og *Gadekjærene*, f. Ex. i *Bollerup*, findes den i stor Mængde 1 Alen under *Overfladen*, og er der meget riiig paa *Kalk*. I *Eggen* deromkring finder man endog, at nogle *Høie* bestaae af *mergelblandet Sand*, eller *sandig Kalkmergel*, hvilket er *Ursag* til disse *Høies* større *Frugtbarhed*, end ellers paa saadanne Steder er sædvanligt. *Eggen* om *Frenderup*, *Bidsinge* og *Svendsmark* har saare megen *Kalkmergel*, og giver i vaade Aar *fortreffeligt Korn*, men desto mindre i meget tørre Aar. Udenfor *Damsholte Præstegaards Mark* finder man i *Mergelen* *Flint* i

ordentligt sammenhængende Fløtser. Ofte i betydelig Mængde, og meget brugelig, saavel som Myremalm, i sammenhængende, meget faste Klumper, findes paa en Strækning gennem Phanefjord Præstegaards Have. Ved at grave Parker her, er ogsaa fundet enkelte Kalksteen, udvendig af næsten samme Udseende som Fjæres, og temmelig tunge. Men, ved at sønderlaae dem, fandtes, at kun den ydre Skæl var en meget kalkholdig Mergel, der indsluttede en graagrøn Sandsteen. Ofte findes ogsaa i en Mose i Elmelunde Mark og mange andre Steder paa Øen, men ikke i særdeles stor Mængde.

Often for Stege indtil Høie-Møen er Underlaget ligeledes som oftest befundet at være Leer, men mere mergel- og kridtblandet. Enkelte Steder, f. Ex. i Kjelbne Præstegaardslod, finder man paa hiin Strækning allerede fast Kridt under det øverste Jordlag. Næsten overalt paa Nordfelds og Aalebekgaards Gods findes, 1 à 2 Alen nær Overfladen, Kalkmergel; og Kalksteen, fuldkommen overensstemmende med Fjæres, findes paa Norre Vestuds og Borre Præstegaardsmarker *). Grunden i Borre Søe

---

*) En Probe deraf blev for nogle Aar siden sendt til et af Kalkbrænderierne ved Kjøbenhavn, men man fandt den ubrugelig.

og det lave Land fra den nordre Strand indtil Borre, hvilket, i samme Ketting som Klinten, stiller mellem Høie-Møen og det Øvrige af Øen, er Strandsand, som overalt er dækket med et tyndt Lag Jord og Grønsvær. Paa den anden Side af Borre Engdrag finder man strax Grunden mere kalk- og kridtartig, og allerede i Byen Mandemark, i en Høi kaldet Tulegorterne, finder man en Formation aldeles liig den i de østligere høiere Kridtbjerger, og i det Øverste af Kridtklinten selv. Ordentlige Lag af Flint, i et Par Fods Afstand og i en heldende Leiring, finder man her ligesom i Klinten. Kridtet i bemeldte Høi i Mandemark, der er meget haardere end det sædvanlige, er benyttet til at brænde Kalk af. Østen derfor, i Kongsbjerg et, findes ligeledes Kalk, som er haardere end Kridtet; affarver ikke, og er maaskee noget leerholdig. Desuagtet er den med Fordeel benyttet i Aaret 1821, ved Klintholms Bygning, ja endog forsendt. Foruden det fra ovennævnte tvende Steder, benyttede man noget, taget ved Stranden paa Busemark Mark, hvilket især gav meget god Kalk.

Længere østlig giver Klinten, der ligesom er Profilet af Høie-Møen, den bedste Leilighed til at betragte dette mærkværdige Flotsbjergs Forma-

tion *). Kridtflinten, fra dens sydlige Begyndelse med Gjeddebrinken indtil Lisehunds Klint, bestaaer, i sin hele Udstrækning og mangfoldigen afvejlende Former, af Kridt og Kridtsteen i forskjelligt Forhold af Kalk og Kieseljord, afvejlende med 3 til 4 Sommer mægtige Lag Flint, der, almindeligen i en Afstand af 2 til 4 Fod fra hinanden, undertiden snoe sig i de forunderligste Bendinger, og som oftest have en heldende Leiring.

Saaledes er det værd at bemærke, at Flintlagene ved Sommerspiret, hvor de fleste spidse og skarpe Former findes, mod Søesiden gaae i en aldeles vertical Retning. I høistmærkværdige Bendinger snoe de sig ved Dronningstolen og Taleren, snart horizontalt, snart verticalt. Nord for Taleren finder man endog et Sted, hvor de horizontale Lag ere krydsede i vertical Retning af 4, nogle Allen lange, og ligesom afbrudte, Stumper af andre; Alt til Vidne om Hæftigheden af den Revolution, Klinten skulder sin Dannelse. Denne bølgeformige og uregelmæssige Gang af Flintlagene i Moens Klint, der ligesom ere Benene i det hele Legeme, er Aarsagen til den rige Afvejling i Kridtmassens Form,

---

*) Af Grev Vargas Bedemar findes en Afhandling om Kalk- og Kridtformationen ved Farø og Moens Klint i Leonhards mineralogisches Taschenbuch 1820, Side 55 ff.

som gjennem Tidens Løb ved Meteorernes Indflydelse her er fremkommen, og hvorved denne Klint især udmærker sig fremfor andre lignende Dannelser.

I Almindelighed ere de øverste Schichter i Klinten mere kalk- og mergelholdige, end de ved Joden. Den i det faste Kridt liggende Flint er almindelig sort eller sortblaalig, men Lagene i Kridtstenen, der sædvanlig ligger øverst, ere blegere og falde mere i det Brune og Brungule. Bessynderligt, at Abildgaard ikke i hele Klintens Strækning, med Undtagelse af Sommerspiret og Slotsgravlene, har seet et eneste Flintlag i noget af Kridthjergene, der, som han siger, bestaae af Kridt fra øverst til nederst*). Saavel høit oppe i Klintefaldene, som ud igjennem den faste Kridtvæg, rinde adskillige Kildevæld. Vandet i dem alle er ockerfarvet, hvilket har sin Grund deri, at Svoalkiesen, som findes i Kridtet, decomponeres ved Luftens og Vandets Indvirkning til svovlsuurt Jern, som igjen gaaer over til Jernocker og Gips, naar Kridtet forbinder sig med Svoalshyren.

Liselunds Klint, saakaldet efter det derved liggende Lyststed Liselund, befinder sig nord

---

*) *Physik.-mineralogisk Beskrivelse over Møns Klint. Kjøb. 1781, S. 14-15.*

for Slotsgravlene, hvor Klintholms Territorium og den hvide Klint ende. Fra dette Sted indtil det norske Huus er den ikke brat og skarp som Kridtklinten, men en steil Bakkefraaning, bevozet med Bøgeskov, som, ved enkelte Kloster eller Fald ud til Søen, danner sig i de skønneste Partier. I Nærheden af Kridtklinten har Liselunds Klint endnu samme Masse som hiin, men længere mod Nord træder efterhaanden mere Leer, Mergel, Sand og Døer istedetfor Kridtet. Heller ikke bemærker man længer i Faldene ordentligt sammenhængende Flintlag. Liselunds Klint er betydeligt lavere end Kridtklinten, og vel faa Steder over 200 Fod høi. Fra det norske Huus til henimod Borre Engdrag aftager Hviden bestandigt, og Leer udgjør i denne nordre Strækning af Klinten Hovedbestanddelen.

Forsteninger ere ved Møens Klint temmelig sjeldne. Belemniter, Echinites og Asterias (Søstjerne) findes undertiden. Foruden Svovlkies og Straalkies finder man og her, som i andre Kridtbjerge, undertiden Stalactit og Gips. I Klinteskoven skal findes en meget god Polerejord og Digel- eller Smeltsoed, der er meget riig paa Kalk. En Mand, kaldet Christen Bødker, som døde i Aaret 1821, 90 Aar gammel, har for over 50 Aar siden været med at udgrave 4 à 5 Skibsladninger af disse to Jordarter,

der førtes til Udlandet. Sandet Syd for Maglevandsfaldet, ved det saakaldte Sandfald, er mærkværdigt; thi, skjøndt det ikke er det egentlige flade (lamelliske) Flyvesand, som paa den nordre Kyst af Sjælland og Jylland, flyver det dog, og har i ferige Tider ødelagt den Strækning af Skov, som stod i Nærheden. Man seer der endnu nogle gamle Bøge, som alene rage med deres Kroner over Sandet. Man finder man kun meget sjældent, og i smaa Stykker, ved Moens Kyster. Ved Østersøen findes paa disse, især under Klinten, en stor Mængde Smaasteen, meest afrundet Flint.

Fornævnte Klint ved Vindebek, Madses Klint kaldet, er mærkværdig derved, at den angiver Levingerne af en i Forverdenen, ved Østersøens Indbrud, bortrevet og henskyttet Brunkulstøts. Disse Levinger vise sig øverst i den bratte Klint paa en Længde af ifkun en halv Snees Alen, af $\frac{3}{4}$ Alens Mægtighed, og 2 à $2\frac{1}{2}$ Alen under Jordsmønnets Overflade. Ovenover Brunkullet ligger en gulbleg fînfsandet Leermergel, og under samme blaa-graa Leermergel. Den hele Klint bestaaer af Leer og Mergel. Forfatteren opdagede Sporene af denne Brunkulstøts i Aaret 1803, og sendte en Prøve til Professor Wad, der underrettede ham om, at det var en meget god Brunkul, som kunde sættes ved

Siden af de meget omtalte skaanske Kul. I Aaret 1808 undersøgte Professoren personlig hele Strækningen med Jordboeret, men opgav Arbejdet efter adskillige frugtesløse Forsøg, efterdi Fløtsernes Fald mod Sønden og den ringe Mægtighed viste, ifølge Regelen, at det kun var ubetydelige Løvninger af en i Østersøen hentagen Fløts.

§. 3.

Om Vandene, som omgive Den.

Ud for Klinten er, som ved alle høie Kyster i Almindelighed, dybere Strandbund. Efter Søekortene er Lodskuddet $\frac{1}{4}$ Miil fra Landet fra 10 til 15 Favne. Ved Klinten, især paa den sydlige Side, under Businge, Mandemark og Busemark foresalde ikke sjældent Strandinger i haardt Veir, især med sydlige Storme, i Sneefog eller Taage. Paa den Bue, Den danner mod Sydøst om Hjelmns Bugt, gives kun et Par Landingssteder; det ene under Mandemark, nærved Busemark Søe, hvor en gammel Skandse, efter det forhenværende Lødssted kaldet Brøndehøie Skandse, laae. En anden Skandse blev i sidste Krig anlagt længere østlig. Et andet Landingssted er ved Oddermosehusene, Syd for Kjelhøielille, hvor der istseds ganske nær ved Kysten er 6 à 7 Fod Vand. Forresten er den hele

Ryft herfra ned til Grønsunds Gab, naar man undtager en Dal ved Rydsbek, høi og steil, med flakt Vand, og kun lidet beqvem for Landing.

Grønsund. Under dette Navn forstaaes nu almindeligviis kun Sundet mellem Møen og Bogøe paa den ene, og Falster paa den anden Side. Sundet Vest for Stubbekjøbing, mellem Bogøes Vestende og Baalsnæs paa Falster, kaldes Godse (Sortsø) Gab. Grønsund har fra den ene Fargebroe til den anden en Bredde af $\frac{1}{4}$ Mil; fra den nordostligste Punt af Falsters Næs (Kongsnæs *) til det nærmeste Punkt paa Møens Ryft omtrent 2000 Al.; fra Hestehoveds Nakke til Madfes Klint ved Vindebek 1 Mil. Det kan blandt Danmarks mange Strømme, uagtet dets ikke betydelige Bredde, gjelde for en Hovedstrøm. Mindre Handelsfibe fra Pommern, Preussen, Rusland finde herigjennem den korteste Wei til Belterne, Danmarks mangfoldige frugtbare Øer, og til Jyllands bedste Egne og Havne. Udførselen fra det vestlige Rige til Østersøens Havne gaaer ligeledes for en stor Deel igjennem Grønsund, hvorfor det heller ikke er sjældent i Fredstider, naar staaende Østenvinde herske, at tælle

---

*) I Bugten Vest for dette Næs, skal forðum have været en god Havn, forsvaret af et Borgslot, hvorefter Borrehuset der maaskee har Navn.

30 til 40 Fartøier tilankers her *). Smidlertid vilde denne, især tilførn meget fogte, Handelsvei endnu stærkere befares, naar dens østre Udgang ikke havde den betydelige Grund Tolkken, der ligger omtrent midt i Sundet, og strækker sig i Længden fra N. V. til S. D. $\frac{1}{2}$ Mill. Dens Bredde i Midten og mod vestre Ende er 1500 til 2000 Al., mod østre Ende 4500 Al. Grunden bestaaer af fint hvidt Sand, som maler med Strømmen og ved Stormveir. Sjældent findes Stene paa samme. Ved dagligt Vand er der kun 3 à 4 Fod paa det Grundeste; men Vinterstorm af N. D. kan give Hoivande, 5 à 6 Fod over det Almindelige. Grunden ligger i Revler og Bugter, og dens Form forandres ideligen. Mellem Revlerne kan undertiden findes Bugter med flere Favne Vand. Naar Skibe komme paa denne Grund, kunne de males under Vandet. De tvende Lob, som Sundet ved Tolkken deles i, ere smallest ved de østre Indlob mellem Hestehoved og Madjes Klint, Falsters Dyb nemlig, indenfor Hestehoved, 100 Favne, og Moens, indenfor Madjes Klint, kun 50 Favne bredt. Begge disse Farvande have stenet

---

*) For 1807 har i nogle Aar ud- og indpasseret 900 til 1000 Skibe aarlig, hvoraf den største Deel udpasserede til Kjøbenhavn og Østersøen. Ballastede gaae de fra Kjøbenhavn gjennem Ulfsund.

Bund, Falsters Dyb 13 à 15 Fod Vand og Moens 11 à 12 Fod, saa at det første ikke uden Risiko kan passeres af Skibe, der stikke over 11, og det sidste kun af dem, der ikke stikke over 9 Fod. Altsaa kunne skarptbyggede Fregatter ikke passere Grønsund. De fleste Fartøier gaae, som en Følge af ovenanførte, gennem Falsters Dyb, og saaledes bœe og Lodferne rigtigheden paa den Side. Omtrent $\frac{1}{4}$ Mil Syd for Haarbølle Skandse ender Tolken, og begge hine Lob flyde der sammen. Hvor Sundet er smaltest, er Dybden 10 à 12 Favne, og i Færgelobet 8 à 10 Favne. Nogle faa Favne fra Færgebroen paa Falsters Side er 5 til 8 Favne Vand. I Sodse Gab er 15 til 18 Favne. I Strømmen er en sandet og leret Bund og overalt en Mængde Stene i Dybet. Grønsund har en rivende Strøm, der med nykommen S. O. eller N. V. Storm undertiden kan løbe 5 à 6 Miles Fart. Undertiden løber den i stille Veir flere Dage samme Veir, hvilket ansees som et Forbud paa Storm fra den Kant, den kommer; thi ellers forandrer den i godt Veir almindelig hver 6te Time. Naar Strømmen saaledes i stille Veir løber stærkt, bryder den saa heftigt mod Tolken, at den derved foraarsagede Susen kan høres over $\frac{1}{2}$ Mil borte. Formedelt den stærke Strøm er Søen saa krab og styh, at der i Storm-

veir ikkun med Besvær, og i gode Fartsoier, kan roes og seiles. I Sundet er ingen Ankerplads, hvor Skibene kunne ligge sikke med enhver Vind. Med vestlige Vinde ligge de bedst i Abelvig og ved Gasegrunden, med østlige bedst i Færgeløbet ved Broen paa Falsters Side paa 8 à 10 Favne Vand. Småa Fartsoier antre almindeligen, og sikkest, ved Godse.

Ulfund, der skiller Møen fra Sjælland, har i Nord en næsten endnu vanskeligere Indseiling, end Grønsund i Sydost. Gjennem de betydelige Sandgrunde i Nordvest, mellem Ulfshale, Nyord og Sjælland, hvilke rimeligviis ere Levninger af en Landstrækning, hvorved Møen har været landfast med Sjælland, gaae trende Løb: 1. Det egentlige Ulfshaleløb, mellem Nyord og Ulfshale, ganske tæt ved og langs Kysten af sidste, hvor det nogle Steder ikke er 20 Favne bredt. Derefter gaaer det ovenfor Skandsen $\frac{1}{8}$ Miil i N., dernæst $\frac{1}{2}$ Miil i D. t. N., hvor det i Indløbet er grundest, og med dagligt Vand kun har 6 à $6\frac{1}{4}$ Fod Vand. Strømmen kantrer hver 6te Time med stadigt Veir. Med uroligt Veir eller Kuling løber den stadigt ind eller ud. Kuling af S. S. V., V. og N. V. giver udgaaende Strøm og lavt Vand til 5 Fod. Kuling af N. N. D og D. giver indgaaende Strøm og høit Vand til 8 Fod. 2. Eggholmsrenden, mel-

lem Nyord og Danmarksholmen. 3. Bøgestromslobet, tæt vestlig for Danmarksholmen, mellem denne og Johnshoved. Dette bliver nu opmuddret, da Ulfshalelobet, der hidindtil har været den almindelige Wei, og hvorigjennem efter Sandwigs Beretning tilforn kunde passere de største Skibe, nu ikke engang kan holdes aabent til ovennævnte Dybde. (See Cap. 5 §. 1 om Steges Havn).

Fra Ulfshalelobet gaaer, paa hver Side af Lyrholmen, et lidet smalt Lob ad Stege til, for 2 à 3 Fod dybsiikkende Fartøier, det nordre Pilebedrenden, det søndre Bøgestrom kaldet; men Jagter kunne først noget Syd for Nyord, hvor Lobene Vest for denne De og Ulfshalelobet forene sig, gaae i sydøstlig Retning, N. for Lindholmen, til Stege. Syd for samme Holm findes og et for Jagter brugeligt Lob. Af alt dette sees, at Seiladsen til Stege er heel vanskelig fra denne Side. De fleste Skibe, som passere Ulfund, ere Jagter og andre Smaafartøier, der gaae ballastede fra Kjobenhavn til Smaaøerne og Sjellands sydlige Kyst. Efterat have passeret Færgelobet mellem Koster og Kallehauge, gaae de gjerne mellem Lærøe og Langøe, hvor Lobet, kaldet Steenkisten, er meget dybt, men desuagtet, formedelst Farvandets Sneverhed, vanskeligt nok; dernæst N. for Lærøe og Farøe. Det er

ad denne Bei, og derefter B. for Farøe gjennem Godse Gab, at Farten gaaer fra Ulffund ud igjennem Grønsund; thi Sundet, som skiller Bogøe fra Møen, Letten, har ganske fladt Vand, og kun en meget smal Kende i Midten med 5 à 6 Fod Vand. Mellem Bogøe og Farøe kan til de fleste Tider vades over. Kosterland stilles fra Møen ved et Sund, hvorover paa det Smalleste gaaer en ophøiet steensat Bei, af 150 Al. Længde, med en Træbroe paa Midten. Mellem Borren og Møen kan rides og kjøres til alle Aarets Tider.

Iffun i stränge Vintre, som 1813-14, og naar Drivis skrues op fra Østersøen, fryser Grønsund saaledes til, at der kan kjøres over; Ulffund derimod fryser saaledes til, ved en sædvanlig kold Vinter. Øst og Nord for Ulfskale strække sig Sandgrundene temmelig langt ud. Den mærkeligste, og en iblandt de yderste af disse, er Hollændergrunden, 1 Mil lige Nord for Nordfeld, paa hvilken have 11 Fod med dagligt Vand.

Man mærker ikke til bestemt Tid Ebbe eller Flod, enten i Havnene eller paa Stranden omkring Møen. Naar der ere Høivande, saa have disse deres Oprindelse fra Vinden og Strømmen, der drive Nordøens Bande gjennem Øresund og Beltet ind i Østersøen, eller standse Østersøens Bande i deres

Gang ubefter. Derfor treffer det og, at der i vore Smaasunde gives Modstrømninger, hvilket især er Tilfældet i Grønsund, hvorved det bruser op med høi Søe, der stundom gjør Overfarten besværlig.

At Østersøens Vand aarligen aftager, derom vare mange Lærde, blandt andre vor Kiegels, overbeviste. Men endnu er det dog et Problem. Thi, at adskillige fordum seilbare Fjorde og Løb nu ere tilstoppede, at man mangesteder, hvor der nu er Agerland og Eng, som ved Borre, har fundet Levningsmerker af Skibe, Ankere, Pæle med Ringe, og andre sikkre Kjendemerker paa Seilads i Fortiden — hvad og Historien bekræfter — kan kun lidet tjene til Beviis for hiin Sætning, da saadant kan forklares af mange andre Aarsager. Opfyllinger ved Strandbredden, fremkomne ved Bølgernes Bevægelse og især ved Driviis, det Dynd, som Høivandene efterlade — ligesom og i vore Dage Indgrøftningerne om udfistede Jorder, og den almindelige Flid i at aflede Vand fra Agrene; Skovenes Formindskelse &c. — kunde gjerne være tilstrækkelige Aarsager, hvorfor mangen Fjord eller Biig er bleven tort Land. Betragter man et Stykke opfyldt Land, som findes paa Møens Syndhyst i Haarbolle Hestehave, og vel udgjør 100 Told. eller noget mere, bestaaende af smaa runde Stene og Strandsand, sparsomt bevoget med Græs og Strand-

planter, da finder man, at de inderste af de Kevler eller Kygge, i hvilke hine Stene ere opfruede af Drivisen eller Bolgerne, paa de fleste Steder ere noget hoiere, end de yderste. Dette kunde maaffee, med saameget Andet, bestyrke den Mening, at Østersjøens Vand aftager. Men, seer man igjen hen paa fornævnte Lindholm i Steges Farvand, der nu ofte overstyldes af Søen, og er ubeboelig, da kan den tjene til et Beviis paa det Modsatte, efterdi en Folketælling af 1645 (see 4de Cap.) viser, at den til den Tid har havt 2 Huse, og har været beboet af 2 Familier. Saaledes ville Møens Kunstner neppe afgive noget væsentligt Bidrag til at bestyrke hiin Mening, og ifkun flere Aarhundreders nøiagtige Undersøgelser endnu kunne herom give sikre Resultater.

§. 4.

Om Klimatet, Planter og Dyr.

Hyad Møens Klima angaaer, da er det saa lidet forskjelligt fra de andre danske Øers i Almindelighed, at derom ikke kan være meget at sige *): Vin-

---

*) En Række af meteorologiske Jagttagelser paa Møen, anstillede med tilbørlig Kundskab og Flid, vilde upaatvivlelig, især i Henseende til Landets forskjellige Høide, afgive interessante Resultater, men desværre har, saavidt vides, Ingen anstillet saadanne i et længere Tidrum.

teren er som oftest mild, og sjelden falder saamegen Sne, at Bognen ombyttes med Glæden. Vestlige og sydvestlige Vinde ere næsten hele Aaret igjennem de meest herskende. Torden kommer heftigst og oftest fra Sydvest. Det synes som Lynilden hyppigere flaaer ned her, end i de fleste andre Provinser. De vestlige Vinde og Havet, som omfløder Landet, føre sædvanligt en fugtig og tyk Luft med sig. Nordost- og Nordvestvindene ere de meest stormende; med sidste følger ofte Regnsfald. Om Foraaret herske som oftest en Tid lang kolde og skarpe Østenvinde, der bringe al Nordens Kulde fra finske og bothniske Bugt ganske frisk til Landet, og ofte belemre det i lang Tid med Driviis, hvis Damp, naar Foraarsjolen smelter den, ere yderst kolde og usunde. Man vilde ellers ofte kunne bemærke, at Foraaret her, skjøndt Den kun ligger 1° sydligere end det nordlige Sjælland, kommer, hvad dens lavere Deel angaaer, lidet tidligere end hifset. At Klinten er Den et Værn mod østlige og nordøstlige Vinde, der ellers, ifølge dens Beliggenhed, vilde være endnu køligere, er neppe Tvivl underkastet. Varmen om Sommeren er næsten aldrig til Besvær, da den gjerne formildes ved Luftringer fra Søen.

Møen har alt længe været bekjendt for sin Rigdom paa Planter, og det især af de sjældnere Sorter. Allerede Peder Kylling har kjendt endeel af disse. Denne Rigdom skyldes den sin meget forskjellige Høide, sin mere eller mindre kalk- og mergelblandede Jordbund, og især sine Kridtbjerg. Det er fornemmelig paa disse, der findes en Mængde Planter, hørende til Orchidernes Familie, som enten aldeles ikke, eller dog kun sjældent, findes i Danmarks øvrige Egne. Derimod finder man dem og i Mængde paa Kygen, hvis Klinte, Jordbund og Vegetation har saare megen Lighed med Møens. Af de lavere alpinste Planter kan man ikke, efter den Høide Bakkerne have, og det Mineral de have til Grundlag, vente nogen paa Møen. Dog kunde man henregne dertil *Ribes alpinum*, som voxer vild i Maglevandsdalen *), og *Cardamina petræa*.

Da Møen sikkert indeholder henved 1000 forskjellige Plantearter med tydelige Blomster, vilde det være for vidtløftigt at opregne dem alle. Det maa være nok her at levere:

---

*) Jvnf. Bemærkninger angaaende Forskjelligheden af Vegetationen i de danske Provindser af Prof. J. W. Hornemann. Kbhvn. 1821.

Fortegnelse paa de sjeldnere danske Planter, der findes paa Møen.

(Med denne Fortegnelse er fornemmeligen benyttet Professor Hornemanns danske oeconomiske Plantelære 3die Udgave. De Angivelser, som ikke ere tagne heraf, saa og i Særdeleshed de nærmere Bestemmelser af Voresiederne, stiles Hr. Candidatus Theologiæ Freuchen.)

Veronica triphyllos. Høie=Møen paa aabne Bakker.

Circæa alpina. Høie=Møen i Ellemoser.

Scirpus acicularis. Ved Aborre=Søe.

Eriophoron alpinum. I Moser paa Høie=Møen.

Phleum arenarium. Ved Ulfshale.

Holosteum umbellatum. Paa Diger omkring Borre.

Dipsacus sylvestris. Ved Mandemark.

Scabiosa columbaria. Paa Høie=Møens Bakker.

Cornus svecica. Ved Ulfshale.

Lithospermum officinale. Klinten.

Primula acaulis. Paa Høie=Møen. Hr. Freuchen har fundet en mærkelig Afart som gjør Overgang til *Primula officinalis*.

Lysimachia nemorum. I fugtige Krat ved Lise-lund og Klintholm.

Campanula persicifolia. Høie=Møen.

Verbascum phlomoides. Ligeledes.

Samolus Valerandi. Ved Noret.

- Ribes alpinum*. Ved Maglevandet.
Caucalis daucoides. Ved Søemark.
Sison inundatum. Mellem Mandemark og Klintholm.
Scandix Pecten. Høie = Møen.
Pimpinella Saxifraga β *dissecta*. Maglevandet.
Apium graveolens. Phaneffjord.
Allium arenarium.
Ornithogalum spathaceum. Paa Præstens Mark i Maglebøe.
 — — *minimum*. Ved Huno Søe.
Alisma ranunculoides. Stege.
Monotropa Hypopithys. I Klintestoven.
Pyrola secunda. I Klintestoven paa Bakker og ved Liselund.
Saxifraga tridactylites. Høie = Møens Bakker.
 Forefindes ogsaa med alle Bladene lancetformige.
Dianthus prolifer. Ulfshale.
 — — *superbus*. Sammesteds.
Silene nutans. Liselund.
Oxalis stricta. Marienborg og Maglebøe Præsteløb.
Cerastium strigosum.
Reseda Luteola. Halebekgaard.
Potentilla verna. Høie = Møen.

- Actæa spicata.* Ved Hundo Søe.
Thalictrum minus. Ulfshale.
 — — *flavum.* Phanefjord.
Ranunculus Philanotis. Mellem Koster og Stege.
 — — *arvensis.* Almindelig blandt Sø-
 den mellem Stege og Klinten.
Thymus acinos. Klinten.
Melampyrum arvense, Høie-Møen.
Cochlearia danica.
Crambe maritima. Ved Klinten.
Dentaria bulbifera. I Klintestoven, især paa
 aabne Pletter.
Cardamine Impatiens. Store Klint, især i
 Maglevandsfaldet.
Erysimum cheiranthoides. Klinten.
Arabis hispida. Klintestoven, især hvor Kalken
 rager frem.
Althæa officinalis.
Malva Alcea.
Corydalis fabacea. Skovriderhuset ved Klintholm.
Fumaria capreolata.
Spartium scoparium. Ved Liselund.
Pisum maritimum.
Orobus vernus. Store Klint.
Melilotus vulgaris. Sammesteds.
Medicago sativa.

- Hypericum montanum*.
 — — *hirsutum*.
 — — *pulchrum*. Høie = Møen.
 — — *humifusum*. Ligeledes.
- Gnaphalium montanum*. Halebjerg.
 — — *arenarium*. Aborrebjerget.
- Inula Helenium*. Paa en Groft mellem Klinte-
 ffoven og Maglebye Præstebol.
- Orchis ustulata*.
 — *militaris*. Klinten, især i Maglevands-
 faldet.
- Satyrrium Epipogium*. Klinteffoven, især ved
 Sødabildsdal.
- Ophrys nidus avis*. Klinteffoven.
 — *Corallorhiza*. Ligeledes, paa Bakernes
 Hældinger.
 — *monorchis*. Paa Klinten, paa tørre
 Steder.
- Serapias latifolia*. Klinteffoven.
 — *microphylla*. Ligeledes.
 — *ensifolia*. Ligeledes.
 — *rubra*. Ligeledes.
 — *grandiflora*. Ligeledes.
- Carex digitata*. Ligeledes.
- Amaranthus Blitum*. Ved Stege.
- Xanthium strumarium*. Samme Steds.

Hippophaë rhamnoides. I Sand i de saakalbte Fald ved Klinten.

Eqvisetum Telmateja. Sammesteds ved Bækkene.

— — *hyemale.* Klintestoven.

Neckera crispa. Maglevandsfaldet.

Hypnum molluscum. Sammesteds.

— — *lutescens.* Høie=Møen.

Af skadelige Ufruds-Planter har Møen desværre ogsaa en betydelig Mængde: Klinte, Heire, onde Urter (*Chrysanthemum segetum*) Ager=Ranunkel, hvide Urter (*Chrysanthemum Leucanthemum*), Ager=Lidsel o. fl. Dog er deres Tal i de sidste to Decennier, ved forbedret Agerbrug og især ved Ophævelsen af Fælledskabet, blevet meget mindre.

Af Fiske findes ved Møens Kyster en stor Rigdom: Lørsk i Grønsund, Makrel fanges ved Kydsøbet, men ei i betydelig Mængde; af Flynderarten: Sletter, Rødspetter, Lunger, Pigvarer; Aborrer (*Perca*, fornemmelig *fluviatilis*, Ferskvandsaborre) ere for ikke mange Aar siden fangne i Mængde i Phanesfjorden, ved Kydsøbet, Nordfeld o. fl. St. Gjedder (møensf: Zetter) findes, saavelsom Aborrer, i nogle Damme. Lax er kunnderst sjældent fanget under Mandemark, Lax=Orten derimod oftere i Phanesfjorden, ved Kydsøbet,

Mandemark, Nordfeld o. fl. St. Karudser i nogle ferske Damme. Sudere, forhen ved Røddinge. Skaller ere ligeledes forhen fangne der i stor Mængde. Af Hal findes en stor Mængde især i Stege Nor, Phanesfjorden og andre Indvige. Sil den viser sig især ved Møens Kyster fra Marts Maaned til Mai, og fra October til December. Med østlige Vinde fanges en stor Mængde udenfor Indløbet til Grønsund, især fra Falsters Side, deels af Fiskere fra Hesnæs, deels af Lodserne. Reier fanges undertiden ved Stege, Krebs i de smaae Søer ved Klintholm.

Foruden de almindelige Frøerarter, findes her en stor Mængde af Peder Dres Frøer, Strubtudsen. Desuden Snogen, Hugerne, Staalormen.

Paa Fuglevildt haves ingen Mangel. Af Vildbænder: Krikanden, Bruunaakke, Græsand, Fiskeand, Spidsand. Vildgæs: Gravgaas, Knortegaas; Bekkasiner, Snepper, Agerhøns, Brokfsagle, Kramsfugle o. fl. Orne, Falke, Høge, Glenter, Ugler, Ravn, Krager, Raager, og Stader (mønsf: Heister) findes i temmelig stort Antal; især Skaderne. Desuden gives her Swaner, der undertiden i temmelig stor Mængde inffinde sig om Foraaret i Grønsund, som og i Farvandet mellem Koster og Ulfshale, Raager, Viber, Storke, Heirer, Tra-

ner, Kordrommer, Skovduer, Skovfader, Træpikere, Gjege o. fl. Af Sangfugle findes især Lærker og Haverisfer, Rattergale i Eggen ved Marienborg.

Af vilde Pattedyr gives her Harer, skjøndt ikke i særdeles Mængde, Ræve, enkelte Maarer, Væfeler, Egern, Pindsviin, Flaggermuus, Røtter og Muus; samt Sølhunde, Strandoddere og Marsviiin. Sølhundene findes især ved Klinten, dog ogsaa paa Dens nordlige Kyst og i Grønsund. Marsviiin sees ofte af Lødserne, og synes især at holde til ved Tøkken.

Det er mærkeligt, at Muldvarpen aldeles ikke findes paa Møen, skjøndt den er i stor Mængde i den tilgrændsende Deel af Sjælland, paa Falster og Bogø. Da den heller ikke findes paa Mors og andre Steder, hvor Jordbunden ligner Møens, maa det vel være Kalken, den ei kan fordrage. Men, da den dog har fundet Indpas i Stevns herred, synes det ikke raadeligt, at gjentage det Forsøg, der skal være gjort for at undersøge, om den kunde leve her.

§. 5.

Naturfjønheder.

Det er især Klinten, som blandt Møens Naturfjønheder udmærker den fremfor andre Danmarks

Provindsfer. Men ogsaa den øvrige Deel af Øen er saare riiig paa yndige Situationer og maleriske Udsigter. En Reifende, der kommer over Grønsund, vil ikke fortryde den Uleilighed, at bestige det saakaldte Søebjerg eller Præstebjerg, en anseelig rund Bakke, som fra Landeveien, nord for Damme Bye, let falder i Øinene. Paa Toppen overfuer han hele Øen i det skjønneste Panorama, og især, naar Aftensolen sender sine Straaler hen over de venlige Landsbyer og de frugtbare Marker, viser sig Landskabets Forgrund saa blid, og riiig paa Afveylinger, at Øiet ikke uden Glæde kan dvæle derpaa. Skuer man mod Nordøst, viser sig Hjertebjerg skinnende hvide Kirke over Marienborgs Skove, og Klintebakkerne hæve sig blaaligt i Horizonten. Ved de høieste af disse seer man Herregaarden Klintholm, længere nordlig Maglebye Kirke, og overalt en Mængde udstyttede smukke Bøndergaard. I Sydøst har man den aabne Østersøe for sig, og i Sydvest, over Grønsund, Falster, som med sine Skove og Kirker forlyste Øiet. Mod Vest favne Møens Strømme den lille Begøe, med de mindre, Tærøe og Langøe, bag hvilke Sjellands yndige skovfrandske Kyst, med Petersgaards og Petersværfts rødligge Tæge, rigeligt lønner et Udblik til denne Side.

L. Smith del.

MARLBOROUGH HAVEN.

J. Boscawen sc.

Vindebeksflinten, paa Landets sydlige Kant, frembyder deilige Udsigter, saavel over Østersøens blanke Flade som over Grønsund til Falster, og nordostlig over Hjælms Bugt til Hoie=Moen. Men lader os ile did ad Landeveien, og ikke glemme at tage den smukke Marienborg Have i Dieshyn, hvilken, som dens Beskrivelse i det Følgende vil vise, ganske har Kunsten at talke for hvad den er. Veien til Liselund gaaer igjennem Stege, som, fra den tæt foran liggende Landsbye Lindemark, tager sig ret smukt ud; saa igjennem Kjelbye, og dernæst forbi den høitliggende Hjertebjerg Kirke, hvor man har en skjøn Udsigt ned over det vestlige Land til Sjælland. Fra Hjertebjerg er neppe $\frac{1}{2}$ Miil til den lavtliggende Kirkebye Borre, der nu ikke viser mindste Spor af den gamle Kjøbstad. Fra Borre haver Landet sig temmelig hurtigt til en betydelig Høide. Veien deler sig ved Nyborre. Vælger man den sydlige, kommer man gjennem Klintholm og den smukke, $\frac{1}{2}$ Miil lange, Klinteskov til det saakaldte Maglevandsfald af den egentlige Kridtflint, hvorimod den nordlige fører til det skjøne Landsted Liselund. Paa en Spadseretour gjennem de smukke Haveanlæg her, som skjødes Kammerherre A. G. B. de la Calmette, er følgende Veiledning, iste-

detfor en malerisk Beskrivelse deraf, maaskee meest passende paa dette Sted.

Strax Osten for Forpagtergaarden kommer man gjennem et Led, og faaer til Venstre en aaben Plads, og til Høire en Skov af Birk og andre Træsarter. Videre frem paa denne Wei støder man paa det smukke chinesiske Lusthuus, og en ved samme liggende liden Park. Længere frem er Udsigt til det vakke landlige Baaningshuus, som med de foran liggende Smaasøer, i en af hvilke en, med Frugt- og Blomstertræer smagfuldt beplantet, lille Øe tager sig nydeligt ud (Tab. II.).

En Kanal bag Baaningshuset omslynder 4 nydelige Smaasøer. Saavel paa to af disse, som ved Enden af Kanalen i en der anbragt Grotte, og flere Steder, finder man Monumenter, af hvilke de fleste ere aubragte til Ære for afdøde Kammerherinde de la Calmette. Læt ovenfor Grotten i Sydvest findes en Kanal, Løkkevads Sø kaldet, med 4 ret nette Smaasøer, beplantede med Gran og Popler. Denne kunstige Sø staaer i Forbindelse med den naturlige, ovenfor liggende, lille Aborre Sø, der, tilligemed den i Svemark Mark værende store Aborre Sø, forsyne Kanalerne ved Lise-lund med fornødent Vand, saa at de kunstige Vandfald (Tab. III.) gjennem Klintekløfterne, kunne til

L. L. L.

THE BOWEN.

J. B. B.

J. L. Long

VANDERKALDENNE.

enhver Tid, ved Slufernes Nabning, styrte. Paa den anden Side af førstnævnte Kanal føre Gangene i forskellige Krumninger over de med Bog, Fyr, Gran og Kastanietræer bevogrede Bakker til et smukt Blomsterpartie, som Kammerherre C. K. de la Calmettes Gemalinde har ladet anlægge tæt ved Klintens Skraaning. Fra dette Sted glimter den skinnende hvide Taler Digt overrassende imøde, og henad Østersjøens uoverskuelige Glade glide Skibene fredeligt frem. I klart Veir skimter man herfra Den Rügen med sine Klinte i Sydøst. Længere mod Nord kommer man til en Høi, kaldet Lisehøi, hvor Kammerherren lod begynde at opføre en kunstig Ruin, men som ikke blev fuldført. Her har tilførn, førend Træerne allevegne voksede saa meget til, at de betog Udsigten, været et af de skønneste Steder i Lisehund. Man havde herfra ikke alene, som endnu, Udsigt til det overfor liggende chinesiske Lysthuus, Parterne, og et paa en lavere Rng af Klinten anbragt Kors; men og til Stevns, til Sverrig, og til det nedenfor i Klinten liggende Badehuus (Tab. V.). Fra Lisehøi løber mod Syd en Gang op og ned, langs ad Klintens Skraaning. Hundrebaarige knudrede Bøge slynge her deres mægtige Grene underligen i hverandre, og synes ligesom at anspande deres hele Kraft, for at trykke sig fast til den moder-

lige Brink. Hvad enten Balthershavet, brusende, stemmer til Beemod, eller det lader sin rolige blanke Flade oplivende glimte gjennem Bøgenes tatte Løv, vil en Vandring ad denne dunkle Wei stedse være riig paa Nydelse. Endelig faaer man ogsaa herfra de nordligste Partier af Kridtklinten at see, som, især naar de, belyste ved Aftensolen, førstegang træde frem af den grønne Forgrund, maae for enhver Besøuer være meget overrassende. Langs Havet fører nu en Gang til det yndigt beliggende smukke Lysthuus Kapellet (Tab. IV.). Det er bygget i en simpel gothisk Stiil, og Stedet er fortreffeligt valgt, ved Havet, foran en tæt bevoget Kloft af Klinten, gjennem hvilken Vandet over mægtige Graastene risler det forbi. De høie Bakker, den dunkle Skov og det uoverskuelige Hav, Alt forener sig her for at give dette Sted den høieste Ynde.

Stiger man op igjennem Dalen, bliver man mellem Stenene vaer et andet hvidtmalet Kors, opreist til Erindring om en troe Skovbetjent, som her i Vinteren 1788-89 satte Livet til i den dybe Sne, da han, stolende paa sin Kundskab om Stierne, vilde i en mørk Vinternat overraske Skovtyve, som han troede at have hørt fælde Træer. Høiere oppe kommer man paa denne Wei til Badehuset, (Tab. V.) hvis Omgivelser nu ogsaa ere saa tatte

K A P R I T I B T .

og dunkle, at det har et langt mørkere Udseende end forhen. Ogsaa her er anbragt et lidet Vandfald, som derefter flyder gennem den Dal, der stiller mellem Bakken, hvorpaa Badehuset ligger, og en nordligere Pynt af Klinten, paa hvilken forstærkede Træ Kors er anbragt. Betydningen af dette Kors vides ikke, men alligevel er det værd at besøge dette Sted, som ved den ligeoverfor liggende høie skovklædte Bakke, paa hvis Straaning Badehuset inhyller sig, ved den mellemliggende Kløft og den frie Udsigt til den vide Østersøe, bliver et af de meest opløftende Standpunkter. Mod Nord føre herfra Gange ad Klintens Straaning, som den forhen omtalte, til det saakaldte norske Huus, mod Syd omgivet af Naaletræer, og med fri Udsigt, fra Forsiden, over Østersøen til Stevns Klint og Skaane. Fra det norske Huus løber en Vej i Sydvest, og siden forbi en Dam, Kaninparken kaldet, med et Par Smaasøer, og paa vestre Side en med Træer omgiven Kjøkkenhave. Gaaer man længere mod Syd, bliver man snart Baaningshuset eller det chineisiske Lysthuus vaer, og vil saaledes have seet, hvorledes Natur og Kunst have forenet sig, for at danne Liselund til et af de skønneste og yndigste Opholdssteder i Danmark.

Paa en gammel Bøg, ved Kanalen S. for Baaningen, har Geheimeraad Moltke, Præsident

i General=Toldkammeret, som besøgte Liselund kort efter Calmettes Død, anbragt følgende Linier:

Du sentiment, du goût, des graces,

Ami! tu respectas les traces;

Nature te guida

Quand ton génie créa

Cet endroit délicieux, environs ravissants!

Vois Liselund, vois ton ouvrage,

Qui dans son beau te rend hommage,

Et fier de toi nous dit, je suis son monument!

Det er sandt, at alle de fortreffelige og smagfulde Plantninger og Anlæg her alene skyldes den ældre Kammerherre Calmette, men vist er det ogsaa, at han neppe nogetsteds i Danmark skulde have fundet et Sted, som af Naturen havde et mere romantisk Præg, og ved Haugekunsten kunde bringes til at smile som Liselund.

Fra Liselund gaaer Kjøreveien til Kridtklinten, omtrent $\frac{1}{2}$ Miil, forbi Aborrebjerget, det høieste Punkt paa Landet. Denne Bakke er det, for den vide skønne Udsigts Skyld, værd at bestige. I Forgrunden nedefor har man de skønne Smaasøer, Hunosøe, Aborresøe og Gjeddesøe, samt Liselunds og Klintholms Skove, som kun ved den høie Dronningstol bryde Horizontens fjerne Kreds. Mod Vesten udfolder sig den hele livlige Øe med sine Kirker, Landsbyer, og mangfoldige udstøttede Gaarde

mellem grønne og gyldne Marker, — fredelige Billeder paa Landmandens Rolighed, — naar man ved Synet paa Levningerne af Byerne Busemark og Mandemark, ved de blotte Navne, erindres om Søroverne, Strandingsfærdet og alle de græsselige Scener; dette Distrikt fordum har været en Skueplads for. Længere borte seer man i Sydvest Falster, i Vest Sjellands Skove, og Nord fra sender den beslægtede Sterns Klint sin høiere Søster en venlig Hilsen. — Ogsaa fra Kongsbjerg og de andre høie Bakker End for Klintholm havnes fortryllende Udsigter.

Kridtklintens Bessaffenhed i geognostisk Henseende er i det Foregaaende omtalt. At ville beskriver dens Skjønheder, er vistnok et saare vanskeligt Arbeid. En vilde selv i de heldigste Ord finde en mat og utilfredsstillende Skildring, medens en Anden deri vilde finde formegen Følsomhed — Sværmeri — eller endog Overdrivelse. Jeg vil derfor afholde mig fra ethvert Forsøg i denne Henseende, og ikkun af en Nordmands Hilsen til Møens Klint*) anføre følgende Vers, i hvilke den forekommer mig at være treffende skildret:

---

*) Efter Bernhoft. Athene, Octbr. 1818.

Kneiser end Granitens faste Throne
 Svimmelhøi og stolt ved vilde Søe;
 Hersker end Naturens Rødselskrone
 Vindstrænket over kolde Zone,
 Skjøn du er dog Danas hulde Møe.

Haabets Farve, Vaarens friske Grønne
 Mildt forhøies af den hvide Grund;
 Vølger dybt i Strandens Stene stønne,
 Brændinger af mørkblaae Afgrund drønne,
 Havet fylder over sandgraae Bund.

Snekker dukke paa de høie Bænde,
 Naar Neptunus rider over Søe;
 Mellem Stormens Susen vildt sig blande
 Gudens Hingstiers Brinnsen mod de Strænde,
 Der omfjulle dig, Naturens Møe.

Skibets Svanevinger spiler Vinden,
 Høit det løstes, danser ned og op,
 Skoven kneiser høit paa Kridetinden,
 Gjennem Kløften hvifser Kildens Rinden,
 Bøgen skjælver for sin stolte Top.

Stor Natur og livlige Contraster
 Trylle i det høie Schweizferland,
 Og Europas Søn med Længsel haster
 Dig, hvor Skov og Fjeld sin Skygge kaster
 I Geneves sølverklare Band.

Møen rækker dig en Mindelillie,
 Sukker stille kun, forglem mig ei,
 Vandrer! naar du staer paa fremmed Tillie,
 Glem ei, at din Møe har ædel Villie,
 Skjøndt til Skyen gaer ei hendes Bet.

Tibur glider langs ad grønne Kyster,
 Og bedugger dig med Sølverslum;
 Kunstens Søn til hine Egne lyster,
 Og Naturens Ven i Favnet kryster
 Fortids Hertes Jord: Elysium.

Møen, bly og huld som Baarviolen,
 Gjemmer sig i grønne Sletters Favn;
 Staaer du undrende paa Dronningstolen,
 Smiler Møen blid som Morgensolen,
 Lærer dig at glemme Sydens Eavn.

Ebro danser med forgyldte Bølger
 Hift i Vesterlandets lune Skjød,
 Mellem Roser fine Perler dølger,
 Medens henrykt du med Diet følger
 Hesperides Haves Blomsterglød.

Møen derimod har Valthershavet,
 Skummende om kridnehvide Fod;
 Mellem Grønt og Hvidt du er begravet,
 Og med Ro er her din Land begavet,
 Medens hift du skuer Krig og Blod.

Hvo der kun har kort Tid for at besee Kridt-
 klinten, bør, før dog at komme paa de meest ud-
 mærkede Steder, fra Maglevandsfaldet gaae mod
 Nord til det høieste Punkt af samme, Dronning-
 stolen, og derfra mod Syd forbi Maglevandsfaldet.
 Denne yndige Dal viser sig herligst fra den Punt
 af Klinten, der begrænses den mod Syd, hvortil
 en smal Sti fører. Sandfaldet forbi, kommer man

til Tragten, Sommerspiret (Tab. VI.) og Graarng. Paa Tilbageveien kan gjennem Sandsaldet stiges ned til Havet, for ogsaa derfra at see endeel af Klinten. Den beqvemmeste Dpgang findes da gjennem Maglevandsdalen. Hr. Etatsraad Scavenius har hele Veien ladet udstjære Gange og Trappetrin, og paa passende Steder ladet opsatte Bænke. Hvo der kan finde Leilighed, at stige i en Baad ved et af de Syd for Klintholm liggende Fiskerhuse, vil allerbedst, ved at seile tæt under Klinten, kunne tage alle de skjønne Afvexlinger i Diesyn, som denne sjeldne Natur frembyder.

---

2 7

SOMMER SPIRIT.

A. Hoff

Tredie Hovedafdeling.
Geographisk og statistisk Beskrivelse over
Møenboe-Herred.

Første Capitel.

Oversigt over Herredet i geographisk og
statistisk Henseende (Tab. A.).

§. 1.

Herredets Inddeling, Areal, Byer, Herregaarde,
Antal af Bøndergaarde og Huse, Hartkorn, Solke-
mængde og Produktion.

Møenboe Herred, under Præstøe Amt og Sjellands Stift, indbefatter 8 Kirkesogne, nemlig Stege, Damsholte, Phanefjord, Kjølbye, Elmelunde, Borre, Maglebye og Bogøe. De 7 forstnævnte, der høre under Sjellands Bispestol, indbefatte: Møen, Nyord med derved liggende Holme, Vegholmene, Luddholmene, Tyrholmene, Lindholm, Kosterland, Eegholm, Borren og Malurtholmen; Bogøe Sogn, som i geistlig Henseende hører under Laaland og

Falsters Stift, indbefatter Bogoe med den lille Bartholm og Faroe.

Hele Herredets Areal er 41,509 Told. geometrisk, eller 4,0356 □ Mile. Jordernes Indhold, reduceret til bedste Jord, udgjør ifølge Jordebøgerne i det kongelige Matriculeringscontoir 20954 Told. Men herved maa bemærkes, at Skovenes og Søernes Areal er ikke indbefattet i denne Taxation; drages derfor dette fra Herredets □ Indhold, saa findes Forholdet af Jordens Godhed mod bedste Jord i Gjennemsnit at være omtrent som 13 mod 24.

Herredet har Kjøbstaden Stege, 52 Landsbyer, 8 Kirker, 20 Skoler, 7 Præstegaarde, 3 komplette Hovedgaarde, Marienborg, Nordfeld og Klintholm, samt to ufrie Sædegaarde med Bøndergods, nemlig Lisehund og Halebekgaard (Tab. B.). Foruden disse findes 6 Gaarde, som have noget større Avling end Bøndergaarde, nemlig en Avlsgaard paa Provste-Embedets Jord, Cathrinadal paa Stege Kjøbstads Jorder, Koster og Grønsunds Færgegaarde, Tiendegaarden i Borre Sogn og Steengaaarden paa Klintholms Hovedgaardstædt. I Stege er ingen Præstegaard. De 7 Præstegaarde have tilsammen 479 Told, altsaa i Gjennemsnit ogsaa noget større Avling end Bøndergaarde.

BADEN SET,

Herredet har $548\frac{1}{4}$ Bondegaard, af hvilke $285\frac{1}{4}$ ere Selveiendom, og 263 Fæstegaarde. Af Arvefæstegaarde findes ingen. Gaardene have i Gjenemsnit 4 Edr. 7 Skpr. 3 Fdk. $2\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn. Enkelte Byer have desuden, som Tabellerne vise, ubetydelig Skovskylv, og de til Godserne No. 2 og 3 hørende Selveiere hver nogle Skpr. privilegeret Hartkorn, som ikke er medregnet i anførte Middeltal for Gaardenes Hartkorn. Der haves i Gjenemsnit $9\frac{9}{16}$ Td. Sadeland paa Td. Hartkorn, altfaa omtrent $47\frac{1}{2}$ Tdld. til en Bondegaard.

Siden 1769 ere $20\frac{1}{4}$ Gaarde nedlagte. Deraf ere $11\frac{7}{12}$ indtagne under Hovedgaardene, Koster Færggaard, Tiendegaarden, Cathrinadal og Frenederupgaard. De øvrige $8\frac{2}{3}$ ere udparcellerede til Huusmand. Foruden disse ere 28 Gaarde udstykkede i større og mindre Parceller, hvilke i Tabellerne ikke ere regnede blandt Husenes Tal.

Husenes Antal er ialt 927 *). Deraf have 624 Jordlodder fra 3 Skpr. indtil 7 Tdld. Huusloddernes Størrelse er i Almindelighed 1 à 2 Tdld.

---

*) Da Husenes Antal ideligen forøges, kan der ikke indstaaes for dette Tals fuldkomne Røiagtighed, ligesaaledes som deres Areal nøle kan angives. Dog, da Efterretningerne herom, forsaavidt de ikke kunne haves af Jordbøgerne, ere meddelte i Aaret 1822 af Dhrr. Skolelærere, kan der ikke været feilet meget.

Salt udgjøre de tilligemed Skelernes 1199 Told.
 Af Husene ere 303, som have mindre end 3 Skprld.,
 regnede for jordløse.

Af det hele Antal Huse ere:

1. Fæste- og Leie-Huse under Herre- gaardene	361
2. Selveiergaardmands Fæste- og Leie- Huse	282
3. Eiendomshuse	284
	Summa 927 Huse.

Herredets fri og ufri Hartkorn af Ager og
 Eng er ialt 3301 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb., og
 Skovsktyld: 56 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. Mølle-
 sktyld og Færgeløbsktyld findes ikke.

Deraf a. Privilegeret:

	Ager og Eng.			Skovsktyld.						
	Tdr.	Skp.	Fk.	Alb.	Tdr.	Skp.	Fk.	Alb.		
1. De 5 Herregaardes Hartkorn	186	4	=	=	25	3	2	2		
2. Til de 8 Pastorater hører	65	6	1	=	=	1	2	2		
3. Til 3 nu nedlagte Degne-Embeder. .	1	7	3	=	=	=	=	=		
	254			2	=	=	25	5	1	1

	Idr.	Skp.	Sk.	Al.	Idr.	Skp.	Sk.	Al.
Transport	254	2	=	=	25	5	1	1
4. Hovedgaardstærter- ne til Godserne No. 2 og 3	78	2	=	1	8	2	=	2½
5. Stege Kjøbstads- jorder (Sognepræ- stens undtagne) . .	63	5	=	2	=	=	=	=
6. Røsters Færgegaard	2	7	2	1	=	=	=	=
Summa	399	=	3	1	33	7	2	= ½

b. Uprivilegeret.

	Ager og Eng.				Skovskold.			
	Idr.	Skp.	Sk.	Al.	Idr.	Skp.	Sk.	Al.
1. Som bruges un- der de 5 Hoved- gaarde	79	3	=	=	8	5	=	=
2. Selveierbønder- gaarde og Huse	1429	2	1	=	6	6	3	1½
3. Selveiergaarde, som bruges af Andre	19	5	1	1½	=	=	=	¼
4. Faste-Bønder- gaarde og Huse	1327	=	3	½	6	1	2	
5. Faste-Bønder- gaarde, som bru- ges af Andre . .	30	3	=	2½	=	=	=	=
	2885	6	2	1¼	16	2	1	1

	Edr.	Skp.	3f.	Alt.	Edr.	Skp.	3f.	Alt.
Transport	2885	6	2	1 $\frac{1}{4}$	16	2	1	1
6. Kjøbstaden . .	1	1	1	2	6	2	2	2
7. De to Færge- gaarde	15	3	3	= $\frac{3}{4}$	=	=	=	=
Summa	2902	3	3	1	22	5	=	=

Af Tab. C. sees Herredets tiendeydende Hart-
forn og Tiende=Giernes Navne.

Herredets Folkemængde var, efter Tællingen af
1ste Februar 1801, 8485 Mennesker, men, indtil
Begyndelsen af Aaret 1822, var den steget til
11204 Mennesker.

Hovednæringsveien for denne Befolkning er
Agerbrug. Det er ikke alene næsten den eneste
Næringsvei, som Beboerne paa Landet benytte sig
af, men ogsaa Kjøbstaden drager mere end sin halve
Næring af Jorderne.

Da i intet af Herredets Sogne alle tre
Tiender ydes efter gammel Akkord, og Fastsæt-
telse af Tienden paa de fleste Steder har fundet Sted
siden Forordningen derom af 1810, saa har man,
deels ved Hjælp af Tiendekommissionens Protokol,
deels, især hvad Damsholte Sogn angaaer, hvor
der ingen fast Akkord havees, ved Tællebøgerne, no-
genlunde kunnet beregne Herredets Kornproduktion
paa følgende Maade:

Bed at reducere hvad der tiendes i Hvede, Rug, Byg, Havre og Erter, efter det almindeligt antagne Forhold af disse Sædarters indbyrdes Værdi, til Byg, findes, at Middeltallet for enkelt Tiende af een Tønde Hartkorn er 1, 365 Tdr. Byg. Altsaa produceres i Gjennemsnit af Tønde Hartkorn $1, 365 \times 30 = 40, 950$ Tdr. Byg. Herredets fri og ufri Hartkorn af Ager og Eng: 3301 Tdr. 4 Stpr. 2 Fk. 2 Alb. multipliceret med 40, 950, giver da den aarlige Høst beregnet til Byg $= 135200$ Tønder.

Følge Tab. A. høstes i Gjennemsnit $6\frac{1}{4}$ Fold. Naar altsaa fra anførte Sum trækkes for Udsæden $135200 : 6\frac{1}{4}$, eller 21632 Tdr., bliver den aarlige Kornproduktion, beregnet til Byg $= 113568$ Tdr. Denne Sum, multipliceret med Byggets Gjennemsnitspris i de 5 Aar fra 1819 til 1823 incl., som efter Capitelstarten for Sjellands Stift er 2 Rbdlr. $29\frac{1}{2}$ s. S. og L., giver Kornproduktionens Værdi $= 262389$ Rbdlr. $38\frac{1}{2}$ s. — Endsfjøndt saadanne Beregninger aldrig kunne blive fuldkommen nøiagtige, vil dog den her anførte ikke afvige meget fra Sandheden, hvilket en Beregning efter Udsæden, i det Følgende, skal vise.

Endnu vanskeligere end Kornproduktionen, laader sig de øvrige Frembringelsers Værdi, til en taalelig Nøiagtighed, beregne. Imidlertid er det ikke

afveien, efter det Exempel, Hr. Pastor Lund i sin Beskrivelse over Thorseng har givet, her at forsøge et lignende Overflag for Moenboe Herred:

Regnes for hver heel Bondegaard 6 Malketøer, for hver Huusmand 1, for Hoved-, Aals- og Præstegaarde, samt Møller tilsammen 750; ialt 4965 Køer, hvoraf den aarlige Pro- duktion af Melk, Smør og Ost ialt neppe kan anslaaes høiere end 12 Rbdlr. pr. Koe	59580 Rbd.
Af 4965 Køer regnes omtrent 4800 Kalve, hvoraf omtrent $\frac{1}{3}$ tillægges. De øvrige 3840, der for størstedelen fortæres temmelig spæde, anslaaes à 3 Rf. Stykket	1920 =
Istedetfor 960 tillagte Kalve, regnes ligesaa mange Dvægstykker at af- gaae til Salg eller Slagtning, à 15 Rbdlr.	14400 =
Naar efter Tab. A. paa hver Gaard regnes 11 Faar, kan man ittun regne 1 paa hvert Huus; paa Ho- ved-, Aals- og Præstegaarde, samt	
	Læteris 75900 Rbd.

Transport	75900 Rbd.
Møller tilfammen 345, ialt 7300, hvis Lam og Uld, anslaaet for hvert à $2\frac{1}{2}$ Rbdlr., udgjør	18250 =
Af Gjæs kan ikke regnes flere end 3000 Stykker ialt, hvoraf omtrent 15000 Gjæslinger, der, førend de sættes paa Sti og blive fedede med Korn, gjelde omtrent 2 Mk. Stykket	5000 =
Udbyttet af det øvrige Fjerkræ er sik- kerlig, da det fødes med Korn, for intet at regne.	
Man kan neppe regne flere end 16000 Frugtræer i Herredet. Regnes 2 Skpr. Frugt paa hvert, høstes 4000 Edr., à 2 Rbdlr.	8000 =
Af Kapsæd er vel i det sidste Par Aar høstet paa Møen henved 1200 Edr. aarlig, à 6 Rbdlr.	7200 =
Kartofler, for saavidt de ikke opfodres, Humle, Rummen, Kleværfrø, samt Udbyttet af Bial, kan vel ialt an- slaaes til en Værdi af	5000 =
	<hr/>
Lateris	119350 Rbd.

Transport 119350 Rbd.

Fiskeriet i Stege Nor, Grønsund, ved
 Rydsebet ic., som fornemmelig kun
 giver nogle Aal og Silb, hvoraf dog
 ingen udføres, kan ikke regnes at
 give et større Produkt end . . . . 1000 =

Summa 120350 Rbd.

Lægges dertil Værdien af den aarlige
 Kornproduktion . . . . . 262389 =

---

bliver Værdien af hele Produktionen 382739 Rbd.

Divideres denne Sum med Herredets Folke-
 mængde: 11204, saa falder kun lidet over 34 Rbdlr.
 paa hver Person. Men fradrager man ovenansførte
 Sum de til Produkternes Frembringelse nødvendige
 Udgifter, som betales udenfor Herredet, samt de kongelige
 Skatter, der ifølge Opgivelse fra Amtstuen
 i Aaret 1818 beløbe: 37310 Rbd. 63 ß . Sølv og
 8098 Rbd. 28 ß . S. og L., saa bliver det, som
 falder paa hver Person, ifkun lidet over 25 Rbd.
 aarlig. At Velstanden under saadanne Conjunctu-
 rer maa aftage, er begribeligt. Om Folkemæng-
 den og Næringsveiene skal i det Følgende tales ud-
 førligere.

§. 2.

De kongelige Embedsmænd og deres Indkomster.

De geistlige Embedsmænd i Moenboe Herred, som kaldes af Kongen, ere: otte Sognepræster, af hvilke for nærværende Tid Sognepræsten i Stege Sogn tillige er Amtsprovst for Moenboe, Hammer og Baarse Herreder, (Sognepræsten paa Bogø staaer under Biskoppen for Laalands og Falsters Stift) en ordineret Catechet, der er første Lærer ved Borger-skolen i Stege, og Amtsprovstens Capellan pro persona. De verdslige Embedsmænd ere: Bye- og Herredsfogeden, Bye- og Herredsskriveren, en Soldinspektør, en Sold- og Consumptions-Kasserer, en Distriktslæge, en Branddirektør og en Postmester, hvilke alle boe i Stege.

I Henseende til Sognekaldenes Indtægter, kunne de i Almindelighed ikke angives nøiere, end Enhver, som det interesserer, selv vil kunne beregne dem, deels efter Tienden, der udgjør den væsentligste Indtægt, deels efter hvad der i det Følgende, ved hver Præstegaard især, anføres. Da imidlertid Stege Sognekald har nogle særegne Indtægter, ingen Præstegaard, og en Avling, som omtales under Stege Kjøbstads Jorder, saa anføres dette Kalds Indtægter her: 1. Tienden: a) af Landsbyerne, efter confirmeret Forening: Hvede 32½ Tdr., Rug

73 Edr., Byg 148 $\frac{3}{4}$ Edr., Erter 28 $\frac{1}{4}$ Edr., Havre 34 $\frac{1}{2}$ Edr., samt for Smaaredsel 99 Rbd. 4 Mk.
 b) Af 2 Gaarde efter mindelig Forening: Hvede 1 Ed., Byg 8 $\frac{5}{8}$ Edr., samt Smaaredsel 2 Rbd.
 c) Af Stege betales efter conf. Forening af 1800 89 Rbd. 30 β . d) Af Hegningshuset 3 Rbd. 2. Præstepenge af Stege 30 à 40 Rbd. 3. Huusleie, som betales af Kirken, 50 Rbd. Solv. 4. For at forrette Gudstjenesten i Lugtuset 50 Rbd. 5. Refusion af Nordfeld og Halebekgaard (fordum for Tienden af Stege Ladegaard) 8 Edr. Rug og 8 Edr. Byg. 6. Af Østre Mølle 2 Rbd., ifølge Rentef. Skr. af 24de Novbr. 1801, for den Møllen underliggende Plads. 7. Offer og Accidentser 200 Rbd. *). 8. Den i følgende Capitel omtalte Avling.

Endskjondt Offer og Accidentser stedse have været overordentlig ringe paa Møen, kan man dog sige, at Præsterne her, lige indtil de senere Aar med deres alt for lave Kornpriser, have været anstændigt lønnede.

. De andre Embedsmænds Indtægter kunne anslaaes saaledes:

---

*) Denne Angivelse synes dog noget for ringe. I Damsbolte Sogn, der ikke har den halve Folkemængde mod Stege Sogn, beløbe de 300 Rbdlr.

Bye- og Herredsfogeden	2000	Rbd.	Sølv.
Bye- og Herredsskriveren	1000	=	=
Soldinspektøren	700	=	=
Sold- og Consumptions-Kassereren	600	=	=
Postmesteren	400	=	=
Distriktslægen	800	=	=
Branddirektøren	500	=	=

Indtil 1820 vare Byefoged- og Herredsskriver-Embederne, ligesom Herredsfoged- og Byeskriver-Embederne, forenede. I bemeldte Aar bleve de fordeelte, som ovenfor. Brandvæsenet paa Landet staaer under Branddirektøren og Bye- og Herredsfogeden, som Politimester; i Kjøbstaden under denne og Brandinspektøren, en af Byens Borgere.

§. 3.

Skolevæsenet.

Endskjøndt Skolevæsenet paa Noen endnu kunde trænge til mangen Forbedring, og Skolernes Antal neppe er tilstrækkeligt, ligesom deres Locale ikke allesteder rummeligt nok for det stedse vøgende Antal skolepligtige Børn; kan det dog ikke nægtes, at der, især siden det provisoriske Reglement for Almueskolevæsenet paa Landet af 10de Octbr. 1806, er arbeidet meget paa dets Forbedring, saavel i Henseende til Underviisningen, som hvad Lærernes Lønning og Distrik-

ternes hensigtsmæssigere Inddeling angaaer. Frugterne heraf ere og allerede kjendelige blandt den opvoksende Ungdom. Ogsaa taber sig efterhaanden den Brangvillighed, hvormed Bønderne i Begyndelsen nydede deres Bidrag til Skolerne.

Ved Folkemængdens overordentlige Tilvæxt og Pengevæsenets Forværrelse fra Aaret 1807 og følgende Aaringer, blev deels Skolernes Antal mere og mere for ringe, deels Lærernes Løn saa ussel, at en Forandring blev aldeles nødvendig. En Plan til Skoledistrikternes Inddeling, nye Skolars Anlaggelse og Lærernes Lønning, blev indgivet og approberet af det danske Cancellie 13de Juni 1812, hvorved Ligningen af samtlige Paalæg til Skolevæsenet skeer efter det provisoriske Reglements Forrifter, og de ældre Præstationers Ydelse er ophørt. Skoledistrikterne paa Møen bleve da inddeelte saaledes, som sees af følgende Udtog af Planen, hvor tillige den hver Skole tillagte Jordlods Størrelse er anført. Mandemark Skole skal efter Planen nedrives, og en mere beqvemt beliggende opfores istedet. Skjøndt det vilde være ubilligt, at bebreide den nuværende, desuden noksom betyngede, Slægt, at de nyere Skoler just ikke ere byggede for Efterkommerne, burde dog lige saa gode Bygninger sættes istedet for Fædrenes, naar vi forstyrre disse.

Tabel over Landsbyestolerne paa Møen, efter Planen af 13de Juni 1812.

Sogn	Byens Navn, hvori Skolen ligger eller hvor- efter den benævnes	Skolerne			Skole- loddernes Størrelse i Tdrd.	Skole- pligtige Børns Antal.
		Af Fr. 4des	Nyere	Ei endnu byggede		
1. Stege	1. Svendsmark	1	"	"	4	70
	2. Sjørnemark	1	"	"	4	66
	3. Udbye	"	1	"	"	54
2. Damsholte	4. Nyord	"	1	"	"	30
	1. Ebbelæs	1	"	"	4 $\frac{1}{2}$	58
	2. Sprove	"	1	"	4 $\frac{1}{2}$	43
	3. Hjelm	"	1	"	4	58
3. Phansfjord	4. Frenderup	"	"	1	"	42
	1. Haarbølle	1	"	"	4	70
	2. Damme	1	"	"	3	71
	3. Astebye	"	1	"	3	53
4. Kjelbye	4. Tofenæs	"	1	"	5	60
	1. Kjelbymagle	1	"	"	4	63
	2. Kjelbylille	"	1	"	5	62
5. Elmelunde	3. Speilsbye	"	1	"	4	32
	1. Hjerteberg	1	"	"	3	55
	2. Raabylille	"	"	1	"	40
6. Borre	1. Borre	1	"	"	3 $\frac{2}{3}$	61
	2. R. Bestud	"	"	1	"	48
	3. Raabymagle	"	1	"	3	39
7. Maglebye	1. Maglebye	1	"	"	3	43
	2. Mandemark	1	"	"	3	50
	3. Busemark	"	"	1	"	45
	4. Søemark	"	"	1	"	38
Summa	24 Skoler.	10	9	5	64 $\frac{1}{2}$	1251

Da denne Inddeling er gjort førend hele Landet var udfikstet, er der taget Hensyn til, at Folke- mængden i de ikke udfikstede Distrikter snart vilde forøges. Dette har nu i høi Grad fundet Sted, og de skolepligtige Børns Antal er derfor, saavel i enkelte Distrikter som i det Hele, meget større.

Efter Anordningen for Almuestskolevæsenet paa Landet i Danmark af 29de Juli 1814, bør enhver

Skolelærer nyde som Lønning 6 Edr. Rug og 10 Edr. Byg, der leveres ham in natura, samt 25 Edr. Byg, der betales efter hvert Aars Capitelstægt; men, da det dog har været Cancelliet tilladt, efter Amtsdirektionens nærmere Forflag, at fastsætte en noget høiere eller lavere Indtagt efter Omstændighederne, er det, Skolelærerne paa Møen, ifølge omtalte Plan, tilfagte Lønningsbyg, forstjelligt næsten for hver Skole, fra 20 til 32 $\frac{1}{4}$ Edr.

Efter Planen nyder, til et Exempel, Skolelæreren i Borre:

1. Fødekorn in natura: Rug 6 Edr., hvoraf Degneindtagt 4 Edr. 5 Skpr., nyt Paalæg 1 Edr. 3 Skpr.; Byg 10 Edr., hvoraf Degneindtagt 4 Edr. 5 Skpr., og nyt Paalæg 5 Edr. 3 Skpr.
2. Øvrigt Lønningsbyg 28 Edr. 1 $\frac{1}{2}$ Skpr., der indkommer saaledes:
  - a. Degnekorn 7 Skpr. Rug =
10 $\frac{1}{2}$ Skpr. Byg og 11 Skpr.
Byg, ialt . . . . . 2 Edr. 5 $\frac{1}{2}$ Skpr.
  - b. Julerente, 6 Lpd. 12 Pd.
Flekk, 9 Gjøds, 27 Lpd. Brød,
9 Snefe Teg; anslaaes til . 11 =
  - c. Offer og Accidentser 12 Rbd.
Skoleløn 24 Rbd., Skole-

marker 3 Rbd., anslaaes til
 6½ Rd. Bng, som med nyt
 Paalæg 8 Rdr. er . . . . 14 Rdr. 4 Skp.

---

 28 Rdr. 1½ Skp.

3. Første Kirkefangerløn, Bng, nyt Paalæg 3 Rdr.
 6 Skpr. Fragaacer Afgift til Stege Skole:
 Rug 7 Skpr., Bng 1 Rd. 3 Skpr., samt til
 Kirkebud og Expenser 2 Rbd. 20 f.

Denne Afgift til Stege Skole, der synes at være en saare ubillig Tribut af Skolelærernes ringe Løn, svares af alle Landsbyeskolerne, undtagen de 4 i Stege Sogn. Den er forskjellig fra 1 Rd. Bng til 2 Rdr. Rug og 1 Rd. 3 Skpr. Bng. Om Oprindelsen til den, see 1 D. S. 447.

Foruden Lønningskornet har enhver af Skolelærerne Fodring til 2 Rser in natura o: 128 Lpd. Høe og 192 Lpd. Halm, samt fornødent Brændsel, efter Anordningen. Skolelærerne i Udbye og paa Nyord, som ikke have Jord, have Græsning istedet. Endskjøndt Skolernes Jordlodder kun ere meget smaa, ere de dog af Vigtighed, for Græsnings Skyld.

Endnu maa her anføres, at Kong Frederik V.; under 4de Novbr. 1748, til to nye Skoler i Damsbolte Sogn (Hjelms og Sproves) allernaadigst har skjænknet 600 Rdr. (See Hofman.) Da Kenterne

heraf fradrages det, Lærerne i disse Skoler efter Planen tillagte, Lønningskorn, kommer denne Gave ikke dem, men Distrikterne, tilgode.

Differ og Accidentser kunne vel noget overstige, hvad det i Planen er anslaaet til; men Indtagten deraf er dog i Almindelighed saare ringe, og man vil finde, at Landsbye=Skolelærerne paa Moen, især i de senere Aar, da Capitelstaxten har været saa overordentlig lav, have været yderst tarveligt afslagte.

Den i Forbindelse med Navigationsinstituttet (Aar 1697-1701) oprettede Regne- og Skrive-skole i Stege vedblev, efterat hiint var forvandlet til et Tugt- og Manufakturhuus. De 20 til 24 Drengbørn, der i samme nøde Underviisning i Læsning, Regning og Skrivning, maatte synge i Kirken. De erholdt, ved Hjælp af Skolens betydelige Kapitaler, Klæder, tilforn sorte, siden sorte Underklæder og røde Trøier med sort Krave. Dette gav Anledning til at benævne Skolen: den sorte Skole. Chordeggen var desuden forpligtet, at holde Skole for et lignende Antal Børn; men disse tvende Skoler vare langtfra ikke tilstrækkelige, og, uagtet der fra Regjeringens Side var givet de herligste Anordninger for Skolevæsenet, saavel i Kjøbstæderne, som paa Landet, fandtes dog ingen Udsigt til dets For-

bedring i Stege forend i Marts 1817, da Capellani-
 laniet, efter den residerende Capellan Hr. Win-
 thers Død, blev nedlagt, og dets Indtægter bleve
 anvendte til Skolevesenets Organisation. Under
 6te Januar 1818 blev Planen for Stege Bor-
 gerskole allernaadigst confirmeret, og under 15de
 April s. A. Cand. Theol. A. F. Winding beffikket til
 ordineret Catechet og første Lærer ved samme, ligesom
 og af Direktionen blev antaget 2den og 3die Lærer.
 Disse ere saaledes afslagte: 1. Den første Lærer:
 a. Fri Bolig. b. $11\frac{3}{4}$ Told. god Jord. c. 3
 Føde- og Lønningskorn 10 Tdr. Rug og 50 Tdr.
 Byg. d. Offer til alle tre Høitider, ansat for 20
 Kbd. Sølv. e. Løn af Kirken 25 Kbd. f. Græs-
 ning til 2 Køer og 6 Faar i Byens Mark, samt
 6 Favne Brænde. 2. Den anden Lærer, som er
 en Student, der forretter Chordegns Pligter i Kirken:
 a. Af Kirken 16 Kbd. 4 Mk. Sølv istedetfor Bolig.
 b. $6\frac{3}{4}$ Td. Land. c. Føde- og Lønningskorn 6 Tdr.
 Rug og 30 Tdr. Byg. d. Offer og Accidentser
 40 Kbd. Sølv. e. Græsning til 2 Køer og 6 Faar,
 samt 6 Favne Brænde. 3. Den 3die Lærer, som
 efter Planen bør være en ugift Seminarist: a. Fri
 Bolig. b. 5 Told. Jord *). c. Føde- og Løn-

---

*) Anden og tredie Lærer skulde efter Planen hver have $7\frac{1}{2}$
 Told.; men gives for det Manglende 2 Tdr. Byg efter
 Cap. Lart pr. Told.

ningskort 4 Edr. Rug og 24 Edr. Byg. d. Skole=lon 10 Rbd. Sølv. e. Græsning til 2 Køer og 6 Faar, samt 6 Favne Brænde. Til at bestride disse Udgifter haves, foruden det nedlagte Capellanies Indtægter: 1. Renten af den gamle Skoles Kapital: 2700 Rbd. Sølv og 975 Rbd. Sedler. 2. Pensionskortet af Landsbyskolerne (forhen af Degneembederne) 16 Edr. $\frac{1}{2}$ Sfp. Rug og 24 Edr. $7\frac{3}{4}$ Sfp. Byg. 3. Tarepenge c. 25 Rbd. Sedler. 4. Bidrag af Lindemærk, som horer til dette Skoledistrikt: 4 Edr. $2\frac{1}{2}$ Sfp. Rug, 5 Edr. $\frac{1}{2}$ Sfp. Byg og 2 Rbd. Sølv. Det Manglende repareres paa Byen, og udgjør omtrent 400 Rbd. aarlig.

Foruden Borgereskolen har Stege for 3 Aar siden faaet en privat Skole for Dreng og Piger, som meget roses.

Den indbyrdes Underviisningsmethode er bleven anvendt i den nederste Klasse i Stege Borgereskole, men i Landsbyskolerne findes den aldeles overflodig og upassende. Imidlertid have disse havt en ikke ubetydelig Udgift, ved at betale de dertil hørende Stave- og Regneapparater, der nu her, som i de fleste andre Skoler i Danmark, henligge ubrugte. Harde det ikke været bedre anvendt som Bidrag til de endnu manglende Skolers Opforelse, som Menighederne i nærværende Periode ikke formaae at be-

stride? Det halve Antal skolepligtige Børn, som efter Anordningen møde paa eengang, overstiger i nogle Distrikter, (især i de Sogne, der efter Planen skulle have flere Skoler) halvtredstindstyve. Enhver, der har seet Skolestuerne i Frederik den 4des Skoler, og tillige veed, at de tre Fjerdedele af de Børn paa Møen, som i deres 7de Aar begynde Skolegangen, kunne læse med temmelig mekanisk Færdighed, maa tilstaae, at Trangen til mere Plads er større her, end Trang 'til Indførelse af den indbyrdes Underviisningsmethode.

Ved Skolen i Svendsmark er anskaffet gymnastiske Apparater, og Skolelæreren underviser der i Gymnastik. Dette kan være ret godt, saafremt intet Vigtigere derved forsømmes. Men, kunde Underviisning i Haandarbejde, hvormed Karle og Drengene kunde beskæftige sig i de lange Vinteraftener, eller praktisk Anviisning til Havedyrkning, som er ganske forsømt blandt Møens Bønder; kort, kunde Veiledning og Opmuntring til Industrie og Huusflid udgaae fra Landsbyskolerne, hvorpaa man dog andre Steder har adskillige udmærkede Exempler, saa var dette upaatvivlelig en vigtigere Gjenstand end Gymnastikken, hvor gavnlig denne end kan være.

§. 4.

De Fattiges Forsørgelse.

De Fattiges Forsørgelse paa Møen skeer, i Overeensstemmelse med de almindelige Anordninger for Fattigvæsenet, sognevæis, ved aarlig Repartition efter Hartkornet, eller, hvad Stege angaaer, efter Grund- og Næringsdele. Tab. D., der er sammendraget efter Fattigprotokollerne for ethvert Sogn, viser saavel Fattiglemmernes Antal af hver Klasse, saaledes som det var i Aaret 1821, samt hvad der i bemeldte Aar er udredet til deres Forsørgelse. Foruden den paa Tabellen anførte Understøttelse i Naturalier, erholde de Fattige, efter Omstændighederne, Understøttelse i Penge. Communerne ansattes derfor, foruden de anførte Naturalpræstationer, aarlig til et vist Pengebidrag, der retter sig efter den Pengeunderstøttelse og de andre Udgifter, der skulle udredes, samt Fattigkassens Tilstand. Saaledes har Kjølbye Sogn f. Ex. i bemeldte Aar udredet 39 Rbd. 32 s. De Fattige nøde en Understøttelse af 31 Rbd. Desuden beløbe Udgifter til Læge, Medicin, Huusleie og Liigkister 104 Rbd. 31 s., ialt 135 Rbd. 31 s. De andre og tilfældige Indtægter bestaae i: hvad der maatte indkomme i Helsingørs Hospitals Tavle mere end 9 Rbd. aarlig, Indtægt af Kirkeblokken, og andre

frivillige Gaver, Bøder til Fattigkassen, Fattiglemmers Efterladenskaber, Renter o. desl. Stege Byes Fattige tilkomme, ifølge Hofman, fra gammel Tid aarlig 6 Eldr. af Byens Accise. Bespiisning efter Omgang finder ikke Sted; derimod drage Fattigcommissionerne Omfarg for, at saadanne Fattiglemmer, som aldeles ikke kunne sørge for sig selv, komme i Kost hos Andre.

Antallet af Fattiglemmerne er, med Hensyn til Dens Folkemængde, ikke stort; men der findes og et betydeligt Antal Stoddere, foruden dem, der nyde Understøttelse af Fattigkassen. Dog findes ingen Betlere, henhørende til Menighederne; derimod streifer en uendelig Mængde reisende Haandværksvende betlende over Den.

Noen eier intet Hospital, men har 8 Senge eller Pladse i Bartou, hvorom allerede er talt i det Foregaaende (1 Deel, S. 309 ff.). Ogsaa savner Den Arbejdsanstalter. Dog har Fattigcommissionen i Stege i 1823 kjøbt en Bygning sammesteds, som den agter at lade indrette til et Arbejdshuus. Desuden eier Fattigkassen 4 Huse, som beboes af de Fattige, hvorimod de til Husene hørende Jorder ere bortforpagtede, til Fordeel for Kassen.

I Henseende til Udredelsen af Naturalier, finder ifølge Tabellen en besynderlig Ueensformig-

hed Sted mellem Sognene. Uddeling af Meel, Flest, Uld, Blaar ic. i mange Smaaportioner, er neppe heller rigtig. Værdien af hvad der i 1821 er medgaaet til de Fattiges Understøttelse udgjør, naar Naturalierne beregnes efter da gjeldende Priser, omtrent 4000 Rbdlr. Sedler, og, repareret paa Hartkornet, 3136 Rdr., falder omtrent 1 Rbdlr. 27 s. paa hver Rd. En Gaard paa 5 Rdr. = Skp. 1 Fk. $\frac{3}{6}$ Alb. af Damsholte Sogn svarede i 1821: Rugmeel 2 Skpr., Malt 1 Skpr., Erter 1 Skpr., Gryn $\frac{1}{2}$ Skpr., Flest 4 Pd., Løv $\frac{1}{2}$ Læs, samt i Penge 4 Mk. Tegn. Paa Bogø gives af hver Gaard aarligen omtrent: Rug 2 Skpr., Byg 2 Skpr., Erter $\frac{1}{2}$ Skpr., Gryn $\frac{1}{2}$ Skpr., Flest 4 Pd., samt 1 Læs Løv.

Under de paa Tab.D. anførte rentebærende Kapitaler ere følgende Legater indbefattede. (Jofr. Hofmans Fundationer, 8 Tom. Pag. 515. ff.) 1) Stege Sogn: a. Admiralitetsraad Geert Treschous Legat af 60 Sldr. til fattige Huusarme i Stege, dat. 26de Juni 1686, og Aar 1742 ved Tillæg af Renter ic. forøget til 100 Sldr. b. 1709 havde Stege og Landsbhyerne samlet 200 Sldr., som vare udsatte paa Rente. c. Hans Ullemark og Hustrue givet ved confirmeret Testament 50 Sldr. til de Fattige. d. En Unavngiven har givet til de Fattige 100 Sldr. e. En

Samling af 3 Oplæg og Overskud 1742 af Xenten, 92. Sldr. f. Endvidere har Mathias Davidssens Enke givet et Huus med 5 Ekpr. Land i Nymark, som ved hendes Dødsfald skulde sælges, og de Fattige til Indtagt beregnes, samt Bysfoged Jens Ponig og Organist Jørgen Lund 1736 ligeledes givet et Huus paa 4 Fag, med en Jernkaffelovn. g. Stege Sogns Landsbyers Fattige havde 1742, ifølge Regnskabsprotokollen, 400 Sldr., men, hvoraf de ere samlede, vides ikke. h. Mag. Morten Keenberg har den 11te Decbr. 1700 legeret til Udbyes Fattige 70 Sldr. (see 1 Deel S. 483). 2. til Phanessjord Sogns Fattige har Selveier Mads Larsen Søholm og Hustru Marie Nielsdatter den 13de Febr. 1810 legeret 100 Rdlr. 3. Til Elmelunde Sogns Fattige har Erik Bruun, Kammertjener hos Oberjægermester Grev Neventlau, skænket 60 Sldr., som, ved Xenternes Tillæg fra 11te Decbr. 1717 til 1723, og 2 Sldr., tillagte af Provst J. Huulbek, ere forøgede til 80 Sldr. *). Kapitalen, nu 52 Rbd. 32 sk. Sølv, staaer i Amtskassen, men siden 1817 ere ingen Xenter betalte.

---

*) J Hofmans Foundationer er urigtigt anført 100 Sldr.

§. 5.

Om Veie og Befordringsanstalter.

Hovedveiene paa Moen ere følgende:

Fra Stege til Koster Færgebroe . . .	14137	Alen.
= = = Grønsund = = ...	24225	=
= = over Hjertebjerg til Liselund	24870	=
= = over Raabylille til Klint-		
holm	24524	=
Fra Koster over Ebbelæs til Grøn-		
sund Færgebroe	24650	=

Disse Veie ere i de senere Aar meget bedre istandsatte end tilforn, og i det Hele upaaklagelige.

Fra Klintholm gaaer en Veie af $\frac{1}{3}$ Miils Længde til Maglevandsfaldet, hvor Rejsende, der ville besee Kridtklinten, i Almindelighed stige af. Herfra til Liselund er omtrent $\frac{1}{2}$ Miil. Hvad der er sagt om Hovedveiene gjelder ikke om de mindre Veie. Disse ere paa nogle Steder, især i nogle Byer paa den vestre Kant af Øen, næsten ufremkommelige om Efteraaret eller Vinteren. Gjennem Vollerups bundløse og halsbrækkende Gade, s. Ex., ødelægge Bønderne før deres Vogne og Heste, end de skulle istandsætte den. I denne og flere Byer er det endnu forværret derved, at Bønderne paa egen Haand have udfikket Gaderne, og paa flere Steder altfor meget indfnebet Veien.

Møen har to Færgesteder: Koster Færgesgaard, hvorfra Overfarten skeer til Kallehauge i Sjælland, og Grønsunds Færgesgaard med Overfart til Lodshusene paa Falster. Færgesgaardenes Eiere ere forpligtede, at beværte Rejsende for billig Betaling, samt at befordre dem fra Færgestedet til Stege, for den almindelige Bognmandstaxt. Hvo der rejser fra Møen til Falster, eller derfra til Møen, er i begge Tilfælde ilde tjent. Kommer man fra Møen til Lodshusene, saa finder man her ingen Befordringsanstalter. Vilde man have en Baad til Stubbejebing, da kunde Færgemanden enten afflaae det, eller forlange en ubillig Betaling; thi han er ikke forpligtet til at befordre dertil, og der er altsaa ingen Taxt for Betalingen. Fra Falsters Side er en anden Uleilighed. Færgesgaarden har Kettighed og Forpligtelse til Færgesbefordringen fra begge Sider. Men der er kun een Færge, og denne ligger paa Møens Side; vil man have Heste og Bogn over fra Falster, skal der altsaa først ryges efter Færgen, og, at det som oftest varer meget længe, forend dette paa Møen bemærkes, og Færgen kommer over, er begribeligt. Skal man til Bogø, da maa Bognen enten føre ud til Baaden, eller der maa vades iland; thi der findes ikke et eneste Sted, hvor en Baad beqvemt kunde lægge til. Det bedste

er Synd for Nybye ved Frukilbe. Besynderligt, at denne lille Øs Beboere ikke kunne blive enige om at bygge en liden Broe. For Bønderne paa den vestlige Kant af Møen vilde det upaatvivlelig være gavnligt, om det blev paalagt Eieren af Færggaarden, for en bestemt billig Fragt, at føre deres Korn til Stubbekjøbing. Kornpriserne have her i de senere Aar været saameget høiere end i Stege, at Fragten kunde bestemmes saa lav, at det var til Fordeel, saavel for Færgemanden som for Bønderne. Disse vilde da kunne undgaae den vilkaarlige Behandling af Kjøbmændene i Stege, der maa være en Følge af, at denne er den eneste Kjøbstad paa Øen.

Pakkeposten til Kjøbenhavn, der tillige, siden 1ste October 1820, er Alegepost, afgaaer fra Stege Fredag Morgen, om Sommeren Kl. 6 og om Vinteren Kl. 8; Brevposten Tirsdag Morgen, Kl. 6 om Sommeren og Kl. 7 om Vinteren. Posten ankommer fra Kjøbenhavn til Stege sædvanlig om Søndag Aften og Onsdag Eftermiddag. Til Falster gaaer ingen Post fra Møen.

I Stege er intet Vognmandslaug, men nogle af Byens Borgere ere forpligtede, at befordre Rejsende efter den almindelige Posttart, og tilsiges efter Omgang. I Byen er et Par Gjestgiversteder, som

Kortlæsning:

- 1 Kirken
- 2 Raadhuset
- 3 Tugtloshed
- 4 Torvet
- 5 Torvegaden
- 6 Vistelegade
- 7 Møllegade
- 8 Gaasetorvet
- 9 Nørrestræde
- 10 Skammelsestræde
- 11 Langegade
- 12 Pølsengerenden
- 13 Drøngestræde
- 14 Dybbøstestræde
- 15 Skolestræde
- 16 Store Kærstræde
- 17 Lille Kærstræde
- 18 Billedhuggerstræde
- 19 Høllmagerstræde
- 20 Bagerstræde
- 21 St. Gyrtorshøjstræde
- 22 Kærstræde
- 23 Nørre Kærstræde
- 24 Store Bro
- 25 Hamnau
- 26 Kjøbstadsingstuen
- 27 Hæsthus
- 28 Slotsmanden
- 29 Consumptionsstræde
- 30 Mølleport
- 31 Hæder
- 32 Vænger

Grundrids
af
STEGE
1899.

just ikke fortjene Koes. Forpagteren af Lifelund
logerer og bevarer Rejsende.

Andet Capitel.

Beskrivelse over ethvert Sogn i Særdeleshed.

§. 1.

Stege Sogn (Tab. E.).

indbefatter Kjøbstaden Stege og 10 Landsbyer. Dets Grændser ere mod N. Østersøen, mod Ø. Kjelbne Sogn og nogle af Nordfelds Hovedgaardsjorder i Elmelunde Sogn, mod S. Østersøen og Damsholte Sogn, mod V. Ulfund. Den Nyord, med de ved samme liggende ubeboede Holme, samt Tegholmene, Luddeholmene, Tyrholmene, Lindholm, Kosterland og Tegholm, høre til dette Sogn.

A. Kjøbstaden Stege ligger omtrent midt paa Øen, paa den nordre Side af Indløbet til Noret, over hvilket, fra den vestre Deel af Landet, en 400 Alen lang steensat ophoiet Vei, Støvvasen kaldet, og en 117 Alen lang Broe føre til Byen *).

---

*) Broen har fordum lagt mere østlig, og Veien gik da igjennem Slottet. Den har før været forsynet med en

Oprindelsen til Byens, saavel som til det gamle Stegeborgs, Navn kan søges i det gothiske Ord Ståf, Ståfe, som betyder et lidet Sund, et stridigt, smalt Vandløb, saaledes som det ved Ståfaborg i Østergothland, ved Stegeholm i Smaaland *), og her ved vort Stege, hvor en smal Strøm forbinde Ulfund med Noret, hvilken i ældre Tider, da dette havde Udlob forbi Raabnelille, maaskee har været stridere end nu. Nogle mene og, at Staden har sit Navn af Steig, et nedersachsisk Ord, der betyder en smal Broe **).

Byen er paa de tre Sider omgivet af Ulfund og Noret. Mod Nord stilles dens Plan, der udgjør 52 Told., fra Rodsteens Overdrev og andre Byens Jorder ved Levningerne af den gamle Befæstning, en smal Bold, med en temmelig bred Grav foran. Foruden den førstnævnte sydvestlige Hovedindkjørsel til Byen, har den her tre andre,

Bindebroe, der var at foretrække den nuværende Kulle eller Skydebroe. I Aaret 1819 fik den en Hovedreparation, der kostede 5780 Rbdlr. Støvvasen er i Aarene 1822 og 23 forsynet med nye Steenmuur og Røkværk af Egetræ paa begge Sider. Begge Steenmurene kostede ved Licitation 3970 Rbdlr. og Røkværket 1015 Rbdlr.

*) Rhytzelius Svio-gothia munita. S. 174. Dalin T. 1 p. 3.

***) At den skulde have Navn af nedrammede Pæle og Stæger, (see Hofmans Supplement til Pontoppidans danske Atlas) synes ikke rimeligt.

der i ældre Tider forsvaredes af Taarne med Skydehuller, af hvilke kun det østligste, som Landeveien gaaer igjennem, er tilbage. Om Byens Stjæbne, og hvad den har lidt ved Krige og Ildsaaade i ældre Tider, er forhen talt. Ogsaa i det sidsthenrundne Seculum, har den lidt betydeligt ved Ildbrand. Aar 1740 brændte nogle af de bedste Kjøbmandsgaarde og adskillige Huse; 1754 brændte 3 Gaarde eller Huse; 1761 atter 10 Gaarde og Huse; 1772 syv Gaarde og Huse. Men den betydeligste Ildbrand var den 23de Mai 1774, da 112 Huse og Gaarde bleve lagte i Aske *). Førend denne Ildbrand havde Byen 183 private Gaarde og Huse. At den før har været af langt større Betydning, sees endnu af de mange ubebyggede Stræder, hvis Navne have vedligeholdt sig. Byen har et anseeligt Torv, og ialt 17 Gader og Stræder (see hosfoiede Grundrids). Den er inddeelt i 4 Kvarterer eller Fjerdinger, nemlig Øster, Vester, Norre og Bøtte Fjerding, og har for nærværende Tid 188 private Gaarde og Huse. Fire Gaarde og eet Huus med to Etager undtagne, ere de alle kun een Etage høie. Nogle have Dviste til Gaden. Med Undtagelse af to til tre nyere grundmurede Gaarde, ere de alle af Vin-

---

*) Byen erholdt da kongelig Understøttelse af 400 Ldr. Korn, Eftergivelse i Consumptionen m. m.

dingsværk, og tegltæggede, paa et Par gamle Huse nær, der have Straatag.

Samtlige Byens Bygninger ere assurerede i Brandkassen for den Summa 369610 Rbdlr. Sølv.

Byens offentlige Bygninger ere: Kirken, Skolehuset, Raadhuset, Møens Tugt- og Forbedringshuus, samt 2 Consumptionsboder, med Bæreller for Betjenterne. Endnu kunde hertil regnes et Raagehuus ved Havnen og 5 Huse, tilhørende Byens Fattigkasse, hvoraf eet er bestemt til en Arbeidsanstalt.

1. Kirken. Stege har tilforn havt to Kirker, af hvilke den ældste, St. Gjertruds Kirke, laae ved Byens østlige Side ud til Volden, og blev aldeles ødelagt i den svenske Krig 1658. Den nuværende St. Hans's Kirke blev efter denne Krig, ved Hjælp af den gamle Kirkes Ruiner og 1800 Rbdlr., som Kongen stænkede, forøget med et nyt Chor. Dens Længde, Taarnet iberegnet, er 90 Alen, Bredden 30 Alen, og Taarnet omtrent 50 Alen høit. Saavel dette som Kirken ere tegltæggede*). Kirkens Bygning er aldeles ikke smuk; dog har den i Udseende vundet meget ved Redta-

---

*) Kirkens Tag maa have faaet en Hovedreparation 1775, da dette Aarstal og Christian den Syvendes Chiffer med blaae Tegl deri er indlagt.

gelsen af nogle vanzirende Udbygninger. Materialerne deraf folgtes ved offentlig Auction, og den indkomne Sum anvendtes til Anskaffelsen af nye Vinduer. Kirken er indvendig meer end rummelig nok, temmelig lys, har overalt murede Hvalvinger, og to Rader Piller. Den har 4 Rader Stole, en bred Hovedgang lige for Alteret og en mindre paa hver Side. Prædikestolen, med nederst maaedelige Figurer i Træ, er omtrent midt i Kirken. Paa dens forreste Side staaer: "Frans Ranzov, Rigens Hofmester." Alteret er flyttet frem, saa at Præsten, efter nye Skik, vender Ansigtet mod Menigheden. For Enderne af Alteret ere to velindrettede rummelige Skriftestole. Altertavlen fortjener, som et udmærket Kunstværk, Opmærksomhed. Christi Korsfæstelse er der forestillet. En heldig Sammenstilling og rigtig Tegning udmærker især dette Stykke. Legemets Lidelser ere i Christi Hoved, ved en adelig Pensel, blandede med Sjælens endnu haardere, og den lidende Taalmodighed tillige udtrykt paa det henblegnende Ansigt. Marias og Johannes's Smerte over den Elskedes Død er ogsaa skjønt og rørende udtrykt *). Orgelet, der paa Fleres Bekostning, som Indskriften viser, er anskaffet 1589 for 300

---

*) Paa Maleriet er intet Navn at opdage. Man mener, det er en Copie af et af Domenichinos Altermalerier;

Eldr., trænger til Forbedring, saavel som et meget maadeligt Seierværk i Taarnet. Her findes tre Klokker, af hvilke den ældste har været i St. Gjertruds Kirke, som sees af dens Indskrift med Munkesbegstaver: *Ano dni MCDXLIII coplev iohes ni holai ista capana tempore dni iohanis clawesen plebani protunc et martini rafen tutoris sancta gertrudis.* Den anden har Aarstallet 1500, men dens Indskrift lader sig isøvrigt ikke dechiffere. Den tredie Klokke er nyere, og en Klokke med Aarstal 1182, som Sandvig ommelder, findes her nu ikke.

En Liigsteen med Navnene Oluf og Mouritz Bille, Søner af Lehnsmanden Anders Bille, og med Aarstallet 1534, laae foran Alteret, men er nu borttaget. I den vestlige Ende af Kirken er Etatsraad og Amtmand Casper Gottlob Moltkes og Frues Begravelse, til hvis Vedligeholdelse han har legeret 100 Rdlr. til Kirken. Etatsraadens Liigkiste er af Kobber, og hans Gemalindes en smuk Marmorkiste. Indgangen til Begravelsen fra Kirken er nu ifølge Forordningen tilmuret, og en Indgang anbragt udenfra ved Taarnet. Geheimeraad og Amt-

---

paa Pillerne ved Siden staaer Anno 1704; men, hvo der har skjænkhet den, vides ikke. Den har forhen to Gange lidt betydeligt ved Iet Jernis.

mand Frederik Christian von Møsting og Gemalinde, Fru Elisabeth von Schack, ligge begravne i Hovedgangen i Kirken. Inscriptionerne paa Liggstenene indeholde i Korthed deres Levnetsløb, og paa Scheimeraadens sees hans Symbolum: Deo, Regi et Proximo.

Kirken har et smukt Sølvs-Døbefad, skænket 1721 af Amtmand Moltkes Frue, og desuden, til Brug ved Communionen, en stor Sølvkande, skænket 1699 af Sognepræsten Mag. H. Wiborg og Ritmester G. Mohr, et Sølvbæger m. m. samt to Lysekroner, den ene skænket 1798 af Apotheker Smith og Husfrue. Kirkegaarden er heelt omgivet af en 1 Alen tyk tegltægget Muur. Denne Kirkegaard benyttes nu ikke mere. Den nye Kirkegaard udenfor Mølleporten indeholder $11\frac{9}{4}$ Told. Kirken er assureret i Brandkassen for 12000 Rbd. Sølvs. Dens Indtægtsklider ere: 1. Sognets Kirketiende. 2. Refusion af Magleby Sogns Kongetiende, 59 Rbd. 14 s. Sølvs. 3. Jordskyld af 8 Huse i Byen, tillagte Kirken af Kong Christian den Femte, 2 Rbd. 14 s. 4) Stolestadepenge, som aarlig kunne beløbe mellem 30 og 40 Rbd. 6. Afgift for Jord til Ligg, fra 1 Rbd. 48 s. til 3 Rbd. for hvert. Kirken har aldeles intet Fond. Ifølge Regnskabet for 1821,

vare dens Indtægter i dette Aar . . .	942 Rbd.
Kassebeholdningen fra 1820	617 =
	<hr/>
	1559 Rbd.
Udgiften i 1821 til Reparationer m.m.	1189 =
	<hr/>
Beholdning	370 Rbd.

2. Skolen, beliggende i Nøllegaden ned mod Torvet, har tre rummelige Underviisningsstuer, Bærelser for første og tredje Lærer, nogle Udhuse og Plads til gymnastiske Øvelser. Den er assuredet i Brandkassen for 2820 Rbd. Solv. Bygningen, hvorpaa der heftede en Gjæld af 853 Rbd. 2 Mk., var, under 25 Juli 1808, af Nordfelds forrige Eier, J. B. Resch, skænket Byen til offentligt Brug, og under Krigen bleven brugt til Sygehuus for Militaire. Da den gamle Skolebygning ved Kirkegaarden var for liden til at rumme et Antal af over 200 skolepligtige Børn, blev den solgt, og ovennævnte Gaard i Aaret 1818, med en Beføstning af 2000 Rbd., indrettet til Skole.

3. Raadhuset er en grundmuret Bygning paa 5 Fag, 1. Etage høi, med Qvist til Gaden og Kjelder. Byens forrige Raadhuus, som blev ødelagt i Krigen mod Sverrig under Frederik den 3die, stod paa Torvet. Det nuværende kom istand under Christian den 6te, hvis Chiffer og

Byens Waaben findes over Døren, samt Aars-tallet 1742 indlagt med Jern i Muren. Over Døren findes Bogstaverne N. von G. (Nicolai von Gersdorff), og over Vinduerne H. D. K., N. G., G. B. og M. B., som skal være Begyndelsesbogstaverne af de ældre Borgemeesterses Navne. Indvendig har Raadhuset en Forstue, hvor der før har været Veierbod, en Stue, hvor Ketten holdes, en Stue, hvor Brandfolkene i Tordenveir skulle opholde sig, en Arrest for simple og to for grove Forsæller. Bygningen er assureret for 1640 Rbd. Solv.

Raadstueseglet, eller Byens Segl, sees paa hofsøiede Grundrids. Et ældre, med Omskrift: "Steghe bi Signeth", har ligesom dette et Slot med tre Taarne, Billedet af det gamle Stegeborg, Byens Waaben.

Byethinget holdes paa Raadhuset hver Tirsdag, og, siden Bye- og Herredsfoged-Embederne bleve forenede, bliver ogsaa Herredstthinget holdt her om Mandagen. Det forrige Thinghuus, $\frac{1}{2}$ Fjerdingvei fra Byen i Lindemark, er opført paa Foranstaltning af den 1697 bestiftede Commission, og har Aars-tallet 1699 og Christian den 5tes Chiffer. Dertil ligger 2 smaa Vænger paa 1 Tdl., som bruges af Kettens Betjente. Bygningen bruges iøvrigt nu til Arresthuus.

4. Møens Tugt og Forbedringshuus. Hovedbygningen til Gaden bestaaer af 13 Fag Grundmuur, og er 33 Alen i Længden og 14 i Bredden; Den har to Etager, foruden Kjelder *). Fangerne ere i 2den Etage, hvor der er en Arbejdsstue for Mandfolkene, en for Fruentimmerne, et Bærelse, hvor Gudstjenesten holdes, og 4 Kamre. Ovenover 2den Etage ere to Lofter, indrettede til Sovestuer, een for Mandfolkene og een for Fruentimmerne. I den underste Etage er Kjøkken, Spisekammer 11. og 5 Bærelser, hvoraf eet benyttes til Forsamlingsværelse for Inspektionen; de andre behøves af Tugthuusskriveren. Ved den søndre Ende af Hovedbygningen er i Sommeren 1795 opført en grundmuret Bygning paa 5 Fag, een Etage høi, hvori ere 8 Kamre, med Kaffelovne, for Sindsfrage **). Baghuset, 20 Fag Bindingsværk, indeholder Torvehuse, et Brandehuus, Løe, Lade, et Pakkammer og en Stald. Disse Bygninger ere assurerede i Brandkassen for 10760 Rbd. Sølvs. Til Stiftelsen ligger en liden Have paa 1 Skp. Land,

---

*) Indskriften over Døren: "Dominus mihi Adjutor" med Årstallet 1703, kunde gjerne have været for en mere passende, da Bygningen fik sin nuværende Bestemmelse.

***) Efter Licitationsforretning af 13de Marts s. A. kostede denne Bygning 1128 Rdlr. at opføre.

og et Bønge paa 2 Edb., skjenket af Provst M. Keenberg. Dette bortleies mod en aarlig Afgift.

Stiftelsen staaer under en Direktion, bestaaende af Politidirektøren i Kjøbenhavn og Direktørerne for Fattigvæsenet sammesteds, samt under en Inspektion, der bestaaer af Amtsprovsten, Bye- og Herredsfogeden i Stege, samt to af Byens Borgere. Dens Officierer ere: en Lugthuusskriver, der for Tiden tillige er Spindemester, og en Portner og Opsynsmand.

Til Møens Lugthuus dømmes almindeligt kun Forbrydere fra Laalands Stift og Præstøe Amt; men ikke paa Livstid. Flere Forbrydere, dømte til andre Straffesteder, benaadet med at komme paa Møens Lugthuus, der ansees som et mildere Fængsel.

Antallet af Fangerne var, i Begyndelsen af Aaret 1820, af Mandkøn 23 og af Qvindelkøn 19; ved Udgangen af 1821, af Mandkøn 31 og af Qvindelkøn 14. Mellem disse tal pleier Antallet at variere. De Affindiges Tal er gjerne fra 5 til 8.

Fangerenes daglige Føde bestaaer i Grød, Kummefords Suppe, Erter og Raal, kogt paa Hestekjød; men hver 14de Dag veksles Erter, kogte paa Flek, (8 Lod for hver) og Suppe, kogt paa Drekjød (12 Lod for hver). Desuden faaer hver Fange daglig $1\frac{1}{2}$ Pd. godt Rugbrød, $\frac{1}{2}$ Pot godt dagligt Øl, og de,

som præstere det foresatte Arbeid, hver Mandag tre Lod Smør. De erholde af Stifte'sen saavel Klæder som Linned, hvis Beløb fra 1815 til 1821 incl. var 4468 Rbd. 74 $\frac{1}{2}$ Sedl. Det sædvanlige Straffemiddel for utilbørlig Opførsel er Tæmp eller eensomt Fængsel.

Mandsfolkene beskæftiges med at skruppe, spinde og haspe Uld. Garnet bliver for en Deel ogsaa vævet paa Tugthuset, og det øvrige sendt til Kjøbenhavn. Fruentimmerne spinde Blaar til Lysegarn, der ligeledes sendes til Kjøbenhavn. De fornødne Arbeidsredskaber af Skrapper, Kradsere, Kofke m. m. blive, saavelsom i Almindelighed de raae Materialier, af Direktionen hidsendte fra Kjøbenhavn *). Da Fabrikmester Bolmer, ved Tugt- og Forbedringshuset i Kjøbenhavn, ved Døden afgik, blev der opgjort hvad Møens Tugthuus tilgodekom for Tilvirkningen af Uld-, Hør- og Blaargarn, samt Vadmel, og for Opfyldningen af Tougværk, i Løbet af Aarene fra 1815 til 1821. incl. Følgende Udtog af denne Opgjørelse viser, tilligemed Arbeidslønnens Beløb, det Meste af hvad Fangerne i bemeldte Tidsrum have bestilt; thi deres Arbeid for

---

*) Dog har af disse undertiden ikke været det fornødne Forraad, saa at Fangerne en heel Maaned igjennem have manglet Arbeid.

Private, hvorover Tugthuusskriveren fører Bog, er ikke meget betydeligt:

”§ Lobet af Aarene 1815-21 er paa Møens Tugthuus, for Tugt- og Forbedringshuset i Kjøbenhavn:

Arbejds løn.

1. Spundet 3650 Pd. Uld . .	1296	Rbd.	28	§.
2. Pluffet, skruppet og spundet 8537 Streng Uldgarn, à 16 §.	1422	=	80	=
3. Ditto 6657 Ditto à 8 §. . .	554	=	72	=
4. Spundet 1747 Pd. Hør- og Blaargarn	697	=	10	=
5. Ditto 6082 Pd. Lysegarn, à 12 §.	760	=	24	=
6. Ditto 1126 Pd. Ditto, à 6 §.	70	=	=	
7. Ditto 944 Pd. Garn af Fæ- haar og Ender	196	=	64	=
8. Oppløst 26765 Pd. gam- melt Tougværk, à 2 §. . . .	557	=	58	=
9. Spolet, bobinet og vævet 71 Stykker Wadmél, à 6 Rbd. .	426	=	=	
10. Forfærdiget 199 Par Skoe med Lædersaaler og 147 Par med Træsaalet	775	=	48	=

Summa 6757 Rbd. = §.

Lægger man hertil Indtægten af Fangernes Arbeid for Private, saa har Værdien af en Tugthuusfanges Arbeide i anførte Tidsrum omtrent aarlig været 25 Rbdlr.

Tilførn forte Stiftelsen Navn af Møens Tugt- og Manufakturhuus; og at den virkelig har svaret til dette sidste Navn, kan blandt andet sees af de i 1ste Bind S. 18 Litr. S. anførte Pjecer, trykte i Anledning af Kronprinds Frederiks Nærværelse paa Møen 1746, hvor der S. 14 siges, "at Rereporten var overalt beklædt med smukt blommet Flo-nel af adskillige Couleurer, som var af Stege Manufakturhuses egen Fabrik." I Pontoppidans danske Atlas meldes følgende: "Stiftelsen er i god Stand, og et Par Snefe Lemmer, som ellers i Lediggang lære at gjøre ilde, lære der at spinde og væve. saa vel, at adskillige Slags uldne Vare, til nogle Tusinde Rdlrs. Værdie, aarligen af dem for-færdiges."

Til Oplysning om Stiftelsens Formuetilstand, anføres her Regnskabet for 1821:

"Efter Regnskabet for 1820 befandtes Kasse-beholdningen af de paa Rente staaende Kapitaler at beløbe 25,840 Rbd. Sølv.

Indtægt for Cassa Conto:

	Sedler og Legn.
1. Kassebeholdning, ingen.	
2. Collectpenge for Sjellands og Laalands Stift og Samsøe . .	427 Rbd. 25 f.
3. Gage=Afgifter (ifølge fgl. Be= faling af 10de April 1745) . .	173 = 37 =
4. Den aarlige Godtgjorelse, som istedetfor fri Consumption beta= les Møens Tugt= og Forbe= dringshuus af Zahlkassen . .	219 = 23 =
5. For Kenter af udestaaende Ka= pitaler	608 = 78 =
6. Lemmernes Fortjeneste ved Ar= beid for Private	50 = 32 =
7. For Affindige, for hvilke Godt= gjorelse erholdes fra vedkom= mende Amter	1137 = 18 =
8. Forpagtningsafgift af Tugthu= sets Bønge	6 = 24 =
9. Af Tugt= og Forbedringshuset i Kjøbenhavn er Møens Tugt= huus's Kasse til Afregning fourneret i 1821	4500 = =
Summa Indtægt	7122 Rbd. 45 f.

Sedler og Tegn.

Som Restance for Affindiges Kuur og Pleie: tilgode fra Laalands Stift	1003 Rbd. 72 $\frac{1}{2}$ fl.
Ditto fra Præstøe Amt	3691 = 94 =
Endvidere Kenter	1050 = =
	<hr/>
	Talt 5745 Rbd. 70 $\frac{1}{2}$ fl.

U d g i f t.

Sedler og Tegn.

Den ved Generalballancen for 1820, for at dække bemeldte Aars Udgifter, til Indtægt bragte Sum føres igjen her til Udgiften	363 Rbd. 58 $\frac{1}{4}$ fl.
1. Brændevæd og Lysning . . .	114 = 48 =
2. Medicamenter	230 = 73 =
3. Lemmernes Forpleining *) .	3765 = 36 =
4. Haandværks og Materialreg= ninger	211 = 83 =
5. Bygnings-, Brand-, Vægter= og Sprøiteffat	61 = 38 =
	<hr/>
	Taleris 4747 Rbd. 48 $\frac{1}{4}$ fl.

*) En Portion Suleføde beregnet daglig til 9 fl. og en Brødportion (1 $\frac{1}{2}$ Pd.?) til 9 fl.

Sedler og Tegn.

Transport 4747 Rbd. $48\frac{1}{4}$ f.

6. Gager:

a. Amtsprovsten for Gudstjefestens Holdelse 50 Rbd.

Sølv . . . . . 62 = 48 =

b. Løgen 60 Rbd. Sølv . . 75 = =

c. Lugthuusskriveren og Spindemesteren 340 Rbd. Sølv 425 = =

d. Portneren 80 Rbd. Sølv 100 = =

e. Opsynsmand Ipsen for Januar Maaned . . . . . 3 = 32 =

f. Regnskabsføreren i Kjøbenhavn . . . . . 200 = =

Skrivematerialier . . . . 12 = =

7. Extraposter, nemlig:

a. For Fangers Underviisning og Confirmation . . . . . 125 = =

b. Reengjøring . . . . . 13 = =

c. Porto og Fragt for Vare fra Kjøbenhavn . . . . . 126 = 42 =

d. Skrivematerialier for Lugthuusskriveren . . . . . 12 = =

e. Reiseomkostninger for Direktionen . . . . . 95 = =

 Summa Udgift 5996 Rbd. $74\frac{1}{4}$ f.

B a l l a n c e :

I n d t æ g t :			U d g i f t :		
	Solv Rbd.	Sedler Rbd. ƒ.		Solv Rbd.	Sedler Rbd. ƒ.
Obligations Conto . .	25,840		Cassa Conto	5996	74½
Cassa Conto . . .		7122 45	Beholdning til ult. Dec. 1821	25,840	1125 66½
	25,840	7122 45		25,840	7122 45

Møens Tugt- og Forbedringshuus skylder ved
Udgangen af 1821:

1. Ifølge Skrivelse fra Direktionen for Statsgjelden, og det syntende Fond: a. En omskreven Kapital 7300 Rbd. Solv. b. Renter af bemeldte Kapital 2052 Rbd. Solv, og 68 Rbd. 9½ ƒ. Sedler.
2. Efter Opgjørelse af samtlige Kredit- og Debetposter, til Udgangen af 1821, til Tugt- og Forbedringshuset i Kjøbenhavn 14,749 Rbd. 48¾ ƒ. Sedler. Ialt: 9352 Rbd. Solv og 14,817 Rbd. 58¼ ƒ. Sedler."

Man vil heraf see, at denne Stiftelses oeconomiske Forfatning er høist maadelig, og den vil, naar dens Indtægter ikke forøges, neppe kunne bestaae.

Om H a v n e n. Da, ifølge den kongelige Resolution af 25de April 1798 om Havnevasenet i Almindelighed, en Havnecommission i Stege var organiseret, og Udkast af en Plan til Bree- og Havne-

væsenets bedre Indretning sammesteds var forfattet og gennemgaaet, blev et Reglement for Broe- og Havnevæsenet af 10de Septbr. 1800 allernaadigst approberet. Siden indkom Havnecommissionen med Forestilling om Brøstfældighederne ved Havnen, Nødvendigheden af dens Bolværkers Istandsættelse, en Ballastpladses Indretning m. m. En lokal Undersøgelse blev anstillet af den af Havnevæsenet saa fortjente Admiral Løvenørn, som i April 1802 der indfandt sig. Et Overflag blev forfattet, et Laan af 6000 Rbd. af den kongl. Kreditkasse bevilget; og ved en Havnetagt af 2den Juli 1802 blev bevilget Afgift af Vare og Lastedragtighed. Arbeidet blev derefter iværksat, og ved en Synsforretning af 9de Novbr. 1806 blev Havnen af Entreprenuren overleveret. I 1807 blev opført et Huus af Grundmuur, affureret for 290 Rbd., deels til Opbevaring af Havnens Inventarium, deels til at faaage Beg i til Fartøiernes Istandsættelse, og Mad for de i Havnen liggende Fartøiers Mandskab. I Maret 1815 blev Windebroen betydeligt forbedret, en Baadehavn og Steensfjerm indrettet, samt en Svedeliste anskaffet, hvilke Forbedringer i det Hele kostede 3300 Rbd. Fra Aar 1818 ere Havnens Bolværker betydeligt forbedrede og reparerede. I 1822 paatænkes en ny Kjølhalehavn, østlig for den paa Grund-

ridset betegnede, og den fornødne Plads dertil blev opmuddret *). Flere Fortøiningspæle ere ligeledes i den senere Tid anbragte i Havnen. Aaret 1823 har Havnecommissionen affjæbt Hr Kjøbmand Hage den saakaldte Slotsnakke, for derpaa, alt som dens Resources tillade det, at gjøre Anlag til Skibsfartens Gavn.

Men alle disse betydelige Forbedringer ved Havnen skulde kun være blevene lidet frugtbringende, naar Havnecommissionen ikke tillige havde sørget for at bortrydde de Hindringer, som Ulfs haleløbets Tilstopning lagde iveien for Skibsfarten paa Stege, og for Farten mellem Kjøbenhavn og de danske Øer overhovedet. Lodserne paa Nyord tabte ved Ulfs haleløbets Tilstopning, der havde taget saaledes til, at f. Ex. Dampskibet, der stikker 5 $\frac{1}{4}$ Fod, i Sommeren 1821 maatte gaae uden om Møen; men de fortaug dog, af sære Grunde, at der Vest for Nyord var det ældre Løb, Bøgestrømsløbet kaldet, som nu var det, der beqvemtest kunde aabnes for Farten. Bysfogeden Stege, Hr. Politiaffessor Meindæ, erholdt ved en af de ældste Lodser, navnlig Hans Larsen, Underretning om hiint Løb, anstillede personlig i Mai

---

*) Bolværkerne ere endnu ikke færdige. Havnecommissionen agter at lade dem forfærdige af Gaskiner, som tæt sammenpakkede lægges med Enderne mod Vænder.

1821 tilligemed Hr. Kjøbmand Hage, Undersøgelser, og indstillede Resultaterne heraf til Hr. Admiral Løvenørn. I Aug. s. A. bleve ved Commissionen nogle Stene besørget optagne af Steensfiskere fra Hornbæk, saa at Løbet blev passabelt for Skibe til henved 6 Fod dybstikkende. Admiralitetet havde sendt Commandeur=Capitain Henne derover i Juli Maaned, og ved Secretair Hiorth blev optaget et nøiagtigt Kort over Løbene, som viste, hvormeget der var at opmuddre. Havnecommissionen erholdt, ved en kongl. Ref. til Finantsdeputationen af 8de Mai 1822, et Laan af 5000 Rbd. Sølv. Ifølge allerhøieste Resolution af 24de Juli s. A. blev befaleet, at for de Skibe, som passere Bøgestrømsløbet, Æg-holmsrenden eller Ulshalestrømmen, skulde til Stege Havnekasse, til Bestridelsen af Omkostningerne ved førstnævnte Løbs Opmuddring og fremtidige Vedligeholdelse, betales saadan Afgift:

1.	af et Fartøi indtil 3½' holl.	M. dybstikkende	8	§. Sølv.
2.	— — fra 3½ - 4'	— — — — —	16	—
3.	— — 4' - 5'	— — — — —	24	—
4.	— — 5' - 6'	— — — — —	32	—
5.	— — 6' og derover	— — — — —	48	—

som oppebares af Lodferne tilligemed Lodspengene.

Ifølge Indbydelse til Dem, som maatte have lyst at paatage sig dette Opmuddringsarbeid, vilde ved Danmarksholmen være at opmuddre en Rende,

af 420 Al. Længde og 40 Al. Brede, 1 Fod dybere, og ved det østre Indløb en ligesaa bred, 1700 Alen lang, Kende, $2\frac{1}{2}$ Fod dybere; ialt et Quantum af 3350 Læster Sand. Da Ingen meldte sig, fik man en Mand i Kjøbenhavn, ved Navn Peter Nyemann, til at paatage sig Arbeidet mod Betaling efter det opmuddrede Quantum. — I Efteraaret 1822 begyndtes Arbeidet ved Danmarksholmen, og den halve Kende der fuldendtes i Slutningen af Octbr. til $7\frac{1}{2}$ Fod. I Sommeren 1823 er dette Arbeid fortsat ved Muddermaskine. Ved det yderste Indløb drives Opuddringen ved Sandbaade. Da Sandet ved dette Løb er fastere og tungere end ved Ulfshalestrømmen, har man ikke her at befrygte nogen hurtig Tilstopning, og man tør haabe, at Havnecommissionens ivrige Bestræbelser ville bære de herligste Frugter for Steges Handel. Havnekassens Indtægter, bestaaende i Afgifter af Vare og Lastedragtighed, beløbe, foruden foromtalt Afgift, hvorover endnu ikke kan gjøres noget Overflag, omtrent aarligen 1200 Rbdlr. Sølv.

Om Steges Jorder.

Kun til faare faa af Danmarks Kjøbstæder ligger faa stort et Areal som til Stege*). Jorderne bestaae af følgende 4 Hoveddele:

	Hartkorn.						Areal.		
	privilegeret			uprivilegeret			Edl geom.	Edl tareret.	
	Ed	Stp	St	St	St	Maal	mod 24		
1. Stege Kjøbstads gl. Eiendomsjorder . .	32	3	=	2	=	=	490 $\frac{8}{14}$	314 $\frac{11}{14}$	
2. Embedsjorder . .	24	1	1	2	}	=	255 $\frac{10}{14}$ †)	320 $\frac{10}{14}$	
Skovstyd =	=	=	2	2					
3. Sertenjorderne **)	24	=	=	=	=	=	222 $\frac{13}{14}$		
4. Ulfshaleo. Hegningen =	=	=	=	=	1	1	1	1212 $\frac{5}{14}$	179 $\frac{7}{14}$
Skovstyd =	=	=	=	=	6	2	2		
Summa A. og E. Skov =	80	4	2	1	1	1	1	2181 $\frac{8}{14}$	815

1. Stege Kjøbstads gamle Eiendomsjorder bestaae af: øverste og nederste Nye-mark, Faareluffet, forhen kaldet Rødsteensmark, Koppelsmarken, Nordremark, Rødsteens Overdrev og Papegsievængt. De kunne regnes blandt de bedste Jorder paa Landet, og bestaae for det meste

*) Hvorledes disse Jorder ere komne til Byen findes omtalt i 1ste Bind S. 286, 338, 428, samt i Auktionsforretningen i Anhanget.

†) Her ere ikke tillagte de smaa Lodder af Steges gamle Eiendomsjorder og i Ulfshale, som ligge til Magistrats-Embederne og 2den og 3die Lærer ved Skolen.

**) Om Oprindelsen til dette Navn, see 1ste Deel S. 428. Det tilkommer ikke Embedsjorderne, hvorimod Navnet Ladegaardsjorder er fælleds for Sertenjorderne, nogle af Udbyes Jorder og de Embedsjorder, som tillige med hine udgjorde Stege Ladegaards Hovedgaardstaxt.

af let muldig og muldsandig, men kun faa Steder lerig, Jord. Alle Gaarde og Huse i Byen, naar undtages Amtsprovstens, Chordegne, de saakaldte Baadsmandshuse og endnu 4 andre, have efter Grunddele Jord i disse Marker. Af disse Jorder svares Landskat og Renter af Høftelsen til Banken. Til Kirken svares for Tienden af Nyemark 16 Tdr. Bng. Præstetienden er accorderet til 48 s. pr. Told. Kongetiende svares ikke.

2. Embedsjorderne. Af disse hører: a. til Provste-Embedet Hartk. Ager og Eng 16 Tdr. 7 Skp. 1 Ft. 2 Alb., Skovsk. 2 Ft. 2 Alb., hvortil et Areal af $170\frac{9}{4}$ Tdl., som reduceret til bedste Jord udgjør $141\frac{9}{4}$ Tdl.

J Stege har tilforn været Bolig, saavel for Sognepræsten, som for Kirkens øvrige Betjente; men den ringe Omhu, der vistes for disse Boligers Vedligeholdelse, som paalaae Kirken, foranledigede, at de i Bund og Grund forfaldt, og maatte sælges for ubetydelige Summer. Renten heraf bliver af Kirken udbetalt som Bidrag til Huusleie for dens Betjente, saaledes som forhen er ommeldt. Sognepræstens Bolig blev 1742, ifølge Stiftsøvrighedens Approbation, solgt for 45 Rdlr. 72 s. til Hr. N. Paludan, og er siden kjøbt af Eftermandene i Embedet, sidste Gang 1815 for 6766 Rbdlr. Til

denne Bolig, der bestaaer af 4 Længder Egebin-
dingsværk med Tegltag, ligger en, med Muur og
Plankværk indhegnet, smuk Have paa 1 Told.
Ifølge et fgl. Rescript af 22de August 1760, skulde
de ved bemeldte Bolig værende 21 Fag Avlingshuse
kjøbes af Præsterne i Stege, en efter den anden, ef-
ter Burdering, som ikke maatte overstige 220 Rdlr.
I Aaret 1816 ere disse Huse, der bestode i Stald,
Løe og Lade, udflettede paa Lødden, og en Avls-
gaard af 4 Længder der opført. Denne staaer da
nu ikke mere i nogen Forbindelse med Præsteboligen
i Byen, og betales med 200 Rbdlr. Selv af Efter-
manden. Jordlødden blev 1803 udfistet, og har
indtil 1815 været bortforpagtet og slet dyrket. I dette
Aar blev nuværende Beneficiarius Besidder af Em-
bedet og Lødden. Der blev da sørget for den mang-
lende Indhegning, Jorden blev inddeelt i 7 Lødder,
og foromtalte Avlsgaard opført. Avlingens betyde-
lige Forbedring erstattes, ifølge fgl. Rescr. af 29de
Octbr. 1817, af Eftermand inden 20 Aars Forløb,
men efter den Tid tilfalder den Embedet uden Godt-
gjørelse. Af denne Lød er, ifølge fgl. Rescr. af 8de
April 1820, udlagt 10 Tdr. Land til Enkerne i
Præstetaldet, og indhegnet med Gjerder, beplantede
med Pile. Jordlødden har i Almindelighed let sand-
blandet Muld og enkelte Steder stiv Leer. Ved en

bedre Dyrkningsmaade, vinder den nu aarligen tilbage hvad den, ved stedmoderlig Behandling i mange Aar, havde tabt. b. Til Capellaniet blev af den til Provste-Embedet hørende Jord, i Aaret 1799, lagt en Rod uden Hartkorn paa $11\frac{3}{4}$ Edd., siden Godthaab kaldet, der ogsaa hører til de allerfortrinligste Jorder paa Landet, og er taxeret til $10\frac{2}{4}$ Edd. bedste Jord. Da Capellaniet blev nedlagt, blev denne Rod tillagt den første Lærer ved Borgerkolen. Anden Lærer har circa $6\frac{3}{8}$ Edd. af Steges gl. Eiendomsjorder, og tredje Lærer circa 5 Edd. i Hegningen, som hørte til Skolegaarden. c. Til Byefoged-Embedet hører 7 Edr. 2 Skpr. Hartk. med et Areal af $56\frac{1}{4}$ Edd., samt 2 Englodder i Ulfsbale, kaldet Byfogedtoffer paa $16\frac{1}{4}$ Edd. d. Til Byeskriver-Embedet, under fornævnte Hartkorn, $16\frac{6}{4}$ Edd., og desuden af Stege Eiendomsjorder $5\frac{4}{4}$ Edd. og en Englod i Ulfsbale, Byeskrivertoffen, paa $1\frac{1}{4}$ Edd.

3. Sæptenjorderne, der bestaae af 16 Rodder, hver paa $1\frac{1}{2}$ Ed. Hartkorn og omtrent 14 Edd., have deels lerig, deels formuldig, deels sandig Jord. De udgjøre den største Deel af Møllemarken, store og lille Riismarken. Hr. Kammerraad og Landvæsencommissair Phaff eier 7 af disse Rodder, og har derpaa bygget Gaarden Cathrina-

dal, forhen kaldet Kiismarkegaarden. Den har et smukt Baaningshuus paa 2 Etager, en ved gode Frugttræer og smuk Beplantning udmærket Hauge, der næsten heelt omgiver Gaarden. En nypperlig Humlehøve og en Granplantage paa henved 1 Tdl. findes her. Foruden ovennævnte 7 Sextenløbder hører til Gaarden $17\frac{3}{4}$ Tdl. af Steges gl. Eie= domsjorder og en Gaards Jord af Udbye, Hartk. 5 Tdr. 1 Skp. 1 Sk. $\frac{2}{3}$ Alb., Skov $\frac{4}{5}$ Alb og $37\frac{1}{4}$ Tdld., saa at dens Areal kan anslaaes til circa 152 Tdel., fortrinligt dyrkede Jorder. De øvrige 9 Lod= der eies af andre Byens Borgere. I Aaret 1697 bortleiede Kongen disse Jorder til 16 Mand af Borgerfabet, og ved Auktionen 1769 bleve de solgte for 300 Rdlr. pr. Lod. Afgifterne af dem ere: 1. Renten af den halve Kjøbesum. 2. Konge= og Kirketiende, der betales hver med 4 Mk. og 8 sk. pr. Lod. Præstetiende svares ikke. 3. Wei= og Ind= kvarteringsffat. 4. Amts=Repartitionsfonds=Skat. Kort før Krigen 1807, var Prisen paa en Sexten= jordslod 1000 Rdlr., nu 1400 Rdlr. og derover.

4. Ulfshale og Hegningen. Ulfshale bestaaer for størstedelen af Sandbund, beklædt med Grønsvær. Den bruges til Græsning; i 1823 græs= fede her omtrent 520 Hoveder. Der betales for hvert Hoved 24 sk. til Byens Kasse. Udbye og Hovedskov

have Græsning i Ulfshale. Lubde- og Tyrholmene høre hertil. Her skjæres en stor Deel af den Torv, som forbruges i Stege, men den er meget sandblandet, og de fleste Steder er kun det øverste Lag, af 1 Tors Dymbde, brugeligt. Ulfshale havde i Frederik den Fjedies Tid en betydelig Skov, paa 80 Sviins Olden; nu er der kun en Rest af Underskov, bestaaende af Bøg og enkelte Egestubbe, hvilken, da den ikke fredes, er af saare ringe Betydning. Hegningen har ogsaa tilforn været brugt til Græsning, men er siden Udskiftningen opdyrket. Enkelt Tiende af samme kan nu beregnes til $23\frac{3}{8}$ Tdr. Bng, hvorfor den Aar 1822 for Kirkens Regning blev bortsolgt.

Markvaesenet bestyres af en af Byens Borgere, som er Formand for samme, og har 3 Medhjelpere. Regnskabet aflægges til de eligerede Mænd, som hidindtil have revideret samme.

I Aaret 1822 var Borgernes Antal 115, Familiernes 287 og Folkemængden ialt 1328 Personer.

Skatterne lignedes efter Grunddele og Næringsdele; af første Slags har Byen $1153\frac{1}{2}$ og af sidste 1092.

Her en Fortegnelse over de af Stege Kjøbstad i Aaret 1822 udredte Skatter og offentlige Paa-

bud, samt Municipal-Udgifter, med Undtagelse af de paa Kjøbstadens Jorder hvilende, i Amtsstuen indbetalte, Skatter:

Rgl. Skatter og Paabud: 1. Bygningsafgift 1534 Rbd. 57 f. 2. Embeds- og Rangskat 109 Rbd. 32 f., Summa 1652 Rbd. 89 f., Sølvs. Municipal-Udgifter og andre offentlige Byrder: 3. Delinquent-Omkostninger, og hvad der lignes i For- ening med dem, 243 Rbd. 72 f. 4. Doctor- og Chirurgiskat, Veterinair-Bidrag og Afg. til Tugt- husene i Odense og Viborg 12 Rbd. 40 f. 5. Ren- ter af Bankheftelsen af Kjøbstadens Bygninger 578 Rbd. 21 f. 6. Til Bestridelse af Byens oecon. Ud- gifter er lignet 632 Rbd. 58 f. 7. Til Fattigvæ- senet 450 Rbd. 10 f. 8. Til Skolevæsenet 560 Rbd. 9. Til Jordemoder 68 Rbd. 64 f. 10. Til Skarp- retterløn 10 Rbd. 6 f. 11. Indquarteringskat, med Tillæg af hvad Byen har udredet i Hjælpekat, er lig- net med 272 Rbd. 12. I Brandcontingent er udredet 770 Rbd. 2 f. Summa 3597 Rbd. 81 f. S. og L.

Brandcorpsen bestaaer af en Brandinspektør, en Brandassistent, en Brandmester, 6 Straale- mestere, 4 Lømmere og 10 Brandsvende. Byen har 3 Sprøiter, som opbevares i Kirkens Taarn.

B. Stege Sogns Landsbyer.

Af disse have Hovedstov, Udbye, Nyord, Tjornemark, Koster, Bidsinge, Lovelde og Svendsmark Selveierbønder; Nebølle og Lindemark hove-
rigjorende Fæstebønder under Marienborg Geds. Sognets Eiendydbende Hartkorn er 477 Ldr. 7 Skpr. 1 Sk. Ved Landets Salg havde det 111 Gaarde. Deraf ere siden 3 nedlagte: 1 lagt til Koster Færgegaard, 1 til Cathrinadal og 1 deelt til Huusmænd. Foruden denne er 1 Gaard i Udbye, 1 i Bidsinge og 3 i Svendsmark deelte i større og mindre Parceller. Paa Nyord ere 2 Eiendomshuse, af hvilke det ene har Privilegium paa Krohold — den eneste legitime Kroe i hele Herredet. Alle Gaardmændene paa denne Ø og de 7 Fæstehuusmænd ere Lodsfer, og en af dem er Oidermand.

Lindholmen horer til Koster Færgegaard. I Eegholm have alle Gaardene paa Kosterland lige Andeel.

§. 2.

Damsholte Sogn*), (Nye Sogn, Tab. F).

oprettet Aar 1740 af en Deel af Stege Sogn (see 1 Deel, S. 484 og 507), begrændses af dette,

---

*) Efter Stege Sogn ansøes de øvrige i den Orden, som de i samme beliggende Godser ved Landets Salg bleve nummererede.

Ostersøen, Phanefjord Sogn og Ulssund, og indbefatter Hovedgaarden Marienborg (Godset No. 1) med underliggende Huse, samt 10 Landsbyer. Af disse høre Ebbelnæs (Ebildnæs, Elvenæs), Lind, Sprove, Røddinge (gl. Røthinge) med Bassenæs (Bastenæs), Lillelind, Lisebye, Rindsebet og $9\frac{1}{2}$ Gaard af Frenderup under Marienborg, og have hoverigjørende Fæstebønder. De øvrige 5 Gaarde af Frenderup, samt Hjelm Bye, er Selveiendom. Sognets tiendende Hartk. er 406 Edr. 5 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb. *). Sparresminde var forhen en Fæstegaard af Ebbelnæs, men blev kjøbt af afg. Inspektør Sparre, af ham udflottet ved Landeveien N. for Byen, og har efter hans Død faaet dens nuhavende Navn. Frenderupgaarden bestaaer i 2 sammenlagte Fæstegaarde af Frenderup; dens Hartk. er 7 Edr. 4 Skpr. 1 Fk. $\frac{3}{4}$ Alb., samt 1 Fk. 1 Alb. Skovsk. Bygningen er gammel og brostfældig. Brugeren svarer Skatterne, men er fri for Hoveri og anden Afgift for Livstid.

*) Af det paa Tabellen for Hjelm anførte Hartkorn er 12 Edr. 3 Skpr. 3 Fk. 2 Alb., med tilliggende Hjelm's Koppel, tiendefrit. Af denne Jord har hver Gaard i Byen omtrent 6 Tdld. Dog ere $7\frac{1}{2}$ af disse Koppelparter frafilte Gaardene, og beboes af Parcellister. Dis- ses Huse ere i Tabellen regne- de blandt "Huse med Jord." Dette gjelder og i Almindelighed om enkelte Smaalodder, som ere filte fra Gaardene (uden at disse derfor kunne regnes blandt "udparcellerede") og bebyggede.

Jordbundens Bessaffenhed er saaledes: Hjelm, Lisebne og Lillelind have for det meste Leerjord, Ebbelnaas og Lind muldig, Frenderup saavel muldig og lerig som sandig, Sprove, Røddinge og Bassenæs muldsandig og sandig Jord. Middeltallet af alle Taxationer i Sognet er circa $10\frac{1}{2}$ mod 24. Alle Byerne i Sognet have fornøden Lørvestjar, undtagen Lisebne og de 4 Fjerdedeelsgaarde i Rindsebek, som aarligen faae Løv udviist fra Hovedgaarden. Bønderne i Hjelm have fornøden Gjerdsel paa deres Grund, og 3 af dem have forenet sig om at indfredre et lidet Stykke Land, bevøret med Bøg, Aft og Elle. I Frenderup have 4 af Selveierne og 4 Fæstere hver et lidet Stykke indhegnet Understkov. Lovrigt faae de under Marienborg hørende Fæstere aarlig udviist Gjerdsel og Gavntæ. Al Skov i Sognet hører til Hovedgaarden (see 3 Cap.)

Den lille De Borren, 104 Edd., hvorpaa findes endeel Tjørne, hører til Sprove Bne, og er ved Udskiftningen deelt mellem Gaardsfæstere.

Damsholte Kirke er den yngste paa hele Landet, bygget 1743, i Form af et Kapel, i en reen gothisk Stil. Cher er der ikke, men hele Kirken er en eneste smuk Hvalving, har 3 Rader Stole og et Pulpitur heelt rundt, der hviler paa Trappiller.

Prædikestolen er anbragt temmelig høit, ligeover Alteret. Spiret er af Træ, tildeels blytægget, og har to udmærket gode Klokker. Paa Kirkens nordre Side er af Kammerherre A. G. B. de la Calmette tilbygget et smukt Begravelses-Kapel for hans Familie (jvnf. 1 D. S. 475-76). Ved Alterfoden findes tvende Liigstene, den ene over Beringskiolds Svi-germoder, Oberstlieutenantinde von Cappeln, død den 16de Juni 1770, den anden med Navnet E. B. Ransou. Kirken kunde have nye Vinduer og en lysere Malning Behov. Af Marienborg tilkommer Kirken i aarlig Refusion 21 Rbd. istedetfor Tiende. Sognet har 3 Skoler, og en fjerde skal efter Planen bygges i Frenderup.

Præstegaarden, forhen Sægaard kaldet, som Lehnsmænd Anders Bille har eiet, og Kitmester Dannefer siden været benaadet med, fik ved Rescr. af 13de Octbr. 1742 sin nuværende Bestemmelse. Den er 1744 bygget paany af Kaldets første Præst, Hr. Platou. Til dens Hartk. 3 Tdr. 3 Skpr. 1 Alb. Ager og Eng, samt 1 Fk. 1 Alb. Skovsk. har den ialt et Areal af $54\frac{4}{4}$ Tdl. gode muldige Jorder. Tørvestjær havest i Overflodighed, og en smuk Lund af Aak, Elle, Hassel &c. Haven, omtrent 2 Tdl., er af Hr. Maddeprang udvidet og meget forskjøttet. Af Marienborg svares i Refusion 79 Rbd. Solv 3:

54 Rbd. for de nedlagte 2 Skovhusegaarde og Enkebollegaard, samt 21 Rbd. for Tiende og 4 Rbd. for Græsningsret siden 1769,

§. 3.

Phanefjord Sogn (Søndre Sogn, Tab. G).

begrænses af Damsholte Sogn, Østersøen, Grønsund og Letten, og indbefatter 8 Landsbyer, nemlig Vollerup, Kogsebye, Damme, Tostenæs med Bredemad, Haarbølle, Vindebek, Afskebye og Leerbek, samt Grønsunds Færgegaard, hvortil Malurtholmen hører. Tre fra Damme udflottede Gaarde benævnes Lilledamme, og 3 andre, af Damme, Tostenæs og Haarbølle, der ere udflottede paa Hovvedgaardstøtten, kaldes Hovmarksgaardene. Sognets tiendende Hartkorn er: 402 Tdr. 6 Skpr. 1 Fk. 2 Alb. Samtlige Selveiere svare Stat af en øde Bondegaards Jord af Vollerup. Jordbundens Bessaffenhed i Sognet er følgende: de 4 førstnævnte Byer have deels leermuldig, deels muldsandig og sandig Jord, Haarbølle deels lerig, deels sandig, Vindebek stærk lerig og muldig, Afskebye og Leerbek fordetmeste let og sandmuldig Jord. Middelstallet af Taxationen i det Hele er næsten 15 mod 24. Af Torvemøser findes vel endnu over 50 Told. i Sognet, men de have her, som de fleste andre Stæder, lidt

betydeligt, saavel ved urigtig Fremgangsmaade i at skjære Torven, som derved, at Vandet utidigen bortledes, og Torven altsaa ikke kan fornyes.

Alle Sognets Byer, undtagen Leerbek, som ligger under Marienborg, henhøre til, og udgjøre Godset No. 2, hvis Bønder alle ere Selviere siden 1769. I Sognet er 487 Told. Skov. Deraf hører til Hovedgaardstøtten Grønvedskovens saakaldte vestre Part, af frit Hartk. Skovsk. 3 Tdr. 2 Skpr. $2\frac{1}{2}$ Alb. og $380\frac{5}{4}$ Told. Areal, hvori alle Godsets Bønder have lige Andeel. Den nordøstlige Halvdeel af samme, kaldet Ympenhayen, har ikke eet stort Træ tilbage, men en frodig og tæt Opvært af Bøg. Den øvrige Deel har kun faa store Træer, og først ved de senere Aars Fredning nu en omtrent 10aarig Opvært; alt Bøg. Da der aarlig fældes circa 80 store Træer, ville disse snart faae Ende. I Vindebeks Slotshauge, der er uden Hartkorn, $80\frac{9}{4}$ Told.; S. for Grønvedskov, have ligeledes alle Godsets Bønder lige Anpart. Det er en skjøn yngre Bøgeskov med nogle gamle Ege og Naur, fredet siden 1769. Vindebeks Trævænge, ung Skov af Bøg og Hassel, ufr. Hartk. 3 Fk. 1 Alb., 16 Told., tilhørende Vindebek Bye, fredes ikke som det burde. Til Grønsunds Færgegaard hører en derved liggende liden Krattskov af Isk, Hassel o. desl. paa 10 Told.

Afkebye og et Par Bønder i Vollerup have noget Elle-, Afke- og Tjørnefang ved Byerne.

Afskillige Bønder have folgt deres Lodder af Hovedgaardstaxten, hvorved de ved samme paa Tabellen anførte 15 Huse med Jord ere opkomne. Disse, tilligemed de tre fornavnte Hovmarksgaarde, danne ligesom en ny Landsbye, østlig for Vollerup og Afkebye, der rimeligviis endnu vil udvides.

Kirken er beliggende tæt ved den saakaldte Phaneffjord, paa en Bakke i Rogsebye Mark, i Ud-
kanten af Sognet. Den er vel meget gammel, men dog ikke af de ældste Kirker; thi Bønderne vidste endnu i Præsten Olivarii Tid 1697 at fortælle om, at deres Forfædre havde søgt Horbeløf Kirke i Falster, og i Herredsbogen meldes, at der til samme Tid fandtes en gammel indgrøftet Kirkegaard i Haarbølle Kohauge, tæt ved Stranden. Den er næst Stege Kirke den største paa Møen, 57 Alen lang, 28 Alen bred, med dobbelte Hvalvinger og tre Rader Stole. Choret er senere tilbygget, og benævnedes endnu for 180 Aar siden: den nye Kirke. Den ældste og største Klokke har denne Indskrift med Munkebogstaver: anno. domini. mcdxli. laus. qvi(n)to. beatus. nico. . . hielp. ihesus.

maria. anna. (o)lo(f). ko(g)e*). Altertavlen er, som de fleste andre her paa Landet, fra Christian den 4des Tid, triangelformig, med smagløst Billedsniderarbeid, og to Piller paa hver Side. Paa selve Tavlen staaer: Fader vor, og ovenover Biskop Hans Resens og Sognepræst H. A. Schyttes Navne. Midt imellem disse: "1534, der erlig oc W. B. Mand Corffz Ulfeld waar Landsgher paa Moen der bleff denne Tauffle stafferit, Gud oc den christen Kirke til Ære." Kirken har, ligesom de andre paa Øen, faaet en Hovedreparation i Aaret 1724**). Af Godset No. 2 tilkommer Kirken aarlig Refusion istedetfor Tiende, 12 Rbd. Sognet har 4 Skoler.

Præstegaarden, beliggende i Vollerup, er meget forbedret ved Hr. J. Paludan, og Haven ved ham dannet, og beplantet med en Mængde Frugttræer. Forhen fandtes der kun en Ellelund og en

*) Naar man med denne Indskrift, hvoraf de indklamrede Bogstaver ere mislykkede i Støbningen og utydelige, sammenholder Mythen om Truels paa Røge Slot, og Bøndernes Skibbrud paa St. Nicolai Dag (1 Deel, S. 175 ff. og S. 195, 197), saa vil den ikke være uden Interesse.

**) I de senere Aar har den faaet nogle nye Binduer, hvortil den høiligen trængte, men endnu ere Stolestaderne, saavelsom Loftet i Choret, uden Malning, og den mindste Klokke, der i mange Aar har været revnet, kan ikke bruges uden Forargelse. Kirkens nye Eier vil forhøjbentlig afhjælpe disse Mangler.

uffel Urtehave. Jorderne, ialt 37 Edd. til 3 Edr. 1 Sk. 1 Alb. Hartkorn, ere meget flet situerede, paa 3 forskjellige Steder, og det Halve over $\frac{1}{4}$ Miil fra Gaarden. Ingen Skov eller Torvestjær. I Refusion har Præsten 12 Abd. Sølv af Godsjet for Tiende. Ved kongl. Rescript af 30te Mai 1781 blev 1 Edd. 6 Skpr. $2\frac{3}{8}\frac{2}{5}$ Alb. Hartkorn, med $18\frac{4}{4}$ Edd., en Koppelpart paa $7\frac{6}{4}$ Edd. og det saakaldte Skovfogedvænge med Peberhaven, $19\frac{1}{4}$ Edd. (som Hr. Fibiger, ifølge Kontrakt af 24de August 1771, havde kjøbt af Godsjet No. 2), udlagt til Enkejord, og udfikstet den 24de Juli 1805. Hr. Paludan fik kongl. Bevilling, af 28de December 1813, til derpaa at opføre en Enkebolig, imod at hans Enke og uforsørgede Døttre maae benytte den og Jorden. Denne Bolig er senere opført efter de i Rescriptet fastsatte Bestemmelser. (See iøvrigt Tab. G.)

§. 4.

Kjølbye Sogn (Tab. H).

grændser mod Nord og Øst til Elmelunde Sogn, mod Syd til Østersøen og mod Vest til Stege Sogn. Det har 6 Landsbyer, nemlig Kirkebyen Kjølbyemagle, Ullemark, Pollerup (gl. Porlup, Paarlupre), Kjølbyelille, Thostrup og Speilsbye (gl. Epitelsbye), samt Oddermosehuse og Landsled Weir-

mølle. Speilsbøye med Klosterfjovgaarden hører under Nordfeld. Løvrigt ere alle Bønderne i Sognet Selveiere siden 1769. Oddermose, der i ældre Tider har været et anseeligt Fiskerleie, bestaaer nu af 2 Huse, med omtrent 9 Told. Sognets tiendeydende Hartkorn er 359 Tdr. 4 Skpr. 1 Alb. Det har af de bedste Jorder paa Møen. Middeltallet af alle Taxationer er $15\frac{1}{2}$ mod 24. Ullemarks Jorder, de bedste, ere muldlerige, Kjelbhemagle har muldlerig og muldsandig, Pollerup meest muldlerig, men og nogen skarplerig og mager sandmuldig Jord, Kjelbhelille meest muldlerig, Thostrup leermuldig og sandmuldig, Speilsbøye stærk lerig og leermuldig Jord.

Hovedgaardstøtten til Godset No. 3 er udfisfattet mellem Godsets Byer. Den Deel deraf, som tilhører Svendsmark (i Stege Sogn) samt Oddermosehuse, Thostrup, Kjelbhelille og Pollerup, ligger i Kjelbøye Sogn, langs med den søndre Strand; den Deel, som tilhører Raabhelille, tilligemed en liden Deel af en Gaards Lod fra Pollerup, ligger i Elmelunde Sogn. Svendsmarks Bønder have folgt deres fraliggende Hovlod, og denne, saavel som endeel af de øvrige Hovlodder, beboes og dyrkes nu af en Mængde Parcellister. Paa disse Jorder stod den saakaldte Sønderfjov, af Hartkorn 5 Tdr. Skovfyld; men denne Skov er, som saa mangen anden, aldeles

berthugget, tildeels for at afbetale paa Kjøbesummen for Godset. Skovens sidste svage Levninger bleve faldede omtrent 1790, og Godset har intet Træ tilbage. Kun Kjelbyelille eier i sin saakaldte Bøehave noget Bøge-, Afke- og Høffelfang; de Tjørne, som endnu findes hist og her, opryddes efterhaanden.

Af Kjelbye Maglemose, $\frac{1}{4}$ Mil Nord for Bøen, have Gaardmandene 72 Edd.; desuden have de afgivet til Huusmands-Græsning 12 Edd.; Præstegaarden har henved 14 Edd. I samme Mose eier Ullemark omtrent 60 Edd., og Speilshøe samt Klosterstovgaard omtrent 12 Edd. Næsten det Hele er Løvemose, men kun 8 Løv dyb. En meget betydelig Løvemose, paa 50 Edd., findes og paa Hovedgaardstøtten af Godset No. 3, i hvilken alle Godsets Bøer ere lodtagne. Desuden findes Løv paa mangfoldige Bønderlodder.

Kirken har, som Altertavlen viser, fordom været helliget St. Andreas, og er uden tvivl den ældste paa Landet (1 D. S. 262). Den er i det Hele temmelig vel vedligeholdt, og har adskillige Markværdigheder fra ældre Tider:

1. Altertavlen. Den har, ligesom den i Roeskilde Domkirke, 4 Halvdøre. Uden paa de yderste staae Peder med sin Nøgle og Andreas med

fit Kors malede. Naar de aabnes, sees inden paa dem, og uden paa de inderste Døre, Lidelsen forestillet i 8 Stykker, 2 paa hver Halvdør. Disse Oliemalerier ere i en underlig og smagløs Maneer, men ikke Fusserarbeid. Naar de inderste Døre aabnes, sees i 12 Afdelinger de 12 Apostler, udskaarne i Tra, stærkt forgyldte, staaende i Dørenes indvendige Side, 6 i hver Dør, 3 over de andre 3. Alttertavlen selv, omtrent $3\frac{1}{2}$ Alen høi og $2\frac{3}{4}$ Alen bred, er fra oven til nedentil deelt i 3 Dele. I den midterste staaer Andreas, omtrent $2\frac{1}{2}$ Alen høi, stærkt forgyldt; dog er Ansigtet og de blottede Legemsdele malede, ligesom og paa Apostlerne. Afdelingerne paa Siden af ham ere hver deelte i 2 Dele, og indeholde saaledes 4 Forestillinger af hans Legende, nemlig: 1. En Fisker i en Baad; ved Strandbredden staaer En og lærer; over den Fiskende nedsvæver en Due; i Baggrunden en Stad. 2. Et Taarn, hvori en Fange i øverste Vindue; nedenunder en aaben Port, hvori en Mand, og udenfor 3 forgyldte Figurer og en Ditto i blaa Raabe, hvilke synes at skulle forestille en Aabenbarelse af Engle. 3. Et Skibbrud, hvor Adskillige kastes iland af Havet; i Baggrunden et Vrag. 4. Andrea Korsfastelse. Alt dette er op-
høiet udskaaet Arbeid, malet og forgyldt, men uden alt Forhold. Fiskeren er større end Baaden, og

Fangen vilde ikke kunne rummes i Taarnet, om man kunde see ham heel. Forgylbningen har tabt ved Tiden.

2. Hemming Moltkes Liigsteen, som nu, paa Begjæring af den kongl. Commission for Oldsager, er opreist ved den nordre Muur i Choret, med Indskrift:

Anno domini MCCCXXVI in die francisci obiit dominus Hemmingus Molteke miles. LV in die annunciacionis marie obiit domina Elsebe uxor sua. XLVII obiit domina Christina uxor domini Ficconis Molteke *).

3. Kirkens største Klokke har med Munkebogstaver denne Indskrift: anno. dni. m^o cd^o 1° post. octava pasche. fusa. fuit. hec. campa. per. iohannem. nicholai. deo. sit. laus.

Kirken har ingen Jord, men istedetfor Tiende af 3die Hovedgaard aarlig 3 Rbd. 2 Mk. Solv.

Sognet har 3 Skoler. Præstegaarden, beliggende tæt ved Kirken i Kjølbyemagle, er bygget af Hr. Stoud og Hr. Hagen. Haven er blandt de smukkeste Præstegaards-Haver paa Landet. Gaardens Hartk. er 13 Tdr. 6 Skpr. 1 Fk. 1 Alb., hvortil et Areal af 80 $\frac{1}{4}$ Tdld., for den største Deel god

---

*) Jævnf. 1ste Deel, S. 247, og den dertil hørende Note i Anhanget.

muldlerig og frugtlerig Jord tæt ved Gaarden. Desuden $13\frac{3}{4}$ Edd. Græsning og Torveskjer i Maglemose. Ingen Skov. I Noret, som Gaardens Marker stode til, har Præsten Fiskerettighed, tilligemed Byens øvrige Lodseiere. Refusioner: af Nordfeld Gods 8 Rbd. 4 Mk. for en Deel af Hovedgaardstøtten, som før hørte til Kjelbye Sogn, samt af Godsset No. 3, 3 Rbd. 2 Mk. Entebolig er oprettet ved Fundats af 23de Decbr. 1747 (see Hofman) og 4 Edd. af ovenangførte $80\frac{1}{4}$ Edd., ifølge kongl. Rescr. af 31te Mai 1805, lagt dertil. Jøvrigt giver Tab. H. Oplysning om Sognet.

§. 5.

Elmelunde Sogn (Tab. I.)

er omgivet af Østersøen, Kjelbye Sogn, en Deel af Udbye Jorder i Stege Sogn og af Borre Sogn. Det indbefatter Hovedgaarden Nordfeld (Godsset No. 4), 5 Landsbyer, nemlig: Elmelunde (gl. Ørnelund, Ermelund), Hjertebjerg, Østermark, Torpe og Raabhelille, samt Selveiergaarden Store Duregaard. Af Landsbyerne høre de 4 førstnævnte under Nordfeld, og have hoverigjørende Fastebønder. Raabhelille, af Godsset No 3, er Selveierbye siden 1769, og har til sit Hartkorn $171\frac{2}{4}$ Edd. fri Hovedgaardsstøt. Sognets tiendeydende Hartkorn er 232 Ebr.

1 Alb. Sognet havde 1769 ialt 48 Gaarde. Deraf er lille Duregaard nedlagt, og dens Jorder ved Magelag kommet til Tiendegaarden i Borre Sogn. Desuden er nedlagt en Gaard i Østermark, som er deelt til Huusmænd. Elmelunde har middelmaadig, høilandet og tildeels sandig Jord, Hjertebjerg for det meste god lerig og fortmuldig Jord, Østermark stærk lerig og muldig, Torpe høilandet og stærk leret med spruk Jord, Kaabylille deels leret, deels sandet og gruset Jord. Middeltallet af alle Taxationer er $13\frac{1}{2}$ mod 24.

Kaabylille har Andeel i den førnævnte Torvemose paa Hovedgaardstaxten. Til de andre Byer ere fælleds Torvemoser. Nogle Luffer af Underkøv, som hørte til Elmelunde, Østermark og Torpe, ere ved Udskiftningen indtagne under Hovedgaarden. Hver Gaard i Elmelunde har Rettighed til 6 Høveders Græsning i Sæmose Overdrev i Borre Sogn*).

Kirken ligger meget høit, ved Landeveien, nær ved Elmelunde Bye, og kan sees 6 til 8 Mile borte, f. Ex. ved Færø. Til hvad Tid den er bygget, vides ikke, men den er ubentviol, næst Damsbolte Kirke, den yngste paa Øen. Den er ikke smuk,

---

*) Dette Overdrev, der staaer for 6 Tdr. Hartkorn, har før været regnet til Elmelunde Sogn.

men temmelig godt vedligeholdt. Altertavlen, med smagløst Billedhuggerarbeid, forestiller Nadverens Indstiftelse, og har Christian den Fjerdes Navn og Symbolum, Corfis Ulfelds Vaaben, overstrøget med Sort, og Aarstallet 1646. Af mærkværdige Mænd, som her skulle være begravne, ere nogle forhen nævne (1 D. S. 208 og 370). Kirkejorden er af forrige Eier magelagt og bortforpagtet. Istedet for Tiende har Kirken $1\frac{1}{2}$ Rbd. Sølv af Godset No. 3, og ifølge Hofmans Foundationer har Kong Frederik den 5te, under 20 April 1759, resolveret, at et Kirken tilhørende Stykke Jord paa Laagestovs Mark maatte overlades Bekkestovs Eiere for 20 Rdlr., som bestandig skulde blive staaende i Gaarden, mod 5 pC. aarlig Rente til Kirken. I Sognet er kun een Skole.

Præstegaarden, beliggende i Hjertebjerg, bygget af Hr. Oluffen og Hr. Baden, er temmelig godt vedligeholdt, og Haugen, henved 2 Edd. stor, ret smuk. Til Hartkornet 6 Edr. 2 Alb. Ager og Eng, samt 2 Fk. Skovsk., er det hele Areal $61\frac{1}{4}$ Edd. Leerjord med Mergel prædominerer i Markerne. Der findes ingen Skov eller Løvestjær. Siden den 10de Jan. 1618 har Kongetienden af Sognet været kaldet tillagt for dets Ringheds Skyld. I Refusion spares ifkun 3 Rbd. Sølv af Godset No. 3. I 1819 var kaldet anslaaet til 400 Edr. Byg og 30

à 40 Rbd. rede Sølv. Der er ingen Enkebolig eller Jord dertil aflagt. Nuværende Enke beboer et godt Eiendoms-huus, med en smuk Hauge paa henved 1 Edd., tæt ved Præstegaarden. Enkepensionen er $10\frac{1}{4}$ Edr. Hvede, $9\frac{3}{4}$ Edr. Rug, $6\frac{3}{4}$ Edr. Erter, $27\frac{7}{8}$ Edr. Byg og $6\frac{7}{8}$ Edr. Havre, samt 3 Rbd. 58 f. rede Sølv. (See iøvrigt Tab. I.)

§. 6.

Borre Sogn (Tab. K.)

begrænses mod Nord af Østersøen, mod Øst af Maglebye Sogn, mod Syd Maglebye og Elmelunde Sogne, mod Vest Elmelunde Sogn. Det indbefatter Aulsgaardene Aalebekgaard og Tiendegaarden (see 3 Cap.) og 6 Landsbyer, nemlig: 1. Kirkebyen Borre (gl. Burgh, Østerburgh, Borøe, Borrig), der tilforn har været en Kjøbstad med Handel og Skibsfart, (see 1. Deel paa flere Steder) og sidstegang sit sine Kjøbstadsprivilegier fornyede af Kong Frederik den Tredie 1648. I Byen ere ingen andre Gaarde end Præstegaarden, men 21 Eiendoms-huse, samt 13 Fæstehuse under Nordfeld og Aalebekgaard. 2. Norre- og Søndre-Vestud, samt Nyborre, under Nordfeld Gods. 3. Aalebek under Aalebekgaards Gods. 4. Raabyemagle under Klintholms Gods. Ved Landets Salg havde Sognet 62 Gaarde, men

deraf ere 4 siden nedlagte. Af de 2 blev Halebeksgaard oprettet; og de andre 2 ere deelte mellem Huusmand. Sognet har saaledes nu kun 58 Fæstegaarde. Dets tiendende Hartkorn er 384 Tdr. 4 Skpr. 1 Sk. 2 Alb. *). Det har det laveste Jordsmon paa Landet, og, især omkring Borre, fortreffelige Enge, i hvilke Eierne af Nordfeld, Klintholm, Lisselund, Halebeksgaard og Flere ere lodtagne **). Under S. Vestuds Hartkorn er Soemose Overdrev, 6 Tdr. Jordstyk og $169\frac{1}{4}$ Told. Areal, der bruges til Græsning af Præsten i Borre, samt endeel af Beboerne i Elmelunde, Søndre Vestud, Nyeborre og Borre, samt Tiendegaarden. Nørre Vestud og Halebek have lerig og leermuldig Jord, Raabymagle og S. Vestud lerig og sandmuldig, Nyeborre for detmeste let og sandig Jord, og dog har denne Byneppe 7 Told. paa Td. Hartkorn. Middeltallet for alle Taxationer i Sognet er $12\frac{1}{2}$ mod 24. Den ringe Underffov, der findes i Sognet, hører til Halebek-

---

*) Af det paa Tabellen for N. Vestud anførte Hartk. er N. Vestud Koppel, af Hartk. 3 Tdr. 5 Skpr. 2 Alb. og 66 Told., tiendefrit.

***) Det paa Tab. K. for Borre anførte upriv. Hartk. hester paa en til Klintholm hørende Engpart, og paa den saakaldte Dommereng, der staaer for 1 Skp. 1 Alb., og hvoraf Halebeksgaard har det Halve. Den største Deel af det for samme Byn anførte Areal hører til ovennævnte Herregaarde, hvorefter findes Lpøsning i 3die Cap.

gaard og Klintholm. Af Lørvemoser have Bønderne kun nogle faa til Naabhemagle, Aalebek og Rneborre.

Kirken er fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede (1 Deel S. 282), af særdeles stærk Bygning med $2\frac{1}{4}$ Alen tykke Mure, rummelig og lys. Altertavlen er opfat i Christian den Fjerdes Tid, og paa samme findes Møens Lehnsmands, Peder Basses, og hans Gemalindes Vaabener, med Aarstallet 1627, og deres Navne betegnede med Bogstaverne P. B. og J. S. P. B. *) Paa de øverste Stole findes tvende andre Vaabener udfaarne i Træ, det ene med 3 Rosetter i Skjoldet og 13 Standarter paa Hjelmen, det andet med et tredeelt Skjold, og paa Hjelmen to Svanehalse med en Ring imellem **).

---

*) Bogstaverne P. B. kunne ikke, som Sandvig antager, betyde Peder Brahe; thi Vaabenet, blaat Feldt med to røde Ringer, er Bassernes af de Dyrers Familie, af hvilke Peder Basse til hiin Tid var Møens Lehnsmænd. Han havde i Aaret 1611 udmærket sig mod de Svenske, og blev den 21de Marts 1612 beskikket til at commandere det 4de sjællandske Quarteer. (Slange S. 289 og Scand. Litt. S. S. 1808 S. 154.)

**) Hvad der af Indskrifter iøvrigt kunde være at mærke er omtalt i 1ste Deel S. 497; men nogle af Præsten Bredal i Sakristiet fundne Papirer førtjene endnu at nævnes: 1. En af Møl og Wlde næsten fortaeret Seddel, hvorpaa han grunder den Beretning, at Kirken er opbygget af Lybekkerne. 2. En Ansøgning af Aar 1648 til Kong Frederik den Tredie; hvori de fattige Borgere af Østerburgh bede Kongen om Confirmation paa deres Kjøbstadsprivilegier, som de melde, har været dem for-

Her har været en aaben Begravelse, kjøbt 1703 af Captain Fredrik v. Bülow, hvori han er begravet tilligemed sin Frue, ligesom og hans Søn, Major Lorenz Fredrik v. Bülows tvende Fruer, den første en Baronesse Harthausen, den anden en Brygmann. Endelig nogle Børn af Oberstlieutenant v. Bülow ved Livgarden tilføds.

Den til Kirken hørende Jord, af Hartkorn 6 Tdr. 3 Skpr. 2 Alb., blev af næstforrige Eier lagt til Tiendegaarden, hvoraf spares aarlig 3 Rbd. Sølvs i Refusion til Kirken. I Sognet er to Skoler.

Præstegaarden, tæt ved Kirken, er bygget 1699 af Hr. Baden, og er, saavel som Haven, den fletteste paa Landet. Den har i forrige Tider lagt i N. Vestud, i hvis Marker Jorderne for den største Deel endnu ligge. Præsten blev nemlig skjænket en af Borres forrige Magistratspersoners Embedsbolig,

undt af Kong Hans (1ste Deel S. 294). De beklage, at Handelen tog mægtig af, da Indløbet var saa tilstoppet, at, hvor før kunde gaae flere Skibe, kunde da kun gaae Skuder og Baade. 3. En indfriet Obligation, som Borgerne havde udstedt til Præsten Hr. P. Mussen for 20 Sldr., han havde laant dem til at indfrie deres Kjøbstadsprivilegier og andre Dokumenter, hvilke de Svenffe, der havde indtaget Landet, havde bemægtiget sig til Pant for de Byen paalagte Contributioner. Disse to sidstnævnte Dokumenter bleve leverede Biskop Harboe, som lovede at lade dem indrykke i danske Magazin.

med frit Hartk. 2 Edr. 7 Skpr. 2 Fk. 1 Alb. og 15 $\frac{1}{2}$ Edb. paa Nyborre Mark, og slottede til Borre. Denne Lod er igjen den 1ste Juni 1809 skjædet til Halebekgaard, mod aarlig Afgift til Kaldet af 26 Edr. Byg, og ved Forandring af Eier en Recognition af 3 Edr. Byg. Kong Christian den Tredie har den 9de Mai 1555 tillagt Kaldet 2 Pund Korn af Kongetienden; hvilken Afgift under Christian den Fjerde, den 4de Novbr. 1619, blev fastsat til 4 Edr. Rug og 4 Edr. Byg. Desuden har Præsten 3 Rbd. aarlig Refusion af Klintholms Gods. Paa den forrige Præstegaards Byggeplads opførte Hr. Bredal 8 Fag Huus, som, ifølge egl. Bevilling af 2den Febr. 1782, med tilhørende Have og Bænge, skal være Enkesæde for Præstekerne i Borre Kald. Men Huset er usfelt og ubeboeligt, og der findes hverken Have eller Bænge dertil. Den nuværende Enke benytter det ikke. Hun faaer i extraordinair Pension 150 Rbd. Sølvs og desuden i ordinaire Pension 22 Edr. Byg efter Capitels-tart. (See iøvrigt Tab. K.)

§. 7.

Maglebye Sogn (Tab. L.)

Dette Sogn, der udgjør det saakaldte Høie-Møen, begrænses mod Vest af Borre Sogn, og er iøvrigt omgivet af Østersøen, som Klinten paa

Sognets nordre og østre Grændse støder til. Det indbefatter Hovedgaarden Klintholm, Sædegaarden Lisehund og 6 Landsbyer, nemlig: Kirkebyen Maglebye (gl. Høibye), Businge (Budse), Busemark (Budsemark), Mandemark og Stubberup, samt 4 Afbryggersteder, kaldte Karensbye, under Klintholms Gods; Sæemark under Lisehund. Før 1769 havde Sognet 90 hele Gaarde og et Gaardsæde eller $\frac{1}{4}$ Gaard. Men af Mandemark ere siden nedlagte 3 Gaarde: 1 underlagt Hovedgaarden og 2 deelte mellem Huusmænd, af Busemark 1 deelt mellem Byens Huusmænd, Gaardsædet lagt under Hovedgaarden, og af Maglebye $\frac{2}{3}$ henlagt til Huse og $1\frac{1}{3}$ under Hovedgaarden, til Skovs Opelskning. Sognet har saaledes nu kun 84 Gaarde. I Sognet ere to af Frederik den Fjerdes-Skoler, nemlig i Maglebye og Mandemark, og een Mølle, Østre Mølle kaldet. I Henseende til Agerlandets Beskaffenhed, da have Maglebye, Mandemark og Sæemark fordetmeste leermuldig Jord, Businge og Busemark sandmuldig og skarpsandig Jord. Middeltallet af alle Taxationer er $9\frac{3}{4}$ mod 24*). Til Busemark er en Tørvemose paa 39

---

*) Det maa bemærkes, at blandt Taxationerne ere nogle Jorder, som ikke drives, indbefattede. Saaledes er f. Ex. den saakaldte Græsningsmark i Bjergene, under Klintholms Hovedgaardstæt, taxeret til 3 mod 24.

Told., og Sognet har i det Hele Lørv til Fornødenhed. Al Skov i Sognet hører til Klintholm og Liselund. (See 3die Cap.)

Kirken er undentviul næst Kjelbyes den ældste paa Moen. Den er lidet over 50 Alen lang, 15 Alen bred og henved 22 Alen høi, lys og simpel. Choret er ikke, som andre Steder, lavere end det Øvrige af Kirken. Taarnet, som er 40 Alen høit, udmærker sig derved, at dets øverste Deel, fra Langkirkens Tag til dets Hvalving, ved en dobbelt Muur, med $\frac{1}{2}$ Alens Mellemrum, fra Øst til Vest er deelt i 2 Dele, i hver af hvilke en af Klokkerne hænger. Det har forhen havt to pyramideformige Tage, svarende til dets to Afdelinger, men disse ere ved den sidste Hovedreparation gjorte til eet, med 4 tegltagede Skraasider. Efter Sagnet skal dette Særegne i Bygningen have sin Ursag deri, at tvende formuende Søstre skulle have ladet bygge hver sin Halvdeel af Kirken. Altertavlen bærer Christian den 4des Navn og Symbolum, og paa Sidetne af samme findes Navnene: Brede Kankau og Karine Gjøvis (Gjoe), med Aarstallet 1598 (see 1 Deel S. 336). Indstiftelsens Ord findes længere nede, baade paa Dansk, Latin og Tydsk. Den største Klokke har, ligesom en af Klokkerne i Borre Kirke, med Aarstallet 1632, denne Indskrift: Felix Fuchs hat mich gegossen,

Aus dem Feuer bin ich geflossen. Major Lühow af Livgarden tilheft lod i Sakristiet indrette en Begravelse for sin afdøde Frue, Elisabeth von Levehau, paa hvilken han fik Skjøde af Siftamtmanden og Biskoppen den 17de Juni 1696. Kirken er godt vedligeholdt. Af Godset No. 5 svares i Refusion til samme aarlig 30 Rbd. istedetfor Tiende. Sognet har to Skoler.

Præstegaarden, beliggende tæt ved Kirken, er bygget af nuværende Præst i Aarene 1791-92. Haven er smuk og beplantet med mange Frugttræer. Gaardens Hartkorn er 9 Edr. 1 Skp. 2 Fk., og det hele Areal $89\frac{9}{4}$ Edd. gode muldlerige og lerige Jorder. Af anførte Areal er et Græsningslukke paa henz ved 10 Edd., hvor der tillige er Løvestjær og Ljærnehugst. I Refusion svares af Klintholm 7 Rbd. Sølv for en nedlagt Gaard af Mandemark. Ifølge Conditionerne for Landets Salg 1769, tilkommer Præsten istedetfor Tiende 30 Rdl. af Godset. Men denne Refusion har i nærværende Præstes Tid ikke været svaret, og det er ham aldeles ubekjendt, naar, eller paa hvilken Maade, den er kaldet frataget. Der er ingen Enkebolig. Nuværende Enke har 60 Rbd. Pension, hvoraf 20 Rbd. extraordinair.

Hr. Peter Treschov har til hjarligt Minde om hans Broder Hr. Kasinus Treschov, Præst i

Kjælbne, ved Skrivelse, dateret Amsterdam den 23de Marts 1709, legeret til fattige Præsteenker paa Møen 100 Eldr., som siden er forøget til 200 Eldr. (See Hofman L. 8 S. 524). Capitalen, nu 133 Rbd. Sølv, staaer i en kongl. Obligation No. 926 af 11te Novbr. 1804, og Renten nydes for nærværende Tid af Enken Madam Coster af Naglebne.

§. 8.

Om Bogøe og Farøe (Bogøe Sogn), Færøe og Langøe.

1. Bogøe. Denne, ved sin Beliggenhed faare yndige og frugtbare lille Ø, udgjør tillige med den mindre Farøe et Kirkesogn under Laalands og Falsters Stift, men hører i det Verdslige under Møenboe Herred.

Opriindelsen til Dens Navn: Nogle faae Flintestub fra Stranden, midt paa den nordre Kyst, findes en Bakke, kaldet Hovgaarden. Mellem denne og Stranden skal have staaet et Slot, og endnu for faa Aar siden fandtes her røde Muursteensbrokker og et dybt Hul, som havde Udseende af at have været en Kjelder. Sagnet fortæller, at her har boet en Næssekonige, som blev bekriget og dræbt af Kong Hans paa Baalsnæs (Baalse) i Falster. Den Dræbtes Gemalinde bad om Stilstand, indtil hen-

des Herre kunde blive begravet; hvilket Seierherren bevilgede. Den snilde Dronning bad da fremdeles om Fred indtil den Sæd, hun agtede at saae, blev fuldmoden. Ogsaa denne Begjæring blev hende tilstaaet; men nu saaede hun Bog og Agern, og skal ved denne List have faaet Fred for bestandig. Denne Begivenhed skal Den skilde saavel sit Navn som sin Skov.

Vandene, som omgive den, benævnes saaledes: Mod S. Sønderstrømmen, en Deel af Grønsund; mod V., Sodse Gub; mod N. mellem Bogøe og Lærøe, Melvigstrømmen; mod Ø. mellem Bogøe og Møen, Letten, som har flakt Vand.

Sognets Hartkorn og Areal er følgende: uprivilegeret Ager og Engs Hartk. 155 Edr. 2 Skpr. 2 Fk. 2 Alb., privilegeret 9 Edr. 4 Skpr. 3 Fk. Uprivilegeret Skovsklyd 5 Edr. 3 Skpr. 1 Fk. 1 Alb. Arealet 2471 Edbl. og 9520 □ Alen, reduceret til bedste Jord 1185 Edbl. og 9270 □ Alen.

Bogøe er efter dens Størrelse temmelig høilandet; den østre Deel har sortmuldig, den vestre sandig og løs Jord. Den havde før to skønne Smaaskove: Vester-skoven, 148 Edbl., som Bønderne, efterat de ved Auktionen 1769 havde kjøbt Den, afhuggede, og betalte Kjøbesummen med, og Øster-skoven, en god Bøgeskov paa $226\frac{1}{4}$ Edbl., som

endnu nogenledes er ved Magt. Bønderne have deri lige Andeel efter deres Hartkorn. Vesterstovens Areal er nu en fælleds Græsning. Den har 29 Selveier-Bøndergaarde, der staae for Hartkorn 4 Edr. 6 Skpr. 3 Fk. $1\frac{2}{3}$ Alb., og desuden en øde Gaard, hvis Jord er fordeelt til Møllen og en af Bøndergaardene. Husenes Antal er 80, af hvilke 36 have Jord, fra 1 til 2 Edd., tilsammen circa 50 Edd. De fleste ere Fæstehuse. Der gives ikke over 5 Adb. i Fæste, og ikke over 5 Adb. i Skat af et saadant Huus. Den har 2 Byer: 1. Kirkebøen Gammelbøen, hvor alle Dens Gaardmænd boede før Udskiftningen, og hvor Præstegaarden og Skolen ligge. De 20 Gaardmænd ere nu udflottede. Byen har endeel Huusmænd. 2. Nybøen, der har luttet Huusmænd, har sin Oprindelse af de ved Commissionen af 1697 opførte Baadsmændshuse. Barholmen, ved Dens østre Side, er 11 Edd. stor, og bruges til Græsning.

Kirken er, som endeel af Falsters og Laalands, uden Taarn, og har ingen Mærkværdigheder. Præstegaarden har af foranførte frie Hartkorn 8 Edr. 1 Fk. 1 Alb., og et Areal af $95\frac{3}{4}$ Edd. gode og bekvemtliggende Jorder. Bygningerne ere gode, og Haven ved forrige Præst udvidet og beplantet med Frugttræer. Sognet har een Skole i Gammelbøen.

Skolebygningen er usædvanlig smuk og rummelig. Til Skolelærerembedet hører $6\frac{3}{4}$ Told.

Færø har kun 2 Bøndergaarde, hvis Beboere ved Auctionen 1769 kjøbte Den. Dens Hartkorn er 9 Tdr. 3 Skpr. 3 Fk., Arealet 149 Told. og 6000 □ Allen, som reduceret til bedste Jord er 91 Told. og 11640 □ Allen*).

Paa Bogøe var i Februar 1801 ialt 542 Mennesker, og, efter Tælling af 6te Novbr. 1819, var Folkemængden i Sognet 758 Personer.

2. Færø med Lillesøen og Langøe, der høre til Kallehauge Sogn i Baarje Herred, have desuagtet siden 1729 forteret under Møenboe Herredsting. Færø har Hartk. 21 Tdr. 7 Skpr. 3 Fk. 1 Alb., 317 Told. 3850 □ Allen, og for størstedelen sandig og gruset Jordbund. Lillesøen staaer i Forbindelse med den ved en Sandrevle, som med lavt Vand er tør. Den har før havt 4 Bøndergaarde, men disse ere sammenlagte til een, og 8 Fæstehuse byggede, der hver har circa 10 Told. Fæsterne forrette Ugedage og svare Skatter. Den

---

*) Ifølge Kgl. Rescr. af 25de Januar 1805 hører denne Ø til Bogøe Sogn og Kirke, og ifølge Cancelli-Resol. af 27de Januar 1816 ogsaa til Bogøe Skole. Færø burde unægteligen ogsaa høre til Bogøe, hvis Kirke og Skole ligge den nærmest.

21de Novbr. 1821 blev Den solgt med Gaardens Inventarium og Besætning for 4900 Rbd. Sols. Langøe, af Hartk. 21 Edr. 6 Skpr. 1 Ft. 1 Alb., er 222 Told. 4090 □ M., af ret god Jordbund, har 4 Gaarde og eet Huus. Tienden til Præsten betales af Lærøe efter fast Accord med 1 Rbd. Sols af Ed. Hartk., af Langøe med 6 Skpr. Byg af Ed. Hartk. efter Capitelstart. Konge- og Kirketiende betales af Lærøe som Præstens, men af Langøe efter Middeltal af 10 Aars Capitelstart. Folkemængden paa disse 2 Smaasøer var 1801 ialt 61, nu henved 80 Personer.

Tredie Capitel.

Beskrivelse over Herre- og Sædegaardene.

A. Hovedgaarden Marienborg (fordum Nnegaard, Godsset No. 1). Om Oprindelsen til dette Gods, saavel som til de øvrige complete Hovedgaarde, Nordfeld og Klintholm, er allerede talt i 1ste Hovedafb. I Aaret 1645 laae, hvor Marienborg nu er, to Fæstegaarde, som kaldtes Nnegaarde. Disse bleve Aar 1660, tilligemed mere Gods paa Den, af Kong Frederik den Tredie skjænkede Ritmester Jacob Dannefer. Senere ere de sammenlagte til

een Gaard, og 1685, eller følgende Aar, lod Oberst og Amtmand von Pleffen denne indrette til sin Bopæl; dog blev den da opførte Bygning igjen nedtaget, og Gaarden 1697 overladt den forrige Fæster. Kong Frederik den Fjerde skænkede den til Amtmand E. G. Moltke, som lod den nuværende Hovedbygning opføre, og boede der til sin Død 1728. I Kong Christian den Sjettes Tid blev den overladt Kronprindsens Yndling, daværende Ober-Kammerer, Adam Gottlob Moltke, hvem Prindsen den 17de Januar 1746 besøgte der *). Han opholdt sig paa Landet fra den 17de til den 24de Januar. Den 18de og 19de morede han sig med Jagten paa Vesterlandet, besøgte den 20de Stege, og jagede de følgende Dage paa den østre Side af Den. Den 23de Januar bivaandede Prindsen Gudstjenesten i Stege Kirke, og om Eftermiddagen i den nye Damsholte Kirke **). Geheimeraad F. C. Møsting eiede og boede Møegaard, som Amtmand paa Møen, indtil Landets Salg, da den blev bestemt til Hoved-

---

*) At Moltke skulde have været Amtmand paa Møen, og dette Embed almindeligviis være blevet givet saadanne Stormænd, som faldt i Anaade, hvilket i nogle nyere historiske Skrifter findes anført, er urigtigt.

***) Møenboernes Glæde over dette Besøg, udtrykt i Hæderssange, Transparenter og Rerporte, findes omstændeligen skildret i de i 1ste Deel S. 18 anførte Piecer.

gaard for Godset No. 1, og af ham afftaaet, hvorefter han boede i Stege indtil sin Død.

Hovedgaarden er beliggende omtrent en Mill S. V. for Stege, og fra Landeveien fører en 600 Skridt lang, med 4 Rader Ulmetræer beplantet, Allee til Gaarden. Hovedbygningen er gammel og temmelig forfalden; den har to Fløie, og indeholder, tilligemed to andre Sidebygninger, henved 50 Værelser, alt af een Etage høit og tegltægget Bindingsværk. Udhusene bestaae af: tre Sidelængder af Egebindingsværk og brandte Steen, med Straatag, hvilke indeholde Meieriet, Stald til 46 Heste og 280 Dvargstykker m. m.; en stor Lade af Kampesteen, med Straatag, begyndt ved Beringssjold og fuidført ved E. F. de la Calmette, samt Syd for Gaarden det saakaldte Hollanderie, som nu er indrettet til Kornmagazin, efterat Meieriet er forsløttet til en af Sidelængderne, hvorved henimod 5000 Edr. Sæd vil kunne rummes. Paa Gaarden findes en svensk Jerntræskemaskine, som trækkes af tre maaedelige Heste, opsat f. N. istedet for en meget sværere, hvor 12 Heste neppe kunde udrette det samme, samt en Kornrøringsmaskine med bevægelige Flager, paa hvilken tørres 30 Edr. Korn i Døgnet. Nuværende Eier har og ladet indrette et lidet Garverie. Desuden findes her Kjørneværk, Kornrensningmaskine, Hak-

kølsmaskine m. m. Under Marienborg ligger: en Smedie, en Græsmølle med Privilegium at male for Andre, et Gartnerhuus, ved Indførselen et Huus paa hver Side, bestemte til Gaardens Haandværkere, ved Nhelukke et Huus bestemt til Skovriderbolig, samt to Skovfogedhuse, et i Grønvedskoven og et i Strandskoven. Hovedgaarden med derved liggende Bygninger og Vandmøllen er assured for 93300 Rbdlr. Sølv.

Den skønne Have skylder Kammerherre P. A. G. Bosc de la Calmette sin Tilværelse. Han har udvidet den til meer end det Dobbelte af hvad den forhen indeholdt, og den udgjør nu 26 Told. Den er udmærket, ikke alene ved sin Størrelse og kraftige Jordbund, men især ved en stor Mangfoldighed af skønne Partier, og en Mangde, tildeels her sjeldne, Exemplarer af fremmede Træer og Buskværter. Her en Fortegnelse over de vigtigste af disse:

Jasminum fruticans.	
— officinale.	
Phillyrea angustifolia.	
— latifolia.	
— — ligustrifolia.	
Syringa vulgaris.	} Syrener.
— persica.	
— — β laciniata.	
Chionanthus virginica.	

- Fraxinus Ornus. **Manna Afken.**
   — americana.
   — — pumila.
   — pubescens.
   — juglandifolia.
   — caroliniana.
   — excelsior, crispa.
- } **Aftræer.**
- Cneorum tricoccon.
 Cephalanthus occidentalis.
 Cornus florida.
   — mascula.
   — alba.
   — sanguinea. **Korneeltræ.**
   — sericea.
   — paniculata β albida.
 Ptelea trifoliata.
 Elæagnus angustifolia.
   — orientalis.
 Hamamelis virginiana.
 Ilex aquifolium. **Christorn.**
   — — foliis variegatis.
 Azalea nudiflora.
   — — flor. carneo.
   — — coccinea.
   — viscosa.
   — procumbens tomentosa.
 Lonicera dioica.
   — sempervirens.
   — Periclymenum. **Gedeblad.**
   — — foliis variegatis.
   — — serotinum.
   — tatarica.
   — Xylosteum. **Løberose.**

- Lonicera alpigena.*
 — *cærulea.*
Symphoricarpos vulgaris.
Diervilla canadensis.
Solanum Dulcamara foliis variegatis. Bittersæde.
Lycium barbarum.
 — *europæum.*
Rhamnus alpinus.
 — *Frangula. Torstetræ.*
 — *infectorius.*
 — *catharticus. Grietorn.*
 — *alaternus.*
 — *spina Christi.*
Ceanothus americanus.
Celastrus scandens.
Euonymus europæus. Beenveed.
 — *latifolius.*
 — *verrucosus.*
Diosma rubra.
Ribes alpinum.
 — *floridum.*
Hedera Helix foliis variegatis. Wedbende.
Vitis vinifera. Winranke.
 — *Labrusca.*
Periploca græca.
Atriplex portulacoides.
Ulmus campestris foliis variegatis. Ulmetræ.
 — *americana.*
 — *suberosa.*
Celtis australis.
 — *occidentalis.*
Rhus Coriara. Smaf.
 — *typhinus.*

Rhus radicans.

- — β *Toxicodendron.*
- *Cotinus.*
- *glaber.*
- *copalinus.*

Viburnum Opulus. *Eneebolter.*

- — *flore roseo.*
- *Lentago.*
- *dentatum.*
- *Lantana.*
- *acerifolium.*
- *Tinus.*

Sambucus nigra, foliis argenteo-variegatis. *Hylb.*

- — — *aureo-var.*
- — — *laciniatis.*
- *Ebulus.* *Sommerhylv.*
- *racemosa.*
- *canadensis.*

Staphylea pinnata.

- *trifolia.*

Tamarix germanica.

- *gallica.*

Aralia spinosa.

Prinos verticillatus.

Æsculus Hippocastanum foliis var. *Hestetastanie.*

- *flava.*
- *Pavia.*

Koelreutera paniculata.

Acer pseudoplatanus foliis var.

- *dasycarpon.*
- *tataricum.*
- *Negundo.*
- *saccharinum.*

} *Uhornes Arter.*

- Acer monspesulanum.* }
 — *striatum.* } *Ahorn's Arter.*
 — *rubrum.* }
- Erica multiflora.*
Daphne Mezereum. *Pebertræ.*
 — *Laureola.*
Sophora japonica.
Cercis siliquastrum. *Judas-Træ.*
 — *canadensis.*
Melia Azadirach.
Kalmia latifolia.
 — *angustifolia.*
 — *glauca.*
Rhododendron ponticum.
 — *maximum.*
Andromeda calyculata.
 — *polifolia.* *Wild Rosmarin.*
 — *paniculata.*
 — *axillaris.*
 — *mariana.*
Arbutus Unedo. *Jordbærtræ.*
Clethra alnifolia.
Hydrangea arborescens.
Sedum populifolium.
Philadelphus coronarius.
 — — β *nanus*
Punica granatum. *Granatæbletræ.*
Amygdalus pumila flor. pleno.
 — *nana.*
Prunus Padus. *Hægebærtræ.*
 — *Cerasus flor. pleno.* *Sitsebærtræ.*
 — *virginiana.*
 — *lusitanica.*

- Prunus Lauro-Cerasus.
 — Mahaleb.
 — serotina.
 — pumila.
 Sorbus domestica.
 — hybrida.
 Mespilus germanica. **Meespel.**
 — Pyreantha.
 — Cotoneaster.
 — Amelanchier.
 — Oxyacantha flor. simpl. rubro. **Hvidtorn.**
 — — — pleno.
 — coccinea.
 Pyrus Botriapium.
 — arbutifolia.
 — baccata.
 — malus paradisiaca. **Paradisæble.**
 — — — fruct. nigro.
 — Aria. **Ærsebær.**
 — torminalis.
 — azarolus.
 — edulis.
 Cydonia vulgaris fruct. oblongo. **Quædetræ.**
 — — — maliformi.
 Spirea salicifolia.
 — crenata.
 — tomentosa.
 — hypericifolia.
 — chamædrifolia.
 — sorbifolia.
 — opulifolia.
 — lævigata.
 Rosa. 21 Arter.

- Rubus fruticosus* flør. pleno. **Brombær.**
 — *occidentalis.*
 — *odoratus.*
Potentilla fruticosa.
Calycanthus floridus.
Tilia americana.
 — *parvifolia.*
Stewartia Malachodendron.
Cistus incanus.
Liriodendron Tulipifera. **Tulipantræ.**
Magnolia tripetala.
 — *acuminata.*
Clematis Viticella.
 — — *flor. pleno.*
 — *virginiana.*
Bignonia Catalpa. **Trompettræ.**
 — *radicans.*
Vitex agnus castus.
Melianthus major.
Iberis sempervirens.
Hibiscus syriacus.
Spartium scoparium. **Gyvel.**
 — *junceum.*
Genista tinctoria. **Bisse.**
 — *candicans.*
 — *sibirica.*
Ulex europæus.
Amorpha fruticosa.
Cytisus Laburnum. **Guldbregu.**
 — *austriacus.*
 — *nigricans.*
 — *sessilifolius.*
 — *capitatus.*

- Robinia Pseudacacia.*
 — *hispida.*
Caragana arborescens.
 — *frutescens.*
 — *pygmæa.*
Colutea arborescens.
 — *orientalis.*
Emerus fruticosus.
Psoralea glandulosa.
Medicago arborca.
Hypericum androsæmum.
 — *Kalmianum.*
 — *hircinum.*
Aristolochia Sipro.
Comptonia asplenifolia.
Alnus incana.
Morus alba. Morbærtræ.
Quercus Phellos.
 — *Hex. Steeneeg.*
 — *rubra.*
Juglans regia. Valusddetræ.
 — *nigra.*
 — *cinerea.*
Fagus sylvatica β atropurpurea. Bloddbøg.
Castanea vesca. Ægte Kastanietræ.
Betula nigra.
 — *lenta*
 — *papyracea*
 — *populifolia.*
 — *alba β pendula.* } *Birke Arter.*
Platanus orientalis.
 — *occidentalis.* } *Plataner.*
Liquidambar styraciflua.

- Pinus sylvestris.* Fyr.
 — *abies.* Gran.
 — *picca.* Edelgran.
 — *Larix.* Lærte.
 — *Strob.* Weimouths Fyr.
 — *Tæda.*
 — *Balsamea.*
 — *canadensis.*
 — *cembra.*
 — *nigra.*
 — *echinata.*
Thuja orientalis.
 — *occidentalis.*
Cupressus sempervirens. Cypress.
 — — β *horizontalis.*
 — *disticha.*
Salix. 21 Arter. Piil.
Broussonetia papyrifera.
Hippophaë rhamnoides. Ribse.
Myrica cerifera.
Pistacia Lentiscus.
Zanthoxylon Clava.
Dioscorea villosa.
Populus alba. Sølvpoppel.
 — *nigra.* Poppelpiil.
 — *dilatata.*
 — *monilifera.*
 — *balsamifera.*
 — *candicans.*
 — *tremula.* Åsp.
 — *heterophylla.*
Gleditschia triacanthos.

Gleditschia triacanthos inermis.

— *monosperma.*

Gymnocladus canadensis.

Coriaria myrtifolia.

Menispermum canadense.

Juniperus Sabina.

— — fol. var.

— *Oxycedrus.*

— *virginiana.*

Taxus baccata. Tartræ.

Ruscus aculeatus.

— *hypoglossum.*

— *racemosus.*

Ficus carica. Figentræ.

Haven er anlagt i en riiig Stiil, med Kanaler og mange forskjellige Lysthuse. Kammerherren anvendte betydelige Summer, saavel paa dens Anlæg, som paa dens Vedligeholdelse. Der holdtes i den Tid to Gartnere, og flere end tyve Mennesker arbejdede dagligen i Haven. Det er endnu kjendeligt, hvorledes han Tid efter anden havde gjennemarbejdet den, og saaledes bragt omtrent de tre Fjerdedele til en virkelig hoi Grad af Skjønhed. Blandt de mange smukke og interessante Partier udmærkede sig: et botanisk, hvor man fandt en betydelig Samling forskjellige sjeldne udenlandske Blomster og Buskværter; et Partie af forskjellige Planter med varierede Blade, og fire Blomsterpartier, efter de fire forskjellige Aars-

tiders Flora, omgivne med skønne Grupper af tilsvarende Træsorter. Men hans Arbeid blev ikke fuldført, og under hans Søn, især i Krigens Tid, da det var vanskeligt at erholde Folk, leed Haven meget ved Forsømmelse. Tab. I. viser Prospecten af Haven fra Vaaningshuset i dens skønneste Periode, medens de fleste Træer endnu vare unge. Endeel af Haven er bestemt til Frugthave og endeel til Kjøkkenhave. Desuden findes en Kjøkkenhave ved Vandmøllen.

Marienburgs Hovedgaardstart er: Jordfald 71 Edr. 2 Alb., Skovfald 5 Edr. 6 Skpr.; dens ufri Hartkorn af de under Hovedgaarden indtagne 2de Skovhusegaarde og Enkebollegaarden: 16 Edr. 1 Ft. *), Skovsk 1 Skp., hvortil det hele Areal er $1768\frac{3}{4}$ Edr. Land. Desuden er Fredskoven Leerbeks Vænge, ufrit Hartk. Jordsk. 2 Skpr., Skovsk. 2 Skpr., Areal 18 Edb., indtaget under Hovedgaarden. Af det anførte Areal indeholde Gaardens 11 Hovmarker $845\frac{1}{2}$, Fredskovene under Hovedgaardstarten 465, Dyrehaugen $84\frac{3}{4}$, Kjelderluffet, Hundefrogen, Niskjelder- og Tørvholterne, tilsammen $91\frac{1}{4}$, Slotshaugen $63\frac{3}{4}$, Rampen og

---

*) Af en saakaldet øde Jord under Ebbelnæs, Hartk. 8 Edr. 4 Skpr. 1 Alb., svarer Hovedgaarden Skatterne.

Seemosen $125\frac{1}{4}$, Hovedgaarden med Gaardsplads og derved liggende Bygninger samt Haugen og Mølleplantagen $35\frac{1}{4}$ Tdb. Veie og Hegn ic. udgjøre det Øvrige.

Bøndergodsets Hartkorn er 431 Tdr. 4 Skpr. $1\frac{3}{8}$ Alb. Jordst. og 2 Fk. 2 Alb. Skovst.; det bestaaer af hele Damsholte Sogn, med Undtagelse af Byen Hjelm og 5 Selveiergaarde i Frenderup, af hvilke Marienborg kun har Herligheden; Leerbek af Phanefjord Sogn; Nebølle og Lindemark, samt et Huus i Tjørnemark og to paa Koster, af Stege Sogn; tilsammen 89 hele Gaarde og 116 Huse. Assurance=Summen for hele Bøndergodset beløb 1822 ialt 139020 Rbd. Soly, men er nu betydeligt nedfat. Med Undtagelse af al Harning, en Pløining i to Marker, og noget Hoverie for 1 nedlagt og 4 fritagne Gaarde, er Hoveriet forsterstedelen complet. Ugedage, Ladedage, Jorddage og Indsidderdage af Huusmændene udgjøre aarlig 7240. Jordebogsindtægterne beløbe 1819: Hvede $11\frac{5}{8}$ Tdr., Rug 126 Tdr., Byg 276 Tdr., Havre $160\frac{1}{8}$ Tdr., Huus=Hoverie= og Tærskpenge: 544 Rbd. Soly og $327\frac{1}{2}$ Rbd. S. og L.

Til Marienborg hører: a. Damsholte Sogns Kongetiende, matriculeret til 56 Tdr. og af tiendeydende Hartkorn 406 Tdr. 5 Skpr. 1 Fk. 1 Alb.

De kongelige Skatter vare heraf for Aaret 1822 130 Rbd. 92 s. Sølv, foruden Afgift til Seminariifondet 6 Rbd. 34 s. Desuden svares heraf Refusion til Bartou: 15 Ldr. Rug, 27 Ldr. Byg og 6 Ldr. Havre. b. Damsholte Kirke og tilhørende Kirketiende, af samme Hartkorn, hvoraf Tienden høves in natura til Hovedgaarden. Foruden Kirkens Vedligeholdelse, ere Udgifterne: kongl. Skatter, c. 126 Rbd., Afgift til Skolekassen 6 Rbd. 34 s., Lyspenge 3 Rbd. 32 s., Cathedralicum 88 s., til Academiet 2 Rbd., for Kirkesyn 3 Rbd. 46 s., til Brød og Viin. 40 Rbd.; ialt 182 Rbd. 38 s. Sølv.

Hovedgaardens Agerjord er deelt i 11 Hørmarker paa 70 til 80 Tdld., foruden ovennævnte Vikopler; og 70 Tdld., som er udlagt fra Skovene, skal efter Planen udgjøre den tolvte Mark. Jorderne ligge i en samlet Strækning, meest N. V. og S. D. for Gaarden. Ved Magelag af Jorderne til de fem Gaarde i Lisebye, som før horte til Ebbelnas, og til de to i Lillelind, som før horte til Lind, ere Hovedgaardsmarkerne nu bedre arronderede end tilforn. Jordbunden er for størstedelen lerig, dog uden at være streng Leer, og godt stiftet til at bære Hvede. Dog ere $1\frac{1}{2}$ Mark og de udenfor Hørmarkerne liggende Vikopler sandige, og ifkun stiftede til at bære Rug, saa at man kan regne, at

omtrent $\frac{3}{4}$ er Hvedejord og $\frac{1}{4}$ Rugjord. Underlaget er for en stor Deel mergelagtigt; men Mergelen gaaer kun sjeldent over 3 Fod dybt, hvorefter der som oftest findes Sand. Middeltallet af alle Taxationer i Hovmarkerne er $14\frac{1}{3}$ mod 24. Torvesfjær havet i største Overflodighed.

Efter Hovforeringen er Driften af de 11 Marker følgende: 1. Grønlands Havre. 2. Vinterbrak. 3. Vinterfød. 4. Erter. 5. Byg med Klever. 6. Klever. 7. Sommerbrak. 8. Vinterfød. 9. Byg. 10. Klever. 11. Græsning. Begge Brakmarkerne gjødes aarligen. Efter Planen skulle af Jorderne udenfor Hovmarkerne 12 Told. aarligen besaaes med Rug. Dog overholdes denne Drift ikke noie. I Brakmarken dyrkes Brakfrugter og Vikker. Ligeledes dyrkes Rapsfød og Staldfodringsurter. Den aarlige Udsød vil bedst kunne skjønnes af Sædkiftet og Markernes Størrelse, nemlig 140 Told. med Vinterfød, 140 med Byg, 70 med Erter og 70 med Havre. Efter Afdrag af Saæsføden, avles paa Hovvedgaarden, et Aar i det andet, 3000 Tdr. Sød. Avlen af Klever og Enghøe tilsammen kan i Gjennemsnit anslaaes til 800 Læs aarligen.

Med at udtørre Røddinge Søe, $5\frac{9}{14}$ Told., begyndtes forrige Sommer, ligesom og Hensigten er, at indrette en regelmæssig Vanding for alle de mel-

Iem Eoen og Gaarden liggende Enge, hvilke tilligemed Mosen udgjøre et Areal af 180 Eold. Overhovedet er siden nærværende Eier tiltraadte Godset mange Forbedringer, saavel i Henseende til Avlingens Drift i det Hele, som til Havens Forskjønnelse, deels fuldførte, deels iværksatte.

Besætningen af Hornqvæg, Tillægget iberegnet, er 300 Etkr., og vil med Tiden blive større. Af Heste holdes til Avlingen 28, af Faar kun 50, af Sviin, med store og smaa, henved 100 Etkr.

Skovene ere alle tagne under Fred, og ved Udskiftningen ere visse Stykker deraf udlagte til Bønderbyerne, hvorimod Bøndernes Græsningssret i Skovene er bortfalden. Deres Navne, Areal og Beskaffenhed er følgende: 1. Strandskoven, $85\frac{1}{4}$ Eold. De fleste store Træer ere borthuggede i sidste Arrangements-Commissions Tid. Underkov findes kun pletteviis, hvorimod den er meget bevoget med Slaaen og Hvidtorn. 2. Strandkov- eller Rindsebek Luffe, $23\frac{1}{4}$ Eold., har endeel store Træer og en meget skøn tætsluttet Ungskov af Eeg og Bøg. 3. Grønvedskov, $133\frac{2}{4}$ Eold., kaldes ogsaa Hol-lænderskoven, fra den Tid da Gaardens Hollænderqvæg græssedes der. Den er næsten af samme Beskaffenhed som Strandskoven, da ligeledes den største Deel store Træer ere borthuggede. I denne Skov

er en Egeplantage, Ravnebjergluffe, $11\frac{7}{4}$ Told. 4. Slotsindbegningen, $40\frac{3}{4}$ Told., har været fredet i henved 60 Aar, og er i meget god Orden. En Deel af samme, kaldet Engestuen, fordi man engang i en Qvægslyge havde drevet endeel sundt Qvæg derind, for at bevare samme, udmærker sig især ved sine skønne og ranke Bøge og Ege. 5. Storkeflov, $55\frac{7}{4}$ Told., er en skøn Ungsflov med endeel store Ege og Bøge. 6. Nyeluffe, 102 Told., indeholder ligeledes meget skøn Ungsflov med endeel store Ege og Bøge. 7. Dyrrehaugen, $84\frac{3}{4}$ Told., beliggende ved Gaardens Hauge, har saavel endeel Ege- og Bøgetræer, som Elle, og en betydelig Deel Hassel. Deri holdes omtrent 100 Stkr. Wildt. 8. Leerbecks Vænge, 18 Told., en gammel Bøgesflov, som tilgrændser Hovedgaardens Skove. Foruden disse anførte Skove findes i Markerne nogle enkelte Skovstykker, der udgjøre $24\frac{5}{4}$ Told., saa at Hovedgaardens Skove tilsammen udgjøre 568 Told.; men, da deraf ikke meget er gammel Skov, vil der ikke uden Skade kunne hugges stort mere end 100 Favne Bøgebrænde aarlig, foruden det, der forbruges paa Gaarden. Efter Taxationsforretning af 7de Aug. 1820 indeholdt dengang samtlige Fredskove 9237 Favne Brænde, 4400 Læs Riis, 1580 Favne Knippelbrænde og 600 gamle Egetræer, foruden 750 Favne

Brænde og 400 Læs Riis paa de til Agerland udlagte 70 Told.

Godsets Skjæbne har, i Korthed, været saaledes: den bekjendte Generalfrigscommisair, siden Kammerherre, Magnus de Beringsskjold og daværende Regimentsquarteermester Esaias Fleischer vare dets første Kjøbere. (see 1ste Hovedafst.) Beringsskjold gav det Navn efter sin Gemalinde, men havde isøvrigt formeget Andet at tænke paa, til at kunne forbedre det. Af ham købte Envoyé E. F. de la Calmette, Aar 1776; det er dennes Søn, Kammerherre P. A. G. de la Calmette, Godset skulder næsten alle de betydelige Forbedringer, der have fundet Sted siden dets Oprettelse. Under hans Søn, som ei selv var Landmand, eller interesserede sig for Landvæsnet, blev Bestyrelsen ganske overladt Bestjernerne. Hovedgaarden blev 1806 tilligemed 4 Tiender bortforpagtet til Kammerraad Møller for den Summa 12000 Rd. D. E., en Afgift, som ved den forandrede Cours blev til Intet. Afg. Inspektør Sparre har Fortjenester af at have ophjulpet Godset, saameget det stod i hans Magt. Han har ligeledes paaskyndet flere Byers Udskiftning. I Januar 1817 kom Godset, paa Calmettes Ansøgning, under Bestyrelse af en kongl. Administrations- og Arrangements-Commission, som ved Calmettes Død

1820 overlod det Hele til en Skiftecommission. Da det saavel var den ene som den anden af disse Commissioner magtpaaliggende, at kunne afbetale en Deel af Gjelden, foruden at skaffe de aarlige Renter tilveie, haabende at kunne conservere Eiendommen for Familien, saa søgte de at bringe saamange rede Penge tilveie, som muligt, deels ved at drive Jorderne stærkere end forhen, deels ved at realisere en stor Deel af Skoeffecterne, hvoraf ikke ubetydelige vare forhaanden. Derfor var det ogsaa, at ifkun Lidet eller Intet kunde anvendes paa Forbedringer eller Vedligeholdelse af hvad der ei umiddelbart hørte til Aulsbruget. I Slutningen af Mai 1821 folgtes ved 5te Auction Marienborg med Damsholte dobbelte Tiende og Frenderupgaard til Hr. P. A. Lutein for 228000 Rbd. Solv, hvilken Kjøbesum med Omkostninger, Inventarium og Besætning, samt saadanne Udbetalinger, som ifølge Conditionerne for Godssets Salg skulde skee; steg til henved 260000 Rbdlr. Solv.

B. Hovedgaarden Nordfeld (Godset No. 4). Hovedgaarden, der er opført af den første Kjøber, Etatsraad og Landsdommer Jørgen Wichfeld, i Aarene 1774-76, er beliggende N. N. O. for Torpe, $\frac{1}{16}$ Mil fra Stranden. Bygningerne bestaae af 2 Vaaningshuse, indrettede til Herfskabs-

bolig og Meierie, begge tegltaggede, samt 6 Længder straataggede Udhuse, alt Bindingsværk. Paa Gaarden er Hestemølle og Kjørneværk samt Hakkelsesmaskine, som under Eet kan benyttes. Et Teglværk er anlagt, men benyttes ikke. Bygningerne ere assurerede for 19000 Rbd. Solv. Under Hovedgaarden høre: et Skovriderhuus, hvortil omtrent 4 Tdld., et Gartnerhuus og to Skovfogedhuse uden Jord.

Haven, hvis Areal omtrent udgjør 10 Tdld., er ret smuk, godt vedligeholdt, og har en Mængde udsøgte Frugttræer. Kjøkkenhaven og Lystanlagene ere tildeels forenede. Humleavlen i Haven er god.

Gaardens Hartkorn er 29 Tdr. 1 Alb. Jordsk. og 10 Tdr. 3 Skpr. 1 Fk. 1 Alb. Skovsk. fri Hovedgaardstaxt, samt 7 Tdr. 5 Skpr. $2\frac{2}{4}$ Alb. Jordsk. og 6 Skpr. = Fk. 2 Alb. Skovsk., hvortil et Areal af $1206\frac{3}{4}$ Tdld. *) Det usfri Hartkorn be-

---

*) Under dette Areal er ikke indbefattet den til Gaarden hørende vestre Side af Borre Ege med deri liggende Holme, som udgjør $181\frac{3}{4}$ Tdld., uden Hartkorn, ligesaa lidt som den Deel af Egen, der, ved sidste Opmaaling, ikke kunde lægges tør: $114\frac{3}{4}$ Tdld. Den forrige Selveiergaard Klosterfogegaard, af 6 Tdr. 5 Skpr. $2\frac{1}{2}$ Alb. Hartk., der af Hr. Kesch blev kjøbt for 1500 Rbd. til Nordfeld, og siden drevet som en Experimentgaard derunder, er anført under Speilshøje. Den

staaer i en neblagt Bondegaard og nogle Fredskove, indtagne ved Bøndergodsets Udfikstning, nemlig Østermarkluffet, Kohaven og Torpeluffet i Elmelunde Sogn, Speilsbneluffet, $29\frac{3}{4}$ Told. i Kjelbne Sogn, samt en Eng i Kjelbne Maglemose og $\frac{1}{2}$ af N. Vestud Koppel, tilsammen 8 Told.

Bøndergodsets Hartkorn er 416 Tdr. 1 Skp. 3 Fk. Jordff. og 6 Skpr. = Fk. 1 Alb. Skovff., med et Areal af $3461\frac{3}{4}$ Told. Det bestaaer af Byerne: Speilsbne, i Kjelbne Sogn, Hjertebjerg, Østermark, Torpe, Elmelunde, i Elmelunde Sogn, Nyborre, S. og N. Vestud, samt 9 Huusmand af Borre, i Borre Sogn; ialt 67 hoverigjørende Gaardmand og 99 Huse. Hoveriet er fastsat i Arbeid, i Overeensstemmelse med Forordningen. Af Huusmændene forrettes aarlig 3332 Ugedage, 878 Hovdage og 47 gaaende Egter. Jordebogsindtagterne 1819: Landgilde 53 Tdr. Hvede, 103 Tdr. Rug, $295\frac{3}{4}$ Tdr. Bng og 25 Tdr. Havre. Huus- og Jord-Afgift 592 Rbd. Solv. Til Godset hører den største Deel af Borre Sogns Kongetiende, af matr. Hartkorn 35 Tdr. 6 Skpr., hvoraf svares aarlig foruden Skatter: a. til Præsten i Borre, Rug 4

---

er i 1820 bortfæstet til en Bønde, der, som Godset vedkommende, ikke forretter Hoverie.

1 Dr., Byg 4 Dr.; b. til Præsten i Stege, Rug 5 Dr. 1 Skp., Byg 4 Dr. 4 Skpr.; c. til Præsten ved Bartou, Rug 1 Ed., Byg 3 Dr. 4 Skpr.

Af Hovedgaardstaxten er Agerland 505 Told., Eng og Mose 258 Told. og Skovene udgjøre 250 Told. Gaardens Jorder, i det Hele af fortrinlig Bonitet, meest muldlerige, med et Underlag af Kalkmergel, ere beliggende i en samlet Strækning Ø. og V. for Gaarden, og inddelte i 10 Marker, hver omtrent 50 Told. Ved fortrinlig Dyrkning i de senere Aar ere de meget forbedrede. Forrige Eier, Hr. Kesch, der i mange Henseender, saasom ved betydelige Udsiftninger, Bønders Understøttelse ic., har forbedret dette skønne Gods, har ogsaa anlagt nogle 1000 Alen Kender, tildeels under Jorden, til Mosers Udtørring og sine Jorders Forbedring. Hegnet bestaaer for endeel af levende Gjerder, men dog for størstedelen af Diger, der aarlig maae forsynes med Luffe. Sædfolgen er saaledes: 1. heel Brak. 2. Rapsæd eller Hvede. 3. Byg med Klexer. 4. Klexer. 5. Klexer. 6. Byg. 7. Rter. 8. Havre med Klexer. 9. Klexer. 10. Klexer. Den aarlige Udsæd: Hvede 50 Dr., Byg 100 Dr., Havre 68 Dr., Rter 68 Dr., Blandforn 10 Dr., Klexerfrø 1200 Pd. Omtrent 50 Told. kunne aarlig gødes. Mergelen, som næsten kan findes

overalt, anvendes med Held. Produktionen er efter Middeltal i de senere Aar 8 à 9 Fald. Af Høe høstes aarlig fra 6 til 800 Læs *). Kapsæd saavel som Kartofler dyrkes til Kreaturerne's Fodring. Raigræs er i forrige Tiers Tid dyrket med Held. Hør dyrkes, men ei i betydelig Mængde, Hamp aldeles ikke. Med den saakaldte Klevertang, som adskillige engelske Agronomer have udgivet for et fortrinligt Gjødningsmiddel, og som her kan have i Overflodighed, er gjort Forsøg, og Udfaldet svarede til Forventningen.

Hollanderiet bestaaer af 180 Mallekøer og 6 Tyre. Af Heste holdes 20, Faar 40, Sviin 30 til 40 Stkr. Af Kalve tillægges aarlig 20, af Føl 2 à 3 Stkr. Køerne ere for størstedelen af engelsk

---

*) Haavlen vilde, ved Udtørring af Borre Søe, hvoraf den største Deel hører til Gaarden, endnu betydelig kunne udvides. I 1808 var paatænkt, at lade Vandet af Søen udpompe ved et Mølleværk, og Eieren lod i den Hensigt Søen opmaale og nivellere ved daværende Major Nieke, som fandt, at den ligger 900 Alen fra Stranden og 1 Fod høiere end Havet. Bunden bestaaer af Leermudder, og Vandets Dybde er fra 2 til 4 Fod. En Kanal blev begyndt at graves over den saakaldte Korsflette til Havet, og en hollandsk Weirmølle, der tillige skulde male Korn for Omegnen, blev bestilt; men Mølleierne paa Landet truede med Proces, og, da Rentekammeret heller ikke syntes at være Sagen gunstig, strandede det hele Anlæg. Ved Vandets Udpomping vilde, efter Majorens Beregning, aarlig høstes 2000 Læs Høe.

Race, Faarene en Blanding af femerff og spansff, Svinene af almindelig Race.

Skovene, der alle ere tagne under Fred, have følgende Areal: 1. Den saakaldte Fredskov 89 Tdld. 2. Forvalterluffet $33\frac{9}{4}$, 3. Skovriderluffet $60\frac{9}{4}$, 4. Skoven paa Tagholm $11\frac{8}{4}$, 5. Hestehaven $22\frac{3}{4}$, 6. Smalstoven $18\frac{8}{4}$, 7. Bremerholmsluffet $8\frac{9}{4}$, 8. Davrehøi $5\frac{9}{4}$, 9. Speilshveluffet $29\frac{5}{4}$, 10. Østermarkluffet $16\frac{3}{4}$, 11. Kohaven $45\frac{9}{4}$, 12. Torpeluffet $11\frac{9}{4}$; ialt 353 Tdld. Samtlige Skoves Indhold blev i Aaret 1819 anslaaet til 7600 Favne Bøgebrænde, 372 Egestolper og 809 Ege-Løsholter. Torveffjær havest til Gaardens Fornødenhed, og der kan ffjæres fra 3 til 4 Fod dybt.

Af den første Kjobesum, 32000 Rbd., blev Halvdelen, ligesom for det øvrige Land, perpetueret i Eiendommen, og deraf svares Renter til Amtstuen, saavel som af 2628 Rbd. 2 Mk. perpetueret i Borre Sogns Kongetiende, i hvilken Aalebekgaard har Andeel efter dens Hartkorn. I Aaret 1786 blev Nordfeldt solgt til Hr. Sølling for 60000 Rbd., 1806 til Kammerherre Bülow for 210000 Rbd. og den 26de Novbr. 1820 tilligemed Aalebekgaard til Grev Danneffjeld Samsø for 193000 Rbd. Sølv, der med Omkostningerne stæeg til omtrent 229000 Rbd.

C. Hovedgaarden Klintholm (Godset No. 5). Hovedgaarden, der ligger meget høit, $\frac{1}{2}$ Miil S. D. for Maglebye, blev først opført af Godsets første Kjøber, Hr. D. Staal, i Lidsrummet fra 1778 til 88; men den 7de August 1819 afbrændte den næsten ganske ved Lynild. Eierens Vaaningshuus alene blev med nogen Befadiglse staaende. Det Øvrige er siden opført af Grundmuur, hvortil er benyttet Kridtsteen fra Stevns. Bygningerne bestaae nu af to Vaaningshuuse af Bindingsværk og brændte Steen, en Lade, 132 Alen lang og henved 25 Alen bred, et Føhuus, 65 Alen langt m. fl.; alle tegltaggede.

Haven, der omtrent er 4 Told., har intet Udmærket, og den smukke Udsigt derfra betages tildeels ved Gaarden.

Hartkorn og Areal: a. fri Hovedgaardstørt: 81 Tdr. 6 Skpr. 2 Alb. Jordst. samt 9 Tdr. 2 Skpr. 1 Fk. 1 Alb. Skovst. b. Ufrit Hartk. 22 Tdr. 2 Skpr. 2 Fk. $2\frac{7}{2}$ Alb. Jordst. og 4 Skpr. 2 Alb. Skovst., og ialt 2013 Told., alt beliggende i Maglebye Sogn, undtagen følgende, som herer til Borre Sogn: 1. Raabye Søe og Mose, en Løremose paa 83 Told., under Hovedgaardstørt. 2. En Engled i Borre af ufrit Hartk. 2 Skpr. 1 Fk. $2\frac{1}{2}$ Alb. og $66\frac{1}{2}$ Told. Areal, samt 3. Et Stykke

indfædet Skovland af Raabymagle, Aaget kaldet, af ufrit Hartk. Jordst. 1 Edr. 2 Skpr. 1 Fk. $2\frac{1}{2}$ Alb. Skovst. 1 Skp. 2 Fk., Areal $41\frac{3}{4}$ Edb. De ufrie Jorder, der ere indtagne ved Bøndergodsets Udfisfning, ere: 1. Af Maglebye 5 Edr. 7 Skpr. 1 Fk. $2\frac{3}{4}$ Alb. Hartk. med $241\frac{1}{4}$ Edb. 2. Af Businge 1 Edr. 4 Skpr. 3 Fk. $2\frac{1}{2}$ Alb. Hartk. med $43\frac{2}{4}$ Edb. 3. Stubberup Have, 7 Skpr. 3 F. $\frac{1}{2}$ Alb. Hartk. Jordst. samt 2 Skpr. 2 Fk. 2 Alb. Skovst. med $108\frac{1}{4}$ Edb.. Det øvrige ufri Hartkorn 12 Edr. 1 Skp. 2 Fk. 1 Alb. bestaaer i Maglebye Hestehave, Gaarden No. 20 af Mandemark og Gaardsædet No. 23 af Busemark.

Bøndergodset bestaaer af Byerne Maglebye, Mandemark, Busemark, Businge og Stubberup af Maglebye Sogn, samt Raabymagle af Borre Sogn, med 81 Fæstebønder ialt. Dets Hartkorn er tilligemed den saakaldte Tiendegaard og det under Hovedgaarden anførte: 407 Edr. 2 Skpr. Jordst. samt 4 Skpr. 2 Alb. Skovst. Landgilde: Rug 122 Edr., Bng 262 Edr.; Huus- og Jordafgift, samt Hoveriepenge: 892 $\frac{2}{3}$ Rbd. *).

Hoveriet er iøvrigt fastsat i Arbeid, efter Forening.

*) Heri er dog ikke indbefattet Afgiften af Stubberup, som blev slett 1812.

Af Hovedgaardstartens Areal udgjøre: 1. De 8 Marker, som drives, $445\frac{1}{4}$ Edd. 2. En Græsningssmark i Bjergene $68\frac{7}{4}$ Edd. 3. Den saakaldte Businge Hovedgaardstart, hvorpaa der nu er bygget en Avlsgaard, kaldet Steengården*), $106\frac{7}{4}$ Edd. 4. Klinteskoven med Klintefaldene og Strandbredden $652\frac{3}{4}$ Edd. 5. Det, ved Mangelæg mod privil. Hovedgaardsjorder, af Mandemark Bjerge Indtagne $96\frac{1}{4}$ Edd. 6. 4 Afhyggersteder, kaldte Karensbøye 37 Edd. 7. Kaabøye Søe $83\frac{5}{4}$ Edd. 8. Have, Gaardsplads ic. $21\frac{6}{4}$ Edd. Tilfammen $1511\frac{9}{4}$ Edd. De Jorder, som drives under Hovedgården ere indrettede i 9 Marker, hvorfra 8 drives. De fem af disse ere paa henved 50 Edd., 3 noget større. Jordbunden er meget forskjellig, men i det Hele temmelig god. Jorderne saaes i 4 Aar: 1. Første Aar, efter heelt Brak, Winterfød. 2. Erter. 3. Bøg. 4. Havre med Klover, af hvilken sidste saaes efter Markens Størrelse 50 Lpd. eller noget mere. Kapsfød er i de senere Aar dyrket med Hø. Der kan aarlig gjo-

---

*) Businge Gaardmænd havde denne Jord i Brug, med en aarlig Afgift af $14\frac{1}{2}$ Rdlr., indtil 1803, da Klintholms Eier overtog dens Drift, og der lod opføre en Lade af Kampsteen og endnu en anden Bygning. Businge 10 Gaardmænd og 1 af Mandemark forrettede Høveriet efter Forening.

des 50 Told. og derover. Ved Gaarden holdes et Hollanderie af henved 100 Køer. Kvæget er meget triveligt. Af Faar holdes 30 à 40 Stkr.; Sviin holdes kun til Gaardens eget Forbrug, og saamange som kunne fedes med Valle om Sommeren. Racen er, ved at blandes med den saakaldte spanske, bleven meget trivelig. Fra fornævnte Engpart i Borre og Gaardens Græs- og Klevermarker høstes nogle 100 Læs Høe aarlig.

Foruden fornævnte store Torvemose, Kaabymagle Mose, findes adskillige mindre paa Godsset; ja, næsten i enhver Mose i denne Egn findes god Torv.

Klintestoven, tilligemed det foransorte, oprindeligen til Bønderbyerne hørende, Skovareal, udgjøre tilsammen 1184 Told. Dog er dette Areal langt fra ikke altsammen bevoget med Skov: Af Klintestoven er virkelig Skovstrækning 519 Told. Forskjellige Enge og Torvemoser, der tildeels ere bevogede 40 Told. Agerland i det saakaldte Havrevænge, nu besaaet med Træer, 16 Told. Klintefaldene, af hvilke nogle ere bevogede med Bogefrat, Klintepil ic., samt Strandbredden, $63\frac{3}{4}$ Told. Søe 7 Told. Flyvesand 7 Told. Tilsammen $652\frac{3}{4}$ Told.

Stubberup Have er for størstedelen velfredet Storskov af Bøg, med unge Afkastud imellem. Af det fra Maglebye, Businge og Kaabhemagle Indtagne er kun omtrent ialt 50 Told. bevoget med god Underfkov; men de øvrige 325 Told. deraf, som forhen ogsaa have været Skov, ere nu igjen tildeels besaaede og under Behandling; hvilket ogsaa gjelder om det af Mandemark Bjerge Indfredede. Ialt er omtrent 750 Told. bevoget med Over- og Underfkov. Af de øvrige 434 Told. Skovareal er den største Deel under Fredning og god Behandling til Skov, som det forhen har været. Denne Strækning er formedelt dens udvortes Beskaffenhed alene tjenlig til Skovanlæg, men Beliggenheden og Jordernes Godhed love ogsaa dette et heldigt Udfald, hvilket Enhver maa ønske, der har lagt Merke til Skovens forfærdelige Afstagen i de seneste Decennier.

Lil Klintholm hører: 1. den saakaldte *Liendegård* i Borre Sogn, oprettet af det til Borre Kirke hørende Hartkorn, 6 Tdr. 3 Skpr. 2 Alb. med et Areal af $65\frac{9}{4}$ Told., hvilket Kherre Calmette sen. lod samlet udfiske tilligemed Hartk. 3 Tdr. 1 Skp. 3 Sk. 1 Alb. og $27\frac{2}{4}$ Told. af S. Vestud, mod hvilket han til Nordfeld afftod lille Duregaard. Jorderne vare af meget ringe Bonitet, men ere, i år ved Hr. Kammerraad Phaff, betydeligen forbedrede. 2.

Maglebye Sogns Konge- og Kirketiende. (See Tab. C.)

D. Sædegaarden Lisehund. Ved Auktionen 1769 kjøbte Amtsforvalter M. Schmit den nordre Deel af Klinteskoven, forhen Storefkov kaldet, næsten overalt stor Bøgeskov, tilligemed Sæemark Bye. Han opførte i Aarene 1773-74 de to Længder af Gaarden. Kherre Calmette sen. kjøbte denne Eiendom 1792, og har ladet bygge det Øvrige af Gaarden, som nu bestaaer af 4 Længder straaetægget Egebindingsværk, omtrent 130 Fag. Volsgaarden, tilligemed det i Haven beliggende Vaaningshuus med 15 smukke Værelser, det norske Huus med 5 Værelser, et Huus for Opsynsmanden, hvor der ogsaa findes et Par elegante Værelser, samt Lysthusene, ere assurede for 30900 Rbd. Solv.

Gaarden har ifølge den nyeste trykte Jordebog privil. Hartk. Jordsk. 1 Td. 6 Skpr., som hester paa en Engpart af Borre, og uprivil. Hartk. Jordsk. 18 Tdr. 6 Skpr. $\frac{1}{2}$ Alb., Skovsk. 6 Tdr. 7 Skpr. 2 Fk. 2 Alb. med et Areal af $459\frac{7}{4}$ Tdld., alt, paa ovennævnte Engpart $131\frac{2}{4}$ Tdld. nær, af Maglebye Sogn. Deraf er Agerland 147 Tdld., Eng og Græsning 50 Tdld. Skovene, Haveanlag, Plantager, $227\frac{7}{4}$ Tdld., nogle Smaasøer, Veie og Hegn ic. udgjøre det Øvrige.

Til Lifelund hører Borre Kirke og Kirketjende, af matr. Hartkorn 45 Tdr. 4 Skpr. og tiendeydende Hartkorn 384 Tdr. 4 Skpr. 1 Fk. 2 Alb.

Bøndergodset bestaaer af Soemart Bye, hvis Hartk. er 61 Tdr. 2 Skpr. 2 Fk. $\frac{1}{2}$ Alb. Jordst. med 17 Fastebondere, hvoraf 16 forrette Hovetiet, der er bestemt efter Forening af 7de Decbr. 1795, samt 20 Huusmænd. Bønderne forrette Alt, Avlingen vedkommende, undtagen Hævning og Tærskning, for hvilket sidste enhver betaler aarlig 5 Rbd. Sølv. Huusmændene forrette aarlig 1170 Arbejdsdage. Jordebogsindtagten: Landgilde 1 Td. Hvede, 22 Tdr. Rug, 84 Tdr. Byg, ubetydeligt Smaaredsel, Tærskpenge og Huusafgift 90 Rbd. Sølv og $37\frac{1}{2}$ Rbd. Sedler.

Jorderne, der deels bestaae af Leer med Sand og lidt Muld, deels ere sandige, ere inddeelte i 7 Marker, hver omtrent 21 Tdld. Dyrkningsmaaden er følgende: a. een Mark lægges aarlig i heel Brak; b. to med Raigræs og Klever besaaede Marker udlægges aarlig til Høeavl, og een Mark til Græsning; c. tre Marker indtages aarlig til Kornsaad, med saadant Sædfølge: Brakmarken faaes første Aar med Hvede eller Rug, hvortil gjødes; derefter Byg, og endelig Havre eller Rug med Klever- og

Kaigræsfrø, 12 Pd. af første og 3 Lpd. af sidste Slags paa hver geom. Tdld., hvorefter Marken udlægges efter fornævnte Bestemmelse. Den aarlige Udsæd er omtrent 21 Edr. Hvede og Rug, 21 Edr. Byg, 20 Edr. Havre, 16 Lpd. Kvevfrø og 60 Lpd. Kaigræsfrø. Erter har man først i den senere Tid begyndt at saae.

I næstforrige Forpagters, Kammerraad Pfaffs, Tid kunde hele Brakmarken gjødes, og stundom endda have tilovers, hvortil det meget bidrog, at alt Qvæget, naar det om Sommeren var paa Græs, blev malket paa Møddingen, efterat der iforveien var strøet med den grove Halm, som Kreaturene ikke ville for-tære om Vinteren.

Qvægbesætningen er 50 Køer og 2 Tyre, men burde være større. Desuden holder Forpagteren 6 Heste, 20 Faar og 20 Sviin. Der har før været holdt 80 Køer.

Skovene til Liselund indeholde næsten alene Bøg, og nogle faa Elle. Lillestoven har de største Bøge paa Landet. I Sommeren 1820 blev deres Indhold vurderet til 4300 Favne stort Brænde, 200 Favne Knippelbrænde, samt 800 Læs Niis, og deres Værdi til 12150 Rddlr.

Åar 1792 blev Lijelunds Gods solgt for 20000 Rbd. til Kammerherre Calmette. Stubberup Bye, som han eiede, blev lagt derunder, men igjen solgt til Klintholms Eier 1812. I 1821 blev Godsset, med Borre Kirke og Tiende, solgt til Kammerjunker v. Raben-Hvitfeldt-Lewesau for 50550 Rbd. Sølv, og bortforpagtet for aarlig Afgift: 70 Edr. Hvede, 50 Edr. Rug og 420 Edr. Byg.

E. Halebekgaard. Da Kongen solgte Landet 1769, bestod Halebek Bye af 16 Gaarde, hvis Beboere ved Auctionen selv kjøbte disse. Hr. Jydtmann, da Fuldmægtig paa Amtstuen, var deres Cautionist, men fragik sin Caution, da Bønderne ikke inden 24 Timer, som var den korte Frist, han havde sat dem, kunde tilveiebringe en vis Sum til Afbetaling paa Kjøbesummen. De maatte da overdrage ham Kjøbet. — Han fik derefter 2 Gaarde nedlagte, opførte i Aarene 1772 og 73 paa disses Jor-der den nuværende Halebekgaard, og lagde til samme endnu noget Hartkorn fra de øvrige Gaarde.

Bygningerne bestaae for størstedelen af Bindingsværk; ikkun en ringe Deel af Udhusene er grundmuret. Disse bestaae af 86 Fag, og Stuehuset, som er tegltagget, af omtrent 20 Fag. Bygningerne ere assuredede i Brandkassen for 6600 Rbd. S. Haven har endeel gode Frugttræer, men er iøvrigt ikke smuk.

Gaarden har privilegeret Hartkorn 2 Edr. 7 Skpr. 2 Fk. 1 Alb. *) Jordst., og 14 Edr. 2 Skpr. 3 Fk. $\frac{1}{4}$ Alb. Jordst. uprivilegeret, hvortil det hele Areal er $227\frac{3}{4}$ Edd., alt, paa $5\frac{1}{4}$ Edd. nær af Maglebye Sogn, henhørende til Borre Sogn. Af det anførte Areal er Agerland 136 Edr., Krattkov 24 Edr., Eng, Mose og Søe 55 Edr., hvoraf den til Gaarden hørende østre Side af Borre Søe, og de saakaldte Kampe eller Holme deri, udgjør 45 Edd., Lørvemoser 3 Edd.; Gaardspladsen, Veie, Hegn og Wandstæder udgjøre det Øvrige **). Til Gaarden hører en Anpart af Borre Sogns Kongetiende: matr. Hartk. 9 Edr. 6 Skpr. Af Malebekgaard svares aarlig Refusion til Præsten i Borre, for Præstetienden: 5 Edr. Rug og 7 Edr. Byg, til Kirkesangeren sammefteds: 1 Edd. Rug og $1\frac{1}{2}$ Edd. Byg, til Præsten i Stege: 2 Edr. 7 Skpr. Rug og 3 Edr. 4 Skpr. Byg.

Bøndergodset bestaaer af Malebek Bye med 14 Gaarde og 18 Huse, samt 4 Huse i Borre, og har

*) Lilkjøbt af Borre Præstegaards Jord, ifølge Skjøde af 1ste Januar 1809, imod at deraf aarlig svares en Refusion til Kalbet af 26 Edr. Byg, og ved Forandring af Eier en Recognition af 3 Edr. Byg.

***) Ved Malebek Bøes Udskiftning er Græsningen Korsets-tæn, 36 Edd., lagt til Gaarden. I Juni og Juli kan her græsses 30 Hoveder, men senere dør Græsningen ikke.

med Korsfletten contrib. Hartk. 56 Edr. 6 Skpr. 3 Sk. $\frac{1}{4}$ Alb.; samtlige Gaarde og Huse ere assurede for 20960 Rbd. Sølv. Høvetiet forrettes in natura efter Forening af 1796. I Aaret 1805 vare Jordbogsindtagterne: 22 $\frac{3}{4}$ Edr. Rug, 39 Edr. Byg og 34 Rbd. 64 Sk.; men ved Godsjets Udskiftning bleve de forøgede, og beløbe 1819: Hvede 10 $\frac{5}{8}$ Edr., Rug 13 Edr., Byg 45 $\frac{1}{8}$ Edr.; Huusafgifterne s. N. 99 Rbd. 35 Sk. Sølv, Jordafgift 21 Rbd. 12 Sk. Sølv. Af Huusmandene forrettes omtrent 900 Arbeidsdage.

Jordbunden i Gaardens Marker, der ere inddelte i 7 større og 4 mindre, er ikke af den bedste paa Noen, og bestaaer for en stor Deel af meget sandblandet Muld. Sædskiftet var i mange Aar, da der kun var 7 Marker, følgende: Hvede, Byg, Erter, Byg og 3 Aars Klever, men det er nu forandret. Kun 10 à 12 Edd. kunne aarligen gjødes. Kapsæd har her i 1822 været dyrket med temmeligt Held. Fra 1806 til 1819 har Middeltallet af Produktionen været 5 $\frac{1}{2}$ Fold. Paa Gaardens Marker høstes aarlig henved 30 Læs Høe, men Høeavlens vil betydeligen kunne forbedres.

Gaardens Besætning bestaaer i 8 Heste, 30 Qvægstykker, foruden Tillægget, og nogle faa Faar. Halebekgaard har været bortforpagtet til 1ste Mai

1823 for den ringe Afgift 80 Ldr. Hvede og 40 Ldr. Byg. Aar 1806 blev den solgt af Jydtmanns Enke til Kammerherre Bülow. for 35000 Rd. Grev Danneberg Samsøe købte den tilligemed Nordfeldt i 1820.

Fjerde Capitel.

Om Folkemængden og dens Tilvæxt til nærværende Tid (Tab. M).

At nøiagtig Kundskab om Folkemængden i et Land, i Forhold til dets Areal og Produktion, samt dens Af- og Tiltagen til forskjellige Tider, i Sammenligning med dets Forfatning og Bestyrelse, er af største Vigtighed for Statsmanden, og ligesom Centralpunktet for al Statskundskab, har stedse været erkjendt. Skjøndt Danmark er blandt de Lande, hvis Folkemængde der haves bedst Oplysning om, var det dog at ønske, at almindelige Folketællinger hyppigere og mere regelmæssigen end hidtil bleve foranstaltede, og at Resultaterne deraf offentlig blev bekendtgjorte. Men først da, naar tillige summariske Resultater af de aarligen indgivne Mortalitetstlister, fra den ene Tælling til den anden, behørigt bearbejdede, blev tilføiede, vilde Arbeidet vinde Fuld-

standighed, og Gjenstanden sættes i et klart Lys. Ikke alene Statsmanden og Lægen vilde derved høste nyttig Kundskab; for enhver Tænkende vilde det være af største Interesse, derved at sættes istand til at bemærke den beundringsværdige Harmoni, som, ved Forsynets ligesom mere umiddelbare Bestyrelse, finder Sted i Henseende til Menneskeflagtens Forplantelse og Vedligeholdelse, hvilken Harmoni træder desto klarere frem, jo videre Jagttagelsen strækker sig i Tid og Rum.

Vel udgjøre Møens 7 Sogne kun omtrent $\frac{1}{26}$ af det egentlige Danmark med Hertugdømmene, men Den er alligevel mærkbar nok i Henseende til sin Folkemængde, og dens betydelige Tilvæxt, især i de senere Aar. Hvad man kan slutte om Befolkningen her i Middelalderen, er for størstedelen kun Gisning. Efter hvad der i det Foregaaende (1. D. S. 215, 229) er anført, har Den, i Slutningen af det 13de Aarhundrede, paa Landet ikke havt over 3000 Mennesker, og, efter den i Anhanget anførte Tiendeliste at domme, kunde man ikke antage Folkemængden meget større mod Slutningen af det 14de Aarhundrede. Dog maa der betænkes, at Sildefiskeriet, fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede til henimod Slutningen af det 15de, ernærede en stor Mængde Mennesker, saavel paa Møen og tilgrændsende Øer, som

paa den skaanske Kyst, saa at Folkemængden rimeligviis har været betydeligt større i denne Periode, end i den foregaaende og følgende. Dette synes og at kunne bevijes deraf, at Kjøbstaden Stege (rigtigt nok paa Borres Ruiner) tiltog saa betydeligt, at den endnu hen i det 16de Aarhundrede havde 500 velhavende Borgere, som ernærede sig af Handel og Søefart; en Befolkning, som den ikke har naaet siden, om man endog kun regner 4 Personer paa hver Familie *). Da Fiskeriet aftog, og Borgerne derpaa lagde sig efter Agerdyrkingen, hensmeltede dens Folkemængde saaledes, at denne i Aaret 1645 kun beløb sig til 777 Mennesker, omtrent $\frac{1}{3}$ mod forhen. Uagtet de priselige Bestræbelser af Kongerne Frederik den 2den og Christian den 4de, for at befrie Landet for de mange Adels = Jorddrotter, der vrimlede af, og faae Gaardene besatte med Bønder, forblev dog Agerdyrkingen i den allerusleste Forfatning, og paa Landet var i ovennævnte Aar kun omtrent 4800 Mennesker **). Næmlig:

---

*) Jævnf. Viborgs descriptio monæ.

***) Denne Efterretning om Folkemængden paa Moen i Aaret 1645 findes af 4 Mandtalslister i det kongl. Rentekammer-archiv for Stege, Elmelunde, Borre og Maglebye Sogne, egenhændigen underskrevne af daværende Præster, og med Overskrift: En rigtig Fortegnelse over alle Decimanter og alle Personer, som findes i (N. N.) Sogn. Enhver

Stege Sogns Landsbyer, hvorunder det nuværende Damsholte Sogn var indbefattet	1752
Elmelunde Sogn	366
Borre Sogn	634
Maglebye Sogn	741
Kjelbye Sogn omtrent	473
Phanefjord Sogn omtrent	834
Folkemængden paa Landet 1645, ialt	4800 Msker.
Folkemængden i Kjøbstaden	777
Summa	5577 Msker.

Gaardenes Antal var til den Tid noget større end nu; thi Den havde $540\frac{1}{2}$ Bøndergaarde, nu derimod kun 517. Derimod var Husenes Antal ulige ringere. Ifølge Mandtalslisten for Elmelunde, havde dette Sogn 44 Gaarde og kun 15 Huse. For de andre Sogne findes vel ikke Husenes Antal, men dog Gaardfolk og Huusfolk særskilt anførte, og her viser sig det samme Forhold. Gaardenes Antal har

---

Persons fulde Navn, og Alderen, indtil den ringeste, findes anført. Listerne for Kjelbye og Phanefjord Sogne mangle; men, da man af et andet Dokument seer, at Møen til den Tid ialt havde $539\frac{1}{2}$ Fæstegaarde og kun een Selveier, og Kjelbye Sogn deraf havde $53\frac{1}{2}$ og Phanefjord Sogn 94, saa kan man derefter, uden at begaae stor Feil, beregne disse Sognes Folkemængde efter dette Forhold, som anført, saameget mere som Husenes Antal dengang var saare ringe imod Gaardenes.

da til hiin Tid omtrent forholdt sig til Husenes som 3 til 1, hvorimod Forholdet nu er som 5 til 9. Vel vare Gaardene dengang betydeligt mindre end nu, baade i Henseende til Bygning og Axl, og Agerdyrkingen hoist ussel, men, at Bønderne desuagtet hullede sig igjennem, kan skjønnes af den i Anhanget anførte Extract af Regnskabet for 1650, ifølge hvilket af det hele Land kun vare 8 Fæstebønder og 2 Ugedagsmænd, som ikke kunde svare den paabudne Pengeskat. Krigen med Sverrig (1657-60) ødelagde Den saa skrækkeligen, at der i Aaret 1661 fandtes 244 aldeles øde og afbrudte Gaarde, og desuden 67 brostfældige, til hvilke Intet var saaget. Det kunde ikke være andet, end at Folkemængden, ved en saadan Ødelæggelse, maatte aftage, og, at den ikke har kunnet tiltage synderligt igjen under de mangehaande Udsuelfer, Den i den øvrige Deel af det 17de Aarhundrede var underkastet, er ligesaa vist. Men fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede har Dens Folkemængde bestandig været i Tiltagende, dog især siden Kongen i Aaret 1769 folgte Landet. De 3 almindelige Folketællinger, der have fundet Sted i Danmark*), give Oplysning herom, og følgende Ta-

---

*) Under 15de August 1769 blev foretaget en almindelig Folketælling i de danske Stater, hvilken med megen Nøiagtighed er bearbejdet af Deder og Zoega, og 2 Gange offentliggjort.

bel viser, at Folkemængden paa Møen siden 1645 næsten er steget til det Dobbelte.

Folkemængde:

Aar.	I Stege.	Paa Landet.	Summa.
1645	777	4800	5577
1769	791	5646	6437
1787	829	7015	7844
1801	917	7026	7943
1822	1328	9118	10446 *)

Fra 1645 til 1769, nemlig i 124 Aar, er Tilvæksten 860 Mennesker, eller i Gjennemsnit ikkun en aarlig Tilvækst af 7 Mennesker. Men regner man, ifølge det Foregaaende, hiin Tilvækst fra det

---

lig bekendtgjort. (Heinze's Sammlungen zur Gesch. und Statist. I. Bd. 1789, og Materialien zur Statistik d. dän. Staten. II. Flensb. und Leipz. 1786.) En anden Tælling over Befolkningen i Danmark blev foretaget 1787, og bearbejdet af Etatsraad v. Eggers. (See Schlegels stat. Beskr. over Danm., 2den D., 1ste H.) Endelig er under 1ste Februar 1801 foretaget en almindelig Tælling over Folkemængden i Danmark og Norge, og i Hertugdømmene i Aaret 1803. Denne Tælling er siden bleven bearbejdet i Rentekammerets Tabelcontoir, men intet Fuldstændigt derom er kommet for Lyset. Etatsraad Pram har samlet Resultaterne af alle 3 Tællinger. (Scand. Litt. Selsk. Skrifter 1808.)

*) Folkemængden i 1822 er bestemt paa følgende Maade: De Herrer Sognepræster og Hr. Liendecommissair Schmith havde i Aaret 1819 foranstaltet Tællinger i Stege Sogne

18de Aarhundredes Begyndelse, saa kommer fra 1700 til 1769 en Tilvæxt af idetmindste 12 Mennesker paa hvert Aar, hvilket endnu er lavt regnet, da Folkemængden ved Udgangen af det 17de Aarhundrede rimeligviis var endnu ringere end i Aaret 1645. Men havde Den endog, i hiint Tidsrum i Gjennemsnit aarligen rundet 15 Mennesker, saa er denne Tilvæxt saare ringe imod den i det følgende, fra 1769 til 1787, da Folkemængden aarligen er steget med 78. Lægges man Mærke til den væsentlige Forandring, der i Aaret 1769 foregik med Landet, da vil man lettelig kunne forklare Aarsagen til denne betydelige Folkeformerelse. Indtil 1769 havde Den lutter Fæstebønder, men i dette Aar bleve 257 Gaardmand Selveiere. Nogle Byer bleve snart derefter udfisktede af Fælledsfkabet. Nu blev der Plads til Huse og Huuslodder, og Mennesker, til at bygge og beboe hine og til at dyrke disse, indsendt sig i utrolig Hast, som af sig selv. At Tilvæksten i det følgende Tidsrum fra 1787 til 1801 er saa ubetydelig imod den i det foregaaende, berettiger vistnok ikke

---

Landsbyedistrikt, Kjølbye, Elmelunde, Borre og Maglebye Sogne. Dertil er lagt Antallet af flere Fødte og Døde for Aarene 1820 og 1821 i disse Sogne. For Damsholte og Phanesfjord Sogne er Summen tillagt efter Tællinger i Begyndelsen af 1822, og for Stege Kjøbstad efter Byefogedens Angivelse.

til at troe, at Den allerede havde faa stor en Folke-
mængde, som den kunde ernære, hvilket ogsaa den
betydelige Tilvæxt i de sidste 20 Aar modbeviser. Hiin
Standsning i Folkeformerelsen er ikke noget Usæd-
vanligt. Aarsagen ligger tildeels i de betydelige Epe-
demier, som tilforn bortrev langt flere Mennesker,
men i senere Tider, ved at efterkomme den velgjø-
rende Forordning af 1782, ere standsede i deres
videre Udbredelse.

Folkemængden efter Tællingen af 1ste Februar
1801 viser Tab. M. fogneviis. Efter Nærings-
veiene var den saaledes:

T e g e:

	Mand- køn.	Qvind- køn.	Sum- ma.
Kirkebetjente og Lærerstanden .	10	11	21
Borgerlig Embedsstand	28	35	63
Kjøbmænd	27	27	54
Deres Karle og Dreng	8	=	8
Kunstnere og Haandværksmænd	123	120	243
Deres Svende og Dreng	18	=	18
Skippere, Fiskere og Søfarende	30	21	51
Jordbrugere, Værtshuush. ic.	16	35	51
Tjenestefolk	40	66	106
Dagleiere	81	75	156
	<hr style="width: 50%; margin-left: auto; margin-right: 0;"/>	<hr style="width: 50%; margin-left: auto; margin-right: 0;"/>	<hr style="width: 50%; margin-left: auto; margin-right: 0;"/>
I alt,	381	390	771

	Mand: fjon.	Qvind: fjon.	Sum- ma.
Transp.	381	390	771
Kontenerer	3	4	7
Pensionister	6	16	22
Almisselemmer	4	16	20
Uangivet Næringsvei	25	33	58
Lemmer i Lugth. og Daarefisten	22	17	39
Summa	441	476	917

Paa Landet:

Kirkebetjente og Lærerstanden	47	54	101
Borgerlig Embedsstand . . .	18	7	25
Godseiere og Bestyrere af store Aulsgaarde	14	13	27
Gaardmand	1346	1324	2670
Huusmand med Jord . . .	305	335	640
Huusmand uden Jord . . .	278	308	586
Jnderster	150	188	338
Fabritanter	36	28	64
Kunstnere og Haandværkere .	270	277	547
Møllere og Færgemand . . .	10	6	16
Skippere, Fiskere og Sof. .	102	76	178
Tjenestefolk	613	570	1183
Dagleiere	238	258	496
Pensionister	2	13	15
Almisselemmer	35	105	140
Summa	3464	3562	7026

Den havde altsaa bengang, Kjøbstaden medregnet, 2093 Mennesker paa Kvadratmilen. I Aaret 1822 var Folkemængden i Stege 1328 og paa Landet 9118, ialt 10446, eller 2752 Mennesker paa Kvadratmilen. Sandelig, en overordentlig Tilvæxt i 20 Aar! Blandt Aarsagerne, der have bevirket den, bør nævnes Vaccinationen; dernæst de betydelige Udfkiftninger, som i dette Tidrum have fundet Sted, og som nu endelig ere tilendebragte over det hele Land, ved Byen Sproves Udfkiftning i Aaret 1822. Men, hvad der ogsaa har bidraget betydeligt her til Folkformereisen i de senere Aar, er Utparcelleringen af en Mængde Bondegaard, hvilken udentvivl, om den ei ved Lovbud var sat Grandser, vilde lede til Fordarvelse. Der er skrevet saameget om denne Materie, at der ikke her kan være noget Nyt at tilføie. Iøvrigt maa det ikke været ubemærket, at Folkemængden i det Hele er voxet betydeligere i de Sogne, hvor de fleste Selveiere findes. Men denne større Folkformarelse paa Selveiergodserne hører ikke ubetinget til Selveieendoms Fordele. Proprietairerne hnde ikke Utparcellering og Indsiddervæsen, og de modtage nodigen Uvedkommende paa deres Godser. Til Selveiergodset søger Enhver, som ikke andetsteds kan faae Huuslye. Paa een Gaard i Pollerup, som er ødelagt ved Utparcelle-

ring, boede i Maret 1821 halvtredstindstyve Mennesker; paa en anden i Thostrup næsten ligesaa mange. Huusmanden bygger blot et Fag til sin Hytte, og strax har han Plads til en Indsiddersfamilie. Man faaer vel saaledes en forøget Befolkning, men — af Prækkere.

At undersøge, hvorvidt det er at vente, om den overordentlige Tilvæxt i Folkemængde vil vedblive, eller hvorvidt man turde kalde en større Tilvæxt ønskelig, er udenfor Planen her. Man har dog nu omsider indseet, hvor daarligen det, saavel af Theoretikere som af Regjeringer, har været anseet som Maalet for al Regjeringsviisdom, kun at skaffe Mennesker tilveie, i den Forudsætning, at naar de først vare der, skulde de nok vide at skaffe sig Opholdet. Men lad Hindringerne for Opholdets Erhverv, saaledes som det tilviffe er skeet i det sidste halve Aarhundrede, stedsse mere og mere ryddes afveien, saa skal man ikke have Aarsag at klage over ringe Folkemængde.

Femte Capitel.
Om Næringsveiene.

§. 1.

Om Agerdyrkningen.

For 60 Aar siden laae Den i et almindeligt Fælledsskab, og adskillige Byer havde endog deres Agre midt inde i andre Byers Marker iflæng. Forordningen af 29de December 1758 gav først Bink til Fælledsskabets Ophævelse for Sjælland og Moen. Efter sidstes Salg 1769 begyndte ei alene de Kjøbere, der vare Eiere af hele Godser, men og enkelte Byer, der havde tilkjøbt sig Eiendom og Frihed, at udfiske og udflotte. Naabylilles Bønder vare de første her paa Landet, som, opmuntrede ved den driftige Lars Hansen, gave Exempel for de andre. Deres Stræbsomhed heri, siger Malling *), er saameget mere mærkelig, som det var den første af det Slags, Landhuusholdningselskabet har havt Leilighed at belønne. Saaledes udfiskede ogsaa Vindebek, Haarbolle, Vollerup og Kogsebne strax efter Landets Salg, men disse første Forsøg vare meget usuldkomne, og Følgen var da, at Adskillige efter nogle Aars Kjøvelier (s. Ex. Bønderne i Vollerup og Kogsebne) nedreve

---

*) Store og gode Handlinger, S. 408.

Skjaldbigerne, og gif tilbage i det fordærvelige Fæl-
 ledsffab. Til Exempel paa hvor uhensigtsmæssigt
 disse første Udføistninger, der enten stete, ganske uden,
 eller ved flette, Landmaalers Hjelp, kan blandt an-
 dre Vindebef tjene, hvis Udføistning er fra 1769-70.
 Enkelte have der smaa Jordstykker midt i en Andens
 Mark, nemlig saadanne, hvor der før har været
 Fang og Græsning, som den Tids Landmaalere ikke
 anderledes have vidst at dele. Først siden Forord-
 ningen af 23de April 1781 begyndte Udføistningerne
 at gaae ordentligere for sig. Men dog ere nogle af
 de nyere Udføistninger langt fra at være hensigtsvæ-
 rende, f. Ex. Bollerups 1814 o. fl., hvor Bønd-
 erne, for at kunne blive i Byen, fik deres Lodder
 i Triangler, meget spidsvinklede mod Gaardene, eller
 endog en stor Deel af Lodden $\frac{1}{4}$ Mil borte. Udføist-
 ningerne paa Klintholms, Nordfelds og Aalebekgaardes
 Godser, af Hr. Major v. Wodschou, ere fortrinlige.
 De udføistede Gaardes Antal kan sees af Tabellerne,
 ligesom og hvorledes Udføistningen Tid efter anden
 er fremmet paa Møen. Den fuldførtes først over
 det hele Land i Aaret 1822, ved Byen Sproves Ud-
 føistning. Adskillige Godseiere have ivrigt staaet
 deres Bønder bi med Understøttelse dertil; saaledes
 har f. Ex. afg. Etatsraad Seavenius betalt i Byg-
 ningshjelp til de udføistede Gaarde paa Klintholms

Gods 8562 Adb., og desuden leveret nyt Egetømmer til Gaardene, forsaavidt det gamle ikke kunde bruges. Folkemængdens store Tilvæxt her paa Landet og den større Velstand, der, indtil nogle Aar efter Krigen, var almindelig blandt Bønderne, skyldes for storstedelen Fælledsskabets Ophævelse. Det er glædeligt at see, i hvor kort Tid udmarvede og usle Jorder derved ere bragte til at bære særdeles god Sæd, og hvorledes den vigtigste Hindring for Agerdyrknings Fremskridt nu ved Udskiftningen er ryddet afveien. Men sørgeligt, al den udmærkede Flid uagtet, som Møens Bønder i Almindelighed anvende paa deres Jorders Dyrkning, at Fattigdom i de senere Aar, ved de over al Maade lave Priser paa alle Landmandens Produkter, er bleven næsten ligesaa almindelig som Velstand var det for 10 Aar siden.

Af denne Afdelings 1ste, 2det og 3die Capitel vil man have seet, at Møens Bønders Vilkaar i flere Henseender ere meget forskjellige. Hartkornet, og følgelig næsten alle Afgifterne, er meget ulige fordeelt, og staaer mangesteder i et stort Misforhold med Jordernes Bonitet. Saaledes have f. Ex. de 6 af Gaardene i Nyborre, hvilken Bye dog kun har Middelhjord, til 8 Edr. 4 Skpr. 2 Sk. Hartk. ikkun fra 41 til 65 Edb.; og Gaardene i Afskebye derimod, som næsten have ligesaa gode Jorder, til

3 Edr. 6 Skpr. 2 Fk. 1½ Alb. Hartk., ligesaa stort Areal som hine. Alligevel vilde der uden tvivl blive klaget mere over den nye Matricul, om den blev etableret, end der klages over den nu gjeldende, og det mangesteder med Grund, forsaavidt Jordernes Forbedring eller Forringelse have været en Følge af Brugernes større eller mindre anvendte Flid og Bepfostning. Men i Henseende til de mangfoldige nu opdyrkede Steder, som tilforn vare skovgroede eller øde, mere end i Henseende til Forandringen af Jordernes Godhed, ved bedre eller slettere Dyrkning; er den ulige Fordeling af Hartkornet bleven for stor, til at man ikke skulde ønske en ny Matricul.

Ogsaa Tiendeafgiften er forholdsvis ringere nogle Steder, end andre, eftersom den hdes ifølge ældre eller nyere Afford. I Stege Sogn betales f. Ex. Præstetienden efter en gammel Afford med omtr. 400 Edr. Byg, hvorimod Kongetienden efter nyere Afforder udgjør 660 Edr. Byg. Phansjord Sogns Kongetiende betales med 7 Skpr. Byg efter Capitels-tart af E. Hartk., hvorimod Kirke- og Præstetienden leveres, deels efter nye Afforder, deels efter Talling. I Damsholte Sogn leveres alle 3 Tiender deels efter aarlig Afford, deels efter Talling. Af disse 3 anførte Sogne er altsaa uden tvivl Damsholte Sogn haardest medtaget i Henseende til Tien-

den. Dog maa det ikke være ubemærket, at adskillige af de nyeste Afforder ere temmelig opfruede. Under 24de Juni 1823 blev f. Ex. Kongetienden af nogle Gaarde i Roster Bye, ved Tiendecommissionens Kjendelse, fastsat til 7 Skpr. Hvede, 6 Skpr. Rug, 10 Skpr. Erter, 15 Skpr. Byg og 7 Skpr. Havre af hver; hvormed Tiende=Tieren dog ikke var fornoiet. Samme Dato blev Tienden af nogle Gaarde i Tjørnemark fastsat til 7 Skpr. Hvede, 8 Skpr. Rug, 18 Skpr. Byg, 8 Skpr. Havre og 10 Skpr. Erter, ialt 6 Ldr. 3 Skpr., for andre til 5 Ldr. 3 Skpr. ialt. Iøvrigt synes den Begjærlighed, hvormed Bonden paa Møen, siden Forordningen derom af 1810, har søgt at faae sin Tiende fastsat, at vidne om hans Fremstræben til det Bedre.

I Henseende til Uligheden i Fordelingen af de Lyngder, Bonden paa Møen har at bære, da er denne størst mellem Selveieren og Fæstebonden. Naar der i Fæste af en Gaard her gives fra 200 til 400 Rbd. Sølvs, og Renten heraf, tilligemed Landgilde og Lærskpenge, i Gjennemsnit kan anslaaes til omtrent 25 Rbd. Sølvs aarlig, saa har vel Selveieren derimod at svare Renten af den første halve Kjøbesum, Renter til Banken og Brandskat, hvilket næsten udgjør ligesaa meget; men den omtalte Ulighed bestaaer egentlig i Høveriet, der her for største-

delen præsteres *in natura*, og hvo kan beregne hvad dette koster Bonden i Tid og Slid?

Den Driftsmaade, der bruges ved Herregaardene, har man, forsaavidt Efterretning derom findes, fundet passeligst at anføre ved disses specielle Beskrivelse; her staaer da tilbage at tale om Bondens Driftsmaade i Almindelighed:

Bonderne paa Moen have deres Jorder inddelte paa meget forskjellige Maader. Endnu findes mange, som ikke have nogen planmæssig Driftsmaade; men forandre Sædsfistet næsten hvert Aar, efter Omstændigheder eller Indsald. Mange bruge endnu Inddelingen i 4 Marker, hvoraf 3 dyrkes; men denne Driftsmaade have dog de bedre Agerdyrkere alt længe forladt, og bruge nu 6 à 7 Marker. De, som have 4 Marker, bruge dem i Almindelighed saaledes: 1. Vintersæd efter Brak eller Hvile, 2. Erter og Bng. 3. Bng og Havre, 4. Udlægges til næste Vintersæd. Udfskillige bruge ogsaa 5 Marker, f. Ex. Gaardmændene Jens Jensen og Peder Christensen n. H. i Hjelm, saaledes: 1. Vintersæd, hvortil gjødes. 2. Erter. 3. Bng. 4. Havre med Klexer i en Deel af Marken. 5. Udlægges til næste Vintersæd. Mads Hansen i Vindebek: 1. Halv Brak. 2. Hvede (Kug), hvortil gjødes. 3. Erter. 4. Bng. 5. I det Halve af Marken Biffer og i det Øvrige

Havre og Kartofler. Anders Jochumsen i Vollerup har forsøgt at drive sine 6 Marker paa følgende Maade: 1. Brak og Brakfrugter (Kartofler). 2. Bng med Klever. 3. Klever. 4. Rug og Hvede. 5. Erter og Bikker. 6. Bng og Havre. Det er kun hos meget faa Bønder, man finder en lignende Frugtvereldrift. Gaardmand Peder Hendriksen af Haarbølle o. Fl. bruge 7 Marker, saaledes: 1. Brak. 2. Hvede og Rug, hvortil gjødes. 3. Bng. 4. Bølgfød. 5. Havre og Bng med Klever isaaet. 6. Klever. 7. Klever. Hans Jensen i Vindebek o. Fl. drive paa samme Maade, undtagen at de saae Bølgfød umiddelbart efter Vintersæden. I Kjelbne Sogn bruge en stor Deel 6 til 7 Marker, som oftest No. 1 til Hvede og Rug. 2. Bng. 3. Erter. 4. Bng og nogen Havre; derefter Klever eller Raigræs.

Paa Bogøe have de Fleste deres Lødder inddelte i 5 Marker, med følgende Sædliste: 1. Vintersæd. 2. Erter. 3. Bng og Havre med Klever, og derefter 2 Aars Hvile. Sommerbrak er der, ligesom ogsaa endnu paa Møen, almindeligst.

Af det Anførte sees, at Bng er den Sædart, som dyrkes i størst Mængde. Efter de Exempler, der ere givne ved Hoved- og Præstegaardene, saae en Mængde Bønder nu det toradede Waarbng istedetfor det sexradede, og finde det fordeeligere. Him-

melbyg er hidindtil kun blevet faaet af meget Faa, men lykkes ligesaa godt som de to andre Slags. Det er en temmelig almindelig Feil, at Vaarsæden, og især Bygget, faaes for sildigt paa Moen.

Næst efter Laaland er Moen udentviwl en af de Provindsfer i Danmark, hvor Hvedeavlen er meest udbredt blandt Bønderne. De fleste faae den almindelige brune Vinterhvede. Dog finder man ogsaa hos enkelte Bønder den hvide engelske Hvede; men den synes at være for tjalen til at udholde Dens Klima. I Vindebet og adskillige Byer i Kjelhøe Sogn er Hvedeavlen dreven til en temmelig høi Grad af Fuldkommenhed. Af Rug faaes paa Moen næsten alene den almindelige brune Vinterrug. Med Vaarrug, eller saakaldet St. Hans-Rug, have vel enkelte gjort smaa Forsøg, men ikke fundet deres Regning derved. Rugen flaaer sjelden feil her paa Den. Af Havre faaes saavel den gule eller hvide, som den graa danske Havre (*avena sativa nigra*). Af Bølgfæd faaes her, foruden de almindelige gule Markerter, næsten ligesaa mange graae Erter, hvilke sidste sjeldnere mislykkes end hine; fremdeles en ikke ubetydelig Mængde Bikker, af de almindelige smaa danske, saavel alene, som med Havre, til at fodre grønt med paa Stald. Til at blande i Brødforn har man ogsaa her, hellere end

Erter, brugt $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{4}$ Vikker. Hestebonner have kun enkelte Bønder og Andre forsøgt at dyrke, og for Tiden ere de igjen, saavidt vides, ganske gaaet af Brug. Boghvede er først for omtrent 10 Aar siden bleven saaet af nogle Bønder, Lars Hendriksen af Damme har dyrket den med nogenlunde Held paa Præstbjerg, og høstet god Rug derefter. I de sidste Aar er den igjen bleven sjeldnere. K a p s er i de senere Aar dyrket med temmeligt Held ved Herregaardene, paa Stege Kjøbstadsjorder og ved Grønsunds Færgegaard. En Bonde i Damme har ogsaa begyndt dermed. Men endnu er man ikke ret fortrolig med denne Sædarts Behandling, og for Mange er Fordelen, især ved urigtig Fremgangsmaade med Indhøstningen, gaaet tabt. Hr. Lutcin, der for et Par Aar siden havde besaaet omtrent 30 Told. med Kaps, lod fra Holsteen komme nogle Karle, for at indhøste den paa den der brugelige Maade. Han har høstet 16 Tdr. paa Told.; Hr. Capitain Lund ligeledes, og derefter avlet fortrinlig Hvede. Af Brakfrugter dyrkes paa Moen, saavidt vides, kun Kartofler, og det endog temmelig sjældent blandt Bønderne. Disse synes at vrage dem, saavel for dem selv, som for deres Creature. Huusmændene dyrke dem forholdsviis i større Mængde end Gaardmændene, — Af Foder- eller Græsplanter dyr-

tes fornemmelig den røde Klexer. Klexeravlen har vel i over 60 Aar været bekjendt blandt Møenboerne, men er dog først i de senere Aar bleven almindelig, ogsaa blandt Bønderne. De fleste lade ikke mere Klexer staae til Frøe, end til eget Forbrug. Dog har Udførselen af Klexerfrøe fra hele Den i enkelte Aar været fra 10 til 20 Skpd. Raigræs dyrkes nu ogsaa af adskillige Bønder. I Aaret 1814 begyndtes ved Nordfeld og Malebekgaard at dyrke Raigræs i det Smaa. Forsøget svarede fuldkomment til Forventningen, og Aaret derpaa saeedes alt af første Udsæd avlede Frøe. Følgende Aar blev en heel Mark paa 54 Told. besaaet, hvilket siden aarlig er skeet. Frøet samlede det første Aar af det her paa Landet vildtvogende Raigræs, blandet med Frøe af blød Heire (*bromus mollis*), hvilket ligeledes her blev samlet. Om bemeldte Raigræs-Kultur kan gives følgende Bemærkninger: 1. Giver det Græsning for Kreaturerne meget tidligt om Vaaren, tidligere Stof til Staldfodring, end de Planter, man almindeligen bruger hertil, og ligeledes Høe førend alt andet. 2. Qvæget æder Raigræs-Høe med største Begjærighed, og vrager alt andet, endog Klexer, fint Enghøe ic, ja, ogsaa efterat Frøet er aftærsket, æder Qvæget det med næsten samme Graadighed. For at erfare hvilken Virkning Raigræsset har paa

Rocernes Melk, blev i Sommeren 1819 paa Nordfeld 12 gamle Udsætter = Køer, som bestandigt stode paa Stald, istedetfor Klever givet tørfket Raigræs = Høe, og de malkede derefter dobbelt saa meget, saa-lange de fik samme. 3. Det er enhver Landmand bekjendt, at den for Agerbruget uundværlige Klever, ved oftere at saaes i samme Jord, ikke giver de Afgrøder, som i Forstningen, om endog Jorden er nok saa vel behandlet og kraftig. I den Mark ved Nordfeld, som i 1819 blev udlagt med Klever, var denne udmærket tykkere og bedre paa de Aigre, som ved Marksens foregaaende Udlag var bleven besaaet med Raigræs, og altsaa ikke, som den øvrige Deel af Marken, hvert 5te Aar havde baaret Klever. 4. Nogle Landmænd have formeent, at Raigræs skulde fylde Jorden med Rødder, liig Qvækgræs, og derved gjøre den ubequem til Sæd; men Erfaring har her just viist det Modsatte. Efter Klever er Jorden mere sammenfalden eller compact. Her er altsaa en Fordeel ved Raigræsset. 5. Vel kunde det synes, at man, ved at besaae en Mark med Raigræs, taber den større Qvantitet, som man under gunstige Omstændigheder kunde have erholdt af Klever; thi denne giver en meget større Mængde Høe end Raigræsset, under lige Forhold; men hertil spares: Raigræs slaaer neppe nogensinde feil, naar Jordens Bonitet er taalelig

god, og Behandlingen som den bør være, hvorimod man ikke i tørre Aar kan være sikker paa en endog nogenlunde god Kleverhøst, hvilket vel de fleste Klevermarker i 1819 have viist. Samme Aar avledes dog i Raigræsmarken ved Nordfeld 96 Læs. 6. Endnu en Fordeel har man ved Raigræs, naar man vil faae det tilligemed Klever (thi det er ved Erfaring beviist, at Kleveren ret godt fordrager denne Nabo), nemlig foruden en større Afgrøde, ifald Kleveren skulde blive tynd, den, at Raigræsset forhindrer den Udbredelse af Ukrudtet, som ellers finder Sted naar Kleveren er maadelig. 7. En ei uvigtig Omstændighed ved Raigræs er, at det ikke blæser Qvæget op, hvilket undertiden er Tilfældet med Kleveren, især naar man dermed fodrer paa Stald. Hestene faae heller ikke de Sengdomstilfælde af Raigræs, som ofte indtræffe naar de fodres med Klever. 8. Uden at nedsætte Kleverens Værd, bør det anmærkes, at samme, fodret grønt, virker mere paa Hornqvægets Kjød end paa Melken, men det er modsat med Hensyn til Raigræs. Dog er det langt fra Meningene, at Raigræsset skulde fortrænge den uundværlige Klever; men, ved Afvefpling, bidrage til Kleverens bedre Kultur; og, om man vil betragte Raigræs som Surrogat for Klever, er der neppe Tvivl om, at det nærmer sig meget Kleverens afgjorte Fortrinlighed. Dersom det

er en Sandhed, at Landmanden ikke alene maa bringe i Anslag hvad han vinder, men og hvad han anvender, nemlig sit Arbeid, hvorhos og enhver Risiko ved et Foretagende maa beregnes, saa er det klart, at Raigræs = Kulturen er fordeelagtig i Forbindelse med Kveveren, alt i Henhold til hvad ovenfor er anmærket.

Saavidt vides, er for nærværende Lid Ingen paa Moen, som lægger Bind paa Esparsfette, Spergel &c. i det Større. Forrige Færgemand Schjotte paa Koster har havt meget Held med Spergel, og høftet saavel Høe som Frøe deraf i Mængde. Skade, at Ingen efter hans Exempel har optaget denne nyttige Foderurt. I oeconomisk Henseende staae vi endnu faare langt tilbage i Kundskab om Græsarternes Natur, hvorvidt denne eller hiin Art er gavnlig eller skadelig for Creaturene, hvilken Græsart der er passende for denne eller hiin Jord o. s. v., saa det var at ønske, flere vilde gjøre Forsøg med deres Dyrkning, der næsten er ligesaa vigtig for Agronomen som Kornets; thi mere Foder, mere og bedre fodret Dvæg, samt mere Gjødning ere Midlerne, Frufterne Diemedet.

Høeavlens er endnu kun af nogen Betydning ved Hovedgaardene, især Nordfeld, og ved Borre, hvor der gives fortreffelige Enge. Ogsaa Kjelbye Maglemose fortjener at nævnes. Iøvrigt er man,

ved at oppløse Engene, omfider kommet saa vidt, at der paa de fleste Bønderlodder næsten ingen Eng mere findes. Denne Engenes Oppløining er saameget mere at laste hos Dem, som ikke tilbørligt tænke paa at erstatte Tabet af dem, ved at længe Vind paa Klever eller andre Foderurter.

De fleste Gaardmænd saae af Hørfrøe i Gjennemsnit aarlig 1 á 2 Skpr., deels til eget Forbrug, deels for deres Tjenestefolk og for Huusmand. Kun meget Faa have vundet Præmier for Hørens Dyrkning i større Mængde. Af Hørfrøe udføres ikke mere end der igjen indføres. Adskillige Gaardmænd saae ogsaa $\frac{1}{2}$ á 1 Skp. Hampfrøe; men i det Hele avles kun meget lidet Hamp paa Den. Af Humle avles vel omtrent saameget som der forbruges, men det vil ikke sige meget, da Bondens Øl som oftest er meget fattigt derpaa. Adskillige udenfor Bondestanden avle mere deraf, end til eget Behov. Saaledes har f. Ex. Hr. Capitain Lund for et Par Aar siden anlagt en Humlehave paa 600 Ruler. Kun men have især enkelte Huusmænd dyrket med Held, men dog kun i det Smaa. Af Senep saaes kun meget lidet.

Havevæsenet er i det Hele meget forsømt blandt Bønderne paa Møen. I Henseende til Frugttræers Plantning og Podning have imidlertid Enkelte,

allerede for mange Aar siden, givet skjønne Exempler. Udsøede Selveier Jens Olsen af Vindebek fortjener blandt disse hæderligen at nævnes. Den af ham anlagte og pleiede Frugthave er udmærket, baade i Henseende til Frugttræernes Godhed og Mængde. I Kjelbye og Borre Sogne finder man enkelte ret gode Frugthaver hos Bønderne. Nogle ere vel blevne forstyrrede ved Udfkiftningen; men begynde nu at fremstaae igjen, og mangesteder bedre end tilforn. Af Kjøkkenurter finder man hos Bønderne almindeligt kun Raal, Gulerødder, undertiden Log, Persille og Timian. Enkelte have vel bragt Havens Dyrkning noget videre, men i det Hele staae Møenboerne deri lige saa langt tilbage, som Bønderne i de fleste andre danske Egne, og savne den nødvendige Veiledning for at gjøre Fremskridt deri, hvilken uden tvivl bedst kunde udgaae fra Skolerne.

I Henseende til Behandlingen af Gjødningsen ere Bønderne paa Møen ogsaa endnu temmeligt tilbage, og vise ikke den nødvendige Økonomie dermed. Den samles i en Mødding tæt udenfor Gaarden, ved Stalden, men Mange sørge ikke engang for skadeligt Vand's Afledning, ligesom man heller ikke omhyggeligt blander det gamle Foder og hvad der udrenses af Gaarden dermed. Løngen, som de vestlige Kyster af Den især frembyde i stor Mængde,

hentes der vel en Deel af, til at rygge Huse med, men som Gjødningsmiddel bliver den lidet eller slet ikke brugt. Gjødningen, der her almindeligviis anvendes til Vintersæden, udføres gjerne i Begyndelsen af Sommeren, spredes strax, og bliver saaledes liggende indtil den nedpløies. Anvendelsen af Mergel paa Jorderne er i de senere Aar bleven temmelig almindelig blandt Bønderne, og det synes, som de ret godt vide at holde Maade med dens Brug.

I hvor roesværdig den Flid er, som Bonden her anvender ved Forfærdigelsen af Tradelene til sine Agerdyrkningsredskaber, hvortil han aldeles ingen fremmed Hjælp bruger, er det dog høist bebrøveligt at see ham, i Henseende til deres Beqvæmhed og Lethed, at blive staaende næsten paa samme Trin, som for flere Aar tilbage. Følgende Beskrivelse af den mæneste Plov vil tilstrækkelig vise dette: Den bestaaer, som den paa de fleste Steder i Danmark endnu brugelige, af to Hoveddele, den egentlige Plov, Bagploven, og en Forstilling med 2 Hjul. Bagploven bestaaer af: 1. Af sæn, $6\frac{1}{2}$ à 7' lang, og 17 til 18" i Omkreds paa det Tykkeste. 2. Af sædsen, hvori den bageste Ende af Afsænen sidder, og med Riler kan stemmes lavere eller høiere, eftersom man vil have Ploven til at gaae mere eller mindre dybt. Dens nederste Ende er indstemmet i 3. Lø-

bet, omtrent 4" fra dets bageste Ende. Løbet er $2\frac{1}{2}$ til $2\frac{3}{4}$ ' langt. 4. Sulen, eller som den her kaldes, Opstiveren, er fra Løbet til Nafen circa 11" høi. Nogle have nu Sulen og Løbet af Jern. Affædsen er foroven forsynet med 5. to Plovshorn, der ere stillede næsten i en ret Vinkel mod hinanden, og lidet opad, saaledes at Den, der styrer Ploven (holder paa) gaaer paa venstre Side af Furen. Plojernet eller Skjæret er en heel Jernplade, og forsynet med en Zap, ved Hjælp af hvilken det med Kiler fastes i et Hul i Sulen. Langjernet er kun lidet bøiet i den nederste Ende; Mulbfjelen af et heelt, noget krummet eller vredet Bøgebræt, og støttes med en Pind fra Affædsen. Af Plovhjulene er det høire, som gaaer i Furen, gjerne nogle Sommer høiere end det venstre, der har 2' i Zvermaal. Hjulene have Navringe, men sjældent Hjulfstinner, som ei heller behøves. Arelarmene ere vel af Jern, men sjældent findes Bøsninger i Navet, og saavel Hjulene som Arelarmen, ere, ligesom de fleste af Bagplovens Dele, for svære. Bagploven befastes til Forstillingen ved en Kjæde af 3 Ringe, hvoraf den største, som er rund, omfatter Nafen, der er forsynet med 4 à 5 tykke Træagler, saa at Bagploven efter Omstændighederne kan bringes Forstillingen nærmere. De to andre Ringe ere aflange; den forreste gaaer gjen-

nem et horizontalt Hul i Arelbammen, og befæstes med en Pind eller Split. I Almindelighed ploies med 4 Heste, dog hjælpe Parcellisterne og Huusmændene sig med 2. Krogen bruges aldeles ikke paa Moen. Af Harver bruger Bonden saavel Jernsom Trøharver, sædvanligt med 3 stive Buller. Trømleens Nytte er almindelig erkjendt, og de fleste Bønder have nu hver sin, men de ere som oftest for lette. De mindre Redskaber, som Meieredskabet, Keen, Spaden o. s. v. ere her, paa nogle uvæsentlige Smaating nær, som de fleste andre Steder i Danmark. En Bonde i Phanessjord Sogn, Lars Hendriksen af Damme, har anskaffet sig en Tærskemaskine, hvorfor han erholdt Landhuusholdningselskabet anden Guldmédaille. Alligevel er det uidentviol for den fattige Huusmand godt, at ikke Flere have fulgt hans Exempel; og nu behøver man da ikke at befrygte, det skulde skee. Til Kornets Rensning bruge nogle Bønder Harper; men af Indretninger til dets Tørring finder man kun hos Nogle Koller over Bagerovnene, hvilke dog kun bruges til Malt.

Hvad Indhøstningen angaaer, gjør man sig Arbeidet besværligere, deels derved, at Regene bindes for store, stundom 5' og derover i Omkreds ved Baandet, deels ved ikke at følge den paa flere Steder i Sjælland brugelige Skik, at binde Regen

hvor den falder, og strax age ind; istedetfor at bære Sæden til hver Neg, ofte et langt Stykke, op ad Skaaren, paa det Negene kunne være samlede hvor Travehoben skal sættes, eller Vognen indtage dem. Skjøndt Sæden sjældent bindes strax efterat den er afmeiet, lader man den nu ikke ligge saa længe paa Skaar som tilforn, hvilket heller ikke efter vort Klima er passende. Efterhaanden som Tøllingen ikke mere hindrer og forsinker Bonden i sin Høst, vil vel og den Skik, at sætte Travehobe, ophøre. Af Rug og Hvede sættes i disse 2 og 2 Neg med Toppen mod hinanden, af Byg og Havre lægges endnu en tredie over disse, med Rodenden opad. Til en Trave regnes 20 Neg. Høstes een Trave efter hver Skjeppe Udsæd, og giver Traven af Rug og Hvede 6 à 7, af Byg 7 à 8 og af Havre 8 à 9 Skpr., da er man i Almindelighed meget vel tilfreds med Høsten.

De fleste Bønder have i et almindeligt frugtbart Aar ikke Huusrum til al Sæden, og sætte da endeel af samme i Hæs i eller ved Gaarden. Tærskeren betales almindeligviis med Korn, og erholder hver 15de Skjeppe, naar han gaaer paa egen Kost, hver 21de eller 22de, naar han spiser ved Bondens Bord.

Skjøndt Bonden paa Moen høster baade renere og bedre Sæd nu, end førend Udskiftningen, staae

Mange dog i denne Henseende endnu meget langt tilbage.

Alt hvad der end kan siges om Stadelighed af Hegn, synes dog Erfaring at tale saa stærkt for Nøtten deraf, at den største Deel praktiske Landøkonomer beholde det, ja ansee det for uundgaaeligt nødvendigt. Hovedgaardenes Jorder paa Møen ere alle godt indhegnede. Siden Udfisfningen er Indhegning ogsaa almindelig blandt Bønderne, dog mere i de vestlige end de østlige Sogne. Især maa undtages Maglebye Sogn, hvor Bønderlodderne enten aldeles ikke, eller kun maadeligt, ere indhegnede. Den store Rigdom af Piil, som findes i de fleste Byer, afgiver en betydelig Deel Gjerdsel til Vedligeholdelse af Hegnene, der som oftest bestaae i en Jordvold med et lavt Klis- eller Ljørgjerde. Adskillige Bønder have i de senere Aar viist særdeles Flid i at beplante deres Gjerder med Piil. Ogsaa ere de fleste temmelig flittige i at opgrave og sprænge de store Stene, der ofte i anseelig Mængde findes paa deres Lodder, og i at anvende dem til Steengjerder. De saakaldte falsterke Steengjerder, ogsaa spotviis kaldte Kniplingsgjerder, have Enkelte, efter Forvalter Hoff's Exempel paa Klintholm, brugt. De bestaae i enkelte Steengjerder, uden Jordvolde, og have den Fordeel, at de let lade sig opsætte og reparere. Ogsaa vilde de, naar man

opførte dem med nogen mere Flid, og, efter Hr. Professor Beztrups Anbefaling, gravede en smal Groft ved Siden, afgive et lidet bekvæmligt og dog tilstrækkeligt Hegn; thi Creaturene ere frygtfomme for at nærme sig disse Gjerder. Af Tanggjerder seer man kun enkelte paa Møen i Nærheden af Kysterne, hvor de og alene med Fordeel kunne anvendes. De tage kun liden Plads op, ere meget varige og kunne tilmed let istandsættes.

I Almindelighed har man ikke Marsag til at klage over Ufred paa Marken af Huusdyr. Derimod hænder det stundom, at Bildgjæffene paa Dens vestlige Kyster anrette sørgelig Ødelæggelse paa Havremarkerne. Spurveene, der her synes at være i usædvanlig Mængde, gjøre ligeledes ofte betydelig Skade.

Sammenligner man den Besætning af Heste og Qvæg, Bønderne nu have til deres Gaarde, med den, de havde for 120 Aar siden (see 1ste D. S. 430), da vil det blandt andet ogsaa deraf kunne sees, hvor betydeligt Landet er gaaet frem. Bønderne havde dengang 4 til 5 Heste og kun 2 til 3 Køer. Nu er Antallet omtrent dobbelt saa stort, og Forholdet mellem Hestenes og Køernes Antal noget fordeeltigere. Dog holde de fleste Bønder for mange og for daarlige Heste — følgelig for faa Køer. De fleste vilde kunne drive deres Jorder med 4 til 6 gode

Heste, men der holdes i Gjennemsnit 7 à 8. I Maglebye Sogn findes den endnu her saakaldte gamle møenske Hesterace. Disse Heste ere vel kun smaa, mellem 9 og 10 Qvarter, men særdeles trivelige, muntre og velbyggede. Selveierne have bedre Heste end Fæstebønderne i Almindelighed. De fleste have et Par, som blive skaanede og bedre fødrede, til Stads. Disse forblive stundom paa Stald om Sommeren; men Staldfodring er isvrigt ikke almindelig blandt Bønderne. De tillægge selv deres Heste, men lade dem som oftest trække for tidligt. Af egentlig hesteprangende Bønder findes kun faa. En Bonde i Speilsbye og et Par andre have erholdt Præmier for udmærket gode Hengster. Kvæget paa Møen er smaat, men temmelig melkerigt og triveligt. Faare- og Svineracen ere hos Bønderne ikke forbedrede. Udskillige bruge endnu at malke Faarene; de fødes om Sommeren paa de Marker, der ligge i Hvile. Kun Faa tære dem, og at have dem i Fold bruge Bønderne aldeles ikke.

Førend denne §. sluttes, maa en Beregning over Herredets Kornproduktion, efter Udsæden, anføres, til Sammenligning med den Beregning af samme, efter Tienden, som findes i det Foregaaende: Ifølge de Efterretninger, der ere meddeelte af Dhrr. Sognepræster og Skolelærere, samt de, der ere indhente

hos Bønderne selv, bliver Middeltallet for Udsæden til en Bondegaard i Møenboe Herred $24\frac{1}{3}$ Edr. af de forskjellige Sædarter. I de senere Aar have Bønderne i Gjennemsnit høstet $6\frac{1}{4}$ Fold. Altsaa har en Bondegaards Kornproduktion, naar Udsæden fradrages, i Gjennemsnit været $24\frac{1}{3} \times 5\frac{1}{4} = 127\frac{3}{4}$ af alle Slags Sæd; samtlige hele og udparcellerede Bøndergaardes Produktion altsaa $127\frac{3}{4} \times 548\frac{1}{4} = 70039$. Af Husenes circa 1200 Edb. kan vel det Halve, eller 600 Edb., regnes at være besaaet aarlig, og, da der især her saaes meget tykt, kan man idetmindste antage, at paa samtlige Huuslodder aarlig saaes 700 Edr., der, ligeledes beregnede til $5\frac{1}{4}$ Fold over Udsæden, give et Produkt af 3675 Edr. Man har da for Bøndergaardene og Husene sammen 73714 Edr.

Ifølge Tællebøger og andre dermed sammenlignede Efterretninger, bliver Mængdeforholdet mellem de forskjellige Sædarter i Herredet omtrent saaledes:

Hvede:	Rug:	Byg:	Havre:	Erter:	Viffer	
= 138	: 146	: 255	: 84	: 72	: 10	705
		og reduceret til Byg				
= 276	: 219	: 255	: 68	: 96	: 15	929

Med Hjælp heraf lader sig bestemme, hvad ovenanførte samtlige Gaardes og Husenes Produktion omtrent udgjør, reduceret til Byg, nemlig ved at slutte:

$$705 : 929 = 73714 : 97135.$$

1. Altsaa bliver samtlige Bøndergaard-
des og Huses Produktion i Byg . . 97135 Edr.
2. Herregaardenes, ifølge den ved de-
res specielle Beskrivelse anførte Ud-
sæd, omtrent . . . . . 10300 .
3. Steges Jorder kunne efter Udsæden
anslaaes at give følgende Produkt:
  - a. Sættensjorderne . . . . . 1200 .
  - b. De gl. Kjøbstadsjorder . . 2300 .
  - c. Hegningen . . . . . 700 .
4. Paa Præstegaardenes 479 Edb.
regnes 250 Edr. aarlig Udsæd à 6
Fold over samme = 1500 Edr.,
som reduceret til Byg, efter ovenan-
førte Maalestof, giver omtrent . . 1990 .
5. Færgegaardene og Møllerne om-
trent . . . . . 1500 .

Tilsammen 115125 Edr.

Beregnet efter Tienden, blev den aarlige Pro-
duktion 113568 Edr. Byg. Da Forskjellen er saa
ringe, kan man med temmelig Sikkerhed antage Vær-
dien af den aarlige Kornproduktion i Herredet, Udsæ-
den fraregnet, et Har i det andet, for at være mellem
110000 og 120000 Edr. Byg.

Ifølge den i 1ste D. S. 457 anførte Tabel, var Bondens Høst paa Møen i Aaret 1702 ialt kun 28963 Edr. forskjelligt Korn, eller, naar den beregnes efter den paa Tabellen anførte Tiende, hvilket maaskee er nærmere det Rigtige, 28990 Edr. Antager man Høsten til Præstegaardene og de øvrige tiendefrie Jorder dengang (erindrende, at der ingen Herregaarde fandtes) for 3000 Edr., og for Bogøe 2000 Edr., saa beløb Høsten i det nuværende Møenboe Herred dengang omtrent 34000 Edr. forskjelligt Korn. Naar dernæst, ved at reducere til Byg, efter det paa omtalte Tabel anførte Mængdeforhold af Sædarterne, tages Hensyn til, at der til hiin Tid faaedes forholdsvis mindre Hvede end nu, — saa vil man finde, at der paa Møen, i Aaret 1702, neppe er høstet Trediedelen imod hvad der nu i Almindelighed høstes.

Imidlertid er det af denne Afdelings 1ste Cap. §. 1 allerede klart, at Møenboe Herred for nærværende Tid i det Hele ikkun høist kummerligen kan ernære sin Folkemængde ved Agerdyrkningen. Sammenholdes en enkelt Bondegaards Indtægt med Udgifterne, da vil Resultatet ikke blive glædeligere:

Indtægten af Avingen til en middelmaadig Bondegaard paa 5 Edr. Hartk. kan, ifølge det Foregaaende, efter Fradrag af Udsæden, i et middelgødt

Nar anslaaes til $24\frac{1}{3} \times 5\frac{1}{4} = 127\frac{3}{4}$ Tdr. forskjellig
 Sæd, eller omtrent 170 Tdr. Byg à 2 Rbd. =
 340 Rbd. Heraf skal udredes: 1. Kongelige Skat-
 ter, omtrent 80 Rbd. *). 2. Brandskat omtrent 3
 Rbd. **). 3. Tienden til Kongen, Kirken og Præ-
 sten, som, hvor den ikke ydes efter gamle Afkorder,
 udgjør omtrent 20 Tdr. Byg eller 40 Rbd. 4. Qvæg-
 og Smaaaredselstiende 1 Rbd. ***). 5. Bidrag til
 Skolelærernes Lønning i Penge; Korn, Brandsjel
 og Fourage omtrent 8 Rbd. 6. Bidrag til Fattig-
 væsenet, idetmindste 6 Rbd. 7. Herredsfoged og
 Brandfogedkorn $1\frac{1}{2}$ Skp. Byg; desuden Løn til Jor-
 demoder ic., tilsammen anslaaet til 1 Rbd. 8. Df-

---

*) For 1823, ifølge Selveiergaardmænds Skattebøger. For
 Fæstebønderne er Beløbet noget mindre. (See S. 212.)

***) Den extraordinaire Brandskat gjør undertiden denne Af-
 gift meget høiere. Assurancesummerne, og som en Folge
 deraf Brandskatten, for de fleste Landbygninger, vare, og
 ere tildeels endnu, meget høie: f. Ex. Selveier Hans
 Jensens Gaard i Vindebet stod for 4000 Rbd. S., svarede
 altsaa 4 Rbd. 16 Sk. r. S. aarlig i ordinair Brand-
 skat; men er nu, efter fæst Omtaxation, nedsat til 1360
 Rbd. S. Lars Nasmuffens Gaard i Afkebye, der stod for
 2100 Rbd. S., er nu nedsat til 1130 Rbd. S. Fæste-
 gaardmand Anders Nielsens Gaard i Rødvinge, som var
 assureret for 1620 Rbd., blev i 1823 efter Godseierens
 Forlangende omtaxeret, og nedsat til 429 Rbd. S. Lige-
 ledes bleve de fleste andre Gaarde paa Marienborg Gods
 omtaxerede, og Assurancesummerne nedsatte betydeligt.

****) Ligesom i det Øvrige af Sjællands Stift, have Præsterne
 paa Møen hele Qvægtienden, hvilket skal grunde sig paa
 en Gave af Kong Frederik den Anden.

fer til Præst og Skolelærer omtrent 1 Kbd.	Disse
Afgifter udgjøre da tilsammen omtrent . .	140 Kbd.
Til Brød, Gryn, Meel og Malt kan man	
regne $4\frac{1}{2}$ Td. forskjelligt Korn paa hver	
Person, hvilket i Gjennemsnit for en	
Bondegaard's Personale er idetmindste	
30 Tdr. Korn aarlig, som kan beregnes	
til henved	80 "
Til Hestes Fodring, til Sviins og andre	
Kreatures Fodring og Fedning 20 Tdr.	
à 2 Kbd.	40 "
Tærskeløn, beregnet til hver 22de Td. Korn	16 "
Folkeløn	30 "
	<hr/>
	Summa 306 Kbd.

Selveierbonden paa Moen vil altsaa efter denne Regning i Almindelighed kun have 34 Kbd. aarlig til Jern, til Hestebeflag og Avlingsredskaberne, til Salt, Tjære, Bredder, Søm og de mangfoldige andre Landmandens Fornødenheder. Vilde man, istedetfor en middelgod Selveiergaard, anstille en lignende Beregning for en maadelig Fæstegaard, der maa svare Rente af en høi Indfæstningssum, 6 à 7 Tdr. Korn i Landgilde, 5 eller 6 Kbd. Sølvs i Tærskpenge — og dertil forrette Hovorie — saa vil Enhver let see, hvor utilstrækkelig Indtægten af en saadan er til at dække Ud-

gisterne. Betænker man nu tillige, at Bonden ikke, efter foranførte Beregning, kan sælge til Capitelstædt og mod contant Betaling, hvad der kan blive tilovers fra Huusholdningen; men at han i Stege, hvor han maa sælge, sjelden eller aldrig kan faae rede Penge for sine Vare; at Middelpriiserne paa Kornet her almindelig falde betydeligt under Capitelstædten o. s. v.; saa bliver det klart, at han, naar han ikke enten har en særdeles god Gaard, eller i bedre Tider har lagt sig Noget til Bedste, maa under saadanne Conjunctioner mere og mere forarmes, og omsider — som man og paa Møen har Exempler paa — gaae fra Gaarden.

§. 2.

Om Handel, Søefart og andre Næringsveie, Industrie og Huusflid.

I Forbindelse med Fiskeriet, var Handel og Søefart indtil Midten af det 16de Aarhundrede Kjøbstaden Steges fornemste, om ikke eneste, Næringsvei, og burde endnu, ifølge dens heldige Veligheden og gode Havn, sysselsætte et større Antal Mennesker, end for nærværende Tid er Tilfældet. "For 100 Aar siden," skriver Viborg 1676, "var Stege en folkerig Stad, der havde over 500 Borgere, hvoraf de fleste ei alene ernærede sig og Familie ved Seiladsen, men endog berigede sig derved. Men, siden de

begyndte at lægge sig efter Agerdyrkningen, er deres Antal saa formindsket, at der nu neppe findes 100 Borgere i Byen, som uden at betle kunne ernære sig." Agerbruget, som siden Magister Viborgs Tid er gaaet saa betydeligt frem, kan ogsaa nu ansees som en af Byens Hovednæringsveie. En stor Deel af Jorderne bliver og særdeles vel dyrket, og giver rigelig Sæd. Men kummerligt nok er dog Udbyttet for Adskillige, hvis Lodder ere meget smaa. Desuagtet interessere de sig derfor med en bedrøvelig Omhyggelighed, forlade endog undertiden ganske deres Haandværker, og drive om i Marken. Arbeidsflidens Alter, der burde staae i ethvert Værksted, er imidlertid nedbrudt, og, om det af Enkelte igjen vorder opreist, staaer det dog idetringeste en stor Deel af Aaret forladt. Dette, tilligemed Fuskriet, ere de vigtigste Aarsager til den Armod, der i denne Bye hersker blandt en stor Deel Smaaborgere.

Den Silvægt, Byen i de senere Aar har faaet i Folkemængde, om ei i Velstand, skylder den uden tvivl mere en noget udvidet Handel, end Forbedringen i Agerbruget.

Ifølge Pontoppidans danske Atlas, kunde fra Møens Land i Midten af forrige Aarhundrede udføres fra 12 til 15000 Tdr. Korn aarlig, og Sandvig

figer i sin *Møens Beskrivelse* S. 14, at fra Stege blev 1767 udført for 516 Rdlr. 4 Mk.; men indført for 1411 Rdlr. 4 Mk. 10 Sk., saa at Byen tabte 895 Rdlr. 10 Sk. Vel bør man ikke herefter ligefrem slutte, at Steges Handel til hiin Tid har været aldeles ubetydelig og ufordeclagtig; thi de anførte Summer kunne være urigtige, og Udførselen af Korn er neppe medregnet; eller det anførte Aar har maaskee just været særdeles ugunstigt for Handelen. Men det er alligevel ingen Tvivl underkastet, at Byens Handel nu er langt betydeligere end dengang, hvilket og maatte blive en absolut Følge af Dens forøgede Folkemængde og Kornproduktion.

Byens Handel er for størstedelen indenlandsk Activhandel. Der udføres fornemmelig Korn: Hvede, Bng, Rug, Erter, Bikker og Havre. Det Overflud, Qvægavlen giver til Udførsel, saasom Huder, Kalveskind, Koehaar, Smør, Talg &c., saavelsof Udførselen af andre Dens Produktioner, er meget ubetydeligt. De Vare, der indføres, bestaae fornemmeligen i hvad Landmanden behøver af Jern, Tjære, Bræder, Salt, Silb, tør Fisk &c., samt i forarbejdede Produkter og Kolonialvare.

Udførselen af Korn fra Stege har i de senere Aar været saaledes:

a. Til indenlandske Steder og Hertugdømmene, for-
næmmelig til Kjøbenhavn og Slensborg.

Aar.	Hvede Edr.	Rug Edr.	Byg Edr.	Havre Edr.	Erter Edr.	Biffer Edr.	Sum. Edr.
1813	5473	653	7424	81	920	=	14551
1814	6821	3183	6995	7	2234	=	19240
1815	4438	3483	4872	135	1655	12	14575
1816	6220	2371	5575	103	1143	=	15412
1817	6893	2901	8490	233	3036	14	21567
1818	10081	3177	11846	773	3216	262	29355
1819	9439	3304	11274	962	3360	884	29223
1820	9102	4114	10518	240	1397	1018	26389
1821	13125	5744	8174	437	1954	490	29924
1822	9297	5617	9601	195	2194	498	27402
1823	7919	3964	7055	280	3235	384	22787

b. Til udenlandske Steder, fornæmmelig til Lübeck
og Norge.

Aar.	Hvede Edr.	Rug Edr.	Byg Edr.	Havre Edr.	Erter Edr.	Biffer Edr.	Sum. Edr.
1814	783	60	798	20	365	=	2026
1815	=	70	1521	=	513	=	2104
1816	=	=	2060	310	190	=	2560
1817	=	=	180	20	206	=	406
1818	=	30	275	250	1014	40	1609
1819	200	53	949	50	1310	220	2782
1820	67	593	3637	5	343	620	5265
1821	864	1493	1709	37	719	932	5304
1822	6	2350	560	11	837	675	4439
1823	910	1099	3647	=	1694	124	7474

Desuden er i de 3 sidstnævnte Aar udført 1475
Edr. Kapsøb, hvoraf 881 Edr. til udenlandske Ste-
der. Af Malt, Gryn og Meel udføres aarlig et
Par hundrede Edr.

I Aaret 1821 beløb Værdien af de udførte Korn-
vare omtrent . . . . . 100000 Rbd.

Endvidere er i f. A. udført:

a) Til fremmede Steder og Hertug- dømmene: Brandeviin, Flesk, Gryn, Huber, Skind ic., for omtrent	2620 =
b) Til indenlandske Steder forskjel- lige Vare for	13100 =
Altsaa i 1821 ialt udført for . . .	<u>115720 Rbd.</u>

Indført:

a) Fra fremmede Steder og Hertug- dømmene for	20820 Rbd.
b) Fra indenlandske Steder for . .	64300 =
I 1821 indført ialt for	<u>85120 Rbd.*)</u>

*) De ud- og indførte Vares Mængde er udfikret af Told-
rullen. Den anførte Sum for de indførte Vares Værdi
er da maaskee noget for ringe, efterdi endeel kunde være
smuglede ind. Tillige maa bemærkes, at de fleste Korn-
vare fra Phaneffjord Sogn i de senere Aar ere udførte til
Stubbeljøbing, hvor Priserne almindelig ere høiere end
i Stege. Det Korn, Flesk ic., som føres over Land til
Kjøbenhavn, er ikke meget betydeligt.

Det havde været ønskeligt, at Toldens og Consum-
tionens aarlige Veløb for en Række af de senere Aar her
kunde været opgivet; men, da Toldinspektøren, Hr.
Assessor Barth, indgav Forespørgsel til Generaltoldkam-
meret, om saadan Meddelelse maatte finde Sted, blev
det nægtet.

Blandt de Vare, som, foruden Kornet, bleve
udførte i 1821 vare:

Brændeviin for	1318 Kbd.
Brænde	210 =
Bugmeel, sigtet	672 =
Fleff	789 =
Frugt	52 =
Gryn	170 =
Heste- og Koebeen	400 =
Huder	762 =
Humle	200 =
Hvedemeel	1750 =
Hørfrøe	348 =
Kalve- og Lammefkind	134 =
Ost	16 =
Kapsæb	90 =
Kugmeel	100 =
Smør	2628 =

Blandt de indførte Vare findes:

Allun for	468 Kbd.
Bræder	2894 =
Brændeviin	3245 =
Fleff, røget	78 =
Glas	440 =
Hør	912 =

Hamp	710 Rbb.
Jern	4914 =
Kaffe	4544 =
Kalk	950 =
Kattuner	975 =
Klæde	1219 =
Muursteen	598 =
Ost	621 =
Rom	620 =
Salt	1828 =
Sild	1330 =
Stoe og Støvler	900 =
Steenkul	2638 =
Sukker	4333 =
Tægsteen	187 =
Tjære	1440 =
Tobak	3024 =
Tougværk	580 =
Trælast, Sparrer, Bjelker, Lægter ic.	2901 =
Viin	1324 =

Indførselen af Vare fra fremmede Steder er i de senere Aar aftaget.

I Aaret 1809 havde Byen 11 Jagter fra 6 til 30 Commercelæsters Drægtighed, 1 Chaluppe paa 16 Læster og 2 store Jagtbaade. I 1822 var Skibenes Antal 18, nemlig 1 Slupskib paa 24 Com-

mercelæster, 1 Jagt paa $19\frac{1}{2}$ Læster, 15 Jagter fra 13 til 5 Læster og en Vaad paa 3 Læster. De fleste eies af Skipperne, der føre dem.

I Stege findes for nærværende Tid 14 aabne Kjøbmandsboder. Brændeviinsbrænderie er ogsaa her en Næringsvei for Adskillige. Byen har 18 Brændeviinsbrænderier, hvoraf dog ikkun 11 for Diebliffet ere i Drift, og hvad der brændes er for størstedelen maadeligt. I Aaret 1801 fandtes kun 4 Brændeviinsværker i Byen. Paa Landet finder intet Brændevinsbrænderie Sted. Eieren af Grøn-sunds Færgegaard fik for nogle Aar siden Privilegium paa at anlægge et Brændeviinsværk, som og blev sær-digt; men, da der manglede det fornødne Vand, og Afgifterne desuden bleve saa store, at det langt fra ikke kunde svare Regning, gik det i Staae.

Haandværkernes Antal i Kjøbstaden er ikke forøget i Forhold til dens stegne Folkemængde, men endog i de senere Aar aftaget, hvoraf der lader sig slutte, at ogsaa Velstanden i det Hele snarere har aftaget end tiltaget. Efter Pontoppidans danske Atlas, var i Aaret 1769 i Stege 62 Haand-værkere af alle Slags. Følgende var deres Antal i Aarene:

	1773.	1801.	1809.	1822.
Bagere	3	2	2	3
Barberere	=	=	1	1
Billedhuggere	1	1	=	=
Brolæggere	=	1	=	1
Bødfere	2	3	3	3
Dreiere	1	=	2	1
Farvere	=	1	1	1
Felberedere	=	1	1	1
Garvere	4	=	2	2
Glarmestere	1	2	2	2
Gjørtlere	=	=	=	1
Grovsmedde	2	2	4	2
Guldsmedde	=	1	=	=
Haarffjarere	1	2	2	=
Handskemagere	=	2	3	=
Hattemagere	2	1	1	2
Hjulmand	=	2	2	1
Kandestøbere	1	1	1	1
Kleinsmedde	3	3	1	1
Linnedrævere	5	5	4	1
Malere	=	=	1	1
Muurmestere	2	3	1	2
Møllere	3	2	2	2
Pottemagere	2	1	=	=
Latr.	33	36	36	29

	1773.	1801.	1809.	1822.
Transp.	33	36	36	29
Keebflagere . . . . =		2	2	1
Sadelmagere 1		1	3	2
Skibstømmermænd . 1		=	2	1
Skomagere 11		10	14	9
Stoefliffere . . . . =		6	1	2
Storsteensfeiere . . =		=	1	1
Strædere 6		7	10	7
Slagtere 3		3	2	3
Snedkere . . . . . =		8	10	7
Tømmermænd 2		3	4	2
Uhrmagere . . . . . =		1	2	1
Summa	57	77	87	65

Naar man undtager Maleren, een eller to Snedkere og nogle faa Andre; arbeide de Øvrige ifkun maadeligt. Stoemagerne og Snedkerne ere for nærværende Lid de eneste Haandværkere i Byen, der have Laug, og forfølge undertiden til begge Ender af Den Dem, der gjøre Indgreb i deres Professioner.

Byen har ingen Fabriker, og Lugthuset er det eneste Manufaktur (om det ellers endnu kan kaldes faa) der findes.

Ogsaa paa Landet ernære sig endeel Mennesker ved et eller andet Haandværk, men de fleste af

disse have dog tillige et Par Skjeeper Land, eller noget mere, at drive, og deres Arbeider ere som oftest hoist maadelige. Antallet af Haandværkerne paa Landet var i Aaret 1810, ifølge Opgivelse fra Sognepræsterne, saaledes:

I Stege Sogns Landsbyer	55
- Damsholte Sogn	40
- Phanefjord Sogn	88
- Kjelbye Sogn	46
- Elmelunde Sogn	38
- Borre Sogn	48
- Maglebye Sogn	52
- Bogse Sogn	22

Ialt 389

I Phanefjord Sogn er Antallet nu lidet over 100, og rimeligviis ogsaa i de andre Sogne noget forøget. Linned- og Uldenvæveri høre til de vigtigste Haandværker. Herredet tæller over 100 Væverstole, hvorpaa forarbeides en stor Mængde grovt Lærred, Sækketoi, Dyrveaar, Badmel, Hvergarn, saavelsom sribede, melerede og plettebde, ofte ret smukke, uldne Tøier. Dog drives hermed ingen Handel. Af Dreielsvæveri findes kun 2 eller 3 paa hele Den. Nogle Smedde forfærdige Knive, Boer og andre Redskaber, vel uden Politur, men iøvrigt ret gode. Ogsaa findes adskillige ret duelige Tømmer-

mænd. Den største Deel af de henved 30 Hestemøller, der nu findes hos Bønderne, ere af dem forfærdigede og opsatte. Gaardmand Peder Mathiesen i Vindebek har uden Hjælp af Andre bygget en Stampemølle, som dreves ved Vand, hvor til en Tid en stor Deel af det Radmæl, der paa Øen forbrugtes, blev valket og stampet.

Dog, hvor virksomme og tildeels faare godt arbejdende enkelte Haandværksmænd befindes, hvor-
megen Glid Bonden end anvender paa sin Agerdyr-
ning, saa er Folket ikke industriøst. Vi træffe alt-
for mange Spor af Dovenskab, idetringeste af Man-
gel paa Erhvervsomhedslyst inden Døre, til at vi stor-
ligen skulde glædes. Den Læbhedsaand, der betager
Enhver, naar han træder ind i Stuen, er høist paafal-
dende, og i Særdeleshed fortjener den Ørkesløshed,
der i de lange Vinterastener fornemmelig hersker blandt
Mandsfolkene, høiligen at dadles. Vel spinde de
fleste Qvinder til deres Huusholdning, enkelte farve,
tilberede Most, Mjød &c.; manges Bonde garver,
syer Seletøi, flaaer Kæb &c. uden fremmed Hjælp;
men sjelden eller aldrig til nogen Fuldkommenhed.
De skjønneste Produkter benyttes ikke, foræbles ikke.
Den mangehaande Anvendelse af raae Materialier,
hvorved Bonden kunde gjøre sine arbejdsløse Vinter-
timer saa behagelige, formere sine Bequemmeligheder,

forhøie sin Nødhede, bidrage til huuslig og offentlig Velstand, — forstaaer han sig i Almindelighed ikke paa. Maatte dog de skjønne Exempler, som her og andetsteds gives, mere udbrede sig, maatte Regjeringens, Selskabernes, Almuelærernes og brave Patrioters Bestræbelse for almindelig Flids og Velstands Fremme og Formerelse vinde en mere aaben og frugtbar Mark! Hvad der især mangler, er — Dyd. Ved Siden af tiltagende Kunst- og Huusflids Velsignelser paa enkelte Steder, see vi desværre alle, hine Velsignelser ødelæggende, Laster, Overdaadighed, Bedragerie og Uretfærdighed — Mangel paa Almene-aand og sand Fædrelandskjerlighed! —

Blandt de Næringsveie, der her forsømmes, hører ogsaa Fiskeriet, som fordm var en af Moenboernes vigtigste. Ligesom andre Steder er det her mere og mere blevet tilsidefat, efterhaanden som Agerdyrkingen er udvidet, og, hvor saare naturligt, at den mageligere og roligere Næringsvei af Bønden foretrakkes den besværligere og stundom farefulde.

At Sildefiskeriet her i Middelalderen og indtil Midten af det 16de Aarhundrede har været særdeles rigt, er forhen omtalt. Det er vel temmelig afgjort, at Sildefarerne forandre deres Veie, og at en Kyst, som fordm har havt Silde i Millioner, derefter i en lang Række af Aar bliver ganske blottet derfor. Saa-

ledes synes f. Ex. Silben at have forladt de jydſke Kyſter, og nu at holde ſig mere til de ſvenske, der tilforn ikke vare ſaa rige derpaa ſom hine. Det ſamme er vel og for en Deel Tilfældet ved Møen. Dog have Dens Kyſter ogſaa i nyere Tider, idetmindſte i viſſe Perioder og enkelte Aar, været ſaa rige paa Sild, ſom man kunde ønske, og der ere viſſelig kun meget ſaa Aar, da Sildefangſten aldeles ikke ſkulde kunne lønne ſig her. I Bibliothek for nyttige Skrifter, Kbhvn. 1772, findes S. 779 en Beretning om Saltvandsfiſſeriet ved Møen, hvoraf ſees, at der mellem Aarene 1740 og 48 faldt ved Møen i Øſtersøen ſaa-dan Mængde Efterhøſt-Sild, at man ikke kunde faae dem affatte, da der, foruden Landets egne Indbyggere, ſom udredede henved 50 Baade, kom Fiſkere fra Skaane, Kjøbenhavn, Stevnsherred og Fyen. At den ſtore Mængde Salthunde, ſom opholde ſig omkring Landet, iſær under Klinten, bortjager Fiſken fra diſſe Kyſter, er ikke uſandsynligt. Tilforn have nogle Bønder af Søemark, Alcebek og flere Byer ſat Garn ud under Klinten, for at fange dem, men ere derfor blevne afftraffede af Skovfogeden eller andre Betjente, ſom have frataget dem baade deres Garn og Fangſt. Da de ſaaledes bleve nødsagede til at troe, Salthundene vare fredede og hellige Kuddyr, maatte de vel lade vare at befatte ſig med denne Fangſt.

Ogfaa i dette Aarhundrede have været enkelte Aaringer, da en stor Mængde Sild ere fangede ved Moens Kyster, fornemmelig i Grønsund; men meest af Falstringerne, der endog ofte komme over, og sælge til Moenboerne den Fangst, disse selv kunde have gjort. Ja, man har endog seet Fiskere fra Pommeren og Rügen komme med hele store Baade fulde af Sild, fangede ved Moen, til Grønsunds Færgbroe. Naar derfra de nærmeste Byer ere blevne forsynede dermed, kjøbe gjerne nogle Bønder de Øvrige, og kjøre omkring dermed, for at sælge dem. Den virksomme Bonde Mads Hansen i Vindebek er for Tiden næsten den Eneste, som paa denne Kant af Den giver sig af med Sildefangst. Af det Sildefiskerie i Stege Nor, som, siden Slotsfogedernes Afgang paa Stegehuus, har været tillagt Magistraten, indbringes omtrent 25 Rbd. aarlig. Noret er et meget fiske- rigt Vand, hvorfra den fattige Almue i Stege henter meget Suul. Der stanges fornemmelig, ved Blus, en Mængde Aal; desuden fanges der endeel Gjedder, Aborrer og Sild. Nogle Bønder i Ljørnemark, og Koster Færgegaards Eier, som formedelst deres Forstrande have Ret til at sætte Sildegarn, have og tildeels gjort sig betydelige Fordele deraf, hvilke, under forandrede Omstændigheder og bedre Eone hos de dertil Berettigede, muligen vilde udvides dertil, at hele

Landet kunde provianteres med denne Artikel, uden at kjøbe af Kjøbmanden eller Fremmede. Ved Kydsebet, Oddermose og Busemark fanges om Sommeren, med Garn, Torst, Pigvarer, Flyndere, ogsaa undertiden Gjedder, Brasen og Ørreter. Nogle Huusmænd af Phanefjord Sogn stange og ved Blus endeel Aal, og man maatte ønske, at Huusmandsklassen, der ikke burde være Ugerdyrkere, mere vilde give sig af med Fiskeriet, der sikkerlig godt vilde lønne Umagen.

Ferskvandsfiskeriet paa Møen, hvoraf der, medens Kongen eiede Landet, blev svaret 100 Rdlr. og derover i aarlig Forpagtningsafgift, er nu aldeles ubetydeligt. I nogle Smaasøer paa Klintholms Gods, saavelsom i Vollerup Koppeldam, findes vel endnu endeel Ferskvandsfisk, men det er sjældent, at Nogen bekymrer sig om at fange dem, og, da desuden de fleste Søer mere og mere groe til, ville Møenboerne snart ganske savne denne Behagelighed.

Sjette Capitel.

Om Indvaanerne i physisk, intellectuel og
moralisk Henseende.

§. 1.

Om Møenboernes Legemsbygning, Sundhedstilstanden
og Dialekten.

Almuen paa Møen er i Almindelighed af en stærk og kraftfuld Legemsbygning, skjøndt kun saare Faa opnaae nogen anseelig Høide. Den største Deel af Mandkjønnet naaer ikke 64 Tommers Høide. Man har paaftaaet, at Møenboerne ved Klinten, eller paa Høie = Møen, vare lavere af Væxt, end de paa den vestlige Kant af Øen. For at undersøge dette, er af Lægdrullerne for Phanefjord og Maglebye Sogne udtaget Middeltal af de Karles Høidemaal, som, over 20 Aar gamle, fra 1816 til 1820 ere udfrevne til militair Tjeneste*), og det befandtes da, at for Phane-fjord Sogn var Middelhøiden 63" og for Maglebye Sogn 62,44. Møenboernes Middelhøide kan i det Høieste antages for 63". Saavel blandt Mandso-lkene som blandt Fruentimmerne finder man en heel

---

*) I Henseende til Rekruteringsvæsenet, horer Møen under det andet sjellandske Landmilice-Distrikt. De fleste Rekruter fra Øen udfyres til H. H. Prinds Christian Frederiks Infanterieregiment. Bogue horer under Søelægerne.

Deel med regulaire, smukke Ansigtstræk, og Sundhedens friske Farve giver den største Deel et takkeligt Udseende. Man vil og stundom træffe et og andet ædelt, ægte dansk Physiognomie, hvori Kraft og Stolthed, Godhed og Redelighed ere prægede. Blonde Haar og blaae eller blaagraae Øine ere almindeligst, og sjældent finder man en Møenboe med brune Øine eller synderligt mørkt Haar. Smaadrengenes er som oftest ganske hvidtbleget af Solen, da de ikke faae Hat paa, undtagen til Gilde eller anden Høitid. Lænderne udmærke sig ved Hvidhed og Stjønhed.

Det kan vel ikke nægtes, at hensigtsmæssig Øvelse af Legemets Kræfter fra Ungdommen af styrker disse; men ligesaa sandt er det og, at overdrevent Slid i en ung Alder kan standse Væksten og forhindre Legemets fuldkomne Udvikling. Det er kun altfor kjendeligt, saavel blandt Almuen paa Møen, som flere Steder, at for svært og vedholdende Slid knækker de halvvoorne Drenges Kræfter i deres Udvikling, hvad enten nu Higen efter at blive anseet for Karl, eller Nødvendighed driver dem dertil. Den ubarmhertige Måde at svøbe Børnene paa, og den altfor tidlige Nydelse af Brændeviin, skjøndt den skeer med Maadehold, er vistnok og for en Deel Aarsag i, at Almuen i Almindelighed ikke kommer til den Høide eller de Kræfter, den, ved mere troe at følge Naturen,

ellers vilde opnaae. Mangel paa frisk Luft i Værelserne, og den megen Suul- og Grøbdæden har heller ingen gavnlig Indflydelse paa Sundheden.

Imidlertid er Sundhedstilstanden paa Møen i det Hele god. Dette skyldes for en stor Deel dens Klima, som man med god Grund kan antage for meget sundt, deels formedelst Dens Høide og Omgivelse af Søen, deels formedelst de faa Skove, sum-pige Steder og stillestaaende Bænde. Ogsaa viser Erfaring, at her hersker færre Sygdomme, end i andre danske Lande, der have ovennævnte Beskaffenheder i en ringere Grad end Møen. Af de Sygdomme, som her paa Landet finde Sted, ere inflammatoriske de hyppigste, hvilket nok kan tilskrives Landets Beliggenhed og Høide, hvorved det er saa meget udsat for de skarpe Foraarsvinde, især de østlige. Sigt er ikke sjelden. Epidemier af biløse-putride Febere have forhen temmelig ofte indfundet sig blandt Landalmuen, men ere, siden Forordningen af 1782 i Henseende til disse Sygdomme, efterhaanden blevne sjældnere. Det er omtrent 20 Aar siden Vaccinationen her paa Landet tog sin Begyndelse ved Distriktslægen, Hr. Regimentschirurg Madsprang, der siden stedse har været den Eneste, der har udøvet den her. Bornekopperne have ikke været her paa Landet siden Aaret 1800, og de vare dengang ikke meget ondartede. I Aaret 1821

var her paa Øen en betydelig Epidemie af en ondartet Skarlagensfeber, som bortrykkede en Mængde Børn og halvvoxen Ungdom. Ligeledes fandt i samme Aar blandt Ældre en slem Halsfyge Sted. Marslinger grasserede her paa samme Tid, og bortreve endeel Børn. Disse Epidemier, saavelsom Kighoste, hjemføge gjerne Øen hvert 6te eller 7de Aar, hvilken Periode de stedse have iagttaget.

Af Tabel N. over Copulerede, Fødte og Døde i de 20 Aar, fra Begyndelsen af 1802 til Udgangen af 1821, sees, at de Fødtes Antal, saavel i det Hele, som for hvert Aar især, 1821 undtaget, betydeligt overstiger de Dødes. Forholdet mellem de Fødtes og Dødes Antal har i dette Tidsrum været som 100 til 70. Skjøndt der Ingen findes at have opnaaet en Alder af 100 Aar eller derover, viser dog Tabellen, at Møenboerne i Almindelighed opnaae en temmelig høi Alder. Forholdet mellem de Fødtes Antal af Mandkøn og af Qvindelkøn er som 100 til 92, og her viser sig altsaa omtrent det samme Forhold, som man har bemærket i andre Lande, nemlig, at mod 21 Drengene fødes kun 20 Piger *).

---

*) Dette Forhold er taget efter de ægte Børns Antal alene, efterdi Listerne ere saaledes anordnede, at man deraf ikke kan see, hvormange Uægte der ere af Mand-

Ligesom der i det omtalte Tidrum ere flest Fødte af Mandkøn, saa er og det største Antal Døde af dette Køn. Forholdet er som 100 : 96. De Fødtes Antal i det Hele forholder sig til de Dødsfødtes som 100 : 3,23. Siden Landet overalt fik examinerede Jordemødre, er de Dødsfødtes Antal aftaget.

Det bør isørigt bemærkes, at Dødeligheden har været ringest i Maglebye Sogn, hvor der i Gjennemsnit aarligen ikkun er død 1 af 63. Aarsagen kan maaskee søges i dette Sogns høiere Belliggenhed; men dets Beboere roses og for større Særværdighed, end de øvrige Møenboere, og deri ligger vel en ligesaa væsentlig Grund dertil. I Stege Sogn, hvor Dødeligheden har været størst, er aarligen 1 død af 39. For Stege har Fortegnelsen over Fødte og Døde ikke, uden stor Besværlighed, været at erholde særskildt, da de for Kjøbstaden og Landsbyerne føres imellem hinanden; men, naar man antager Dødeligheden i Stege Sogns Landsbydistrikt, efter et Middeltal af de andre Sogne, Maglebye undtaget, for 43, saa er i Stege aarligen 1 død af 34, hvilket kun er en ringe Dødelighed, da man ellers regner, at i de mindre Stæder døer aarligen 1 af 28.

Køn og hvormange af Qvindeskøn, altsaa heller ikke — desværre! — hvormange der ere Fødte af hvert Køn, i det Hele.

Dialekten paa Møen ligner meget den sydfjellandske. Udtalen er meget blød, men noget langsommere og mere slabende end Falstringernes og Lollifernes. Consonanter, især de haarde, udelades ofte, eller blødere træde istedet: Gjar, Jær; Gjæs, Jæs; tjøre, t'jøre; Kjøbenhavn, T'jovenhavn; Barn, Bar; Skarn, Skar. — A de en Smolle, a je ka slippe omjæmmel Liet. (Til dig o: hold til venstre en Smule, at jeg kan slippe igjennem Leddet.) U bliver undertiden, naar det er kort, udtalt som et aabent o, f. Ex. smuk; smok; jung, jong (fugtig, klam); men oftere som ou, f. Ex. Urt, Durt; Fugl, Foul, nu, nou; Suul, Soul. En Consonant efter det lange o gaær gjerne over til u, f. Ex. god, gou; klog, klou. Den bestemte Artikel i Enden af Hovedordene lyder mellem i og ing, f. Ex. Præsti', Degni'.

De østlige og vestlige Møenboeres Udtale er lidet forskjellig, hines noget hurtigere. Udtalen paa Bogøe har noget tilfælleds med Falstringernes. Dette maa være nok sagt om Udtalen, der dog vanskeligt lader sig beskrive. Kun endnu nogle Bemærkninger over Hovedordenes Kjen, og nogle Exempler paa særegne møenske Ord og Talemaader.

Hovedordene henfører den mænſke Bonde enten til Hankjøn, Hunkjøn eller Intetkjøn; thi, ſkjøndt Fælledskjønſartiklen den (ſaaavelſom Intetkjønſartiklen det), med Udelaſe af d, bruges i Enden af Ordene, hører man dog ofteſt tillige Stedordet han, hun eller det bagefter Subſtantivet, ſ. Ex. Vinteren ha n ouer ſtrang; den Øre h u n bider inte.

De firefødde Dyr faae ſom ofteſt, efter det naturlige Kjøn, Han- eller Hunkjønſartiklen, Fiſkene i Almindelighed Hankjønſartiklen, og af Fuglene regnes nogle til det ene, nogle til det andet Kjøn, ſ. Ex. Skaden, Storken, Gjøgen o. ſ. m. Viben, Krægen, Lærken o. ſ. l. Til Exempel paa, hvad det henføres til ethvert Kjøn, kan Følgende tjene:

Hankjøn.	Hunkjøn.	Intetkjøn.
Maanen	Solen	Huus
Sommer	Jord	Leer
Ildtang	Ildſkuffe	Laag
Harve	Tromle	Gjerde
Tragt	Potte	Led
Plov	Øre	Bræt
Fjervinge	Balle	Glas
Hammer	Fallerken	Fad
Pert	Dor	Træ
Kurv	Gryde	Sul

Hankjøn.	Hunkjøn.	Intetkjøn.
Kniv	Sax	Sand
Nagle	Flaske	Brande
Bogn	Dyne	Brod
Huggeblof	Melf	Peber
Sav	Eddike	Salt.

Gjentagelsen af mange Hovedord erstattes ofte ved Stedordene han og hun, af andre derimod sjelden eller aldrig; saaledes høres ofte siges, naar der tales om Vinteren: han er stræng; sjelden eller aldrig om Sommeren, skjøndt den regnes til Hankjønnen: han er varm.

Sortegnelse paa nogle mænſke Ord og Talemaader, hvorefter dog nogle ogsaa bruges i Sjælland og andre Provindſer.

Na	paa.
Nadel, masc.	Koestald.
afavet (Danske Ordbog)	pludselig, uventet.
Andetfoer, neutr.	Maaltid Kl. 10 Form.
artig	besynderlig.
Avet, fem.	Æbletræ.
barouret	barnartig. Saaledes og: græbouret, grinsouret o. fl.
Beest, n., pl. Beester	Hest.
3 Enkeltallet bruges meest	hest, m., og Hø, n., Hoppe.
benemme	fornemme, bemærke.

Brakke, f.	Beslag, som det paa Enden af Hammelen, eller paa Svingelen.
bralre (op) (to brawl)	skjælde og støie.
bøs	haard, stræng, vred.
bøtte sig ned	satte sig ned.
Davre, m.	første Maaltid, undtagen i Høsten, da Frokosten gaaer forud.
dove (paa)	forlade sig paa.
Drage, m.	Andrif.
Drikke, n.	tyndt Øl.
Dunst, m.	løierlig og sjelden Ting.
jeg domte nok om	jeg formodede nok.
eie	skyld, f. Ex. jeg eier ham fem Mark.
Flage, f.	Stange til Høe.
flakket	broget; rødflakket, sortflakket, om Heste og Qvæg.
flidsom	stræbsom, flittig.
Floite, s. f.	liben Flaske.
Fnose, f.	Uveir med Slud, Sneer eller Hagel.
Forhør, n.	at gaae i Forhør, at gaae til Rædning, til Præsten, i Overhør, at staae paa

forpæktet (om Heste)	Kirkegulvet o. s. v., ere allefammen Sa- lemaader, eensbety- dende med, at gaae til Confirmation.
forædt	forjaget, forknytt.
fran	umættelig, graadig.
Frit, s. n.	fra.
Fræt, f.	Bridboer.
	det Stykke Ploieland, som tages for ad Gan- gen.
Fugl, s. m.	Spurv.
Fæs, m.	Toppen af adskillige Ur- ter.
gemeen, adj. (D. D.)	ligefrem, jævn, nedla- dende.
Gjæk, m. (D. D.)	Glaac, for en Dør.
gløffe	hugge et Hul.
gnabdrig (D. D.)	gnaven.
Gaande, n.	ethvert Fad, eller Kar i Huusholdningen.
happe (D. D.)	at snappe efter Noget med Munden.
Has, at faae Has (D. D.)	at blive færdig.
Heister (t. Elfter)	Skade.

Helsout, f.	det Sorte af Frøehuset.
Hofestikke, f.	Strikkepind.
hove (udt. houe D. D.)	ynde, bifalde.
Holk, m.	den Deel af Spaden hvori Skafstet sættes.
Hug, m.	Hugorm.
Jas, n.	daarligt Gods.
ilein	alligevel.
Kans.	Herlighed, Udvei, f. Ex. her er Kans 3: Mad for Mogens. Jeg seer Kans til at slippe.
Karfab, n.	Fallerkenrække.
keise (D. D.)	udvalge.
Kjæng (en)	en Stund.
Klampe	en Forhøining af Træ, som i en eller anden Hensigt nagles fast.
Klap	det Stykke Træ, som heftes uvane Heste til Foden.
Klein	tynd, smal.
Klemme, f.	Gade eller Gyde, lukket for Enden.
Klimp, m.	Klump af Jord eller desl.
Klump, m.	Meelbolle.
Knald, m.	liden Hoi, Uievenhed.

Korn, n.	Byg.
krant	lidt syg, sfranten.
Krybefrage (D. D.)	Stang med Tvertraer til at krybe op ad.
kry (D. D.)	stolt, overmodig.
krønff	vælig.
lemig (ledmng)	smidig af Lemmer.
Levemaade	Mad og Drikke.
linke } (D. D.)	at halte.
lumpe }	
lumpen	halt.
Lyd, f.	Lød.
lydhør (D. D.)	som hører meget godt.
Made	falt Eng.
magelig, adj.	lille, nem, uanseelig.
msit, at see moit	at see alvorlig ud.
nadsens (naadsens)	uffel, elendig.
nile (to kneel)	snuble, om Heste.
Omtanke	Betænkning.
orke (to work)	haandtere, formaae, over= komme.
oute	passe, f. Ex. sit Arbeid, sin Mad.
ouer	bliver (vorder).
Dynvaand, m.	Skaftet til Bagerovnskesten.
Paas, m.	Stovffye.

paase	støve.
prunkt	stolteligen, herligen.
Ring for Ding	Allt uden Forfkiel.
rosse	raade med, overkomme.
Rylte, f.	Hob Høe, Erter eller deslige; og=
	faa spøgende: et Læs.
Saad, f.	Saltkjød= eller Flestekuppe.
Seelse, f.	Lys, af hvilken som helst Slags.
seer godt	seer godt ud.
Seise, f.	Lee.
selogod	indbildsk.
skjar	tynd, klar, fin.
skosse	skude tilside.
skumme	skule.
De Smaae	Muus.
Smidelse, m.	Smor eller Fidt.
smide	smøre Smidelse.
smøie af	løbe stærkt.
snatet	snauset.
Spindekone, f.	Edderkop.
Spole, m.	Leen.
Stilling, m.	Hundestegel.
stinke	Om Planter: pippe frem, item
	lugte, det stinker godt ∴ lug=
	ter godt, item stant, gyste.
De Store	Ketter.

Stou, m.	lidet Brændeviinsbøger.
Stænder, m.	Stolpe.
Stænge, n.	Den Forlængelse af et Gjerde ud i Vandet, som gjøres af Lægter eller Stænger.
Støvler, m. pl.	Stubbe af meiet Sæd.
Sule	Sveie.
Sølle, f.	Spænde.
sølle	synke, svælge.
Synke, n.	Synning af Træer.
Soue, f.	Træse.
Sogger, m.	Sigger.
jeg tvil for (om)	jeg troer vist.
Urt, f.	Blomst; Stadsurter, Havebloms- ter.
Utebe, f.	Rotter og Muus.
Utingen, f.	Sygdom eller Upasselighed, som man ikke veed anderledes at benævne.
vaade	vade i Vand.
vaalen	forfrossen om Hænderne.
vaase	vade i Sand eller deslige.
vens	naar.
inte viden	ikke uden, kun.
villelig	fremmelig.
vinte	helde.

I Brevskrivning gjør Enhver sig Umage for at følge Skriftsproget, og i Selskab med mere Kultiverede ville Nogle gjerne pynte paa deres Sprog, ved at indblande fremmede Ord, som de hverken forstaae, eller kunne udtale. F. Ex. fik du nogen *Retirade* o: Udvei. Jeg har *sekenderet* o: besørget, det affted. At være *introsent*: at være gode Venner, at leve *bon*, at tjøre i *Wisit* o. s. v.

§. 2.

Møenboernes Karakter og Moralitet.

Møenboerne ligne i Henseende til deres Karakter saa meget den danske Bonde i Almindelighed, at her ikke kan være Meget at anføre, som jo ikke, efter denne Bemærkning, er almindelig bekjendt. De ere af Naturen godmodige, medlidende og hjælpsomme; og, anseer Møenboeren det for Pligt, som Christen, at hjælpe, da vil han altid villig række Haanden. Fra Gildeshuset bares Mad hen til de Syge i Raubelaug, og de Fattige komme uindbudne derhen, og blive altid rundeligen mattede. Men Virkningen af hine Undertrykkelser i Lehnstiderne, da Bonden ikke var andet end unyttigt Hion, Lehnsmanden folgt med Hud og Haar, Lemmer og Arbeid, spores endnu altfor kjendeligt blandt Møens Bønder, fornemmelig paa Høverie-Godserne. Feighed mod hver

Den, der har Indflydelse i deres Kaar, Mistænkelighed mod Foresatte og andre Stander, ere Feil, som stamme fra hine Lider, og som virkelig findes i høiere Grad blandt Fæstebønderne end blandt Selvsøierne. Hvor Velstanden træder ind, forjager den vel tilbeels hine Feil, men har da gjerne i sit Følge Stolthed, Ergjerrighed og Trodsighed.

Møenboeren er sit Land og sin Fødeplet saa hengiven, at han vanskeligen vil finde sig tilfreds noget andet Sted. Det er yderst sjældent, at en Bondeskarl drager til Sjælland eller til Falster for at tjene, om han end der kunde faae høiere Løn. Først i de senere Aar har en Enkelt faaet Lyft at forblive i Kjøbenhavn efter Tjensttiden. I Phanefjord Sogn findes over 1000 Mennecker, som ikke have været paa hiin Side Stege. Sin Konge er Møenboeren inderlig hengiven. Embedsmænd, som have noget at byde over ham, fatter han derimod ikke lettelig Tillid til, men anseer dem snarere for Vasener, der mere have deres eget, end det Offentliges Vel, for Øie. Desværre levere vore Lider saamange Exempler derpaa, at de ikke kunne andet, end have den skadeligste Indflydelse paa Bondens Tankemaade.

Religionen have Møenboerne i Almindelighed høieste Agtelse for, besøge flittigen Kirkerne og iagttage hausslig Andagt.

Flid og Arbeidsomhed kan man ikke ubetinget rose Møenboerne for. De fleste ere vel ideligen beskæftigede i deres Næringsvei; men de ere som oftest meget langsomme i deres Færd, og især er det paa-faldende at see hvilken Lædighed der hersker blandt Mandfolkene, de fleste Steder, i de lange Vinter-aftener, som skammelige snorkes hen. Qvindekjønet fortjener, idetmindste i Sammenligning med Mandfolkene, Roes for deres Flid. I Maglebye Sogn skal Forholdet være omvendt. Dette Sogn gjør og en Undtagelse, naar man maa frakjende Møenboerne overhovedet Sparsommelighed og Lævelighed, hvilket sidste af det Følgende vil kunne sees. Men, kunne Møenboerne ikke roses for Lævelighed, fortjene de Navn af ædruelige. Imidlertid, ere de mere maadeholdne i Nydelse af Brandeviin end Bønderne i andre Egne, bør Aarsagen vistnok tildeels søges deri, at Landet er saa lykkeligt, ikke at have nogen privilegeret Kroe, undtagen i Kjøbstaden. Maatte der kun vaages over, at intet ulovligt Kroehold fandt Sted! — Ved Gilder og andre Sammenkomster hersker stedse Orden og Velansstandighed. Slagsmaal er i det Hele yderst sjældent. Grove Tyverier ere ogsaa endnu temmelig sjældne. Forsætligt Mord kunde for nogle Aar siden ikke mindes at være begaaet af nogen Bønde paa Landet, men for et Par Aar siden fandt

et skrækkeligt Exempel paa Fadermord Sted. Morderen drabte sig selv i Fangselet. Flere Selvmordere i de senere Aar begaaede, men det har forhen været uhort her.

At Ukydssked, især under Krigen, da Den ideo-
lig havde Indquartering og adskillige Tropper mar-
scherede derover, har tiltaget, kan desværre ikke næg-
tes. Ifølge Tab. N. har i de 20 Aar, fra 1802 til
1821 incl., i Gjennemsnit omtrent hvert 15de Barn
været uægtesfødt. Udelades derimod Aarene fra 1807
til 14 incl. af Beregningen, da er for de andre 12
Aar kun hvert 20de uægte. I de første 5 Aar af an-
førte Periode har næsten kun hvert 23de, i de sidste
5 Aar derimod, fra 1817 til 21 incl., hvert 18de
Barn været uægtesfødt. Ifølge Tab. M. er Forhol-
det mellem de Ægte- og Uægtesfødtes Antal i bemeldte
20 Aar fordeeltigst i Borre og Maglebye Sogne,
da i første kun hvert 42de, og i sidste hvert 34te, Barn
har været uægte. I Stege Sogn har derimod neppe
9 af 10 været ægtesfødte. Blandt de Sogne, som
blot bestaaer af Landsbyer, har Damsholte forholds-
viis det største Antal Uægte, omtrent hvert 14de.

Den Sædvane, at Bruden enten efter Tro-
lovelsen forbliver hos Brudgommen, eller flytter til
ham efter første Tillysning, er ganske almindelig paa
Moen. Skjondt dette blandt Bønderne aldeles ikke

ansæes for usømmeligt, bliver det dog, saalange Ægteskabet skal været helligt, en høist forargelig Skik, og; da den desuden i politisk Henseende er næsten ligesaa skadelig som i moralsk, er det besynderligt, at den endnu ikke ved Lovbud er sat Grandser, om den end ikke med Et lod sig affasse.

§. 3.

Møenboernes Sjeleevner, Kundskaber og Videlyst.

De Fleste røbe en naturlig god Forstand, og fatte nogenlunde hurtigt, hvad der i et simpelt tydeligt Sprog forklares dem, naar de ikke, ved indgroet Kjerlighed til gammel Vane og Slendrian, forhindres i at bruge Estertanke. Den Færdighed, Mange vise i Sammensætningen af Agerdyrkningsredskaberne, i Brugen af en Bagebom eller Haandspig, de rigtige Greb, efter den største mulige Fordeel af Kraft, ved ethvert mekanisk Arbeid m. m., kan hos den opmærksomme Jagttager ikke levne Tvivl om, at der jo ogsaa blandt Møens Bønder gives mange, hvis Naturanlæg ved heldig Leilighed i høi Grad kunde uddannes.

Overtroe er endnu meget herskende blandt Møen paa Møen, og, skjøndt mangan En iblandt den smiler derover, eller vel endog søger at gjøre den latterlig, turde det hælde, at han selv var ikke ganske fri for den. Saaledes have Møenboerne en forun-

derlig Hengivenhed til, og Troe paa Maanen. Næsten alle Markarbeider, økonomiske Forretninger, Børns Daab o. s. v. har den Indstyldelse paa: Erter skulle saaes i Aprils Næer, ellers blomstre de kun, uden at sætte Frugt. At holde Bryllup i Maanens Aftagende, volder at Naringen aftager o. s. f. Naar En døer, bliver der lagt en Psalmebog i hans Hænder og en Sax eller et Par Stykker Staal overfors paa Brystet. Staaer Nogen Fadder, bør han for sig selv gjentage alt hvad Præsten siger, at Barnet kan blive letnemt. Kaager Melken over, ville Nogle mene, at Dvæget bliver sygt i Dveret, hvis man ikke kommer et Par Korn Salt i Ilden. Nisser og Barulve drive endnu deres Spil, og Mange troe fuldt og fast paa alt dette.

Skjøndt der endnu intet Bibelselskab findes i Herredet, er Bibelen temmelig udbredt blandt Almue, og er for Mange den hjæreste Læsning. Jovrigt finder Bonden meest Smag i Læsningen af historiske Skrifter. Adskillige Præster paa Møen have, ved at udlaane til Bønderne i deres Sogne passelige Skrifter om Agerdyrking, Dvægavl o. desl., i de senere Aar meget bidraget til at vække Læselyst hos Bonden. Overalt forsvare Dphlysningen, nemlig Begrebernes Meddelelse og Berigtigelse, sit Vord,

og kan som saadan umulig blive Bonden skadelig, eller farlig.

De heldige Virkninger af den forbedrede Skoleindretning have alt længe været kjendelige blandt den opvoksende Ungdom. Ogsaa er det glædeligt at bemærke, hvorledes de Ældre mere og mere synes at indsee Nyttens af Ungdommens Skolegang; at Forældre ikke længer forhindre deres Børn i at besøge Skolen til de befalede Tider; men meget mere glæde sig over at de lære noget mere, end de selv i deres Ungdom have havt Leilighed til.

§. 4.

Møenboernes Bygninger og Bohave, Levemaade, Klædebragt, Forlystelser og Skikke.

Hvilken Grad af Kultur Almuen paa Møen har naaet, vil man bedst kunne dømme om, ved at træde ind i dens Boliger og iagttage dens Levemaade, Klædebragt, Forlystelser og Skikke. See vi hen til hvorledes Bonden paa Møen har boet for et hundrede Aar siden (Anhang til 1ste D., 14de Stykke, C. c.), da er Forskjellen mellem Bøndergaardene dengang, og nu, høist paafaldende. Men vi behøve ikke at gaae saa langt tilbage, for at see, hvor langt bedre Gaardene ere nu, fremfor tilforn. Det er især ved Udflotningen, Forbedringen er skeet; dog findes og mangfol-

dige ikke udflokkede Gaarde, der baade ere smukke og solide. Gaardmandene paa Moen boe i det Hele bedre, end i de fleste andre danske Provindsfer. Gaardene bestaae af 4 Længder, som, med Undtagelse af Udflokkergaardene paa Klintholms Gods, ere sammenbyggede. De ere af godt Ege=Bindingsværk, Væggene af raae Steen eller klinede, maaffee en enkelt tilbygget Øverstestue af brandte Steen. Med Undtagelse af nogle faa Gaarde, som have en ordentlig Forstue, gaaer man gjerne fra en Gang, tvært igjennem Stuehuset, gjennem Kjøkkenet til Dagligstuen. Herfra fører sædvanlig en kort Gang, med Spise- eller Pulterkammer, stundom og et særskilt Sovekammer, ved Siden, til Øverstestuen. I Dagligstuen er som oftest Steen- eller Leergulv, i Øverstestuen Fjeregulv. Her finder man i Almindelighed ret smukke Møbler: Stole, et Speil eller to, Kommoder, et smukt Chatol, eller et anseeligt Klædeskab, stundom endog en Sopha. Gardinerne i Binduerne, sjøndt de findes et Par Steder, ansees dog endnu som Luxusartikler.

Foruden de nødvendige Agerdyrkningsredskaber, have de fleste gjerne en Stadsvogn med Kurvefadning og Agestole, pynteligen malet. Selveierne boe i det Hele smukkere, og ere bedre forsynede med Huusgeraad, end Fæstebønderne. I Kjølbye, Vindebek

og Koster findes de smukkeste og bedste Bøndergaardene paa Landet. Blandt Husene findes vel en stor Deel ret bequemme og tætte Boliger, men i det Hele taget boer Huusmanden paa Møen heelt maadeligt i Sammenligning med Gaardmanden.

I Henseende til Bondens Levemaade i Mad og og Drikke, kan man sige, at der neppe gives nogen Provinds i Danmark, hvor Bonden, især fra 1807 til 14, levede mere flot, og hvor han endnu til daglig har sit Bord rundeligere besat. Dog leve de østlige Møenboere tarveligere og sparsommeligere end de vestlige. I Høstens Tid lever Bonden udmærket bedre, end ellers. Der vanke da gammelt Æl og Brændeviin, Sigte- og Hvedebrød, Æst paa Smørrebrødet o. s. v. Fremdeles holdes da gjerne et Maaltid flere, nemlig Frokost, bestaaende af Smidemad, tidligt om Morgenen, før Arbeidet begyndes. Ellers holder Bonden fordetmeste 5 Maaltider om Dagen: 1. Døvre 9: Kogesild eller Smidemad med Søde til. 2. Andetfoer (andet Foder) Kl. 10, et Stykke Smidemad. 3. Middagsmad Kl. 12, bestaaende i Almindelighed af den saa meget yndede Fleskesuppe (Sulevalling), med Urter og tørret Frugt, Erter, Kaal, Vandgrød eller sød Valling. Om Sommeren, og især i Høstens Tid, ofte ferst Suppe; men stedsse Flesk, stegt eller kogt, som Tilmad. Grønt

eller Kartofler dertil bruges næsten ikke. 4. Middagten Kl. 5, bestaaende af Smidemad. 5. Til Madvere: Vandgrød og Melk eller Søde. Det andet Maaltid bortfalder i de korte Dage; men Madveren, om den og da skal nydes umiddelbart efter Middagten, lade de ikke gaae fra sig. Kaffe drikkes endnu af mangan Bondesfamilie dagligen.

Ved Gilder, som ved Barmdaab og Bryllup, hersker ofte en Overdaadighed, der langt overgaaer Bondens Evner. Der opvartes da for et Selskab af 100 til 200 Personer med Saltmadsfad eller Sulte, Drefjød med Sauce, Suppe, forskjellige Slags Stege, undertiden Bergsiff, og endelig hos de Fornemste endnu Søsterkage eller deslige. Af Drikkevare: Brændeviin, godt Æl og Kaffe. Bryllupsgjæstebudet varer 2 à 3 Dage. Mange af Gjesterne faae hjem med sig saakaldet Klædemad, nemlig et stort Stykke Hvedekage og andre Kariteter. Men af Gjesterne lade og mange iforveien bringe gode Portioner af Smør, Fjærkræ, Æg og deslige til Gildeshuset, hvilket ikke lidet letter Bekostningen. Fordum blev og baaret Rug, Hvedemeel og Malt derhen, hvoraf Ordsproget her, naar en Ting er slet: er det Malt at bære til Gilde? Imidlertid gaaer der ved et fornemt Gilde nok til alligevel. I de senere Aar er det hos NoGLE blevet Skik,

at kjøre i Bisit til Slægt og Venner om Søndagen, og især i Julen.

Naar en Bonde har bygget nogle Fag Huus, og vil have klinket, eller han ønsker Hjælp til at faae Gjødning udfjort, braget og stjettet Hør, eller tørstet Erter i Gaarden, naar Veiret er tørt, eller deslige, beder han saamange unge Mennesker, som behøves, for at fuldføre Arbeidet paa een Dag, giver dem Føden noget bedre end dagligdags, og betaler en Violin-gnider om Aftenen, men iøvrigt ingen Dagløn, hvormed de ere meget vel tilfredse, og takke til. Saaledes opstaae Klinegilde, Møggilde, Kartegilde, Bragegilde o. fl. Foruden saadanne Leilighedsgilder, helligholder Enhver efter sin Leilighed Michelsaften, Mortensaften, Jule- og Nytaarsaften ved gode Maaltider.

Møenboernes Klædedragt ligner temmelig de sydlige Sjellanderes. Til daglig bære Mandfolkene en bruun eller hvid lang Kjole af Vadmel, en Hvergarns Brystbug (Vest), som hos de Ældre falder ned over Høfterne; derunder, efter Aarstiden, endnu een eller to Brystbuge. Beenklæderne ere enten snevre Knabuxer af Skind og Lærred, eller videre Pantalons af Lærred eller Hvergarn, lange Uldstrømper, og der til Træskoe eller Støvler. Om Vinteren bære Mange en Skinpelts, som undertiden farves blaagraa eller

brunrød. Den daglige Hat er maadelig. Nogle bruge Huer, og enkelte gamle Mænd et Slag af Klæde, som under Hatten omgiver Hovedet, og falder ned til Skuldrene. I Kirken og til Høitid bæres bedre blaae og brune lange Kjoler af Vadmel eller Klæde, korte gule Skindbuur og en god Hat. Til Alters og ved Begravelse have en stor Deel, især af de Ældre, korte Klæder. Den mænske Bondes Høitidsdragt er ret smuk. Enkelte have i de senere Aar faaet Frakkesnit paa deres Kjoler, hvilket langtfra ikke klæder dem saa godt. Derimod ere de bekvemmere korte Trøier, der siden de sidste Krigsaar ere bleve almindeligere blandt Dreng og unge Karle, langt mere at rose.

Fruentimmerne bære til daglig sribet hjemme-gjort Hvergarn i Skjorter, Forklæde af samme Slags Tøi, rund Hue af Kattun, uden Baand, og hvidt Korsklæde, et hvidt Lærreds eller coulørt Bomulds-tørklæde om Halsen, korte eller blaae uldne Strømper og Træ- eller Læderffoe. Om Sommeren gaae de mindre Formuende ofte barbenede, hvilket ikke er Tilfældet med Mandfolkene, Smaadrenge undtagne. Til Kirkehøitid have Konerne i Almindelighed korte uldne Kjoler, men de mere velhavende Taft, ja en enkelt vel endog Atlæst, hvide klare Forklæder og Tørklæder, undertiden med Kniplinger, Korsklæder af

Gage eller Bobinet, med Kniplinger om, over Huen. De have sædvanlig et Silke- eller Fløiels-Livbaand. Til Sorg er Dragten af blaåt, sort eller mørkegrønt Hvergarn, med brede Somme paa Forklæder og Korsklæder; intet Livbaand. Pigerne have nu som oftest affarvet Løi til Alters og lignende Høitid, samt hvide Huer med røde Baand; isvrigt omtrent ligesom Konerne. Brudedragten er som Konernes ovenfor omtalte, men paa Hovedet har Bruden, saavelsom Brudepigerne, en stiv, smagløs Krands af Cantiller, Solblomster og Perler, Haaret rundt om opstrøget, og en rød Sløife i Naffen. Til Gilder er deres Stads meget forskjellig; de have da sribet eller plettet Hvergarn; dog har dette i de senere Aar mere og mere maattet vige for Sirts, Kattun og Bomuldstøi ic. Korsklæderne ere altid forsynede med Kniplinger; Forklæderne ere af tærnet Bomuldstøi; Huerne meget prægtige, af Silketøi, ja endog af sort eller mørkeblaat Fløiel med malede Blomster, eller broderede med Guld, og Baand af den med Huen meest affstikende Farve. Til at reise med havde hidindtil saavel Koner som Piger, af de mere velhavende, blommede Kattuns Kaaber med Feervæk om Halsen og en stor Solbægte, om Hovedet et hvidt Dreiels Torflade, som en Kyse; men nu have Mange, istedet-

for Kaaber, Klædes Frakker, og couleurve Lørklæder om Hovedet.

Blandt Møenboernes Forlystelser høre Gilderne af alle Slags, for den kjære Leve-
maades Skyld, som spiller Hovedrollen i dem, til
de ypperste. Dog er det ikke Mad og Drikke alene,
som i Gildeshuset udbreder Glæden; Dandsen bidra-
ger ogsaa væsentlig dertil, og skjøndt Øverste-
stuerne hos Mange ere temmelig rummelige (100 □ Alen),
give de dog meget knap Plads for de mange Dands-
lystne. Alligevel finde de i det snevre Rum og den
qvalende Støv baade Plads og Luft nok. Engelsk-
dandse og Valtse have efterhaanden fortrængt de før
brugelige Lo- og Tre-Lure samt Menuetter. Der
findes neppe Spor til Kunst eller Ynde i deres Bevæ-
gelses. Ved Gilder beholde de fleste Mandfolk Hat-
ten paa (vel neppe som et Frihedstegn?); en Skif,
som nok ikke let gaaer af Brug, da der sjelden er
Plads til at lægge den bort. Om Vinteraftener
holdes imellem saakaldet Laug, hvor de Unge fornøie
sig ved Dands. At spille Regler om Søndagen har
før været meget ibrug blandt de unge Karle, men
er nu meget sjældent. Boltspil er aldeles ikke i Brug;
dertil ere Møenboeren, som den danske Bonde i Al-
mindelighed, deels af Naturen, deels ved strengt

Arbeid og tung Føde, for klodset. Til Skøiteløben faae man forrige Winter endeel Dreng i Phaneffjord Sogn forsamle sig om Søndagen paa Koppeldammen, og nogle af dem havde naaet en temmelig Færdighed deri.

Af Skikke, der ikke overalt i Danmark ere sædvanlige, kan her følgende fortjene at nævnes: Naar fattige Folk havde havt Bryllup, kjørte Brudgommen, ledsaget af en Anden, allevegne omkring paa Landet, og bad om Gædekorn. Enhver Bonde pleiede at give fra $\frac{1}{4}$ til 1 Skp. Rug, Byg, Malt, eller Erter, undertiden og kun et fint Brød. En saadan omreisende Ægteמוד kunde mangle gange bringe 10 à 20 Eder. forskjellige Kornvare hjem, en betydelig Hjælp til Huusholdnings og Agerdyrknings Begyndelse, men og en ikke ubetydelig aarlig Udgift for Jordbrugerne. En Mand har i Aaret 1804 givet $2\frac{1}{2}$ Eder Korn i saadanne Brudegaver. Imidlertid vidner denne Skik om en skøn Hjælpsemheds- og Mennesketjærligheds-aand, som endnu ei ganske har forladt den meenske Bonde. Endnu, skjøndt sjældnere, drage nygifte Huusfolk omkring efter denne Gave; ogsaa har det kunnet falde enkelte Gaardmand ind, men disse faae sædvanlig ikke Umagen betalt, saa at denne Skik i de sidste Aar er næsten ganske gaaet af Bruug. Der-

imod vedligeholdt sig hidtil Oldtidens Skik*) at føre Sommer i Bye. De unge Karle af een eller flere Byer forene sig almindelig strax efter Pintsedag, om at sammenskyde nogle Penge til at leie et Gildeshuus, og betofte det Fornødne til Høitideligheden. To af de meest yndede og anseete Karle vælges til Maigre-
 ver; en munter, sædelig Gaardmand udkaares til Skaffer eller Kjøgemester. Denne forestaaer saavel det Økonomiske ved Festen, som de foregaaende Øvelser. Tvende stærke Karle vælges til at føre Spæret, d. e. en 5 à 6 Alen lang Stage med anbragte Trærstænger, overalt omsnoet og behængt med alle Couleurer Baand, Flitterguld, brogede Silke- og Bomuldstørklæder. Til Toget betinges og nogle Violin-spillere og en Trommeslager, hvilke alle tilheft i fuld Trav maae kunne opføre deres Musik. Alle maae have blaae eller brune Kjoler, hvide Skjærte om Livet, grønne, med Blomster og Baand besatte, Krands over Skuldrene og Mai i Hatten. De bedste Heste, der ere at faae, maae fodres godt og dresseres isorveien, samt nogle Baand og andet Stads have til dem. Tvende Herolde sendes da nogle Dage isorveien ud, og stikke om Natten til 1ste Mai en Maigreen i La-

---

*) Hos alle Nordtysklands Folkesæd findes Spor til en lignende Foraarsfest fra Oldtiden. Alle vendiske Nationer bære Døden 3: Vinteren af Bye, og Foraaret i Bye.

get over hver Port, til Tegn, at Sommerkarle kunne ventes. Natten før den til Toget bestemte Dag, forsamle de sig i Gildeshuset, ordne Skaren, og begynde om Morgenens deres Ridt i følgende Orden: først Maigreverne, saa Skafferen med sin pyntede Skafferstol, derefter Sparførerene og Musikanterne, og efter dem de Øvrige parviis. Hvor Maigrenerne ikke er taget bort, drage de ind, og efterat have ronderet i Gaarden og hilset med Spæret, stige de af, og gaae efter Indbydelse ind. De dandse da et Par Dandse med Huusmoderen og Pigerne, bevæertes med Hvedebrød og Brændeviin, modtage desuden Foræringer af Æg og deslige til deres Gilde, og drage derpaa videre. — I Phanefjord Sogn har aldrig mindste Uorden været foranlediget ved denne Leilighed, og for Naturens og Almuens Ven er dette en virkelig skjønt opfunden og vedligeholdelsesværdig Fest. Fastelavnens riden er paa Møen omtrent ligesom Riden Sommer i Bye. Kun have da intet Spar. Alle slags Beddeløb anstilles ogjaa her ved Fastelavnstider, disse den danffe Bondes Saturnalier. Politiet har her, som andre Steder, sat sig imod disse Skikke, ja reent ud forbudt dem. Vel muligt, at hist og her Uorden derved har fundet Sted; men har man derfor Ret til at forbyde en uskadelig, national Skik? Burde man ikke tillade Brugen og straffe Misbrugen? Man

kunde ligesaa gjerne sige: Bønderne maac aldeles ikke forsamle sig til Forlystelse; thi ved alle saadanne Sammentømster kunne Uordener finde Sted. At om- talte Forlystelse, at ride Sommer i Bye, har noget mere Vædt ved sig, end de sædvanlige Dandsesam- mentømster, kan Den, der kjender begge, ikke nægte. Det er grusomt at ville berøve Bonden sine saa For- lystelser, naar der ikke kan gives ham bedre istedet. Og hvad Bedre skulde man vel give ham istedetfor hiin uskadelige og vndede nationale Skik? Eller er den maaskee, ved at udarte, bleven saa farlig for Moraliteten, at den burde affkaffes? Snarere, des- værre! har vel den moralske Fordærvelse fordærvet Skikken, og der er i Sandhed intet slettere Middel til at dæmme for hiin, end at ile med Udryddelsen af det lidet Skjønne og Gode, vi af vore Fædres Sæder og Skikke endnu maatte have tilbage.

A n h a n g
til første og anden Deel.

A. Anhang til første Deel.

I. Stege Kjøbstads ældre Privilegier.

(Af Resens Atlas.)

Til Side 215. E. (Ericus) Dei gratia Danorum Sclavorumq. Rex universis hoc scriptum cennentibus salutem in Domino. Noveritis nos latoribus præsentium villanis nostris de Stege concessisse, quod ipsi sylvis nostris ex circumjacentibus pascuis quoad jumenta ipsorum et pecora, adio libero gaudeant, sicut tempore dilecti avi nostri quondam Waldemari Regis dignoscuntur liberius habuisse, inhibemus igitur ne quis advocatorum nostrorum, qui ibidem pro tempore fuerint, dictos villanos impediant super gratia hujus modi, ipsis a nobis jam concessa, sicut regiam effugere volunt ultionem. Datum Nestved Anno Domini 1268, 14 Maji Teste Domino Mathæo dapifero.

Til S. 261. Vi Christoffer med Guds Naade Danmarkes, Everriges, Norges, Wendes og Gottes Konning, Pals; Brev paa Rein og Hertug i Beyern. Sjøre vitterligt alle Mand, at alle de privilegia, Frelse og Friheder, som vore Forfædre Konninger udi Dannemark haver undt og givet vore elffelige Borgere og Menighed i Stegeburg i Møen, de samme privilegia, Frelse og Frihed unde vi dennem fremdeles af vor synderlige Gunst og Naade, og stadfæste vi dem og fuldbyrde med dette vort aabne Brev i alle Maader, som deres privilegia og Frihed lyder, som dette vort aabne Brev

er vetherhængt. Thi forbyde vi alle vore Fogder og Embeds: Mænd, og alle andre i hvo de helst ere, forn. vore Borgere imod denne vor Gunst og Naade at hindre, møde eller u:forrette i nogen Naade, under vor Hyldest og Brede. Dat. Castro nostro Hafniensi Dnica Qvasi modo geniti etc. 1447.

Til S. 262. Vi Christopher med Guds Naade Dan: markes, Sverriges, Norges, Wendes og Gottes Konning, Valk:Greve paa Niin og Hertug i Beyeren. Gjøre vitter: ligt, at vi have undt og tilladt med dette vort aabne Brev, at vore elskelige Borgere og Almue i Stege paa Mæen maae frie og ubehindret fjsøbe i Sjælland og andre Steds i vort Rige Korn Ørsen og Fæe og andre ædende Vahre til deres Behov. Thi forbyde vi alle vore Fogder, Borgemestere og Embeds: Mænd og alle andre i hvo de helst ere eller være kunde, fornævnte vore Borgere herimod at hindre, møde eller uforrette, under vor Hyldest og Brede. (Dateret som Foregaaende).

Til S. 272. Vi Christiern med Guds Naade Dan: markes, Norges, Wendes og Gottes Konning, Greve i Oldenborg og Delmenhorst. Gjøre vitterligt, at for os er be: ret, at den menige Almue og Bønder, som bygge og boe paa Mæen, fare til Tydskland og fra, og drive Kjøbmand: skab, ligerviis som andre Kjøbmænd, og derfor bliver vor Kjøbstæd Stege særlige fornedret og fordærvet, hvilket vi ei tilstede ville, men ville, at Bønder hjerpe sig af Ager og Eng, og Kjøbmanden af Kjøbmandskab; thi forbyde vi haar: deligen nogen Bønder paa Mæen herefter at drive Kjøb: mandskab, førend vi have dette Øvende overveiet med vort Naad; og vorder der anderledes imoddrevet, nogen at gjøre herimod, da ville vi rette derover som vedbør. Datum in castro nostro Aleholm etc. Anno 1450.

Vi Christiern ic. Gjøre alle vitterligt, at vore elskelige Borgemeistere og Raad i Stege haver nu været her for os og vor elskelige Raad med vor Forsaders Koning Erichs Brev, som han havde medbegavet dennem om Skov og Fægange, lydendes Ord fra Ord som herefter følger (see foran S. 285): Hvilket Brev vi fuldbyrde og stadfæste at blive ved sin fulde Magt udi alle Waader, som det byder og udviser, forbyndes, alle i hvo de helst ere eller være kunde og særdeles vore Fogder og Embeds:Mænd, som nu er eller kommende der paa vort Slot Stege, forn. vor Borgemester, Raad og Menighed udi Stege herimod paa forn. Skov og Fægang at hindre eller uforrette i nogen Waade, under vor kongelige Hævn og Brede. Datum castro nostro Stege die divisionis Apostolorum Anno Domini 1476. Nostro sub secreto præsentibus appenso.

Vi Christiern ic. Gjøre alle vitterligt, at vor Borgemeistere Raad og Menighed udi vor og Kronens Kjøbstæd Steege haver ladet føre her for os, at mange Kjøbmænd, Hofmænd, Bønder, Bønder sønner og andre Forprangere, som der paa Landet kommer og ere, kjøbe Korn og andre Vare af Bønderne der paa Landet, saa at ei udkommer til Steege til Kjøbs, hvis der paa Landet er, vore Borgere i Steege til Forsang og Skade, hvilket vi ingenlunde herefter ville eller maae tilstede. Thi have vi nu fornævnte Øvende overveiet med vor elskelige Raad, og for forn. vor Kjøbstæd Steege og Indbyggernes Bedste og Distand Skyld skicket, og ville at fuldeligen holdes skal, at ingen Kjøbmænd, Hofmænd, Bønder eller andre Forprangere, i hvo de helst ere, skulle have nogen Handtering eller Kjøbmandskab med Korn eller nogle andre Vahre med Bønderne paa Landsbyerne der omkring Stege eller andensheds paa Landet, forbenævnte vor Kjøbstæd Steege og dets Indbyggere til Forsang i nogen

Maade. Findes og nogle Kjøbmænd, Hofmænd, Bønder eller Forprangere, i hvo de helst ere, nogen Handtering eller Kjøbmandskab at have eller drive paa Landet med Vønderne, vor Kjøbsted Stege til Forsfang, da skulle de have forbrudt til os paa baade Sider, hvis de i saadanne Maader handtere, og have vi befalet og Fuldmagt givet, og med dette vort aabne Brev befale og Fuldmagt give, vore Embedsmænd paa Stege og vore Borgemeistere og Raad sammesteds, at hindre og hindre lade saadanne Forprangere og Vønder med hvis de forhandtere i saadanne Maade som herimod gjør, hvor de der paa Landet findes, og forbyde vi alle, i hvo de helst ere og være kunde, herefter nogen Kjøbmandskab eller Handtering at have eller drive der paa Landet med Korn at kjøbe, eller udi andre Maader, vore Undersaatter i Stege til Forsfang, under vor kongelige Hævn og Brede, og saastremt vi skulle ei lade rette derover, som bør at rettes over dem, vor Brev og Bud ei holde ville. Men hvo som Kjøbmandskab vil drive eller handtere der paa Landet, han gjøre det udi fornævnte Stege, og ei andensteds, som det sig bør. Datum in civitate nostra Roeschildæ feria sexta proxima post Dominicam Reminiscere anno Domini 1481. Sub secreto appenso.

Til S. 293. Vi Hans ic. Gjøre vitterligt for alle, at vi af vort synderlig Gønst og Naade have taget og undfanget, og med dette vort aabne Brev tage og undfange vore kjære Undersaatter, Borgemeister, Raadmænd og Menighed udi Stege, deres Hion, Tjenere og al deres Gods, i hvad det helst er eller nævnes kan, udi vor kongelige Hævn, Bærn, Fred og Beskjermelse, besynderlig at forsvare og føre der Tinge til Rette. Have vi og stadfæstet og fuldbyrdet, og med dette vort aabne Brev stadfæste og fuldbyrde dennem alle de Privilegier og Friheder, som hvidearne Fyrste, Kon:

ning Christian, vor kjære Hr. Fader, hvis Gjal Gud naade! og andre vore Forsædte, fremfarne Konger i Danmark, dennem og forbemeldte deres Bye tilførn for os naadelige udgivet og stadfæstet haver, saa at de dennem herefter nyde, bruge og beholde maae og skulle i alle Maader, efterfom de aabne Breve, dennem derom givet, ydermere indeholde og udvise; unde vi og tillade, at om nogen Borgere sætter sig op imod vore Borgemestere og Raadmænd der i Byen, eller gjorde nogen Opløb, Opstød, eller Ophidsning mod dennem, da skulle og maae fornævnte Borgemestere og Raad rette over dengem, det gjøre, og nyde saadanne Privilegier, som vore Borgere i Kjøbenhavn og Koeschilde have og nyde derom; thi forbyde vi alle vore Fogeder og Embedsmænd og alle andre, fornævnte vore Undersaatter i Stege boendes at uforrette, under vor kongelige Hævn og Brede ic. Dateret Ringsted Anno 1483, sub secreto.

Til S. 294. Vi Hans ic. Gjøre alle vitterligt, at vore kjære Undersaatter, Borgemester, Raadmænd og Menighed her i vor Kjøbsted Steege have nu beret her for os, hvorledes at vore kjære Undersaatter, Bønder og menige Almue paa Møen ei ville søge Torv, med hvis Korn og Vædt (Brænde) de have at sælge, til forn. vor Kjøbsted Steege, men føre det her af Landet og indtil Tydsland, forn. vor Kjøbsted Steege og dets Indbyggere til stor Skade og Forsang, hvilket vi herefter ingenledes tilføede ville; thi bede vi og byde eder alle vore kjære Undersaatter, Bønder og menige Almue, som byggendes og boendes er her paa vort Land Møen, at I herefter intet Korn, som eber selv tilhører, eller Vædt føre her af Landet og indtil Tydsland; men hvis Korn og Vædt som I have og sælge ville, det ville vi at i føre skulle ind i vor Kjøbsted Steege, der med det til Marfed og Torv at stande og sælge for saadanne Penge og Værd

som skelligt er, og ville vi og tillade at forn. vore fjære Underfaatter, Bønder og menige Almue her paa Landet ville sælge og føre ind til Lydskland med deres eget Hjemføding, hvis de have at sælge ville, efter de Privilegiens og Breves Lydelse, som de derpaa have. Givet paa vort Slot Steege Sancti Thomæ Aften in April. Anno 1507. Under vort Signet.

Til S. 299. Vi Christiern ic. Gjøre alle vitterligt: at eftersom vi nu tilforn, os elskelige vore fjære Underfaatter menige Kjøbstedmænd udi Sjælland til Gode og Bistand, have gjort en Skikkelse, og undt demnem saadan Frihed, at udi Sjælland (ikke) noget Marked, uden aleneste fire, som ere Roeskilde, Rjøge, Ringsted og Slangerup Marked, holdes skulle, da have vi af vor synderlige Gunst og Naade undt og tilladt, og med dette vort aabne Brev unde og tillade, at vore fjære Underfaatter udi Steege maae og skulle have og holde hvert Aar udi deres Bye et Adel:Marked, som der St. Mariæ Magdalenæ Dag stande og varastig udover blive skal, og vor og Kronens Rettighed dermed udi alle Naader uforfrænket; thi forbyde vi alle, i hvo de helst ere eller være kunde, særdeles vore Fogder og Embedsmænd, forn. vores Underfaatter i Steege herimod paa forn. Marked at hindre, lade møde, plæke, umage, eller udi nogen Naade at uforrette, under vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Nykjøbing den Dag næst efter Qvasimodogeniti Søndag Anno 1516.

Til S. 308. Vi Frederik ic., hilse eder alle, vore fjære Underfaatter, Borgemestere, Naad og Menighed, som bygge og boe udi vor Kjøbsted Steege, fjærlig med Gud og vor Naade, vider at for os elskelige Niels Ibsøn, vor Borgemester, Lauritz Jensen, Naadmand, have beret for os og vore elskelige Rigenes Naad eders Grinde, Brøster og Klage:

maal paa Menighedens Begne udi eders Bys, som herefter følger. Først at Præster, Fogder og Bønder bruge Hænder og Kjøbmandskab til Skade ic. Derpaa give vi og vore elskelige Nogens Raad saadan Svar: at Præster, Fogder og Bønder skulle ei kjøbslaae herefter, uden til deres egen Gaards Opholdelse, og ei tilforprange i nogen Raade; men have de noget at sælge, da skulle de det sælge Kjøbstædmand og Kjøbmænd, Nogens Indbyggere, og som J og andre vore Underfaatter, Kjøbstedmænd, befør, at Skaatter og Bisseframmere løbe om i Landet, og kjøbe og sælge paa Landsbyerne, Kjøbstædmand til Forfang, og imod deres Privilegier og Friheder, hvilket vi ikke ville tilstede ssee skal efter denne Dag i nogen Raade; og haver derfor undt og tilladt, at hvor sligt findes, da maae Borgemestere, Bysfogeder og Lehnmænd straffe dem efter Kjøbstædernes Privilegiers Lydelse. Desligeste have vi undt og tilladt, at Borgemestere og Raad skulle Fuldmagt have, at gjøre Skikkelse paa Borgere, Smede og Skomagere i hvorefter de dennem holde skulle efter deres Privilegiers Lydelse, og desligeste at gjøre Skikkelse, hvorledes holdes skal om Embedsmænd, som først kommer i nogen Embed, paa det de ikke skulle saa haardeligen besværes, som hertil været haver. Sammeledes som og andre vore Underfaatter, Kjøbstædmand her udi Sjælland lade beklage, at her bruges udi Landet ulovlig Hævne til Kjøbmandskab, dennem til Skade, hvilket vi og ei heller ville tilstede at ssee skal, det saadanne ulovlig Hævne bruges til Kjøbmandskab, men de bruges til Hiskerie herefter. End efterdi at Konning Christiern stander endnu dagligen efter Nogens Fordærv, derfor bede og byde vi og vort elskelige Danmarks Nogens Raad eder og alle vore Kjøbstedmænd her udi Riget, og fuldkommelige raade, at J for eders egen Velserds Skyld retter eder derefter, med gode Harnisk, Væs-

ser og andre gode Bærge, og være dertil rede med Dag og Nat, at afværge vor Riges og eders egen Skade og Fordærv, som os og alle Riges Indbyggere magtpaaligger. Vi med vort elskelige Dannemarkes Riges Raad og gode Mand her udi Riget ville alle være velvillig til, med Hest og Hærniiff at afværge Riges Skade og Fordærv, af al yderste Magt og Formue. Desligeste give vi og Dannemarkes Riges Raad eder at betænke de store Belgjerninger, Hjelp og Trøst, som de lybske og vendiske Stæder have os (og) Dannemarkes Rige beviist i denne lange Feide, og de endnu ere velvillige til, at vove Liv og Gods for os og Kronen, om noget paakommer. Thi bede vi og os elskelige Dannemarkes Riges Raad, at I fordrer og fremmer deres Borgere og Kjøbmænd, som hidkommer udi Riget, til det Bedste, og ei tilstede, at dennem skeer Uret eller Forsfang i nogen Maade; thi al den stund vi, vore Riger og Førstendømmer og Stæderne gjøre Ret med hverandre, da bliver vore Riger, Førstendømmerne og Stæderne ved Magt. Findes og nogen af vore Borgere, hvilket vi ikke formode eller haabe, som ikke er deres Borgemester og Raad hørig og lydig i disse Artikler, eller i andre Maader, da skulle Borgemester og Raad have Fuldmagt til at straffe dem tilbørlig, (og) skulle I og andre alle vore Kjøbstedmænd nyde deres Privilegier ved fuld Magt og ufortrænkret i alle Maader, som dennem givne ere af fremfarne Konninger i Dannemark; naar vi have annammet vor Kroning, da ville vi dennem naadelig stadfæste; thi bede vi eder og alle andre Kjøbstedsmænd, vore kjære Undersaatter her i Riget, at I lade eder i alle Maader findes velvillige imod os og vort elskelige Dannemarkes Riges Raad med Troskab, som gode og troe Undersaatter bør at gjøre; vi ville igjen ramme og vide alle eders Gavn og Bedste, og ævig Distand, saa I os takke skulle. Befalendes eder Gud.

Givet paa vort Slot Kjøbenhavn, Mandagen næst efter vor Frue Dag Visitationis Aar 1524.

Til S. 287. Vi Christopher med Guds Naade, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst, gjøre alle vitterligt, at vi af synderlig Gunst og Naade, saa og for Trofskab og Willighed, som vore Undersaatter, Borgemeister, Raad og Menighed udi Stege, Høibaarne Første Konning Christiern, vor kjære Hr. Frænde, og os hertil gjort og beviist haver, og herefter troligen gjøre og bevise maae og skulle, have undt og tilstedt, og med dette vort aabne Brev paa fornævnte Høibaarne Første, Konning Christiern, vor kjære Hr. Frændes, og vore egne Vegne, unde og tilstede, at de maae og skulle annamme til dennem Besthale og Besthalefang, med Eng, Skov og alt andet hvis der tilligger, og det nyde, bruge og beholde til deres Byes Nytte og Behov, for en fri Eiendom til ævig Tid; thi forbyde vi alle vore Fogder, Embedsmænd og alle andre, fornævnte vore Undersaatter, Raad og Menighed udi Steege, herimod paa fornævnte Besthale og Besthalefang at hindre lade, møde, plaze eller i nogen Naade Forfang at gjøre, under vor førstelige Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn Onsdagen næst efter Invocavit Søndag Aar 1535.

Til S. 325. Vi Christian, med Guds Naade, Danmarkes, Norges, Bendes og Gottes Konning ic., gjøre alle vitterligt, at for os er berettet, hvorledes at vore Undersaatter, Bønder, som bygge og boe paa vort Land Møen, udføre baade Høns, Gjæs, Lam, Køer, Qvæg og al anden ædende Vare der af Landet og til Tydskland, paa det at de vore fattige Undersaatter, Borgere og Kjøbstedmænd udi Steege det for Penninge ikke sælge eller unde ville, endog at de sidde for større og svare Tynge, baade med Skat og Rytterhold, end Bønderne gjøre, hvilket vi for ingen

Deel lide ville, at saa tilgaae skal; thi forbyde vi alle vore Undersaatter, Bønder og menige Almue, i hvem som helst I tjene eller tilhøre, som bygge og boe paa fornævnte vort Land Næsen, herefter noget at udføre af Riget og til Tydskland, være sig Høns, Gjøes, Lam, Kær, Qvæg, Smør, eller nogen anden ædende Vare; men at I det udføre til vor Kjøbsted Stege, der at sælge det vore egne Undersaatter, Borgere der sammesteds, for den Penning som skjelligt er, og igjen tagendes af dennem Klæde, Salt, Staal og Humle, og hvis anden Deel, som I Behov have til eders Huses Opholdning. Fordrister sig nogen herimod, med nogen ædende Vare at sælge til Tydskland, da skulle de have forbrudt hvis de have med at fare, og ville vi vor Foged og Lehnsmænd herved alvorligen have befalet, saa at de have Tilsyn med Bønderne, saa de herimod ingen Fetalie eller ædende Vare udføre af Riget til Tydskland, under den Peen, som forskrevet staaer, og lader det ingentunde, under vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Gottorp, Fredagen næst efter Dorotheæ Jomfrues Dag, Anno 1538.

Til S. 332. Vi Frederik den Anden ic. Gjøre alle vitterligt, at vi af vor synderlige Gunst og Naade have taget, annammet og undfanget, og nu her med dette vort aabne Brev tage og annamme vore kjære troe Undersaatter, Borgemeistere, Raadmænd og menige Borgere udi vor Kjøbsted Stege, udinde vor kongelige Hegn, Børn, Fred og Beskjærmelse, besynderligen at ville forsvare, handthæve og fordachtinge til al Rette. Sammeledes have vi af samme Gunst og Naade fuldbyrdt, samtykt og stadfæst alle de Privilegier og Friheder, som dennem af vor kjære Hr. Fader, salig og høilovlig Ihukommelse, og andre fremfarne Konginger udi Danmark, naadeligen undt, givet og confirmeret er, ved deres Fuldmagt at blive ved alle deres Ord, Punk-

ter og Artikler, som de udi alle Maader udviser og indeholde, forbyndendes alle, i hvo de helst ere eller være kunde, særdeles vore Fogder, Embedsmænd og alle andre, forskrevne vore Undersaatter i Stege paa Persone, Gods i vørendes og urvørendes, intet undertagen, deslige paa forskrevne deres Friheder og Privilegier, eftersom forskrevet staaer, at hindre lade, eller udi nogen Maade Forfang at gjøre; under vor kongelige Hevn og Brede. Givet paa vort Slot Frederichsborg den 16 Dag Octobris Aar 1572.

Vi Frederik den Anden ic. hilse eder vore kjære Undersaatter, Bønder og menige Almue, som bygge og boe over alt vort Land Møen, evindeligen med Gud og vor Naade, vider, eftersom vore Undersaatter, menige Borgere og Indbyggere udi vor Kjøbsted Steege underdanigst beklage, at udi deres Bye holdes saare ringe Areltorv, og gjøres liden Tilføring, derover de med Tiden meget forarmes, og ikke kunne komme til borgerlig Tynge at opholde, formene det og at være imod deres gamle Privilegier og Friheder, dennem af fremfarne Konninger givne ere, da paa det der udi Byen, saavelsom udi andre vore Kjøbsteder, maa holdes Areltorv, eftersom tilbørligt er, bede vi eder alle, og strengeligen byde, at i rette eder derefter, at gjøre vore Undersaatter i Stege Tilføring med hvis Gods og Vare i have at afhænde, og der at holde Areltorve, som i andre Kjøbsteder. Fornævnte Borgere og Indbyggere udi Steege skulle derimod være forpligtede, at holde Fald, Humle, Jern, Salt, Klæde og anden Deel, hvis I behøve, og det skielig Værd eder sælge, unde og afhænde, hvorefter I eder ville vide at rette og forholde, ladendes det ingenlunde. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 16de Juni Aar 1582.

Vi Frederik den Anden ic. Gjøre alle vitterligt, efterat os elskelige Borgemeister og Naadmænd udi vor Kjøb:

sted Steege haver underdanigst ladet give os tilkjende, hvorledes deres Bye, siden Fiskende hos dennem er aftagen, skal være fast forringet og forarmet, saa at udi den Sted tilforn sammesteds haver været ved fem hundrede vederhæftige boesiddendes Borgere, skal de nu være meget ringere og mest forarmet, af den Aarsag, hos dennem ikke skulde falde synderlig Næring, derover de ere blevne tilbagestaaendes med nogen deres aarlige Byskat, og beklage dennem, at den sædvanlige Taxering paa forbenævnte deres aarlige Byskat skal falde dem fast besværlig, begjerendes underdanigst vi naadigst vilde eftergive hvis de af forgangne Aaringers Penninge med tilbagestaaer, saa og deres Byskat dennem naadigst for: milde og forringe; da paa det vores Undersaatter, udi for: nævnte vores Kjøbsted Stege, maae blive ved, dennem nære og hjerpe, og gjøre til os og Kronen den Rættighed, som billigt og tilbørligt kan være, haver vi af vor synderlig Gunst og Naade undt og eftergivet, og nu med dette vort aabne Brev unde og eftergive, Borgemeistere og Raadmænd og menige Borgere, udi forbenævnte vores Kjøbsted Steege, hvis de af forgangne Aars Penningers Skatter til denne Tid ere blevne os skyldige, saa de derfor skulle være og blive quit, frie og utiltalet. Sammeledes have vi og af samme Gunst og Naade undt, bevilget og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde, bevilge og tillade, at forbemeldte Borgemeister og Raadmænd og menige Borgere, udi bemeldte vor Kjøbsted Steege, skulle herefter ikke mere give til aarlig Byskat, end et hundrede Mark, som Wynthent før gif, og med ydermere Byskat ikke besværes, til saalænge vi derom anderledes tilsigendes vorder; thi forbyde vi vore Fogeder, Rentemeistere og Embedsmænd og alle andre, forbemeldte Borgemeister og Raadmænd og menige Borgere udi vor Kjøbsted Steege, herimod, eftersom forstrevet staaer, at hindre

eller besvære, eller i nogen Naade Forsang at gjøre, under vores Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 21 Juni Aar 1582.

Til C. 335. Vi Christian den Fjerde ic. Gjør alle vitterligt, at vi af vor synderlige Gunst og Naade haver taget, annammet og undfanget, og nu med dette vort aabne Brev, tage annamme og undfange vor Kjøbsted Stege, med Borgemeistere og Raadmænd og menige Borgere der sammesteds, under vor kongelige Hegn, Værn, Fred og Beskjærmelse, besynderlig at ville beskjærme og for Dag tinge til alt rette. Sammeledes have vi af fuld Gunst og Naade fuldbyrde, samtykt og stadfæst, og med dette vort aabne Brev fuldbyrde, samtykke og stadfæste, alle de Friheder og Privilegier, som stormægtige, høibaarne Første og Herre, Hr. Friderich den Anden, Dannemarcks, Norges, Wendes og Gottes Konning, vor kjære Hr. Fader, salig og høilovlig Zhukommelse, dennem naadigst stadfæst haver, ved Fuldmagt at blive, udi alle sine Ord, Clausuler og Punkter og Artikler, efter som de udi alle Naader udviser og indeholder, efter høiftbemeldte vor kjære Hr. Faders Stadfæstelse Brevs Lydelse, forbydende alle og enhver, i hvo de helst ere eller være kunde, særdeles vore Fogeder og Embedsmænd og alle andre, forbemeldte vores Kjøbsted Stege, med Borgemeistere, Raadmænd og menige Borgere der sammesteds, herimod paa deres Friheder og Privilegier, efter som forskrevet staaer, at hindre og udi nogen Naade Forsang at gjøre, under vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 15de September Aar 1590.

Vi Christian den Fjerde ic. Gjøre alle vitterligt, at efter som menige Borgerskabet udi Kjøbstaderne her udi vort Rige Dannemark nu til denne almindelige Herredag her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, ved deres affærdigede Fuldmæg-

tige og Ufskut (Udsfud) af hver Bye, ved en visse Antal af deres Middel nu samtligen haver eligeret og udvalgt den høibaarne Første og Herre, Hr. Christian, Arving til Norge, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst, vores elskelige kjære Søn, til disse Kongerigers, Danmarks og Norges, samt dets underliggendes Provinciers Regjering, dersom Gud den allermægtigste det saa havde forset, og hans Kjærlighed vores Død overlevendes vorder, efter det Brevs Segels Lydelse, de os derpaa underdanigst givet haver, da haver vi nu derimod paa vor kongelige Tro og Ære lovet og tilfagt, at saadant deres Tilfagn, Bevilling og Valg ikke skal komme dennem eller deres Efterkommere til nogen Fortrænkelse paa deres Kjøbsteds Privilegier og Friheder, og efterdi høibemeldte vores elskelige kjære Søn, udi Hans Kongl. Minorennitet og ringe Alder, nu ikke — som udi sig Fald den Fornødenhed udkræver — ved Privilegiens Confirmation forbemeldte Borgerfæb kan forsyne, saa skal hans Kjærlighed dog være forpligt, førend hans Kjærlighed indtræder udi en fuldkommen Regjering, at confirmere og besegle menige Borgerfæbet her udi Riget alle hvæs Privilegier og Friheder dennem af os og fremfarne Konninger udi Dannemark naadigst givne ere, efter som her udi Riget haver været sædvanligt, og fremfarne Konninger før Hans Kongelige Høihed gjort haver, dets til bedre Forvarning og saa fast og ubrødeligen holdes skal udi alle Maader, eftersom skrevet staaer, haver vi ladet hænge vort kongelige Secret her neden fore, og med egen Haand underskrevet. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 25de Mai Anno 1608.

Til C. 337. Vi Christian den Fjerde, med Guds Naade, Dannemarkes, Norges, Wendes og Gottes Konning ic. At eftersom vore og Kronens Undersaatter, menige

Indbyggere udi vor Kjøbsted Steege paa vort Land Møen, underdanigst til os have suppliceret og klageligen tilkjendegivet, hvorledes der til Byen af Bønder og andre gjøres ganske ringe Tilføring, og det af den Aarsag, der sammesteds ikke er forordnet og berammet en visse Torvedag, paa hvilken Bønderne, der paa Landet boendes, kunde til dennem indføre hvis Vare de haver at aflade, og igjen hos dennem at indkjøbe og sig tilforhandle hvis Vare de kunde have udi Fornødenhed, Borgerstabet der sammesteds ikke til ringe Besværing og deres Nærings Fordærvelse; da paa det fornævnte vor Kjøbsted Steege maa blive ved Magt, og dets Indbyggers Egne og Formue maa tiltage og formeres, vil vi hermed saa have forordnet og befalet, at herefter om Fredagen i hver Uge skal holdes en Torvedag udi bemeldte vores Kjøbsted Steege, som udi andre Kjøbsteder brugeligt og sædvanligt er, bedendes og bydendes menige Bønder og Almue, som der paa Landet boendes ere, at I rette eder efter forbemeldte Dag, med hvis Vare I kan have at afhænde, at søge til forbemeldte vor Kjøbsted Steege, og der at holde eders Axel:Torv, og eders Handel og Wandel at søge og bruge med Borgerne der sammesteds, saasom det sig egner og bør, og ikke med nogen anden, med mindre I samme eders Vare hid til Kjøbenhavn, efter vores Befaling til eders Lehnsmand, derom udgangen, vil hidføre; de skulle der igjen være forpligt at holde Fald for et skjelligt og billigt Værd og Kjøb, Klæde, Humle, Salt, Staal og hvis anden Kjøbmandsvare I til eders Husets Behov have fornøden, hvor efter enhver sig og een kan vide at rette og forholde, ladendes det ingenlunde. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 10de December Anno 1618.

Til S. 338. Vi Christian den Fjerde, af Guds Naade, Danmarks, Norges, Bøndes og Gøttes Koning x. Gjøve

alle vitterligt, at eftersom os elskelige Borgemeſtere og Raad, ſamt menige Borgerſkabet udi vor Kjøbsted Stege, paa vort Land Møen, af os underdanigſt haver været begjærendes, noget af dets tilliggende Overdrift til Saaeland at maatte lade indhegne, hvilket vi dennem naadigſt, af ſynderlig Gunſt og Naade, vil have ſamtykt og bevilget, og nu med dette vort aabne Brev ſamtykke og bevilge, at fornavnte Borgemeſtere, Raad og menige Borgerſkabet af deres til ſamme Bye tilliggende Overdrift maae lade indhegne til Saaeland, og deraf enhver nyde og bruge, ſaavidt dennem af vores der: til forordnede Commiſſarier bliver udviift, forbydendes alle og enhver, i hvo ſom helſt de ere heller være kunde, for: ſkrevne Borgemeſtere, Raad og menige Borgerſkabet udi for: bemeldte Steege herimod, eftersom forſkrevet ſtaaer, at hin: dre, under vor Hyldeſt og Naade. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 28de December 1627.

2. Koeſkilde Biſpeftols Tiende af Møen.

Til S. 228. Meonia.

Parochia Elmelunda.

In ipsa villa Elmelunde sunt IV bool & III octave terre pertinentes Episcopo, & quinque attinge pertinentes presbitero ibidem, & adjacent residence presbiterali. Infra-scripti villici habitant in Elmelunde: Petrus Magni habet dimidium bol terre, dat dimidiam marcam argenti et duos grossos. Inger Michaelis tantum. Item Boecius Meyesson dictus Mööre habet III attinge dans II solidos grossorum. Kanutus Pætherson habet I quadrantem dans XVI grossos. Item Johannes Belthere habet quadrantem ad bolekreosjorth, dans XVI grossos. Item Andreas Olefson habet I atting dans VIII grossos. Nota, quod sunt ibi duo bol & I atting omnino desolata, et partem illorum colit dominius Nicolaus

ad curiam, quam ipse inhabitat, quia ad curiam illam nulla terra in campo est deputata. Nota etiam, quod in quolibet Wang vnus bool non potest seminari nisi IV pund annone et falcastrari IV læas feni. Nota etiam, quod quelibet rusticus dabit unum dawswerke. Item in villa Hyerthehyergh Dominus Episcopus habet dimidium bool terre, quod colit Laurencius Acerson, dans duo pund annone. Nota, quod est ibi parua silua pro lignis cremabilibus.

In parochia Österburgh.

In villa Nörre Vestud I quarta terra desolata.

Parochia Maklæby.

In ipsa villa Maglæby sunt quinque bol cum dimidio terre, de quibus Paulus Petri habet dimidium bol terre, dans dimidiam marcam argenti, & agnum, aucam, & II pullos. Item Ako Mikelsson habet dimidium bol desolatum, & dabit hoc anno I solidum grossorum, & edificabat, ut melius poterit, & anno sequenti dabit XV grossos. Item Nicolaus Galeen, & dabit dimidiam marcam argenti, agnum, aucam, & II pullos. Item Thorstanus habet dimidium bool, nichil dabit anno hoc, sed edificabit. Item Nicolaus Hyort habet dimidium bool desolatum, nichil dabit hoc, sed edificabit. Item Henricus Nikleson habet dimidium bol, dat dimidiam marcam argenti, agnum, aucam, & II pullos. Item Jacobus Laurencii habet tantum, dat similiter. Item Hermanus sutor habet tant. dat. sim. Item Matheus Brodherson habet dimidiam bol terre. Nota. Item est ibi adhuc integrum bol, quod nullus conduxerat, jacet omnino desolatum. Nota. Quidam antiquus rusticus nomine Johannes Laurencii ibidem dixit domino Johanni Henekini preposito Roskildenci, quod de quolibet quadrante terre quondam dabantur X modii tritici & XX modii auene, & triticum deberet deduci versus Kõghæ in expensis rusticorum, sed

aucna erogabatur in Meonia aduocoto Episcopi. De serui-
ciis consuetis antiquis temporibus non potuit idem preposi-
tus habere veritatem. Idem dixit Petrus Smyt, quod de
quolibet quadrante terre in villa Busene consuevit antiqui-
tus dari & I puzd tritici & deduci versus Kõghæ in expen-
sis rusticorum.

Villa Busene habet III bol terre, de quibus Petrus
Smit habet $\frac{1}{2}$ bol terre; item Paulus Olefsen I quartam
terre dans XV grossos II pullos. Item Jacobus Pauli,
Paulus Boson, Ebbo Petri, Jacobus Nicleson, Kanutus
Broderson, Matheus Lekke, Matheus Pauli, Andreas Petri,
Laurencius Niclesson habent tantum, dant similiter. Item
est ibi magna silua supra Mõnaklint, que attinet Domino
Episcopo.

Item villa Mannemarkæ habet duo bol cum dimidio
& I quartam & IV solidos terre. Primo Boecius Pætherson
habet I quartam terre, dans XV grossos & II pullos. Item
Michael Jenson, Gottswen, Lasse Juthæ habent tantum,
dant tantum. Ibidem Petrus Juthæ habet I quartam terre,
dat XV grossos & II pullos. Suno Juthæ habet tantum
dans tantum. Michael sutor habet IV solidos terre dans
XI grossos & II sterlingos & II pullos. Nota, quod
ecclesia Elmelunde de istis IV solidos terre dimidium
ating *). Item Petrus Læthæ habet I ating dans VII gros-
sos cum dimidio. Item Petrus Lalæ habet unum quadran-
tem. Item Olaus Ströby habet I quadrantem. Nicolaus
Magni habet tantum. Gooswen habet tantum. Item est
ibi I ating desolate terre. Item prope istam villam jacet
una curia, que vocatur Pölzeghaart, habens III quartas
terre, quam habet Jacobus Niclesson dabit XL grossos.

---

*) Sic. L.

Item prope curiam est molendinum paruum aquaticum, quod dat VI solidos grossorum cum dimidio.

Villa Buzemarke. Habet Episcopus I bol cum dimidio & ating de quibus Hennekinus Boomgharde habet III quadrantes terre dat IV solidos grossorum. Item Nicolaus Bondemaw habet I qvartam, dat I solidum grossorum Item Hemingus Mickelson I ating dans sex grossos. Nicolaus Jonsson habet I quartam terre, dans I solidum grossorum. Jacobus Christyerni habet I quartam terre dans I solidum grossorum. Nota, dicitur quod 2 bool sunt hujus ville.

Parochia Steghe

Villa Nyböle sunt IV bool terre cum dimidio. Primo Mattes Petri habet III ottinge. Item Petrus Rafn habet III otting. Petrus Andersön, I qvartum, Hemingus Olefsen I quart. Nicolaus Sping I quart. Petrus Esberusson III ottinge, Jo Humble I quart. Petrus Jensson III ott. Mattes Eder III ott. Bo Friis 1 quart. Nicolaus Pauli I quart. Anders Jensson dimidium bool, Johannes Andersson I quart. Petrus Greve III $\frac{1}{2}$ ottinge.

*) Bona inpignerata Episcopo Roskildensi per Dominum Ericum Nyelsson. In Roby XIV pund tritici cum I pund ordei, quilibet II solidos grossorum.

Item bona vindita Episcopo Roskildensi per quendam Saxonem. Primo in Frendorp in Parochiæ Steghæ, Hemming Petri dabit II solidos grossorum, aucam & pullum. Item Lange Jechop II solidos gross. auc. & pull. Hinricus Martenson tantum. Hemming Hemingi IV solidos gross. auc. & pull. Jechop Nielson XX grossos, auc. & pull. Katherine Oleffs XXXII grossos, auc. & pull. In Hjelm:

---

*) Siquintia videntur scripta post annum 1400. L.

Henning Mwle XX grossos, auc. & pull. N. Michelson II sol. gross. auc. & pull. Tvæ Spide X grossos. In Bilsinge: P. Hemmingi II pund annonæ. Jo. Grotæ II½ pund annone. Jo. Andersen II pund annone. Inquilini de Frændorp, Hjelm, & Bilsinge dabunt I pecus.

Dertil havde Bispen nogle tildeels uvisse Indkomster: 1. De Cathedralico. Summa XIII solid. gross. X grossi & II sterlingi. 2. De Subsidio. 3. De decimus alecciam. Summa circa X marcas argenti. 4. De decimus annone. S. c. sex lestas annone. 5. De pensione. 6. De nauibus. 7. De aleccibus, dictis Skuthesyld. 8. De excessibus. 9. De precariis. (Scriptores rerum dan. med. ævi T. VII p. 105 sq.)

3. Christian den Førstes Brev af 1640, at Borgerne i Østerburgh (Borre) maae nyde samme Frihed som de i Nyekjøbing ic.

Til S. 272. Vi Christiern. G. A. v., at vi af vor syn-
derlige Gunst og Naade have taget og undfanget, og tage og
undfange med dette vort aabne Brev, vore elstelige Borgere
og Menighed af Østerburgh paa Næson og alt deres Gods,
Hion og Tjenere udi vor kjonninglige Friith, Hegn, Bærn og
Weskierming, besynderlige at forsvare og fordeitinge til Rætte,
og unde vi, give og stadfæste dem saadan og saa stor Fri-
hed og Naade, som vores Borgere af Nykøping i Falster
have og bruge, og unde vi dem Siemose og halv sætte Ot-
ting Jord i Høibye (Nyborre) Mark, som de af Arildom
til deres By haft have, og dertil frit Overdrev der om kring
Østerburgh. Thi forbyde vi alle vore Fogede og Embeds-
mænd og alle andre, i hvo de helst ere, forn. vore Borgere,
deres Tjenere og Hion paa Person eller Gods at hindre inod

eller hindre lade, møde, umage eller usforrette i nogen Naade, under vor kongelige Høvn og Bredde. Datum in castro nostro Hasslun: feria tertia infra oct. corporis Christi, nostro sub regali Secrete Anno ejusdem MCDLX.

Dn. Rex p^o (presente)

Dno Erico Achone z. c.

4. Brev paa noget møenskt Gods, skjænket Godske Barsebel 1469.

Til S. 276. Vi Christiern ic. Gjøre alle vitterligt, at vi af vor sønderlige Gønst og Naade, som og for Trostskab og villig Tjeneste, som dette Brev viser, Godske Barsebel *), vor elskelige Mand og Tjener, os og vor Rige Danmark hertil gjort haver og herefter trolig gjøre, bevise, maa og skulle, saalænge han lever, thi have vi undt og givet, og med dette vort aabne Brev unde og give hannem, hans Husfrue og begges deres Arvinger til evindelig Eie al den Deel og Rettighed, som os paa Kronens Begne tilfaldendes er, eller tilfaldendes vorder, i disse efterskrevne Gaarde og Gods, liggendes paa Møen, som Husfrue Sophie Jepsdatter Jøsephs efterskrevne tilhørte, som er først en Gaard i Bestuth som han selv iboer, gaaer En Pund Korn af til Skylb, item en Gaard i Thorstenæs, giver halvsente Skilling Grot **), som hun gav sin Svoger med sin Datter, item i Svøemark bye en Gaard, som giver 2½ Sk. Grot, som Niels Jepsens Børn have pantet Landgildet i samme Bye, en øde Gaard i Koxebye, som giver 2½ Sk. Grot naar den byggt vorder, item Holme, som ligger hos Bestuth; thi forbyde vi alle, t

*) Formodentlig af svenskt Familie, hvis Navn er taget af Ristkerleiet Barsebel i Skaane.

***) En Skilling Grot var 9 s., vide Hvitfeld p. 599.

hvo de helst ere eller være kunne, og særdeles vore Fogeder og Embedsmænd, hannem paa forskrevne Gaarde at hindre, eller hindre lade, møde, plæke, eller i nogen Naade usorrette, under vor kongelige Hævn og Brede. Datum in castro nostro Hafniensis feria quinta proxima post Dominica quasimodo geniti nostro sub secreto. Anno Domini MCDLX none.

5. Anders Billes Gjenbrev til Biskop S. Rønnow paa Biskopstienden af Phanefjord.

Til S. 290. Jeg Andf Bilde til Sesholm gjør vitterligt, og kiendes med dette mit aabne Brev, at jeg haver nu udi Forlening annammet af værdige Herre, Hr. Joachim Rønnow, udvalgt Biskop til Roeskilde, Hans Naades Biskops Tiende af Phanefjords Sogn paa Møsen, med saadan Skjel og Wilkaar, at jeg skal give hans Naade $3\frac{1}{2}$ Mark Penning for hvert Pund Korn, samme Tiende rente kan, aarlige Mars til gode Rede og betimeligen at betale udi Hans Naades Fædebuur i Roeskilde, inden Palmesøndag, med Megnskab derhos, paa hvis samme Tiende rente kan, undtagen $4\frac{1}{2}$ Pund Korn deraf, som Hans Naade haver undt mig quit og fri af samme Tiende at nyde og opbær til mit eget Behov. Og skal jeg vende Hans Naade og den hellig Kirkes Tiener godt til hvor jeg kan, til hvis Bidnesbyrd trykker jeg mit Indsegl neden paa dette mit aabne Brev. Givet udi Roeskilde, Torsdagen næst efter Sancti Bricii Dag, Aar 1529.

6. Frederik den Førstes Brev af 1532, at Ingen maatte gjøre Stege Borgere Forsang paa deres Fiskerleie ved Falsterboe.

Til S. 301. Vi Frederik med Guds Naade ic. Gjøre alle vitterligt, at vore Underfaatter, Borgemeister, Raad og

Menighed udi vor Kjøbsted Stege, have nu ladet berette for os, hvorledes at de have Breve og Frihed paa et besynderligt eget Fiit og Leie paa vort Fisserleie Falsterboe, hvilke Breve, som dennem givne ere af nogle vore Forsædre, fremfarne Konninger udi Danmark, for hvilket Fisserleie og Fiit de lægge deres Fisserbaade og Skuder, og ingen uden de af Stege. Og berette de, at mange andre, baade indenlandske og udenlandske gjøre dennem der Hinder paa og trænge dennem ind for samme Fiit og Fisserleie, og ligge der med deres Skibe og Skuder forn. vore Undersaatter til Skade og Forsang. Thi forbyde vi alle vore Undersaatter og alle andre, Danske eller Tydske, som Falsterboe Fisserleie herefter besøgendes vorder, forn. vore Undersaatter udi Stege paa forn. Fiit og Leie, som de have Frihed paa, at hindre eller hindre lade, eller udi nogen Maade med Skib, Skude eller Baader dennem at ligge til Forsang, og dierffuis (vover) nogen herimod at gjøre, da skal vor Embedsmand og Tolder der sammesteds straffe derover tilbørligen, som over dennem vore Breve og Willie ikke lyde ville, til saalænge vi forfare Leiligheden ydermere derom, og vi med vores essfelige Danmarks Riges Raad gjøre der en anden Skikkelse paa. Thi ladendes det ingenlunde. Givet paa vort Slot Gottorp St. Elisabeth Dag Anno 1532.

7. Bidne af Møenboe Landsþhing 1533, om hvem det tilkom at oppebære Kongesild paa Møen.

Til S. 290, 365, 391. Alle Mænd, dette Brev see eller høve læses, hilse vi Per Friis af Ollebeck, Landsdommer paa Møen, Claus Wlfeld paa Ermelunde, Michel Anderss., Per Jenss., Borgemestere i Stege, Anders Wundtmager, Dyfoged, Anders Bild, Raadmand, og Jens Laurress., Borger i sammested. Gjøre alle vitterligt med dette

vort aabne Brev, at Nar efter Guds Byrd 1533, Onsdagen næst efter Sancti Vluff Konninges Dag (29de Juli), inden 4 Stokke paa Mæenboe Landsthing, for os menige Thingmænd og Almue, som den Dag forn. Thing søgt havde, var stiftet ærlig, velbyrdig Mand og strenge Ridder, Anders Wilde, Høvedsmand paa Stege, tydeligen spurgte sig fore inden Thinge blandt menige Thingmænd og Almue, som den Dag Landsthinget søgt havde, om der var nogen, som stelligen kunde til Minde drages, om nogen anden optog Kongesild her paa Landet af den menige Mand, som her under Landet pleie at fiske om Naret, uden Kongens Toldere, eller den, som Stege Slot udi Være havde. Dertil svarede den menige Mand, som der var til Thinge af alle Byer her paa Mæen, 6 eller 8 Mænd af hver Bye, og af somme Byer flere, som Byerne vare store til, at de aldrig havde hørt eller spurgt, nogen Mand nogen Kongens Sild op at bære her under Landet, af nogen Mand's Tjenere, i hvem de helst tjene eller tilhøre, uden Tolderen og den, som var Høvedsmand paa Stege Slot, undertagen Bispens Tjenere og Embedsmand paa Ermelundegaard, han tager om Naret af Bispens egne Tjenere 1 Lønde Sild af hver Boed, som Bispens Tjenere selv styre, og den som Stege Slot harver, han tager af Kronens Tjenere her paa Landet, i hvor de fiske, 1 Lønde Sild af hver Boed, og at den, som Epitelskfu (Epitelsby) Klostersgaard haver, han tager Kongens Sild ved Syldebroe (Sildebro) af de, som ligge paa det Leie, en Fjerding Sild af hver Boed. Siden haver der ingen taget Kongens Sild, eller Bode: Sild af nogen Mand's Tjenere, i hvem de helst tjene eller tilhøre, her under Mæen, hverken udi Kong Hanses Tid, Kong Christens eller nu udi Kong Fredericks Tid, uden Kongens Tolder her paa Mæen, som samme Embede udi Befaling havde, og den som Stege

Slot haver, og de til Epitelsky Kloftergaard og til Østz
 marke (Østermarke) Leie, som forskrevet staaer. Ydermere
 spurgte og forn. Hr. Anders Bylde sig fore, udi blandt den
 menige Mand, om dennem droges til Winde, hvem som tog
 Kongens Kjøb, dette hele Land udover, om Høsten af alle
 Fiskerne. Dertil svarede og den menige Almue paa Møenbo
 Landsthing, at dennem aldrig kunde andet mindes, enten
 udi Kong Hanses Tid, Kong Christens eller nu udi Kong
 Frederiks Tid, at nogen Mand maatte tage Kongens Kjøb
 af nogen Mand her under Landet, som fisker, uden aleneste
 Kongens Tolder her paa Landet og den, som Stege Slot
 havde udi Være og Forsvar. Herover paa forn. Ord og
 Artikle fik og fremlede fornævnte Hr. Anders Bylde et unil-
 dig Landsthings Vidne af 24 Dannemænd, først 8 af Stege
 Borgere, 8 Bønder af Østerherred og 8 Bønder af Vester-
 herred, som vare (Navnene følge.) Hvilke forn. 24 Dan-
 nemænd udginge af Møenboe Landsthing, dennem hver med
 anden grandgiveligen bespurgte om alle forn. Ord og Artikle,
 som menige Almue og Thingmænd, samme Dag tiifstaaet,
 vidnet og fremsagt havde, velberaade inden 4 Thingstokke paa
 Møenboe Landsthing igjen indkomme, alle med et eendræg-
 teligt Raad, Sind og fuldbyrd Samtykke, tilmæthe for-
 nævnte Hr. Anders Bylde et stadigt, fast og fuldt Lands-
 things Vidne paa alle Ord og Artikle, som forskrevet staaer,
 hvilket fornævnte 24 Dannemænd ic. Til Vidnesbyrd og
 og ydermere Tryghed, at saa for os udi Sandhed inden
 Thinge paa Møenbo Landsthing ganget og faret er, som
 forskrevet staaer, og 24 Dannemænd i Dag for os haver
 vidnet, det vidne vi med vore Indsegle, med fri Billie og
 Vidskab hengendes neden for dette vort aabne Brev. Da-
 tum anno die ut supra.

8. Frederik den Andens Forlehningsbrev paa Stege Lehn til Jacob Brockenhuus og Peder Munk. (Danske Cancell. Reg. No. 8, fol. 291, og No. 10, fol. 219.)

Til S. 333. Vi Frederik den Anden med Guds Naade ic. Gjør alle vittterligt, at efterdi vi have tilskicket og forordnet os elskelige Jacob Brockenhuus, vor Mand og Tjener, at skulle være vor øverste Admiral, og have Befaling over alle vore Skibe og Skibsredskaber, og være pligtig at boe og være tilstede udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, og daglig have god flittig Opseende med forn. Skibe, Skibsredskab og Skibsfolk, sammeledes holdes en god Skriver ic. ic. Da have vi for samme hans Tjeneste, saa og til at underholde sig og alle hans Folk og Evende med, undt og forlehnet, og nu med dette vort aabne Brev unde og forlehne forn. Jacob Brockenhuus vort og Kronens Lehn, Stege Lehn, med Bønder og Tjenere og al sin Rente og rette Tilliggelse, som os elskelige Niels Ulfstand, vor Mand og Tjener nu hertil udi Vær haver, at have, nyde, bruge og beholde, qvit og sel, uden Afgift, saa længe og al den Grund han er vor Admiral; dog saa, at han aarligen skal forskaffe vor Tolder paa Brøndehøffue sin sædvanlig Underholdning om Høsten, som han pleier at fange af Lehnsmændene paa Stege. Deslige ville vi og forbeholden have al vor og Kronens Rettighed af alle Fiskere paa Brøndehøffue og alle de andre Fiskerleier paa Wøen, med al Tiese, Sagefald, Told og andet, som Tolderen pleier at oppebære udi Fiskeriet efter gammel Sædvane, desligeste al Drag, som der falder under Landet, intet undtaget, skal han altsammen lade komme os til Vedfæ. Skal han og holde Godset ved Hævd og Magt, og Bønderne derpaa ved Lov, Skjæl og Ret ic. Dateret Frederiksberg den 14de Februar 1563.

Til S. 334. Vi Frederik den Anden ic. Gjøre alle vitterligt, at vi have befalet os elskelige Peder Munk, vor Mand, Tjener og Admiral, vor Kjøbsted Stege, saa og Zolderiet paa de Fisserleier paa vort Land Møen, med al anden vor og Kronens Rente og Rættighed, som os paa forn. vort Land Møen og udi Stege Dye tilkommer, og os elskelige Bjørn Andersen, vor Mand og Raad hertil udi Befaling haft haver, saa at forn. Peder Munk dette paa vore Begne herefter skal oppebære til saalænge vi anderledes tilfigendes vorder, og skal han aarligen gjøre os gode Ræde og Regnskab, og dette allene at komme os til Bedste. Dateret Kjønskilde 23 Octobris 1568.

9. Udtog af Regnskabet over Baadsmands- og PENDINGSTAT for Møen Aar 1650. (I Rentekammer- Archivet.)

Til S. 368. 1) Mandtaleregister paa Baadsmands Werbung, som er annammet og oppebaaren paa Møen, og udgaves til St. Hansdag 1650. (Herefter følger en Navneliste over alle Fæstebønderne.) Summa 539½*) Fæstebønder, og er annammet af hver ½ Rigsort.

Niels Oluffsen.

Jørgen Rosenkrantz til Kjeldgaard, Oluf Daa til Holmegaard og Peder Bibe, Kongl. Mayestæts Rentemestere, gjøre vitterligt, at ærlig og velbyrdig Mand Corfits Ulfeld til Saltø, Ridder, Danmarks Riges Hofmester, Raad, og kongl. Mayestæts Befalingsmand over Møens Land, ha:

---

*) Det af den Tids Skrivere brugelige + foran Tallene, har den, som har udskrevet for Forfatteren, læst for et 4.

ver nu, paa høibemeldte kongl. Mayestæts vor naadigste Herres Vegne, ladet levere her ndi hans Mayestæts Rentes kammer 67 Rdlr. 42 ß ., som er paa Regnskab af den restende Baadsmandsskat der i Lehnet, til St. Hansdag 1650 er paabuden og forfalden, som han freindeles med hans Mandtalsregister videre haver at forklare. Kjøbenhavn den 6te Mai 1651.

J. Rosenkrantz.

P. Wibe.

2) Mandtalsregister paa kongl. Mayestæts PENDINGESKAT, som er annammet og oppebaaren paa Møen, og var bedaged til Martini Dag 1650 at udgives. Dermed følger en Copie af Kong Frederik den Tredies Skattebrev, dateret 15de Octbr. 1650, ifølge hvilket: "hver 10 jordegne Bønder skal lægges i Lægd sammen, og betale 20 Rdlr. in Specie, eller deres Værd, Daleren beregnet til 6 Rk. dansk, og hver 10 Bønder, som ikke have frit Jordegods, betale 10 Rdlr., eller deres Værd, hver Smed, Skræder, Muurmester og Møller, som boer paa Landsbyen og bruger 1/2, en heel Rigsdaler, og de som ei bruge 1/2 en halv Rigsdaler; saa skal og hver Pebersvend give os en enkelt Daler, en Tjenestebreng $\frac{1}{2}$ enkelt Daler o. s. v."

Ifølge dette beløb Skatten for Møen 609 Rdlr. 1 Ort.

Udgift og Afkortning:

1. Leveret til Otto Povisch, Befalingsmand paa Frederiksborg, efter vedlagt Qvittering	579 $\frac{1}{2}$ Rdlr.
2. Afgaer for Speilshby Klosters Tjenere i Udbye, som kun halv Skat udgive . . .	5 —
3. Efter vedlagte Thingsvidner for 8 $\frac{1}{2}$ forar: mede Fæstebønder og 2 Ugedagsmænd . . .	9 $\frac{1}{2}$ —
	<hr/> Lat. 594 Rdlr.

Transp. 594 Rdlr.

4. Udgift med Skatten til Frederiksborg	
at fremsføre 26.	15 — 1 Ort.
Summa, Udgift og Afkortning	609 Rdlr. 1 Ort.

Niels Oluffsen.

For Pengeskatten af Stege Bye 50 Rdlr., findes Qvitering af D. Povisch, dat. 10de December 1650.

10. Ein schwedischer vnd dähnischer Discurs wegen der Insul Møen. Gedruckt im Jahr 1659.

Til C. 342 o. f.

Schwede.

Ey lieber Dähne kom hieher
vnd hör was ich dir sage,
Ich wil erzehlen newe Wehre
wie es mit Kopenhagen,
In diesen Tagen gangen ist
Friedrich die Kron verlohren,
König von Schweden Herre ist
in Dennemarck erkohren.

Darumb ich dir mit Trewe rath,
der du auff Møhn thust wohnen
Du kandst nicht halten Land vnd Stadt
weil dem König in Schonen,
Gefangen ist mit seinem Hoff
ergib dich nur bey Zeiten,
Vnd lege dich nicht gegen vns auff
Du must doch gehn auff seiten.

Dähne.

Die Zeitung so ich jekundt hör,
thun mir nicht wolgefallen

Ich aber doch betracht mein Ehr,
 Vielleicht du thust was praten
 Weil Schweden halten kein Parol,
 wie wir jekundt erfahren
 Ich muß ja erslich wie man sol,
 auff Ordre thuen verharren.

Schwede.

Ich sage dir Herr Commendant
 von Möhn wiltu nok geben
 Viel lose Wort auff dem Eylandt:
 Vnd vns thun wiederstreben
 Daß ist ja ein ohnmüglich Ding,
 Wiltu nicht accordiren
 Meinstu die Sach ist so gering
 Ey kom nur abmarchiren.

Wir wolln dir geben guth Quartier
 vnd Charge auch daneben
 Davon so kanstu haben Ehr,
 bey vns da ist guth Leben
 Weil doch dein König ja nimmer kan
 Die Krone wiederholen
 Er ist jekundt ein armer Mann,
 hat Dennemarck Got befohlen.

Dähne.

Ey Cammerath was sagstu mir,
 mit gahr viel süßen Worten,
 Meinst mig zu überreden hier
 Traw nicht der Schweden Sorten,
 Die Lügen greiffstu auß der Luft
 so du herfür thust bringen

Du leichtfertiger Schwedischer Schufft,
 Jetzt kam ein Boch herspringen.

Sagt mir ja gahr ein anders her,
 in Kopenhagen stehet
 Mein alles wol, Gott sey des Ehr,
 Mein König annoch lebet
 Ist alles noch in guthem Stand,
 die Bürger han gefochten
 Für ihrem König vnd das Landt,
 der Schweden Sarcß geflochten.

Ihr Schweden habt ja wie ich hör,
 in' Sehlandt approchiret:
 Für Kopenhagen weinig Ehr
 erhalten wie man spüret
 Die Stücke so ihr draussen gehabt,
 han sie euch ja genommen
 500 einmahl todt geklopfft
 400 auch gefangen.

Schemstu dich Schwede gang nicht mehr,
 so heßlich grob zu lügen
 Hast nun vergessen aller Ehr
 wilst Erlich Leut betriegem
 Glaub mihr ich traw dir gänglich nicht,
 der gerechten Sach beystehet
 Der liebe Gott des alles sieht
 wie Diebisch du umbgehest.

Schwede.

Ey lieber Dähne höre noch,
 die Zeitung du bekommen

Seind gang nicht wahr daß gläube doch,
 woher sie auch genommen
 Bey Zeiten schicke dich hinein
 wie ich dir vor gesaget
 Dafern du nicht wilt leiden Pein,
 vnd gahr hart sein geplaget.

Dähne.

Von accordiren hör ich nicht,
 von peinen noch von plagen
 Ihr seid kein Eysenfresser nicht,
 Ihr last euch auch wohl sagen
 Die Antwort ist daß ich wil hier
 mit euch ein Strauß thun wagen
 Wie ein Erlicher Cavallier
 mit Gott die Schweden schlagen.

Schwede.

Du armer Dähne wilstu noch
 mit Puchen vnd mit Worten
 Dir machen selbst ein hartes Joch,
 man wird dich ja ermorden
 Wart nur biß daß die See zufriert,
 wir wollen dich schon finden
 Wir wollen dir zu Fuß vnd Pferd,
 Ein Tausent Mann hinsenden.

Dähne.

Ey mein hör doch wie lächerlich,
 mir dieser Schwede pratet
 Daß ich weiß daß weiß er noch nicht,
 ich hab den Rath erholet,

Dafern das Wasser frieret zu,
 wil ich braff lassen cysen
 Daß sie ja nicht mit trucken Schue,
 den Sieg hie sollen preisen.

Action.

Der Winter kam es froer gar hart,
 die Schweden præparirten
 Drungen auff Wäden mit einer Farth,
 ihr Volck auffm Eyse führten
 Mächten auch schon ihr Pollette,
 wo jeder solt logieren
 Aber sih da, da war geweckt,
 sie theten weit fallieren.

Weinachten Abend wolten sie,
 haben auff Wöhn gehalten,
 Ja fragten nicht, ob wann ob wie,
 es Gott so wolte walten
 Herr Schröder sich da wehret braff,
 der Schweden Tausent wahren
 Worvon der Dähne etlich traff,
 daß sie musten wegfahren.

Mit Schand und Spott sie sich zurück,
 die Schweden musten ziehen
 Ein andermahl sie meinten doch,
 vmb Wöhn sich zu bemühen
 Der Commandant sah zu mit Fleiß,
 ließ gute Wacht stets halten
 Ließ embsig wecken auff dem Eyß,
 im übrigen Gott walten.

Weil nun in Stege den Alarm,
 die alten Weiber hörten
 So theils ein Wein theils nur ein Arm,
 sich doch fürm Tag herrührten
 Griffen die Stück gewaltig an,
 so auff dem Marckte lagen,
 Wolten damit hinauff den Plan
 den Schweden mit zu schlagen.

Dähne.

Ey Schwede kuck einmahl herfür
 du wolst mig ja besuchen,
 Wilstu nicht wiederkommen hier,
 auff Wden seind süsse Kuchen
 Sag mir wie es in Sehlandt steht,
 ist Kopenhagen über,
 Und wie es deinem König geht,
 Ob er noch liegt am Fieber.

Ich hab gehöret daß er ja,
 auff Amack ist gewesen,
 Wie er wolt Hasen jagen da
 ob er seid dem genesen,
 Da er ins Wasser lauffen must,
 sein Leben zu Salvieren,
 Wo er gedacht in grosse Lust,
 sein Generals zu führen.

Und drüber egllich hundert Mann
 daselbsten ließ im Etiche,
 Danckt Gott daß er nur kam davon,
 hinwiederumb zu Schiffe,

Er kriegt da keine Beuthe nicht
 kein Zeit zu schießen Hasen,
 Wie vns hat geben guten Bericht,
 der gefangne Major Base.

Schwede.

Mein guter Dähne guthen Tag
 ich hör nicht was du sagest,
 Dann ich verstehe keine Jagt
 drumb laß mich ohngeplaget,
 Ich hab an einem Ohr ein Fluß
 kan damit nicht wol hören,
 Am andern kriegt ich einen Stoß
 wie wir nach Möhn leß wahren.

Ich aber hör du hast gesagt
 ob ich dich wolt besuchen,
 Mit dir da ziehen auff die Jagt
 probieren Mönsche Kuchen,
 Es scheint wol die seind was zu hart
 ich kan sie nicht verdauen,
 Ob ich schon bin von Finnen Art
 ich darff euch doch nicht trawen.

Aber ich wil jetzt warnen dich
 weil du ein alt Soldate,
 Verstehest besser als wie ich
 also wil ich dir rathen,
 Weil einer gegen zehen Mann
 ganz ohmüglich kan streiten,
 Drumb gut Quartier nimb bey vns an,
 du kanst vns nicht entreiten.

Weil Aschenberg von Sonderborg
 vnd Alssen ist getrieben,
 Wo ihn der Churfürst Brandenburg
 bald gang hat auffgerieben,
 Dem hat der Schweden König nun
 zur Recreit wiedergeben,
 Die Insuln Falster vnd auch Möhn
 da ihr Ohnmuth für strebet.

Drumb so wird er dich mit Macht
 bald wieder attaquiren,
 Dir weisen eine andre Jagt
 als du thust referiren,
 3000 Mann hat er bereit
 guth Fußvolck vnd auch Reuter,
 Damit wird er in kurzer Zeit
 erholen von dir Beuthe.

Ob du schon meinst du hast geweckt
 man kan nicht zu dir kommen,
 Hast deine Backen angesteckt
 die Bawren auch zusammen,
 4 Stücken haben wir bey vns
 die Bawren mit zu grüssen,
 Dein hundert Reuter seind umbsonst
 ob sie schon wol berüstet.

Dabey von Brettern haben wir
 gemacht gute Brücken,
 Darüber gehen wir zu dir
 nichts achten deine Stücken,
 Laß fertig machen die Pallet
 auff Reuter vnd Soldaten,

Bestell guth Futter für die Pferde
so kan dir stehn zu rathen.

Vnd accordir bey Zeiten nun
wir seind dir ja zu mächtig,
Mit Fechten kanstu nichts thun
es frieret ja so hefftig,
Daß man jez übergehen kan
vnd reiten nach Belieben,
An einem Orth wir setzen an
am andern gehn wir über.

Dähne.

Ihr Schweden wolt ihr nun mit Macht
mich jekund überfallen,
Dieweil ich jekt von Volck nur schwach
vnd nicht wie ihr prale,
Ich accordire gänzlich nicht
wenn ewr zehntausent waren,
Der liebe Gott der alles sieht
kan vns sehr wol bewahren.

Denn ich hab nicht von dieser Welt
als ein Ehrlichen Nahmen,
Den geb ich nicht vmb Guth noch Geld
sonst must ich mich ja schämen,
Vnd sterb ich gleich so sagt man denn
daß ich Ehrlich gestritten,
Gedienet wie ein trewer Man
von Gott begabt mit Sitten.

Darumb in Gottes Nahmen nun
kompt an ich wil es wagen,

Mein lieben Reuter sehet an
 Gott kan den Feind schon schlagen,
 Fechtet nur frisch mit mir ein Strich
 Ich wil für Euch hergehen,
 Von Gott dem Vater kömpt der Sieg
 der wird für vns zusehen.

Ihr Bürger vnd auch Bawren all
 seht da den Feindt ankommen,
 Ob er schon stercker an der Zahl
 als wir, kan ihn nicht frommen,
 Wir wollen vns braff wehren nun
 Constabel bringe mir herbey,
 4 Stücken laß herführen thun
 seß sie nur all auff einer Key.

Action.

Damit kam Oberst Aschenberg
 drey Tausent starck marchiren,
 4 Stücken hat er mit ins Werck,
 auß Deutschlandt hergeführt,
 Buchwalt der Oberst; Leutenandt
 war auch bey diesen Troupen,
 In Summa es ist wol bekandt
 der Feind hat grosse Hauffen.

Zwey Reuter jugn auß ihrem Trop
 Hinüber unser Wacke,
 Kriegten einen Bawren bey den Kopff
 der ihm solt Kundschaft sagen,
 In deme gab der liebe Gott
 es sing hatt an zu weyen,

Von Sturm so war der Himmel roth
es thete hefftig schneyen.

Warumb der Feind pausiren thät
vnd wir auch unterdessen,
Mit Fleisse liessen auff der Stedt
in Eyle etwas eysen,
Wo da der Schwed den Wawren fieng,
gedacht zu überreiten,
Wir wahren alle guther Ding
weil Gott auff vnser Seiten.

Wie sich nun bald an Mittagsstund
das Wetter thäte enden,
Sih da marchiret an der Feind
sein Vortrop thät außsenden,
Sein Stücken hat er auff dem Eyß
dabey viel Mußquetirer,
Meinte also auff solche Weisß
den Sieg mit sich zu führen.

Mit grossen Ernst sie hatten auch
Ihr Stücken hingerichttet,
Auff vns, wir sahen wol den Rauch
von Knalle hörten nichtes,
Dieweil der Schweden Falschheit groß
es Gott so thäte wenden,
Daß Effectiv keinen Schuß
der Schwede kondt vollenden.

Zu dem wie sie das grosse Stück
fast an die Wacke brachten,

Und ganz nicht wie es möcht zurück
 zu kriegen sich bedachten,
 Zwar Eysen schosß es 14 Pfundt
 war sehr schön von Metalle,
 In Eil es in den tieffen Grundt
 wie man kondt sehn thát fallen.

Wir aber schossen mitterweil
 mit vnsern Stücken lustig,
 Gott halff vns auch mit Dew in Eyl
 die Schweden fielen hefftig,
 Mit grossen Troupen in daß Eys
 theils mußten für den Stücken,
 Bey Etledern vnd auch Neigenweiß
 biß in den Todt sich bücken.

Ein Trompter sandte vns der Feind
 Mit langs an vnser Waken,
 Mit einem grossen weissen Lindt
 gehengt auff einem Staken,
 Wat vns Accord bey Zeiten an
 wir vultens nicht verstehen,
 Von vns verzaget war kein Mann
 daß Jemandt kondte sehen.

Herr Schröder wolt von kein Accord
 noch accordiren wissen,
 Winckt mit der Hand nur immerfort
 Ich kan euch brass beschiesen,
 Ich wil euch lernen wie ihr solt
 per force herüber ziehen,
 Zu fressen Kuchen mit Gewalt
 vmb Wöhn euch zu bemühen.

Wie nun die Nacht kam an die Hand
 der Feind zurück muß ziehen,
 Mit grossen Schaden Spott vnd Schand
 nach Sehlant wieder fliehen,
 Mit Wahrheit man erfahren hat,
 300 seind geblieben,
 So wir durch Hülffe von vnserm Gott
 dießmahl han auffgerieben.

Des andern Morgens thäten wir
 die Beute davon holen,
 Bekamen Sattels vnd Gewehr
 darunter braff Pistolen,
 Buchwalt verlohr da seine Pferd
 auch Aschenberg darneben,
 Die waren viele hundert werth
 ins Eyß sich mußten geben.

Des andern Tages bald darnach
 geheim sie da begruben,
 In Kallehaven Kirchenhoff,
 Ihr Todten mit betrüben,
 Der Officirer ihre Leich
 sie setzten in die Kirche,
 Viel Salben schossen da zugleich
 über der Todten Sarcke.

Dähne.

Ey lieber Schwede kom herab
 thue mir die Wahrheit sagen,
 Wie schmeckt dir num die Newjahrs: Gab
 so du von Nden wolst haben,

Bedenck daß Gott einmahl gar hart
 die Falckheit groß wird straffen,
 So dein König geübet hat,
 die Rechnung steht ihn offen.

Schwede.

Adieu mein Dähn gehab dich wol
 Ich seh wol wie es gehet,
 Daß ich allzeit entgelten sol
 was mein König versiehet,
 Ich zwar es ja bekennen thue
 daß Euch Unrecht geschehen,
 Gott geb daß ich in Fried vnd Ruh
 dich wieder bald möcht sehen.

II. Udtog af Dokumenter til Dplysning om Møens
 Tilstand efter Krigen med Sverrig under Frederik
 den Tredie. (I Rentekammerarchivet.)

Til C. 373 o. f. a) Udtog af Regnskabet for Møen
 fra Philippi Jacobi 1660 til Marsdagen igien 1661.

Indtægt.	Udgift.
Penge 170 Rdlr. 5 Mk. 12 Sk.	60 Rdlr. 4 Mk. 8 Sk.
Rug 18 Edr. 2 Skpr.	18 Edr. 2 Skpr.
Vyg 5 — 2½ —	5 — 2½ —
Havre 27 — 5½ —	27 — 5½ —

Behold: 110 Rdlr. 1 Mk. 4 Sk.

Undertegnet: Jens. Christensen.
 P. Keck.

b) I Maret 1661 blev to Gange optaget Commissions:
 forretninger over hvad Bønderne kunde svare i Landgilde ic.:

1) Dat. 8de Marts 1661, læst saavel paa Øster som Vesterherreds Thinge, og undertegnet: M. Parsbjerg og Christian Daa. Bønderne kunde formedelst ringe Sæd og Misvært ei taxeres for høiere Landgilde. Paa hele Landet vare 244 aldeles øde og afbrudte Gaarde, og desuden 67 brøstfældige, til hvilke Intet var saact.

I Stege Sogn findes kun anført 77 Bønder, i Sønderfogn 60, i Kjelbye Sogn 10, i hele Elmelunde Sogn kun to, nemlig een i Hjertebjerg og een i Dure, i Borre Sogn 26 og i Maglebye Sogn 41, ialt 216. I Gjernem: snit havde disse kun saact 1 Td. Byg, 2 Skpr. Havre og 3 Skpr. Erter hver, og ved 127 findes antegnet: "kan formedelst ringe Sæd ei taxeres for Landgilde," saa at dette for hele Landet kun beløb: Rug 16 Tdr. 1 Skp., Byg 5 Tdr. 2½ Skp., Havre 27 Tdr. 5½ Skp., Penge 1 Rdlr. 2 Mk., som Lehnsmændens Fuldmægtig, saavidt muligt var, uden Bøndernes største Ruin, skulde lade indfordre, med mindre H. Mayst., formedelst deres store Armod og Kornets Misvært, det vilde efterlade.

2) Dat. 3die November 1661, underskrevet C. Vinder nau og S. Høegh, ligeledes læst paa begge Herreders Thinge; indeholder omtrent det samme som Foransførte. Landgildet for hele Landet var: 20 Tdr. 6 Skpr. Rug, 36 Tdr. 6 Skpr. Byg, 8 Tdr. 6 Skpr. Havre. "Smørlandgilde have vi ei Nogen for kunnet taxere, formedelst de Bønder, som findes i Jordebogen for Smør, have vi befundet ikke at have Kær, saa de noget Smør kunde samle. Smaaredsel haver Sienden saa ødelagt og fortæret, at der ere ikkun meget Faa, som noget deraf haver."

c) Af Mandtals og Skatregisteret, hvorefter den under 5te Octbr. 1660 paabudne Hovedskat betaltes, sees, at den beløb for Møen 95 Rdlr. 5½ Mk., hvoraf var pantet

for 19 Aldr. 4 Sk., som dog ifølge Qvitteringen til Peder Nees er blevet eftergivet.

d) Af "Extract angaaende Møens Lehn 1661." Efter H. M. aabne Brev, som her til Møens Land er hidskiftet, er i H. Excell. Hr. Cancellers Fraværelse af uwillige Mænd besigtiget og taxeret Ladegaardenes og Præstegaardenes Avling, saavel som alle Skove her paa Landet, og befindes, efter medfølgende Thingsvidners videre Udviisning, som følger:

1) Elmelunde Ladegaard. Sæd og Avl i alle 3 Marker sat for 154 Tdr. Sædeland og 88 Læs Engbund. Naar nu $\frac{1}{4}$ fradrages, efter som een Mark altid ligger i Fælled, bliver aarlig Sædeland $102\frac{1}{2}$ Tdr., Engb. $63\frac{3}{4}$ L. 2) Stege Ladegaard. Sæd i alle 3 Marker 102 Tdl., Engb. 60 L. Fragaar $\frac{1}{4}$, bliver igjen Sædeland 68 Tdr., Engb. 40 L. I Ulshale avles aarlig 60 Læs Høe. Summa: kan aarlig faaes til begge Ladegaarde 170 Tdr. 4 Skpr. og avles $163\frac{3}{4}$ Læs Høe. Naar nu 3 Td Sæd og 4 Læs Høe regnes mod en Lønde Landgilde eller Hartkorn, bedrager begge Ladegaarde Hartk. 97 Tdr. 4 Skpr. Alle Lehnets Skove, taxerede for fuld Olden, 1670 Sviin, beløber i Hartk. (24 Sviin mod hver Lønde) 69 Tdr. $3\frac{1}{2}$ Skp. Til Præstegaardene her paa Landet kan saaes og avles som følger:

Til Stege Præstegd. i alle 3 Marker: 51 Tdl., Engb. 28 Læs.

- Sønderfogn ditto	—	—	10	—	—	$22\frac{1}{2}$	-
- Maglebye ditto	—	—	48	—	—	30	-
- Dorrigs ditto	—	—	18	—	—	20	-
- Hjertehjerg ditto	—	—	28	—	—	18	-
- Kjelbbye ditto	—	—	30	—	—	23	-

foruden de øde Marker; gjør tilfammen i alle 3 Marker 185 Tdl., $141\frac{1}{2}$ L. Engb. Naar derfra tages $\frac{1}{4}$ for den ene Mark, som ligger i Fælled, bliver igjen 123 Tdr. 2 Skpr. Tdl. og 94 Læs Engb., Hartkorn $64\frac{1}{2}$ Td.

e) Qvittering til Peder Keek for hans Regnskab for Møen i den Tid han dermed var forlehnet.

”Steen Vondorph til Rønneholm, Niogens Friis til Fauerschoug og Henrik Wøller til Dragsholm, samtlige R. M. Kammerraader, Rentemestere og Assessorer i Skatammer-Collegio, gjøre vittterligt, at ærlig og velbyrdig Mand Peder Keek til Tygestrup, Ridder, R. M. Cansler, Rigsraad, Præsident i Cancellie-Collegio, Assessor udi collegio Status og Befalingsmand over Hadeland, Balders, Sufferud, Ringerige og Over-Nommeriges Fogderie i Norge, haver nu paa Kongl. Mayestæts Begne gjort Regnskab for den aarlige visse Rente og Indkomst til Ermelundgaard paa Møen, som han tilforn naadigst haver været medforlehnet, beregnet fra Philippi Jacobi 1657, da han først bekom samme Lehn i Forvaltning, til Philippi Jacobi 1662, han det igjen er quit bleven, og beløber hans Jndtægt:

Fra 1657 til 1658 . .	1020 Rdlr.	1 Ort	11 Sk.	$\frac{1}{2}$ 2
Fra 1658 til 1659 . .	675	— 2	— 13	— 1 $\frac{1}{2}$ —
Fra 1659 til 1660 . .	’	— ’	— ’	— ’ —
Efter som Fienden da var				
Landet mægtig.				
Fra 1660 til 1661 . .	195	— 3	— 4	— ’ —
Fra 1661 til 1662 . .	269	— 1	— 2	— ’ —
	Summa 2161 Rdlr.	’	Ort 6 Sk.	2 2

Hvorimod stilles til Udgift og Afkortning, efter samme Regnskabers videre Formelding:

Lehnsmanden paa hans Gage .	640 Rdlr.	2 Ort	14 Sk.
Samme for hans Genant 2c. es			
ter Forlehningsbrevet . .	35	— 2	— 9 $\frac{1}{2}$ —
Samt Halvparten af det Uviffe	43	— 2	— 16 —
	Lat. 719 Rdlr.	3 Ort	15 $\frac{1}{2}$ Sk.

	Transp.	719 Rdlr.	3 Ort	15½ Sk.
Kortet for Soldere og Skovridere	72	—	2	—
— bevilgede Gaarde . . .	7	—	3	—
— øde og forarmede . . .	399	—	—	11
Udgift for Vare til Stedernes				
Fornødenhed	541	—	—	19
Fragt og Reiser	53	—	—	—
Salvogarde og Andet	171	—	1	—
Haandværksfolk	68	—	—	1
Indleveret paa Rentekammeret	249	—	3	—
Commissariernes Fortæring . .	10	—	—	—
Papir og Andet	27	—	1	—
	Summa	2320 Rdlr.	—	3½ Sk.

og saa lignet, da befindes Udgiften at beløbe højere end Indtægten kunde tilstrække, Penge: 158 Rdlr. 3 Ort 21 Sk. 1 2, og for en Fjerding Smør 3½ Rdlr., tilsammen 162 Rdlr. 1 Ort 21 Sk. 1 2, som velbaarne Hr. Cansler haver at fordrø. Til Vidnesbyrd ic. Kjøbenhavn den 7de September 1664.”

12. Tvende Breve af Frederik den Tredie til Bønderne paa Møen, 1662 og 1663. (Af afg. Cancelleraad Anderfens Samlinger.)

Til S. 373 og 379. a) Vi Frederik den Tredie ic. Hilsø Eder, alle vore Bønder og Tjenere, som bygge og boe paa vort Land Møen, evindeligt med Gud og vor Naade. Vi byde og hermed alvorligen befaler Eder, alle og enhver i Særdeleshed, at I rette Eder efter, herefter at være os elskelige Alexander Pedersen ubi den hannem anbetroede Administration hørig og lydlig, givendes og gjørendes ham og ingen Anden Eders aarlige Landgilde, Gjæsteværelse, Sagesald,

Egt, Arbeidspenge og al anden Rente og Rettighed, som I pleie og pligtig er at gjøre og give, indtil vi anderledes tilsigendes vorder. Han skal igjen haandthæve og holde Eder alle og enhver ved Lov, Skjæl og Ret, og ingen af Eder tilstedes at forurettes mod Loven, saasog vores kongl. Forsordninger og Fordebogen udi nogen Maade. Ladendes det ingenlunde. Givet paa vores kongelige Residens udi Kjøbenhavn den 8de April Anno 1662.

b) Vi Frederik den Tredie ic. Byde og befale herved vore Bønder og Tjenere paa vort Land Møen, at I være tiltænkt, at gjøre og forrette til Karen, afgangne Alexander Pedersens, udi den om samme Amt havende Forpagtning, hvis Arbeid der foresfalder og eder tilsigendes vorder ved Ladegaard og Avling, samt Høe og Kornets Indhøstning, saa og Gjerderne at lukke for Kornmarkerne, baade for det øde Gods, saavel som det I af Arilds Tid gjort haver, ligesom paa andre vores Amtsforpagtninger pligtig er, videre at efterkomme, tagendes derudi ingen Efterladenhed eller videre Forsømmelse, saafremt ikke imod de Forsømmelige med tilbørlige Rettens Middell skal procederes. Herefter alle og enhver Vedkommende sig underdanigst haver at rette og forholde, ladendes det ingenlunde. Givet paa vores kongl. Residens udi Kjøbenhavn den 8de August 1663.

13. Dokumenter angaaende Møens Pantfættelse og Overlevering til Gabriel Marselius 1664, og dens Udlæg for en kongelig Fordring hos de Marselii 1684. (I Rentekammer-Archivet.)

a) Frederik den Tredies Pantfættelses Brev: "Vi Frederik den Tredie ic. Gjøre alle vitterligt, at vi naadigst for

et hundrede Tusinde enkelte Rigsdaler in Specie*) have pantsat, saasom vi og hermed for os, vores kongl. Arvinger, Konninger udi Danmark og Norge, allernaadigst pantsætter til os elskelige Gabriel Marselius, vores forordnede residende Commissarius udi Amsterdam, samt hans Arvinger, vores Slot, Amt og Ladegaarde med underliggende Eiendomme og Gods paa vort Land og Provinds Mæn, hvilket forskrevne vort Amt, Stege Slots Ladegaard og Elmelunde Ladegaard med al deres Tilliggende, Bønder og Tjenere ic. og ellers af forn. Gods, Eiendom og Herlighed, Rente og rette Tilliggelse, Stedsmaal, Sagefald, Oldengjeld, Egt, Arbeid, Hørlighed, Lydighed, og al vis og uvis Indkomst, være sig af Ager, Eng, Skov, Fægang, Hede, Kjør, Mose, Forts, Fælled, Lyngslet, Tørvegrift, intet undtagen i nogen Maade, som det nu tilligger og af Arrilds Tid tilligget haver (J a g t e n udi Wildbanen alene undtagen, som vi os vil have forbeholden) forskrevne G. Marselius og hans Arvinger eller hvem det med deres Minde haver, strax og nu herefter skal og maae for forn. Sum have, nyde, og til et frit brugeligt Pant beholde, og uden al Exception at gjøre sig saa nyttig, som de bedst veed og kan, og skal han og hans Arvinger holde Landet og Bønderne ved god Hævd, Lov, Skjæl og Ret ic., ikke heller Skovene til Upligt forhugge, videre end til Gaardenes og Godssets fornødne Bygning og Forbedring, saasom fornødent Hjultømmer og Ildebrand, som han uden nogen videre Tilladelse selv maa udvise, fælde og forbruge. Med Udskrivning af Soldater paa samme Gods skal som tilforn, eller herefter andordnet vorder, ved Magt forblive, dog saa, at, naar samme Udskrivning stæer,

---

*) Forfatteren havde i sit Haandskrift, paa Sandvigs Autogratit, skrevet 20,000 Rdlr., hvilket er urigtigt.

maa han selv, eller Efterkommere til forn. Pant, udskrive, eller udskrive lade, og samme Udskrivning paa behørige Steder lade overlevere. Skal og Skatterne udgives efterjom de hidindtil paalagt ere eller herefter paabydes; dog maa han selv lade tegne, skrive og oppebære samme Contributioner, som dem paa anordnede Steder levere og forklare. Og ville vi os og vore forn. kongl. Arvinger, Konninger, aldeles have forbeholdet vor Souverainitet, andre kongl. Regalier og Høis heder af forn. Land og Gods, saasom Told, Consumption, Accise, Trag, Kjøbstad, Virk og Virkeret samt Jura patronatus, og ellers hviis ordinarie eller extraordinarie, over dette hele Rige kan blive paabuden, usfortrænk i alle Maader. Vi have naadigst ellers herforuden ubi dette Pant forbeholden, at forn. G. Marselius og Efterkommere til forn. Pant skal være forpligtet, fra Phil. Jac. førstkomsthende at begynde, at lade bekomme og følge Præsten udi Borrig, item Landsdommeren og Herredsfogderne, samt vor Tolder udi Stege og Byefogden med sine Svenner, saasog Borrig Sognemænd, Færgemanden udi Kallehauge, Hans Hagedorn, Skovrider, item Stege Slots Møller, og tvende Gaarde, Hans Holst, Capitain, er bevilget, saasog de Gaarde og Gods, som vi naadigst have bebreuet Ritmester Jacob Dannefer, samt de forordnede Officeergaarde der paa Landet ic., deres Deputat, Gaardenes Landgilde, Frihed og Rettighed paa dennem ic., usforhindret i alle Maader. Og saafremt noget fiendtligt Indfald eller deslige Ulykkelighed kom paa forn. Land, skal det ikke komme forn. G. Marselius ic. til nogen Hinder eller Skade, men vi og vores Arvinger, Konninger, naadigst derfor at indestaae, saavidt ret; og beviisliggjøres. Og naar vi eller vore Esterk. tilfands vorder, forn. Gods igjen at lade indløse, ville vi det et Nar tilforn behørigen lade forkynde og opføre, hvorefter det da os eller

for. vore kongl. Arvinger imod forbemeldte Sum, 100,000 enkelte Rigsdaler in Specie, skal useilbarlig følgagtig være. Givet paa vor kongl. Residens udi Kjøbenhavn den 14de April 1664.”

b) Rescript til Christopher Lindenov til Lindersvold og Sorgen Reetz, Befalingsmand over Tryggevælde Amt.

”Frederik den Tredie med Guds Naade Konge til Danmark og Norge ic. Efter som vi naadigst haver resolveret, at gjøre Forandring med vort Land Næen, og vores isige Forvalterterste sammesteds dets Overlevering naadigst haver anbefalet, saa er vores Naad, Villie og Befaling, at I ere overværende tilfede, naar bemeldte vort Land Næen til os elskelige Gabriel Marselius, vor residerende Commissarius udi Amsterdam, eller hans Fuldmægtige vorder overleveret, og derved paaagtor, at samme Land, med hvis Inventarier, Breve, Register, Jordebøger og alt andet, der nu befindes, og bør at lades til ham eller hans Fuldmægtige, tilbørligen vorder leveret, og dette, samt Bygningerne paa Gaardene, saavel som og Godssets og Skovenes isige Beskaffenhed og Tilstand efter lovlig og uvillig Syn og Affigt, under Eders Hænder og Signeter tilbørligen beskreven, udi vores Skatkammer straxen at indsilke, saag og Gjenparten deraf bemeldte G. Marselius eller hans Fuldmægtige tilstiller. Hvorefter I Eder haver at rette. Befaledes Eder Gud. Skrevet paa vor kongl. Residens udi Kjøbenhavn den 20de April 1664.”

c) Udtog af ovennævnte Commissaires Beretninger om Landets Tilstand.

Elmelunde Ladegaard. Det nørre Huus paa Borgegaarden, som Lehnsmanden tilforn haver resideret udi, værende paa 24 Vindinger er paa Taget og Gaulene meget brøstfældigt, endeel af Fodstykkerne under Huset forraadnede, Bindeltrappen til Fruerstuen ganske borte, fem eller sex Tav

af Muurværket paa Carnapped udsaldne, Losterne afbrudte 20. Ligeledes beskrives de tre andre Huse af Borgegaarden, saavel som Ladegaardens øvrige Bygninger, meget brøstfældige, og de Svenske gives Skyld for nogle af disse Ødelæggelser. Stege Ladegaard beskrives ligeledes som saare brøstfældig. Efterat vi saaledes selv have befundet Bygningernes Tilstand, have vi ved 8 Mænd, som vi tilforn til Thinget o. s. v. erfaret Godsets og Skovenes Veffaffenhed, som af højsølgende Thingsvidner vidtløftigen kan fornemmes. Herhos have vi overleveret til Gabriel Marselis junior en rigtig underskreven og forseglet Fordebog over Møens Amt 20. Noch blev ham leveret Nøglen til Soldkisten og Landtøgenß Regel. Hvad Inventarium anbelanger, da findes der intet ved Steden, men blev af de Svenske ganske borttagen. Skatten anlangendes, da, eftersom der berettes, at der ikkun var Restant paa sidste Qvartal 1662, saa haver Forspagtersten at levere fra sig til forbermeldte Monsieur Marselis, eller Fuldmægtige, en rigtig Fortegnelse derover. Kjøbens havn den 18de Juni 1664. Undertegnet:

E. Lindenov. J. Kees.

Synsforretningerne over Godsets Tilstand, for Besterherred, optagne af Herredsfogeden Carsten Petersen i Skovhuse, og for Østerherred af Herredsfoged Hans Jensen i Stubberup, vise, at Landet var endnu ligesaa øde, som strax efter Krigen. I Besterherred fandtes 131 og i Østerherred 112 øde og afbrudte Gaarde, foruden endeel Gaardsæder og Huse, og en stor Mængde brøstfældige Gaarde. Ved enhver afbrudt eller brøstfældig Gaard findes antegnet, hvormeget dens Dphbyggelse eller Istandsættelse kunde koste, f. Ex. Tøffuille (Tøvelde): Oluf Hampers Gaard øde og afbrudt, var et Alhuus paa 12 Bæggetum, 3 Ladehuse paa

28 Bøggerum; kan koste tilsammen at opbygge 212 Rdlr.
Lauritz Troelsens Gaard: Alhuset ved Magt, tvende Lader
paa 15 Bøggerum, afbrudte; kan koste at opbygge 75 Rdlr.
o. s. v.

Ifølge Commissairernes Ordre, blev af Herredsfoged
C. Petersen under 6te Juni 1664 optaget Synsforretning
over Skovenes Tilstand, nemlig, hvormeget der fandtes
hugget, medens den i sig selv forvalter, Karen
Andersdatter Amtet og Lehnet havde været befalet,
hvorledes Skovsparterne fandtes fredede og ved Magt, samt
hvormange Sviins Olden derpaa kunde være:

Skovene	Deraf ved Magt	Olde og forhugget	Sviins Olden
Grønved . . .	$\frac{5}{7}$	$\frac{2}{7}$	177
Hegneden . . .	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	10
Ulfshale . . .	$\frac{5}{6}$	$\frac{1}{6}$	80
Holm og Thaghholm	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	10
Nørreskov . . .	$\frac{17}{10}$	$\frac{3}{10}$	487
Stubberup Hauge	$\frac{6}{7}$	$\frac{1}{7}$	12
Klinteskoven . .	$\frac{4}{5}$	$\frac{1}{5}$	734
Sønderkov . . .	$\frac{7}{8}$	$\frac{1}{8}$	128
Kjelbyelille Skov	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	50

Underkov af Torn og Elle fandtes i de fleste Skove
temmelig vel fredet og ved Magt.

4) Møens Udlæg for en kongelig Fordring hos de
Marfeller 1684.

Under Dato 6te December 1642 var oprettet en konge-
lig Contract med Albrecht Valker Berens og Gabriel Mar-
fells, hvori disse havde paataget sig: "paa egen Bekostning
og Risico, at lade fra Spanien afhente, inden Udgangen af
Aar 1644, 20,000 Læster Salt, og alt at betale for hver

Løst, beregnet til 4 Møyer, fem Rigsdaler udi Metal Stykker, Skippundet anslaaet til 86 Rdlr. (hvilke Stykker skulde støbes i Glückstad, og der leveres imod Qvittance, alt efterhaanden som Saltet blev afhentet, og hver Reise sig kunde bedrage); desligeste og at svare og staae for det ganske Parti, dersom noget af samme Salt efter forskrevne Tid, formedelst deres Forsømmelse, blev efterliggende i Spanien, omendstjøndt det af Kongen sammesteds ei blev leveret." Denne Contract blev ikke opfyldt af Contrahenterne, som ifølge en Admiralitetsdom af 5te Februar 1683 bleve tildømte at betale, inden 6 Ugers Forløb, hvad de, efter den med Dømmen følgende Specification, bleve Hans Majestæt skyldige, og det alt i rede Penge, eftersom Metal:Stykkerne ikke vare blevene leverede. Dernæst udgik Befaling til Holger Parsberg til Esbjerg og Andreas von Engberg til Ravnstrup, Hs. kongl. Majestæts Cancellieraader og Landsdommere udi Sjælland og Møen, om at gjøre General:Riffalen Udlæg og Indførsel udi Møens Land, saaledes lydende:

Christian den Femte, af Guds Naade &c. Etersom afg. Gabriel Marselis og afg. Albrecht Valzer Berensz Arvinger for vores Admiralitet den 5te Februar 1683 ere tildømte, til os en anseelig Sum Penge at betale, for hvis de, efter en, mellem vores elskelige fjerne Hr. Farfader, sal. og høil. Ihukommelse, samt bemeldte G. Marselis og A. B. Berensz, anlaugende den spanske Salthandel, oprettet Contract, kan skyldig blive; da er vor allern. Villie og Befaling, at I, paa vor Generalfiskal, os elskelige Jens Clausens Ansøgning, gjøre hannem paa vore Begne Udlæg og Indførsel til Betaling udi vort Land Møen, for ligesaameget, som det til forn. afg. G. Marselis pantsat er, og samme Gods til bemeldte vores Generalfiskal tilbørligen overlevere, saavel som og denne eders Forretning hannem under eders Hænder og

Segl skriftligen meddele, hvori I rigtighen haver at specificere og forklare, i hvad Tilstand forskrevne Gods sig nu befinder. Og have I herhos Bønderne at anbefale, at de derefter ingen Anden end Os skal svare, enten med Landgilde, Restancer, Vægt og Arbeide, eller hvad det være kunde. Derfom En af eder, for lovligt Forsalds Skyld, ei til den berammede Tid og Sted møde kunde, da skal den, som tilstede kommer, hermed Guldmagt have, og anbefalet være, en Anden i den Udeblivendes Sted til sig at tage, og denne vor Befaling alligevel fuldestgjøre og efterkomme. Dermed skeer vor Billie ic. Kjøbenhavn den 27de November Anno 1683.

Christian.

Den 17de Januar 1684 kom Commissionen til Næen. Af Udlægsforretningen ansøres her Slutningen, saaledes lydende:

Afgangne Gabriel Marselis Arvinger ere skyldige til Hans kongl. Mayestæt, efter medfølgende Admiralitetsdom, og derpaa gjorde Beregning, til den 5te Februar 1683, den halve Part af 184,224 Rdlr. 33 s., som er 92,112 Rdlr. 16 s. Fremdeles enkelt Rente af 28,361 Rdlr. 84 s., som af den halve Kapital, efter Dommens 4de Post fra 5te Februar 1683 til Marsdagen 1684, sig beløber 1701 Rdlr. 64 s.; tilsammen 93,813 Rdlr. 80 s. Herfor tages i Betaling Næens Land og Amt, som til G. Marselius den 14de April 1664 er pantsat for 100,000 Rdlr. Kommer saa Arvingerne i dette Pant hos kongl. Mayestæt tilgode, som dem paa Anfordring godtgjøres i hvis høistbemeldte kongl. Mayestæt hos dem paa anden Maade haver at fordre: 6186 Rdlr. 16 s. Kjøbenhavn den 26de Januar 1684.

Jens Clausen.

Ifølge Commissarernes Beretning, havde Forvalteren ikke Skovregisterne og Skiftebøgerne færdige. Til Stege Slots Ladegaard var saaet 80 Edr., til Elmelunde Ladegaard 74 Edr. Rug. Begge disse Ladegaardes Bygninger vare isvrigt i lige saa slet Tilstand, som da Landet blev pantsat til Marselius. Vøndergaardene havde i Almindelighed kun fra 10 til 20 Fag Huus, og næsten alle Brøstfældighed, anslaaet til 30 Rdlr. og derover. Ved flere end de halve findes antegnet: "kan ikke svare Skatter og Landgilbe," eller: "vil have Hjelp." Mange havde aldeles ingen, eller kun ringe Besætning af Heste og Qvæg, og mangfoldige Steder laae ganske øde. Ved Stubberup findes følgende Anmærkning: "De Fleste i denne Bye ere i Restants med Herskabet, og i stor Gjeld til Borgerne i Stege, for Forstrækning til kongelige Skatter." Lignende Anmærkninger findes ved Byerne: Maglebye, Mandemark, Budsene, Pollerup, Udbye, Østermark o. fl.

Jordebogen, forfattet til 1ste Januar 1684, giver følgende Oplysning om Dannefers Benaadningsgods, hvilket ikke findes nævnet i den Udskrift af Kongens Gavebrev, som har været forf. meddeelt. (Til S. 353 o. f.): "Een Gaard i Hovedskov, af Hartk. 8 Edr. 3 Skpr. 3 Fk., Ritmester Jacob Dannefers Dørn arveligen tilfalden. Iiid. een Gaard af Hartk. 8 Edr. 2 Skp. 1 Fk. 2 Alb. Dannefers Enke benaadiget af Hs. Majestæt. Een Gaard af Hartk. 11 Edr. 1 Fdk., udlagt paa Skifte efter sal. Dannefer, deels til H. M., deels til Dannefers Dørn. Nyegaarde: No. 1 af Hartk. 6 Edr. 4 Skpr. 2½ Fdk. No. 2 af Hartk. 6 Edr. 2 Skpr. 1½ Fdk. Begge ved Skifte efter Dannefer udlagte til Andreas Ceebødcher i Kjøbenhavn. Søegaard: af Hartk. 2 Edr. 4 Skpr. 3 Fdk. En Deel deraf udlagt til sal. Christian

Walherjens Enke; en Deel haver Dannefers Arvinger endnu. Skovene til alle Dannefers 5 Benaadnings Gaarde: Hartk. 2 Skpr. 2 Fdk. Lindholm, sal. Ritmester Dannefers Benaadningsgods, Hartforn 1 Ed., fyllder 3 Mk." — De samme 5 Gaarde, som alle laae i Stege Sogn, findes ogsaa nævuede i den føromtalte. Commissionsforretning af 8de Marts 1661, som skænkede til Dannefer; men denne Hertilighed har ikke været stor; thi, ifølge Jordebogen, vare de to Gaarde i Hovedskov dengang øde, og til Sægaard var Intet saat. Iøvrigt viser den anførte Fortegnelse, at Dannefers Nyegaarde vare de samme, som siden i Oberst v. Plessens Tid bleve sammensmeltede til een, og ikke den ældre Nyegaard i Søemark. Man seer og, at Dannefer har efterladt sig Børn, men finder Intet videre om dem.

14. Møens Overlevering til Oberst v. Plessen 1685.

Til C. 417 o. f. Efterat Den igjen var bleven Kongens, bestemtes den til at afgive Standkvarterer og Græsnings m. v. for den Deel af Livgarden til Hest, der ikke behøvedes til Bagttjeneste i Kjøbenhavn. En Commission, bestaaende af Hr. Otto Krabbe til Holmegaard, Stiftsbefalingsmand over Sjellands Stift og Amtmand over Roeskilde, Tryggevælde og Møens Ainter, Hr. Samuel Christoffer v. Plessen, Oberst for den kongl. Livgarde til Hest, og Jørgen Elers, Kammerraad, Assessor i Højeste Ret og Kammercollegio, blev beordret at undersøge Landets Tilstand, og besørge det inddeelt til Gardens m. v.

Følgende Udtog af Commissionsforretningen m. v. giver saavel Underretning om Dens Tilstand til den Tid, som om dens Inddeling i Henseende til Gardens Forpleining:

A. Summa af Skatregistrene fra 1ste April 1683 til ultimo Marts 1684:

1683. April Kvartal . . .	1025 Rdlr. ; Mk. 12 Sk.
— Juli Ditto . . .	1025 — 1 — 14 —
— Octbr. Ditto . . .	1023 — 3 — ; —
1684. Januar Ditto . . .	1006 — ; — 8 —
	<hr/>
	Summa 4080 Rdlr. ; Mk. 2 Sk.

B. Designation over det øde og med Frihed besatte Gods ubi Møens Amt, forfattet til April Kvartal 1684:

Frihed til 1ste Mai 1684, 85, 86 og 87, ialt Hartforn . . . . . 664 Edr. 1 Skp. ; Fdk. 1 Alb.

Ganste øde og ubesat Gods 68 — 3 — 2 — ; —

Summa Hartf. 732 Edr. 4 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

Actum Elmelundegaard d. 30te April 1684.

Abraham Jacobsen.

Det Seneste jeg var der paa Landet, hvilket var ved fidsstavigte Paasketider, da befandttes at forskrevne kongl. Mayestæts Bønder paa Møen vare lovet og tilsagt den herudi belovede Frihed, som de og behøvede, hvilket testes af

D. Krabbe.

C. Udtog af Commissionens Remonstrations til Kongen, dateret 22de Octbr. 1684: a) Bønderne formenes at kunne subsistere, uagtet Afgang til Græsning for Garden, da de kunne græsse paa Overdrev og andre Smaasteder. b) Høet og Halm, 3: 1800 Læs Hø og 900 Læs Halm, som Garden nyder, naar den tredie Deel forbliver i Kjøbenhavn, har været det besværligste at udfinde, saasom det er det Dyreste paa Landet, og som Bonden allermindst kan miste. c) Huusværelser belagende, da findes paa saa Steder Leilighed, at Garden kan logere hos Bonden, eftersom det ikke vel kan tjene, at de boe og ligge i een Stue tilsammen, og Kjøkkenet, hvor Bondens Folk, være sig Qvindfolk eller Mandfolk, have deres Leie, er mere et Kjøgested, end tjenligt til

Huusvarelse. De øvrige Bondens Huse bestaae kun i Etal-
den til hans Qvæg og Lade til hans Korn, som paa de fleste
Steder er eet Huus tilsammen med Stuen og Kjøkkenet, for-
uden at Husene findes saa lave, at neppe Menniskan, men
ingen stor Hest, kan staae skikkeligen med sit Hoved under
Løftet, — saa der vil bygges af Nytt, som Garden kan be-
høve ic. Eggestolper kan faaes i tilstrækkelig Mængde fra
Klinteskoven. Ikkun paa saa Steder hos Bonden findes
Skorstene, som dog er meget farligt. Dersom Garden an-
dre Skorstene vilde have end Bonden, da maatte Bonden
opsætte dem for ham, allene Eders R. M. bevilge ham
3 Tdr. Kalk og 300 Muursteen, hvortil da vilde behøves
150 Læster Kalk og 135,000 Steen, hvilke dog mesten fin-
des paa Landet i det gamle forfaldne Slot i Stege
og i det murede Taarn, som paa Hospitals Gods
staaer til Rest af et gammelt Munkeløster, dersom de
ikke vil falde for besværlige at brække ic. d) Det med Fri-
hed besatte Gods, kan ikke give sit Contingent førend Fri-
heden er ude. e) Herforuden have vi og udlagt til Portio-
nerne det Gods, Kjøbenhavns Hospital, Møns Kirker,
Nøeskilde Skole, Landsdommer Valkersens og Dannefers
Enker og Herredsfogderne tilhører, hvorfor vi have gjort For-
slag om Wederlag. f) Have vi at erindre, at intet Gods er
reserveret uden Ladegaardene, en Gaard for Herredsfogeden,
en for Thingfriveren, en for Skovrideren og en Færggaard
til Færgemanden ved Koster, for frit at overføre Garden og
Bønderne til Sjælland ic. Dersom nu dette vort allerunder-
danigste Forslag af Eders R. M. i Naade maa vorde anseet,
og Justitien over Garden og Bonden forsvarligen blive admini-
streret, formode vi Eders R. M. naadigste Billie bliver ef-
terkommet. Undertegnet:

Krabbe. v. Plessen. Elers.

D. Udtog af Commissionens Demonstration af 22de November 1684:

Da Alt, hvad der maatte erindres, ikke er blevet foredraget, fordi Oberst v. Plessen ikke vilde underskrive med, efterdi det var Noget, som ei angik det ham ansfortroede Regiment, seer Commissionen sig dog forpligtet, at tilkjendegive: at, da der findes to Herredsfogeder, begge utjenlige, den ene, fordi han ikke forstaaer Tjenesten, og den anden, fordi han søger at vikle Folk tilsammen, og selv elsker Trætte, saa foreslaaes Ridesfogeden Christian Willumsen at blive tillige ene Herredsfoged. Amtsforvalteren Abr. Jacobsen foreslaaes til Bondens Forsvar. Som vi have fornutnmet, at det er Eders Majestæts Willie, at 3 Ritmestere, 6 Underlieutnanter, 6 Cornetter, 6 Trompetere, 3 Münsterkrivere, 2 Feltskrivere og en Stykknekt skulle indlægges i Stege, saa foresdrages allerunderdanigst, at samme Dyes Tilstand er saa slet, at deri ikke findes 4 Personer, mægtige at tage imod dem, med mindre de maatte overlade dem deres egne Stuer eller Sengkamre, og tilmed vanskeligt skulde kunne forskaffe dem Seng, Lys og Varme, uden at ruineres ic. Endvidere foreslaaes at istandsætte Ermelund Ladegaard, og derimod nedlægge Stege Ladegaard. Underskrevet:

D. Krabbe. Elers.

E. Udtog af Commissionens Forslag om Gardens Forpleining:

En Portion, af 6 Tdr. 2 Skpr. Hartk. skulde give til en Garder aarlig, naar Alting til Contant anslaaes, 20 Rdlr. 5 Mk. 4 Sk., eller, naar Bonden det in natura skulde give, saa bestaaer det udi 6 Læs Høe, 3 Læs Halm, 12 Tdr. Havre, 6 Pd. Lys, 12 Læs Aldebrand, Græsning for en Hest i 6 Maaneder og nødtørftig Huusværelse

med en opredt Seng. Men, som altid $\frac{1}{3}$ af Garden udi Kjøbenhavn skal være, saa er det ikke alene til Bondens, men endog til Gardens Conservatton, at Bonden, naar Garden er hos ham, giver Alting in natura, hvorfor Inddelingen i Vinter; og Sommermaaneder er o. s. v. Paa forskrevne Maade er vores allerunderdanigste Tanker, at baade Garden og Bonden vil kunne blive ved Magt, og saaledes Garden bestandig nyde sit Standquarteer og Fourage paa Landet, hvilket dog indstilles til Eders Mayestæets allernaadigste Villie. Herforuden insinueres Eders K. M. i dybeste Underdanighed et Overslag paa Landets Afgifter efter de ordinaire kongl. Paabud, naar de Species, som Bonden in natura burde levere, efter Rentevietarten til Penge anslaaes, som forskjeller 2845 $\frac{1}{4}$ Rdlr., at Landet mindre udlægges for, end det ellers efter ikige kongl. Paabud burde importere. Vi forblive ic. Eders K. M. allerunderdanigste Tjenere.

D. Krabbe. C. E. v. Plessen. J. Elerk.

Contributionens samt Landgildens Beløb af Mogens Amt, efter den gamle Matricul,

Hartkorn	3530	Edr.
Derfra afgaaer for Hovedgaardene	75	—
	<hr/>	
	Rest.	3455 Edr.

Deraf gives udi Contribution:

Matriculskat à Ed. 6 Mk. Dyr; og
 Flekkeskat à Ed. 4 $\frac{1}{2}$ Sk. Cogne
 Rytterhold à Ed. 12 Sk. Solda-
 terskat af 3232 Edr., naar Skov-
 og Sammelskat er frataget, à 2 Mk.
 Ed. Rostjeneste af 3530 Ed. à
 1 Mk. Kornskat, $\frac{1}{2}$ Skp. Rug à
 Skp. 18 Sk., 1 Skp. Væster à
 28 Sk., ialt . . . . . 7057 Rdlr.

Landgilden af 3455 Edr. à 9 Mk., og	
Ladegaardenes Afgift, 1000 Rdlr.,	
tilsammen	6182 Rdlr. 48 Sk.
Summa Skat og Landgilde	<u>13239 Rdlr. 48 Sk.</u>
450 Portioner à 20 Rdlr.	
5 Mk. 4 Sk. =	9393 $\frac{1}{4}$ Rdlr.
Ladegdnæs Avling, som	
reserveres	1000 —
	<u>10393$\frac{1}{4}$ Rdlr.</u>
Fattes, som ovennævnte	
Skat og Landgilde	
høiere kunde beløbe	<u>2845$\frac{3}{4}$ —</u> 13239 Rdlr. 48 Sk.

Vi lade det ved dette eders allerunderdanigste Forflag med Gardens Forflegning i alle Maader forblive, og ville vi endda desforuden paa enhver Portion, som paa Landet saaledes inddeelt vorder, baade Vinter og Sommer, maanedlig endnu i Nagsort allern. tillægge. I det Øvrige, hvad denne Commission og Inddeling videre kan angaae, baade om Bygningen, saavelsom ellers Administrationen paa Landet, derom skal I os et Project til allern. Approbation tilstille *). Kjøbenhavn den 6te December 1684.

Christian.

---

*) Ved Commissionsforretningen i det kongelige Rentekammersarchiv findes: "Project til en Forordning, hvorledes paa Møns Land ubi Civilsager, angaaende den der indbelte Livgarde til Hest, forholdes skal. Kjøbenhavn 1685." — Man seer deraf, at de Committerede have forudsæet en stor Deel af den Ulempe, som ved Gardens Indquartering paa et saa forarmet Land maatte fremstaae, hvilken de ved denne Forordning, som dog nok ikke er bleven trykt, have søgt at raade Bed paa.

F. Ordre til D. Krabbe og J. Elers at overlevere Landet til Oberst v. Plessen.

Christian den Femte *ic.* "Efter som vi allern. have for godt befundet, at indquartere og forlægge vores Livgarde til Hest paa vort Land Møen, og derfor at anbetroe os elskelige Samuel Christopher v. Plessen, vores Oberst over bemeldte vor Livgarde, Inspectionen som Amtmand over samme Land, da er vores allern. Villie og Befaling, at J Landet til ham med allerforderligste, efter den af Eder derover gjorde Commissionsforretning, under Inspection tilbørligen levere. Og paa det i sin Tid vides kunde, hvad ham maatte tilkomme at svare til, saa ville vi allern. at J strax derpaa tilstiller ham rigtig Copie af Forretningen, som han haver at underskrive og forsegle, og Eder igjen at give, til at levere i Forvaring paa vores Rentekammer ved Eders Tilbagekomst. Dermed skeer vor Villie *ic.* Kbhvn. den 31te Marts 1685.

15. Privilegier for Stege Byes, samt Møens Lands og Bogøes Indbyggere, af 8de Decbr. 1696.

Til S. 426. Vi Christian den Femte *ic.* Gjøre alle vitterligt, at vi, saavel til vor Kjøbsted Steges, som til vort Land Møens, samt Bogøes folkerig Tiltagelse og Fremvært i Møring og Brug, allernaadigst haver for godt befunden at forunde og give, saasom vi og hermed allernaadigst forunder og giver dets Indbyggere, som der nu ere eller kommende vorder, efterskrevne Privilegier og Friheder, nemlig:

1) Maa Landmanden uden nogen Hindring sælge og forhandle sit Korn og andre mistelige Vare udi Kjøbstaden,

---

Af Quartecordinantsen for Stege sees, at Obersten, Oberstlieutenanten og Majoren havde hver 6 Heste, en Ritmester 4, en Lieutenant og en Cornet hver 3, samt at enhver af dem havde flere Tjenere.

paa Landet eller udenfor, hvor hannem selv bedst synes, og han veed derfor meest at kunne bekomme. .

2) Saa maa og Kjøbstedmanden herefter som i forrige Tider nyde fri Handel og Wandel inden og udenrigs.

3) Vilde vi bemeldte Stege Bye med Borgemeister og Raadmænd, af de i Handel og Søefart bedst kyndige Indvaanere, allernaadigst forsyne.

4) Alle nu der i Stege Bye boende, eller andensteds fra did flyttende, som ikke med Borgerskabs Eed og Pligt i andre vore Kjøbstæder ere behæftede, som i fornævnte Stege ville kjøbe og opbygge ubebygte Pladse, eller gamle Gaarde og Huse, og dennem med nye Bygninger forandre, alt udi Kjøbstedbygning, med forsvarlig muret Taulværk, Tegltag og vel opmurede Skorstene, maae nyde Frihed for alle Skatter (Told og Consumption alene undtagen), nemlig for et hvert Sag, de saaledes af ny lader bygge, af et Loft høit udi eet Aar, og af to Loft høit udi to Aar.

5) Maa Byen overalt til nogen Hjelp og Lindring udi den allernaadigst paabudne Consumption godtgjøres og nyde udi de første 3 efter hinanden følgende Aar aarlig 300 Rdlr., siden naar samme 3 Aar ere forbi, skal den, i hvor meget den og kunde tiltage, udi næst efterfølgende 10 Aar ei mere give i Consumption end aarlig 1000 Rdlr., og naar vi da Byens Opkomst og Forbedring derefter fornemme, ville vi endnu lade samme Venaading udi andre 10 Aar paa lige Maade allernaadigst continuere.

6) Alle de, som paa forbemeldte vore Lande Møen og Bogøe ere barnsødte, og der nu virkelig tilstede ere, være sig Gifte eller Ugifte, Boesatte eller ei, saavel som de der paa Landene herefter avles eller fødes, maa og skal for Bornedes Nødtiggighed og deres Fødesteds Tiltaale ganske og aldeles være befriede, hvorimod dog Forældrene skal være tiltænkte, i det

ringeste een af deres Sønner, om de flere end een haver, at lade seile, og sig til Sæmandskab dygtig gjøre; men de, som der paa Landene fødte og Borne de ere, og sig nu paa andre Steder uden for samme Lande enten ubi Tjeneste eller ved Boepæl opholde, skal være tilforpligtede, enhver for sig, til sin Friheds Erlangelse, tvende dygtige Raadsmænd at forskaffe, og desforuden 8 Rdlr. i Penge betale; hvorefter alle og enhver vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette, ei gjørendes herudinden Hinder eller Forsang i nogen Raade, under vor Hyldest og Raade. Og hyde vi hermed og befale vores Grever og Friherrer, samt Stiftbefalingsmænd, Amtmænd, Præsidenter, Borgemeistere og Raad, Fogder og alle andre, som disse Privilegier under vort Cancellie: Segl tilskikket vorder, at de dem paa behørigte Steder til alles Efterretning strax lader læse og forkynde. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 8de December Anno 1696. Under vor Kongelige Haand og Signet.

Christian.

16. Valg af Dyrigheds personer 1697.

Udtoget af en Skrivelse, dat. 27de April 1696, til Cancelliet, fra den til Næns og Bogæs Istandsfættelse bestilte Commisſion: "Da nu fornemmes, at den, som til Raadmand skal være udnævnt, sig ikke samme Bestilling skal kunne paatage, formedelst han altid er ude at seile, og hans anden Handel og Næring det ei kan afvarde, thi have vi os med Flid erkyndiget, hvilken af Indbyggerne her, til at være Raadmand, tilligemed den allerede ordinerede Peder Jensen, tjenligst skulde være, og da ei nogen bedre fornummen, end en Mand ved Navn Peder Christensen Skipper, hvilken baade er ved Middell og Forstand, og vel kyndig i Byens Donter ic. Men, saasom han sig, ligesom de Andre, vægrer

det at antage, saa indstille vi til de høie Herrer, at der maatte udfærdiges en kongelig Befaling til bemeldte Peter Christensen Skipper, at han den ene Raadmandsbestilling paantage skulde.”

”Ligeledes behøves her og en god og dygtig Byfoged, hvortil tjenlig at være ei Noget her i Byen kan opspørges. Men vi have erholdt Efterretning, at der skal være en halv gammel, midaldrende Person udi Bordingborg, navnlig Abraham Hansen Wegner, som dygtig skal være, om han dertil maatte forordnes.” (See 1ste D. S. 429.)

”Herhos følger og en underdanigst Supplique fra forrige Landschingsfriver og Thingsfriver her paa Landet, Albrecht Rasmussen, om at maatte igjen nyde Herredsfriverstjenesten, som nu er ledig. Den sidste Herredsfriver, som nu er død, ved Navn Jens Jespersen, har søgt Bestillingen fra denne, paa vrang Beretning, han skulde være død, hvorpaa han og har erholdt kongl. allern. Bestilling, dateret 4de Juni 1695, Cop. litr. B. Men at han endnu er levende, det udviser hans Supplique, hvilket vi og kan vidne, som have talt med ham ic.”

17. Om Navigationskolens Oprættelse paa Møen.

Til S. 445 o. f. Kong Christian den Femtes Navigationskolens Bog paa Møen, Aar 1698 (Ms. i Folio, i det danske Cancellies Archiv), giver fuldstændig Oplysning om, hvorledes hlint Instituts Fond først blev samlet. Den indeholder:

a) Rescriptet af 5te October 1697, om Navigationskolens og Skrivekolens Oprættelse (See 1ste Deel S. 443 ff).

b) *Chrifftan den Femte, af Guds Naade ic. Vor fynderlige Gunft tilførn. Eftersom vi af eders allerunderdædigfte indgivne Memorial allern. fornemme, hvorledes fattige Folks Børn, fom fig udi Navigationen paa vort Land Mæen vil lade informere, ſkal fattes Hjelp til Underholdning udi den Tid de Regnen og Skriven ſkal lære, førend de kan komme i Navigationsſkolen, og ellers til den Penſion, fom de ſkulle give til Navigations; Informatoren for deres Information, hvortil de til den latniſke Skole hidindtil henlagte Indkomſter ei ſkal være tilſtrækkelige ic., og fom I formene, at der ſkal findes adſkillige af vore Betjente, ſaavelſom Kjøbmænd og andre af vores Underſaatter, fom ved Midlere, der, i Henſeende til Guds Ære, vores Tjenefte, og det gemene Bedſte, enhver for ſig efter ſine Wilkaar, godviligen ſkulle ville give en liden Kapital, hvoraf Kenterne aartligen kunde have til ſaadanne fattige Folkes Børns Underholdning og deres Information, fom før er meldt; ſaa ville vi allernaadigſt, at I derom ſkriftligen under eders Hænder lader anmode ſaamange af vores Betjenter og Underſaatter, fom I formoder noget til dette chriſtelige Værk godviligen at ville give, havende derhos tilbørlig Omſorg for, at ſaadanne frivillige Gaver, efterhaanden fom de indkommer, vorder paa. viſſe Steder paa Rente udfat, og at den deraf indkommende aarlige Interreſſe til ovenſkrevne Brug forſvarligen bliver anvendt. Dermed ſkeer vor Wille, beſalende eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 24de Decbr. 1697. Under vor kongl. Haand og Signet.*

Chriſtian.

Høiftbemeldte Hans Kongl. Mayeſtæts allernaadigſte Befallinger og høipriſelige Anordning til Guds Ære, Kongens Tjenefte og det almindelige Bedſte, om en Navigations;

Skoles Indrettelse ubi Stege paa Møen, som er den første paa Landet i Danmark, gjøres hermed efter høistbemeldte H. Kongl. Mayestæts allern. Billie og Befaling bekjendt for de, allerhøistbemeldte Hans Kongl. Mayestæts høie Ministre, Betjenter, Kjøbmænd og Undersaatter, og dennem derhos tjenstlig og venligen anmoder, som noget til dette kristelige og nyttige Værk godvilligen ville give o. s. v., dette herudi under deres egen Haand at antegne. Forsikkrendes efter høistbemeldte H. K. M. allern. Befaling, at der skal havez tilbørlig Omsorg o. s. v. Kjøbenhavn den 24de Januar 1698.

Krabbe. Vornemann. Braem. Kasimuffen. Aagaard.

c) Til Møens Navigationskoles Stormægtigste Stiftter og Andre dens runde Belgjører:

Priisværdigste Monark, dit Lands og Vands Forsvarer,
Jeg knæler for Dig dybt, og Verden aabenbarer

De store Naader, som saa rundeligen flød

Need ubi Møens og dit Lands det tørre Skjød

Til Navigations og Seilings spede Foster

Det for Dig bede skal fuld mangt et Pater noster!

Her Læremester staaer med Passer og Compas

Vil fra sig lære Cours paa Kaartet efter Glas:

Den møenske Vondesøn begynder sig at krøge,

Faaer Lyst at lære det, din Sæmagt kand forsøge,

At pløie Bølgerne med bugted, beeged Fiæl

Og gjøre Fienden til vor Danner; Kongis Træl.

Mens han da lære skal, lidt Brød for ham vil vanke,

Lad derfor, Konge, ham i Landet Fisken sanke,

I hine ferske Søe, faasom det skeer i Belt,

Maa skee opelskis kand her mangen brav Søe: helt.

Baadndjerve Kongens Mænd, hans Rigers Værn og Bolde,

Og J, som Kongen maa for Dyd og Daad besolde,

Oplukker Eders Pung til disse Seilings Pog
 Og tænker Eder om, hvor mange haarde Knog
 En hver i Lære: Nar og Kulden har udstandet,
 Hvor hede Drer hand har haft før hand er landet
 Og sikkerlig har førdt sit Skib udi sin Havn,
 Der hand nu ligger tryg til Landets Bærn og Gavn.
 I som paa Kopsardi og Menten skjellig hente
 Af Herrens Forsyns Haand, med Gaverne ei lente,
 Dermed og læris op saa mangen Kjøre: Svend,
 Til hvem I sige kand, for min Søe: Vogn og spend!
 Saa fremmis vor Monarks og Velt: Søe: Høvdings Vre,
 Saa viidt som Skibe kand med Kølen Vølgen skjære,
 Ja Nordens Ledings: Lys og Verdens store Haf
 Skal tjene Kongen og en hver her- noget gaf!

Johann Laurerensen.

Derefter følger:

d) Kong Christian den Femtes Gavebrev af 1ste Marts 1698, hvori han giver Indkomsten af Fiskeriet paa Wæn, 100 Rdlr. aarlig, som en Rente af Kapital 2000 Rdlr., til Navigationskolen.

e) Kong Frederik den Fjerdes Resolution, dateret 9de Marts 1700, paa Commissairernes allerunderdanigste Relation af 29de November 1699, indeholdende: at de til Skolen indkommende Penge skulde leveres i Zahlkammeret mod kongelig Obligation, at Rektor og Hører ved Latinskolen skulde faae andre Embeder, samt at Biskoppen skulde foreslaae en duelig Person til at være dansk Skoleholder. I Stege Sogn skulde anordnes 5 Substituter *ic.* Den latinske Skoles Huus skulde være til dansk Skole, Klokkeren og Organisten gives Huusleie af Kirkens Indkomst *ic.* For Testamenters Confirmation, for allern. Tilladelse til Egtes

Skab i forbudne Led, saavel som, efter Omstændighederne, for dem, der paa Kongens Gods i Laaland, Falster og Mæen erholdt Frihed for Fødestavnsbaandet, skulde gives en Kjendelse til Navigationskolon. Navigations-Inspektøren og Skoleholderne fritages for Personelfatter. Commissairernes Forslag om de Fattiges og Formuendes Børn, saavel som om Kaffens Indretning m. m., bevilges.

f) Fra Pag. 21 til Pag. 42 findes anført hvad det, ifølge ovenanførte allern. Resolution, indtil 22de Januar 1703, hvormed Fortegnelsen ender, var indkommet fra Cancelliet for Testamenters Confirmation m. m., ialt 1523 Rdlr. 6 Skill.

g) Endelig indeholder Navigationskolonens Bøger en Mængde af den Tids Stormænds og Andres egenhændige Fortrivininger paa Bidrag til hiint høipriselige Værks Fremme. Gaverne vare for en stor Deel meget betydelige. Hans kongl. Høihed Kronprindsen vilde give 50 Rdlr. aarlig. For aarlige Bidrag have fremdeles følgende tegnet sig: Ulrik Chr. Guldenslew 30 Rdlr. Ulrik Frederik Guldenslew 40 Rdlr. Chr. Guldenslew 30 Rdlr. Lauritz Munk 10 Rdlr. Johan Rankan 5 Rdlr. Gedde 10 Rdlr. Stoiken 10 Rdlr. Wibe 10 Rdlr. E. Sehested 5 Rdlr. Christian Rodstedt 5 Rdlr. P. Worm 5 Rdlr. Dræbe 5 Rdlr. Biskop Bornemann 15 Rdlr. Keiser 5 Rdlr. N. Winding 5 Rdlr. H. Wandal, W. Worm, O. W. Worm, Steenouck, Friis-Drevig, Søebøtke, Wieland, hver 5 Rdlr. Wenken 10 Rdlr. Hjort, P. Kiegelsen, J. Monrath, hver 5 Rdlr. Ch. Sigfr. v. Plessen 20 Rdlr., og endnu en Mængde Andre, for ringere Bidrag. O. Næster vilde aarligen give de fornødne Instrumenter, Bøger og Kott in natura til 6 à 8 Rdlr. Værdi.

Eengang for alle gav: Grevinde Samsøe 50 Rdlr. Geheimeraad Otto Krabbe 200 Rdlr. Grev Neventlau 60 Rdlr. Baron Jens Juul 20 Rdlr. P. Brandt 20 Rdlr. Harboe 300 Rdlr. (deraf betalt 100 Rdlr.) M. Moth 20 Rdlr. Raben 20 Rdlr. Oberst Jørgen Rantzau 50 Rdlr. Oberst Werner Parsberg 25 Rdlr. M. Numsen, Schönbach, K. Juell, Hansen, v. Eggers, D. Schell, v. Holsten, P. Rodstehn, H. Woskamp, hver 20 Rdlr. Jessen 50 Rdlr. Justitsraad Braem 100 Rdlr. M. Rasmussen 200 Rdlr. Mads Christensen 100 Edlr. Jespersen 50 Edlr. Udeler 30 Edlr. Politimesteren i Kjøbenhavn, E. Rasch, 200 Rdlr. E. v. Lente 30 Rdlr. Steen Skinkell 12 Rdlr., og adskillige Andre ringere Bidrag.

Efterat der var gjort saa god Begyndelse til et Fond, udkom Rescriptet af 26de April 1701, indeholdende Adskilligt, Navigations-skolen og dens Betjente angaaende, saasom, at Direktørerne af de forrige Committerede skulde modtage Skolebogen, Dokumenter og beholdne Penge, forfatte Project til en Forordning om Skolens Oprettelse og en Fundats for samme, samt til en Forordning om Tiendernes Oppebørsel paa Nøen og Degnenes Pension til Skolerne ic. (See Forordn. af 8de November 1701, om en Navigations- samt Regne- og Skrive-Skoles Oprettelse paa Nøen, Forordn. af 3die Januar 1702, om Tiendernes Oppebørsel m. v. og Rescriptet af 29de April 1702, der indeholder Fundatsen for hine Skoler.)

Ifølge ovenansførte Forkrivninger skulde Navigations-skolen i Aaret 1703 være i Besiddelse af en Kapital paa 11054 Rdlr., foruden de under lit. f. ansførte 1523 Rdlr., den forrige Latinskoles Kapital, 5000 Edlr., og hvad der igrøvrigt maatte være indsamlet ved andre Collecter. I Henseende til det Økonomiske, maae saaledes Udsigterne til denne

Stiftelses Fremvært i saa Har være blevne meget glimrende. Men ligesaa vel som Underviisningen blev dreven med Lunkenhed, og Elevernes Antal efter nogle Aars Forløb astog, saa formindskedes ogsaa snart Skolens Kapital betydeligt, hvorom følgende "Forklaring over den kongl. Navigationsskole paa Møen dens Indkomster" (i Cancelliearchivet) giver Oplysning:

I. Ved Skolens Indretnings Begyndelse Har 1698 har Hs. kongl. Majestæt givet bemeldte Skole Kapital 2000 Rdlr., hvoraf Renten aarlig vorder anvist. Ved samme Tid har og været bevilget Collectbøger overalt i Danmark og Norge, ved hvilke, samt hvis som efter Testamenter og for Borneedes Frihed til Skolen er betalt, og Renterne, Skolens Kapital, fra Marts 1698 til Februar 1727, er voxet til . . . . . 19873 Rdlr. 4 Sk.

Derimod Udgiften, som Skolen har havt fra 15de Juni 1700 til i Febr. 1727, bestaaende af Skolehusets Opbyggelse, dets Reparation, Lærerens Løn, Collectbøgernes Indrettelse o. desl., item ibegrebne de Kapitaler, som den kongl. Kasse ere forstrakte, nemlig 5850 Rdlr, ialt . . . . . 19290 — 90 —
 Er saa, som Kassen nu for Haanden skal tilsvare . . . . . 582 Rdlr. 10½ Sk.

Med denne Beholdning beregnes derefter Kassens Indtægt i Aaret 1727 til 993 Rdlr. 58½ Sk., og dens Udgift, bestaaende i Professor Ramus's Løn, til 400 Rdlr., foruden muligen forefaldende Reparationsomkostninger. Der næst forklarer den 4de Post: "Ved Collectbogen har Een og

Anden skriftlig lovet, at give Noget til Skolen, nemlig Somme Noget eengang for alle, som og strax er afsjort, Andre have lovet en ringe Deel aarlig at ville give, og til en Tid, men ikke fremdeles, dermed continueret &c. Af saadan Restants er siden Aar 1718 indkommet 1780 Rdlr., som under 1ste Postis Indtægt er begreben. Af Resten bliver muligt noget endnu at vente &c. 5te (sidste) Post. Den danske Regne- og Skrive-skole er vel indlemmet i Navigations-skolens Fundats, men over dens Indkomster holdes aparte Kasse i Stege, hvorover Provsten og Byefogeden gjøre Regnskab.

18. Om Navigations-skolens Forvandling til et Tugt- og Arbeids- eller Manufaktur-Huus.

Til S. 467. Under Dato 9de April 1737 indgave Direktørerne for Fattigvæsenet i Danmark allerunderdanigst Forestilling: Hvor umuligt det vilde falde for Børnehuset paa Christianshavn, at rumme alle dem, som derhen efter Dom, fra begge Rigerne, sendes, foruden de, der for Vetlerie i Kjøbenhavn opbrages. De forestille derfor Nødvendigheden af, at saavel i Jylland som Byen Tugt- og Arbeids-huse indrettes, samt at i Sjellands Stift, udenfor Kjøbenhavn, endnu anlægges et Tugt- og Arbeids-huus. Til et saadant Huus foreslaaes Navigations-skolens Bygning paa Nøen, da aldeles Ingen, for de dertil givne Vidler, i Navigationen undervistes m. m. Derefter fik Stiftsbefalingsmanden for Sjellands Stift, Baron N. v. Gersdorff, og Biskop Worm Ordre af 16de April s. A., det allerførste at indsende allerunderdanigst Erklæring, om Intet i Skolens Fundatser, Gavebreve, eller i andre Maader maatte findes, som kunde være til Hinder i hiint Forslag. Denne Erklæring blev indgivet samme Dag, saaledes lydende:

Deres kongl. Majestæts høifal. Hr. Farfader, Kong Christian den Femte, har først om en Navigationsfcole paa Næsen at indrette allern. været betænkt, som og Hs. kongl. Majestæt til saadant Brug allern. har skænket 2000 Rdlr., hvorefter adskillige Deres kongl. Majestæts Undersaatter til deslige Brug forærede, efter deres Evne, hvad Gud gav dem i Sinde. Anden Foundation høves ei paa Navigationsfcolen, end den trykte allern. Forordning af 8de November 1701 *). Paa det og allern. kan erfares hvad, og med hvad Bilkaar, En eller Anden haver contribueret til saadan Skole, da følger herhos den Bog, i hvilken deslige Giveres Navne og deres Gaver findes tegne. Deriblandt findes Intet, som kan synes at stride mod vort gjorte Forslag, med mindre det skulde være hvad afg. Etatsraad og Politimester Claus Rasch Dag. 79 ff. har skrevet (nemlig: at han vil forrente de 200 Rdlr., han giver, saalænge han lever, og Skolen virkelig holdes i god Stand, og Midlerne til intet andet Brug anvendes ic.) Overalt da er i mangfoldige Aar Ingen i Navigationsfcolen oplært, men dens Bygning har endog efter allern. Befaling været til offentlig Auction, uden at kunne sælges, hvoraf synes at flyde, at Deres Intention, som til Skolen at stifte og vedligeholde have givet Noget, mere krænktes, naar Bygningen staaer og nedfalder, uden at Nogen lærer det allermindste, end om Huset bliver brugt til et Tugt- og Manufaktur-Huus. Vi forblive ic. Kjøbenhavn den 16de April 1737.

Gersdorff. C. W. Worm.

Den ansørte Bønfuldhed i Henseende til de Betingelser, under hvilke Rasch havde skænket sine 200 Rdlr. til

---

*) Fundatsen af 29de April 1702 maa være bleven forglemt.

Navigationskolen, blev i Kongens Resolution hævet ved et: "Dette bortfalder", og derefter udgik under 26de April 1737 kongl. Rescript til Direktørerne for Fattigvæsenet, af følgende Indhold: Christian den Sjette ic. Vor synderlige Gunst tilførn. Os er allerunderdanigst bleven refereret Eders indgivne Memorial af 9de April, angaaende hvor umuligt ic. Thi give Vi Eder paa ovenmeldte Eders allerunderdanigste Forestillings 1ste Post allern. tilkjende, at Vi allern. have bevilget, at Navigations; Skole; Huset paa vort Land Næen maa til et Tugt; og Arbeidshus vorde indrettet. Angaaende at I formene, med Beholdningen, som findes i Navigationskolens Kasse, der bedrager over 1400 Rdlr., at kunne bestride Bygningens Reparation, Senges, samt de, til Manufaktur at indrette, fornødne Ting's Anskaffelse, saa bevilge Vi allern., at disse Penge dertil kan bruges. Videre foreskille I, at maatte ved samme Huus forblive, hvad det hidindtil har været tillagt, nemlig i Kapitaler, som hos Os ere bestaaende, imod 8000 Rdlr. Croner og Courant, samt hvad der kan indkomme af Testamenter, der aarligen fra 60 til 100 Rdlr. skal beløbe ic., saa give Vi Eder tilkjende, at Vi allern. have bevilget, at Cancellieraad og Prof. Numerus skal nyde indtil videre 400 Rdlr. aarlig af vor norske Postkasse, og ville Vi allern. at Navigationskolens Indkomster kan emploieres til Tugt; og Arbeidshuset. Angaaende at Vi allern. dertil ville af vore Skove henlægge en vis Andeel af Skovlæs Brænde aarlig ic., saa kan herom allerunderdanigst Forestilling gjøres, og meldes hvormeget Udviisning behøves, dog ville Vi, at der skal spares paa Skoven, og kan vel Tørv dertil bruges. Sognepræsten kan selv forrette Guds; tjenesten, eller En dertil beskikke. Og som I til Slutning allerunderdanigst melde, at ifald Vi allern. bevilge denne Eders gjorte Forestilling; da vilde Du, Scheimeraad og

Stiftsbefalingsmand, Baron Gersdorff, og Du, Biskop Dr. Worm, inden Mai Maanedes Udgang reise til Møen, for at tage Navigationskolen nærmere i Diesyn, samt foranstalte dens Reparation og de til et Manufaktur fornødne Ting's Anskaffelse, og forespørge Eder derhos, om Vi ikke allern. maatte finde for godt, at beordre Landets Oekonomie- og Commerce-Collegio, at søie Anstalt at En i Manufaktur kyndig reiste til Møen med Eder, for nøie at overveie, paa hvad Maade sligt et Tugthuus, men særdeles det i samme anlæggende Manufaktur, staaer til at indrette, saa det kan have Bestandighed, og indbringe den forventede Nytte; saa have Vi og dette allern. approberet, og Dags Datum herom os elskelige Bore Deputerede og Tilforordnede udt. Gen. Landets Dec. og Com. Coll. allern. Ordre bilagt. Derefter J Eder allerunderdanigst kan vide at rette. Befalendes ic.

Senere udgik følgende kongl. Rescripter, denne Stiftelse angaaende: Af 19de December 1738, om Tugt- og Manufaktur- Husets Indretning, samt at en Interims-Instruction skulde forfattes ic. Af 6te Marts 1739 ang. at arbejdsføre Vætlere af Qvindeljønnet skulle der henbringes til Arbeide, m. m. om Tugthusets Inspektører. Af 22de September 1741: J. Tugthuset paa Møen skal for Fremtiden modtages stærke og friske Vætlere, som for Vætlerie blive opbragte, og Direktørerne tilsendte. Direktørerne have med al mulig Flid at see derhen, at dette Huus kan worde sat i en fuldkommen Stand til en ønskelig Fremgang. (See isørrigt: Rescr. af 6te Novbr. 1739, af 22de April 1740, af 21de September 1742, Plac. af 30te Juli 1745, Rescr. af 16de December 1768, Forordn. af 18de Marts 1778, Rescr. af 4de April 1781 til Etatsraad Koefod o. fl.) Under 21de November 1794 udgik kongl. Rescr. til Etatsraad

Koefod, indeholdende: at der for det første skal gjøres en Indretning i Møens Tugthuus til 2 à 3 Personer, som ere berøvede Forstandens Brug, samt næste Foraar ved Siden af Tugthuset opføres en liden Bygning til 6 eller 8 saadanne Menneskers Bevaring, Bygningsomkostningerne tages af Tugthuset's aarlige Overskud ic., samt at der for hver Afstindig skal betales daglig 12 Sk. til Tugthuset for Forpleining, Klæder og Opsyn. (See 2den Deel S. 112.)

19. Om en mærkværdig Fange paa Møens Tugthuus.

Et Fruentimmer, ved Navn Anna Sophia Magdalena Frederica Ulrica, der falskeligen gav sig ud for en Datter af Kong Christian den Sjette, har i 34 Aar, nemlig fra 1770 til 1804, som Fange været i Møens Tugthuus. Hun skulde være født i Aaret 1729 (Andre sige 1738 eller 39, men dette stemmer ikke med den Alder, Kirkebogen tillægger hende) af Enkefyrstinden af Ostfriesland, derefter være bleven overantvordet til Opdragelse hos Grevinde Schack, hvor hun blev holdt meget inde, og lærte Intet. Der skulde hun have været til sit 15de Aar, da hun kom med et Fartøi til Norge, og strax derpaa til Amsterdam. Hos en Kjøbmand der skulde hun have haft det meget godt, som en Datter af Huset, og 400 Rdlr. aarligen være blevene betalte for hende, indtil 1764, da Enkefyrstinden døde, og hiin Understøttelse blev holdt tilbage. Hun maatte da tjene for sit Brød som Stuepige hos en Apotheker i Leyden. Ved Akademiet der stude-rede en norsk Student, ved Navn Henrik Kirckhoff, som blev bekendt med hende, og ikke lidet forundret ved at see hende i Besiddelse af Kong Christian den Sjettes Portrait, et Gavebrev paa Bregentved Gods og andre rare Sager, Kirckhoff overtalede hende 1766 at rejse med sig til Dan-

mark, lovende at være hende behjælpelig i at gjøre de Forbringer gjeldende, som hun efter hans Mening kunde være berettiget til. Han ankof med hende i August Maaned s. A. til Kjøbenhavn, og henvendte sig til Grev Danneberg, som skal have modtaget hans Papirer; men Kirchhoff blev løvrigt afviist med Foræringer og gode Løfter. Efter nogle Aars Forløb kom han igjen med sin Prindsesse, men blev i November 1769 sat i Blaataarn, og, da en Commission til denne Sags Undersøgelse havde indgivet sin allerunderdanigste Relation derom til Kongen, udgik følgende Ordre, dateret Frederiksberg den 15de Juni 1770, til Politimesteren, Etatsraad Fr. Horn, saaledes lydende:

Christian den Syvende, B. G. t. Efterat et Qvindemenneske, som navngiver sig Anna Sophia Magdalena Frederica Ulrica, og udgiver sig for at være et Kongebarn, til Os havde indgivet adskillige Memorialer, og Vi i Anledning deraf, for engang at lade gjøre Ende paa et saa drifstigt Foregivende, allern. have anordnet en Commission til sammes ordentlige Undersøgning, er os nu af bemeldte Commissions indkomne Relation allerunderdanigst bleven refereret, at hun aldeles ikke er den, hun giver sig ud for at være, og at hendes Foregivende om hendes Fødsel og Herkomst er i alle Maader falsk og opdigtet. Thi er hermed Borens allern. Villie og Befaling, at Du strax i al Stilhed lader bemeldte Qvindemenneske oversføre til Næns Tugthuus, samt naar hun der er ankommen lader hende bekjendtgjøre, at endstjøndt hun for hendes dumdriftige og formastelige Foregivende, der forhen noksom var bekjendt at være urigtigt, og nu efter Undersøgning tydelig er befunden at være aabenbare falsk og opdigtet, haver fortjent som en Løgner og Bedrageriske at fagstryges og brændmærkes, saa have vi dog allernaadigst derfor villet fritage hende, og derimod sunden for godt, at

benaade hende med at arbejde i Møens Tugthuus paa Livs-
tid, til hvilken Ende vi og have befalet os elskelige Præsæs
og Direktører for de Fattiges Bøsen i vort Rige Danmark,
at foranstalte hendes Modtagelse der til Arbeide, som oven-
meldt. Derefter Du dig allerunderdanigst haver at rette.
Befalendes ic. (Ejell. Tegnelser 1769-70, fol. 138, No. 379.)

I Ordren af samme Datum til Direktørerne for Fat-
tigvæsenet blev det dem paalagt, efter nogen Tid allerunder-
danigst at indberette, hvorledes hendes Forhold havde været
i Tugthuset. Under samme Datum udgik Befaling til Etats-
raad Truels Ortvad, at Henrik Kirchhoff, som, for at have
været ovennævnte Fruentimmers Raadgiver og Medhjælper i
hendes falske Foregivende, under 7de November f. A. var
hensat i Blaataarn, i Henseende til hans lange og vel-
fortjente Arrest, maatte sættes paa fri Fod, men advares,
for Fremtiden at affholde sig fra at tage Deel i deslige Be-
dragerier og Opdigtelser, og ikke nogentid at indfinde sig paa
det Sted, hvor hun var hensat.

I Aaret 1783 indgav hun Ansøgning om at erholde
sin Frihed og en Pension til Livets Ophold, hvorpaa i føl-
gende Rescript til Conferentsraad Koefod, dateret Fredens-
borg den 6te August 1783, allernaadigst blev resolveret:

Christian den Syvende ic. B. s. B. t. Vi have ladet
os allerunderdanigst referere en fra Anna Sophia Magdalena
Frederica indkommen Ansøgning, hvorved hun, som ifølge
vor allern. Befaling af 5te April 1770 (15de Juni?) er ind-
sat til Arbeide i Møens Tugthuus, men i Aaret 1773 er
bleven fritagen for at arbejde, hvorimod Tugthuset for henz-
des bedre Forpleining er bleven betalt 40 Rdlr. (aarlig),
allerunderdanigst har begjeret at maatte erholde sin Frihed,
samt en liden Pension til Livs Ophold; men som vi allern.
have fundet for godt, at hun fremdeles under Opsyn skal

forblive i Møens Tugthus, og der nyde et aarligt Tillæg af 60 Rdlr., som tager sin Begyndelse fra dette Aars 1ste Januar, og hun altsaa nyder herefter aarlig 100 Rdlr., saa give Vi dig sligt hermed tilkjende, hvorhos Vi isvrigt ville, at hun fritages for alt Arbeide, og omgaaes paa den lemsældigste og Frihed nær kommende Maade, med bedste Pleie og Leie, saavidt den hende allernaadigst forundte Gehalt kan tilstrække. Derefter Du dig allerunderdanigst haver at rette. Befalendes ic.

Uagtet al den Lemsældighed, hvormed den Ulykkelige, ifølge dette allernaadigste Rescript, blev behandlet, vilde hiin fixe Idee ikke forlade hende. Hun boede i et eget Værelse i Tugthusbygningen, efter Omstændighederne ret beqvemt, var meget økonomisk, og laante ud for høie Renter, mod Pant, hvorved hun kom i Besiddelse af adskilligt Kobbertøi og andre Sager. Hun samlede ogsaa paa gudelige Bøger, var meget hoffærdig, og isvrigt ikke af den bedste Karakter. Hun døde i Aaret 1804. I Kirkebogen staaer: "Den 28de Januar 1804 blev Frøken Anna Sophia Magdalena Fredes rike Ulrikas Liig begravet under Sang og Ringen; gammel 74 Aar."

Endskjøndt Niegels i sine smaae historiske Skrifter (3die Deel S. 294-99, jævnf. S. 66 og 69), saavel ved juridiske og diplomatiske, som moralske, Deviser, har godtgjort det Ugjundede i dette Fruentimmers Foregivende, findes der dog endnu Adskillige, som ere taabelige nok til ikke at ville troe, hun var en Bedrageresse; her er derfor tilføiet nogle historiske Deviser, for at betage hinc Vantroen al Tvivl.

20. Om den hvide Pige paa Bogøe.

Den idealiske hvide Pige paa Møens Klint er af Hr. Prof. Kruses skjønnne Fortælling de Fleste bekendt; — den

virkelige hvide Pige paa Bogø er i psykologisk Henseende mærkværdig nok, til korteligen her at omtales:

Ane Kehling er fød paa Bogø, hvor hun endnu lever, over 84 Aar gammel. Hendes Fader var Gaardmand Anders Kehling sammesteds; Modersens Navn vides ikke. Som Barn udmærkede hun sig ved en ualmindelig Læse- og Lærelyst og Alvorlighed. Da hun var 19 Aar gammel havde hun en Veiler fra Møen, som Forældrene, især Faderen, vilde at hun skulde ægte, da han var udstyret med hvad der, efter den almindelige Mening blandt Bønderne, hører til det Fortrinligste ved en Frier — en god Gaard. Men Ane havde hemmeligen trolovet sig med en Sæemand, og vilde ikke sige Forældrene. Faderen modsatte sig nu med Magt hendes Forbindelse med sin Elskede, hvoraf Følgen var, at hun besluttede, aldrig at gifte sig. Denne Beslutning blev hun troe, men henfaldt til Tungsindeghed, afføndrede sig fra alle Andre, læste og bad tidligt og sildigt. Ved hendes Moders Død yttrede hun megen Sorg. I Skoven samlede hun den Uld, Gaarene efterlode i Buskene, og strikkede sig deraf tvende Dragter, en sort og en hvid, fra øverst til nederst i eet sammenhængende Net, og en spidsformig Hætte til Hovedet. Den sorte Dragt bar hun om Søndagen, den hvide de andre Dage. Hun var idelig beskæftiget i Huset, eller med at passe Kreaturerne; men foretog sig aldrig Noget, uden efter egen Tilskyndelse, og allermindst hvad Faderen ønskede. Mod Vørn, og hvem hun ellers kunde lide, var hun altid venlig; men talte ikke med Noget; næsten idelig nynnede hun en Psalmetone. Kirken besøgte hun flittigt; men, da Præsten Wulff engang yttrede, at han ikke vilde tillade hende Altergang, viste hun igjen sin Karakterfasthed derved, at hun fra den Tid aldrig kom i Kirken, men holdt bestandig siden Sabbath hjemme, ved at pynte sit Kammer,

læse og synge. Hver Løverdag gif hun endnu for 6, 7 Kar siden til Kirkegaarden, og pyntede sin Moders Grav, men tilredte Faderens ilde, fordi han især var Karsag i at hendes Ægteffab med Søemanden ei fuldbyrdebes. Pyntede Fruentimmer udenfor Vondestanden kaldte hun Brudepiger. Hun gif gjerne ved Strandbredden, og saae længselsfuld ud over Havet. Glatte Stene optog hun, og gjemte, som Breve og Budskab fra hendes Elskede.

Hun taler nu Intet forstaaeligt, giver som oftest kun en klynkende uarticuleret Lyd fra sig, og kan med Føie kaldes vanvittig. Hun er noget mistroisk, og, naar man kommer i Huset, hvor hun opholder sig, synes hun at befrygte, man skulde tage Noget bort. Iøvrigt er hun af en godmodig Karakter. Hendes hvide Dragt kan nu kaldes graae; den naaer hende kun til Knæerne, og Ærmerne til midt paa Underarmen. Paa Benene bærer hun hvide Uldstrømper og Træffoe. Formedelt hendes særegne Vaaklædning, skarpe Træk og alvorlige Ansyn, skulde man ved første Biekast antage hende for en Mandsperson. Mågtet hendes høie Alder, bærer hendes Ansigt Spor af at hun har været smuk, og hendes sølvgraae Haar give hende et ærværdigt Udseende. Tilforn har hun været meget stærk, og har stedse havt en god Helbred; men nu kan hun, svækket ved Alderen, ikke længere gaae sin vante Gang til Kirkegaarden, og synes med Rolighed at vente paa Døden.

Saaledes som dette mærkværdige Fruentimmers Levnetsløb her er fortalt, har Hr. Pastor Pontoppidan havt den Godhed at meddele Udgiveren det. Udførligere har Hr. Professor Smidth leveret samme i Hesperus, 5te Bd. S. 381-90.

Anmærkninger og Berigtigelser til første Deel.

§. 33. Det der anførte Hartkorn af Møns Amt, efter en Opgivelse fra Amtstuen 1819, er urigtigt.

§. 42. "Men ved Resolution .... til Bordingborg". Berigtiget i 2den Deel §. 23 og 24.

§. 45. Saaledes som Forf. her har anført Sognenes tiendeydende Hartkorn, findes det overensstemmende med "Møns Amtsprotokol, over Afgiften af Tiender, ifølge Forordningen af 1ste October 1802", hvorimod det i 2den Deel er anført overensstemmende med de nyeste trykte Jordebøger og Auctionsconditioner.

§. 247. De Punkter, som staae mellem Ordene i den der anførte Indskrift, findes ikke paa Liggstenen. Jørgen er Indskriften aftrykt fuldkommen overensstemmende, saavel med Stenen, som med Abildgaards meget nøiagtige Tegning af samme. Men den bør læses saaledes som i 2den Deel §. 144 er anført; thi Tegnene efter "miles" og "sua" ere ikke Andet end Skilletegn. Sandvig har antaget det første af hine Tegn for X, og det andet for &, men urigtigen; thi begge ere fuldkommen eens, og forskjellige fra X Tallene i Indskriften. Om Navnet "heingus" skal være Hemmingus eller Henningus, lader sig vel neppe afgjøre; men det Første har stedse været gangse.

§. 287. "Thi vel fik Albret Gjøe 1536 Stege Slot i Pant; men Wille hævede Indkomsterne." Forf. maa have havt en urigtig Udskrift af Cancellie Registeret No. 4, fol. 92, hvor der staaer: "Albret Gjøe fik Forlehningsbrev paa Stege Slot pro servitio facti et faciendo, dog med saa Skjæl, at han skal aarligen give Kongl. Mayestæt deraf Sex Hundred Mark danske, og være K. M. deraf til Tjeneste selv sjette, med gode Heste og Harniske med Glavinde,

inden og uden Riget ic. Dateret Hafnia, Søndagen næst efter Helligfors Dag 1537.”

§. 333. Sandvlg anfører ingen Hjemmel for, at Ebbe Wfeld og Claus Ahlesfeld have været forlehmede med Møen; og, ifølge det i Anhanget §. 310 anførte Forlehningsbrev, synes Pontoppidan at have forbigaaet dem med Rette.

§. 474 og 475. Under 13de Januar 1783 blev Kammerherre v. Walmoden i Naade entlediget fra Amtmands-embedet over Møen, og Kammerherre de la Calmette under samme Datum beskiftet til dette Embed. Walmoden forblev Amtmand over Nykjøbings Amt til sin Død den 23de October 1793, hvorefter Calmette, under 18de Juni 1794, blev tillige Amtmand over dette Amt.

§. 494. Den sidste residerende Capellan ved Stege Kirke var Hr. Nasmus Winther, faldet den 21de April 1812; død den 2den Marts 1817.

§. 513, L. 7. ”Hvad der især ic.” Berigtiget i 2den Deel §. 15, 1ste Note.

Læseren bedes endvidere at undskylde og rette følgende mindre betydelige Feil, der ere overseete ved Correcturen:

Side 44, Linie 3, syv og tredsindstyve, læs: syv og halvtredsindstyve. §. 124, L. 20, det 4 den. §. 185, L. 13, Wynter l. Münter. §. 287, L. 23, §. 13 l. §. 23. §. 296, L. 21, syv læs otte. §. 315 L. 19: Kongen: l. Kongen; og: §. 320, L. 16: I Fdfr. l. I Alb. §. 353, L. 26: 30te October l. 3die October. §. 360, L. 4: 1760 l. 1660. §. 395, L. 22: de l. det. §. 441, L. 7, 1597 l. 1697. §. 467, L. 4: 6te November 1739 l. 26 April 1737. §. 491, L. 16, Hegelund l. Hulegaard. §. 512, L. 9, 1768 l. 1769. §. 513, L. 14: No. 2 l. No. 1.

B. Anhang til anden Deel.

I. Udtog af: "Specification over Fæstepengenes Beløb paa Møen 1768." (I det Kongl. Rentekammer = Archiv.)

Til Side 6.

a.	Maglebye Sogn. For Gaarden No. 18 i Mandemark, af Hartk. 4 Edr. 6 Skpr. 3 Fdkr. 1½ Alb., med fuld Besætning af Værdi 64 Rdlr., samt fuld Vinter- og Waarsæd; Bygningen af 3 Længder, 28 Fag, i slet Tilstand, Fæstepenge: 4 Rdlr. For en Gaard i Businge af Hartk. 5 Edr. 1 Skp. 2 Fdkr., Besætning af Værdi 66 Rdlr., fuld Vinter- og Waarsæd, Bygningen af 3 Længder, 26 Fag, i god Stand, Fæstepenge: 20 Rdlr. Saaledes af Maglebye Sogn bortfæstet 2 Gaarde, tilsammen for	24 Rdlr.
b.	Vorre Sogn, 8 Gaarde bortfæstede	148 —
c.	Elmelunde Sogn. 6 Gaarde bortfæstede	112 —
d.	Kjelbye Sogn. 3 Gaarde og 1 dobbelt	128 —
e.	Stege Sogn. 5 Gaarde bortfæstede	156 —
f.	Damsholte Sogn. 5 Gaarde bortfæstede	82 —
g.	Phanefjord Sogn. Ingen	—
h.	For adskillige Vaadsmandshuse paa 5 Fag, bortfæstede for 4 Mk. hvert, og adskillige andre Huse, tilsammen	71 —
	Summa Fæstepengenes Beløb 1768, ialt	721 Rdlr.

2. Placat angaaende Auctions Holdelse over Hs. Majestæts forbeholdne Gods paa Møen ic., dateret 4de August 1769.

Til S. 12. Hans Kongelige Majestæts til Danmark og Norge ic. ic., Deputerede for Finantserne og Tilforordnede udi Kammer-Collegio gjøre vitterligt: At efter Hans Majestæts allernaadigste Resolution og Befaling bliver endeel forbeholden Kongeligt Jordegods med Skove, Jagt og anden Herlighed og Rettighed, samt Kirker og Tiender udi Møens, Nyekjøbings og Bordingborg Amter, bestaaende af Hartkorn: Alger og Eng 2979 Tønder: Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb, Skov 50 Tdr.: Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb., Kongetiender 88 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdkr. 1½ Alb., Kirketiende 383 Tdr.: Skpr. 3 Fdkr. 1½ Alb., samt Fæstetigheden af Stege, Damsholte og Vorre Kongetiender, hvis Tiende Hartkorn er 165 Tdr. 4 Skpr., og hvorover nærmere trykte Specificationer skal vorde bekendtgjort udi Stege Kjøbsted paa Møen den 19de September indeværende Aar, til Dortsforhandling ved offentlig Auction opbuden, og de Høifsbydende paa Hs. Majestæts nærmere allern. Approbation tilslagen paa følgende Maade, og disse samt nærmere paa Auctionsstedet bekendtgjørende Conditioner, nemlig:

1) Forberørte Hartkorn opbydes tillige med Skove, Jagt og anden Herlighed, efter Loven og Forordningerne, og skal det udi bemeldte nærmere trykte Specificationer blive ansført, hvorledes Godset enten samlet eller separat vorder opbraabt, der for separat Gods ellers fleer baade bye og gaardviis, alt ligesom Lysthavende dertil findes og Omstændighederne det medfører, og naar saaledes en Bye under eet vorder opbuden, da følger dermed i Kjøbet alle de i Byerne værende Huse med deres Afgifter og dertil hørende Hart-

forn; men, hvor Byerne gaardviis opbydes, da bliver og Husene med deres Afgifter og Hartkorn, hver for sig separat opbudne.

2) Ved Kirkerne, som hver for sig opbydes, reserveres Hs. Majestæt fremdeles jus vocandi, saavel som de ved Kjøbets Slutning værende Beholdninger, men for Næsten følger med Kirkerne det dertil hørende Inventarium og alt andet med Vilkaar, at de Kjøbende af Kirkens ansatte Hartkorn svarer alle kongelige Contributioner.

3) Mandskabet paa Godset, for saavidt baade af Soldater og Reserver, ved seneste Landmilice; Sæssion ved Godsets Lægd, der er anskrevet, følger og tilhører Lægderne saaledes som de nu ere inddeelte, eller, efter at Godset er bortsolgt, i Strøelægder vorder inddeelt, uanset hvor deres Fødestavn maatte være, men for saavidt alt øvrige Mandskab paa Godset angaaer, da følger og tilhører samme det Gods, hvor de efter Forordningerne have fyldt ansatte Aar, og hvad det af sidstmeldte Mandskab angaaer, som falder til de Huse, der separat hver for sig vorder bortsolgt, da følger samme de Lægder, hvorudi de efter Forordningerne have fyldt ansatte Aar.

4) Alt anførte Hartkorn, Gods, Tjender og Kirker afhændes til evindelig Arv og Eiendom, uden nogen Retlution dertil at være reserveret; og naar samme saaledes nogen Kjøbere ved Auction er tilslaget, bliver ingen Efterbud derpaa af andre modtaget, siden Alting i saa Fald paa Auctionsstedet offentlig skal skee og afsjøres.

5) De Bønder, som kjøbe deres paaboende Gaarde, svare, uanset de selv blive Eiere, dog ikkun Consumption og Folketat som Fæstebønder saalænge de ved Gaardene forblive.

6) Med Godset følger de Kjøbende alle de, til den Tid de gjorde Bud have fundet allernaadigst Approbation, derpaa udestaaende Penge og Korn, Restancer af Skatter, Landgilde, Huuspenge og andre Fordebogs; Indkomster, samt Forstrækninger, hvorimod de Kjøbende fra samme Tid svare alle kongelige Contributioner og andre Rettigheder af Harts fornet eller Godset.

7) Skolerne udi Byerne, hvor samme ere beliggende, skal altid uforanderlig til det Brug, hvortil de ere indrettede, forblive, ligesom og de Byers Bønder, hvis Børn til samme Skoler henhøre, skal være pligtige bemeldte Skolehuse og derved nuværende eller efterkommende Skoleholdere paa samme Maade, som hidtil er skeet, at forsyne, vedlige: og underholde. Og til derover bestandig at holde, skal, ligesom ved Forordningerne angaaende Skolerne paa Landet i Almindelighed, af 23de Januar 1739 og 29de April 1740, er befaleet, den største Lodseier udi hver Skoles Distrikt staae for at oppebære Indtægterne og besørge Udgiften af samme Skolekasse, hvormed og Vedkommende haver behørig Indseende.

8) De som blive høistbydende paa bemeldte Godser, Eiender og Kirker med videre, maa være tiltænkt paa Auktionsstedet, naar forlanges, at stille for deres gjorte Bud tilstrækkelig Caution og forevise Fuldmagt, hvor Budet gøres for Andre. Og bliver ellers ikke ringere Bud end til 1 Rdlr. for hver Tønde Hartkorn antaget.

9) Kjøberne betaler ikke nogen Auktions;Beføstning eller videre end Skjødernes Expedition her ved Rentekammeret, efter kongl. allernaadigst Resolution af 1ste Marts 1765, da det til Skjødernes brugende fæmplede Papis efter høist bemeldte allernaadigste Resolution gives frie og uden Betaling.

10) For de jordløse Huse og Bygninger, som separat vorder bortfolgt, udbetales den fulde Kjøbesumma, Halvdeelen til 11te Juni og den anden halve Deel til 11te Decbr. næstkommende Aar 1770, med Rente 4 pC. aarlig fra Approbationens Dato at regne; men af Kjøbesummen for alt det øvrige Gods, Kirker og Tiender, bliver ifkun at udbetale den halve Deel, ligeledes udi tvende Terminer, til 11te Juni og 11te Decbr. 1770, med anførte Rente af den hele Kjøbesumma fra Approbationens Dato; skulde ellers nogen før ovenmeldte Terminer ville gjøre Betaling, anmelder de sig derom her i Rentekammeret; ligesom og i Betalingen for det kjøbende Gods kan blive modtagen kongl. Obligationer, for i den kongl. Kasse gjorte Forstrækninger, naar Vedkommende sig dermed anmelder. Den øvrige halve Deel af Kjøbesummen forbliver udi Godset, imod at Eierne fremdeles svarer af hver 100 Rdlr. aarlig 4 Rdlr., som en Afgift der bestandig og uforanderlig hæfter paa Grunden og Stederne, hvilken Afgift til hver 11te Decbr. i den kongl. Kasse erlægges. Og til desto mere Forsikring for denne paa Godset hæftende aarlige Afgift, skal Stedernes Kjøbere og efterkommende Eiere være forbundne, de derpaa værende Bygninger at assurere udi Brandkasserne, hvor samme nu ere, eller herefter vorde oprettede.

11) Paa de gjørende Bud kan de høistbydende forvente kongl. allernaadigst Approbation og Resolution, i det længste 6 Uger efterat Auctionen er bragt til Ende.

12) Skulde Nogen imod Formodning med anførte Betaling for det kjøbte Gods udeblive, naar ham er bleven Hs. Majestæts allernaadigste Resolution tilkjendegivet, vorder da saadant Gods paa de Kjøbendes Omkostning og Risiko igjen paany ved Auction opbuden. Rentekammeret, den 4de April 1769.

3. Nærmere Conditioner til Auction over Hans
Majestæts forbeholdne Gods paa Møen ic., dat.
27de Juli 1769.

1ste Post. Over Godset, som til Dortsælgelse er ind-
deelt udi 5 Hovedgaarde med tillagt Bøndergods, samt ellers
endeel Bøndergods deraf separat, udkommer med første Spe-
cial: Jordebog, og imidlertid bekjendtgjøres herved til Lieb-
haberens Estretning, at berørte Inddeling over Godset er,
som følger:

		Hartkorn.							
		Ager og Eng.				Skov.			
		Fdr. Skp. Ft. Alb.		Fdr. Skp. Ft. Alb.		Fdr. Skp. Ft. Alb.		Fdr. Skp. Ft. Alb.	
I. De 5 Hovedgaarde.									
No. 1. Fri Hovedgaardstact *)	71	:	:	2	5	6	:	:	
Dertil Bøndergods.									
Ebbelnes Dye	85	7	1	1	:	:	:	:	
Lind Dye	27	2	2	2	:	:	:	:	
Eprove Dye	56	3	1	2	:	:	:	:	
Kykebed Dye	6	2	3	1	:	:	:	:	
Mobbølle	85	6	3	2	:	:	:	:	
Af Lendemarche	32	6	1	1	:	:	:	:	
	294	5	2	:	:	:	:	:	

Naar ellers denne Hovedgaard under eet med sit samlede
Gods ved Auctionen er opbraat, bliver Kopleerne
separat samt Godset baade bye- og gaardviis opbudet.

No. 2. Fri Hovedgaardstact	48	7	3	:	3	2	:	2½	
Dertil Bøndergods.									
Damme Dye	96	5	2	:	:	:	:	:	
Korebye	12	5	3	2½	:	:	:	:	

*) Da Hovedgaardstacterne i de paa Auctionsstedet tilføiede
Conditioner findes anført separerede, anføres kun her de-
res Hartkorn summarist.

Hartkorn.

	Ager og Eng.				Skov.			
	Tdr.	Skp.	ƒ.	Alb.	Tdr.	Skp.	ƒ.	Alb.
Wollerup	41	:	3	$\frac{2}{3}$	:	:	:	:
Bredemad	16	5	:	$\frac{2}{5}$	:	:	:	:
Tostenæs	40	1	1	$2\frac{7}{8}$	:	:	:	:
Ufchebye	26	6	:	2	:	:	:	:
Haarbølle	106	3	3	:	:	:	:	:
Windebef	39	3	1	1	:	:	3	1
	380	:	:	2	:	:	3	1

(Anmærkning som ved No. 1.)

No. 3. Fri Hovedgaardstaxt	29	2	1	1	5	:	:	:
Dertil Bøndergods.								
Pollerop Bye	79	1	1	1	:	2	2	2
Kjelbyelille	55	6	:	1	:	:	2	2
Tostrop	48	4	1	:	:	:	3	:
Oddermose	1	2	2	:	:	:	:	:
Kaabyelille	58	2	2	2	:	:	1	:
Evensmarke	49	2	1	2	:	:	:	:
	292	3	1	:	:	4	1	1

(Anmærkning som ved No. 1.)

No. 4. Fri Hovedgaardstaxt	29	:	:	1	10	3	1	1
Dertil Bøndergods.								
Af Speilsbye Bye	41	4	3	2	:	4	2	1
Hjertebjerg Bye	35	4	3	2	:	5	:	:
Østermarke	47	4	3	2	:	:	:	:
Torpe	16	1	3	:	:	1	1	1
Eltmelunde	70	5	2	2	:	:	:	:
Nyeborre	62	7	1	2	:	:	:	:
Sønder Vestud	84	6	1	2	:	:	:	:
Nørre Vestud	63	2	3	2	:	1	:	1
	422	6	3	2	1	4	:	:

(Anmærkning som ved No. 1.)

Hartkorn.

No. 5. Fri Hovedgaardstørt	Ager og Eng.				Skov.			
	Dr.	Stp.	Sk.	Alb.	Dr.	Stp.	Sk.	Alb.
	81	6	2	2	9	2	1	1
Dertil Vøndergods.								
Af Budsemarke Bye	93	1	1	1	1	1	1	1
Budsene Bye	25	7	1	1	1	1	1	1
Af Mandemarke	92	3	2	2	1	1	1	1
Maglebye	63	1	1	1	1	1	1	1
Kaabyemagle	78	6	1	1	1	1	2	1
	353	2	2	2	1	2	1	1

(Anmærknig som ved No. 1.)

2. Det separate Gods.

Hovedschou Bye	21	4	2	2	1	2	1	1
Udbye Bye	104	1	1	2	1	1	1	1
Løvelde	45	1	1	1	1	1	1	1
Vidsinge	71	3	2	1	1	1	1	1
Tjørnemark	41	4	3	1	1	1	1	1
Kosterbye med Egholms De	37	4	2	1	1	1	1	1
Af Lendemark	1	1	1	2	1	1	1	1
Hjelm Bye	86	1	1	1 $\frac{1}{2}$	1	1	1	1
Frenderup	80	4	3	2 $\frac{2}{3}$	1	1	2	2
Skovhuse	10	3	1	1	1	1	2	2
Stedet Enkebølle	5	4	3	2	1	1	1	1
Vastenes	14	6	1	2	1	1	1	1
Kødninge	33	1	2	1	1	1	1	1
Lærbe	12	1	1	1	1	2	1	1
Af Speilsbye	19	7	2	2 $\frac{1}{4}$	1	1	3	1
Ullemarke	33	2	1	1 $\frac{1}{4}$	1	1	1	1
Af Mandemark	6	7	1	1	1	1	1	1
Søemark Bye	62	1	1	2	2	6	2	2

Hartkorn.

	Ager og Eng.			Skov.		
	Fdr.	Spf.	Fl. Alb.	Fdr.	Spf.	Fl. Alb.
Stubberup Bye	33	1	2	2	2	2
Kalebek Bye	71	1	1	1	1	1
Duregaard	9	4	2	1	1	1
Kjelbyemagle	79	7	2	1	1	1

3. Øerne.

Nyeordssø	54	7	3	1	1	1
Masnedøse med Calløe . . .	20	5	1	1	1	1
Færø	9	3	3	1	1	1
Færø	21	7	3	1	1	1
Langø	21	6	1	1	1	1
Baagø	145	6	3	2	5	3

4. De separate Kopper,
Skove og Dænger.

Maglebye Hestehauge	4	3	1	1	1	1
N. Vestud Hestekoppel	3	5	2	1	1	1
Hjelmkoppel	12	3	3	2	1	1
Af Klintestoven den nordre Deel	17	7	2	4	1	1
Heineden med Heinetshuset . .	1	6	3	1	4	1
Ulfshalen med Strømhuset . . .	1	2	2	2	5	2
Windebek Slotshauge	1	1	1	1	1	1
Færgekarls Bænge	1	1	1	1	1	1
Humlevængtet i Stege Bye . . .	1	1	1	1	1	1

5. Kirker og Tiender.

Syv Kirker, nemlig: Damskilde, Maglebye, Borre, Elmelunde, Kjelbyemagle, Phaneffjord og Baagø.

Fem Kongetiender, nemlig: Maglebye, Stege, Damskilde, Borre og Baagø.

2den Post. Ebbelnes Koppel No. 9 under 1ste Hovedgaard, Kopplet No. 11 og Kopplet No. 12 under 2den Hovedgaard, Kopplet No. 7 og Naabyelille Hestehauge No. 6 under 3die Hovedgaard, Kopplet No. 8 under 4de Hovedgaard, Naabyemagle Hestehauge No. 4 og Budsemarke Enghave No. 2 under 5te Hovedgaard, item de separate Koppler: Naglebye Hestehauge No. 1, Nørre Vestud Hestekoppel No. 5 og Hjelmkoppel No. 10 følger alle Kjøberne med saadan Estrækning og Grund, som de udi den saavel ved Rentekammeret som paa Møens Amtstue værende Jordebog af 15de Martz 1698 befindes beskrevne; og som foransførte 11 Koppler, efter berørte Jordebog, er indtagen deels af noget Bøndernes maticuleret Hartkorn, deels og af de 4 Hovedskove, nemlig Grønvedskov, Sønderskov, Nørreskov og Klinteskoven, for hvilket indtagne maticuleret Hartkorn, saavelsom for den Græsning adskillige Bønder paa berørte Skove, der ellers er af Elmelunde fri Hovedgaardstact, have havt, Hartkornsbrugerne paa Møen er givne Afslag udi ny Matriculs Ager og Engs Hartk. paa 263 Edr. 2 Skpr. 2 Fdkr. 1 Alb., saa tilkommer Hartkornsbrugerne paa Møen herefter ei nogen Deel udi foransførte Koppler og Skove, men dennem allene at følge hvis de ellers til det nu i Brug havende og i den bekjendtgjørende specielle Jordebog, ansørende Hartkorn kan tilkomme; ligesom og deraf følger, at de der kjøbe berørte 4 Skove, som nu i 5 Parter bortselges, ikke kan tilegne sig nogen Deel eller Rettighed udi det af disse Skove, der som meldt til Kopplerne er udlagt.

3die Post. De udi 2den Post ommeldte Koppler og Skove kan af Kjøberne, saasnart Approbationen er falden, antages; derimod forholdes med Nyegaard og der underliggende, saavelsom med de 22 Edr. Hartkorn, der fra Budsemarke Bye afgives, paa følgende Maade:

1) Nyegaards Bygninger med Hauge og de til Nye-
gaard hørende Jorder og Indluffer, tilligemed den der-
ved værende liden Squat Vandmølle, bliver Kjøberne ikke
overleveret førend til 1ste Maj 1770; og følger med Gaar-
den aldeles ingen Besætning uden allene til Wintersæd 24
Edr. Rug og 4 Ekpr. Hvede, samt til Baarsæd Byg 12
Edr. og Havre 6 Edr.; hvorhos det er Kjøberne uformeent
selv at have Indseende med at berørte Wintersæd forsvarlig
udi Jorden vorder nedlagt, samt ellers tilladt om han udi
Jorden mere Wintersæd paa egen Bekostning selv vil lade
neblægge; ligesom iøvrigt paa Auktionsstedet skal vende be-
kjendtgjort Beskrivning over Nyegaards Bygninger og Hauge,
samt Squatmøllens Bygninger og Mølleværk.

2) De 22 Gaardmænd i Budsemarke, af hvis bru-
gende Hartkorn hver udlægger 1 Tønde til Hovedgaard-
tart, ere ei forbundne dette Hartkorn at afgive førend til
1ste Maj 1770; men efter den Tid overlades til Kjøberne
selv at udlægge dette til Hovedgaard; Markt bevilgede Hart-
korn; og naar saadan Forandring foretages, skal Kjøberen
være pligtig ikke allene at lade disse Beboere beholde al den
nu til større Avlings Drift havende Bygning og Besætning til
fri Raadighed, men endog at give dem Afslag udi Skatter
og Landgilde i Proportion af dette Hartkorn de miste. Som
ellers Holger Rasmussen, foruden hans i Mandemarke be-
boende Gaard, har udi Fæste det øde Gaardsæde No. 25 i
Budsemarke, Hartkorn 7 Ekpr. 1 Fdkr. 2 Alb.; saa er det
ham tilladt, dette Hartkorn at fratræde, naar de 22 Edr.
Hartkorn fra Gaardmændene til Hovedgaardstart udlægges,
i Fald han samme ei længere vil beholde, ligesom han og
derimod, i Fald Hovedgaard; Kjøberen det forlanger, bliver
pligtig sit Fæste paa berørte Hartkorn at afstaae, og hvilket
Hartkorn, naar samme i disse eller andre Tilfælde fratrædes,

allene som øde Hartkorn uden Beboer, Bygning eller Besætning afleveres.

4de Post. Af de 5 Hovedgaarde svarer Kjøberne bestandig aarlig udi Refusioner, saasom:

- 1) Af den 1ste Hovedgaard.
  - 1) Til Sognepræsten for Damsholte Sogn istedetfor Tiende 21 Rdlr. og for Græsnings Rettighed udi Ebbelsnessekoppel og Dynese Enge 4 Rdlr.
  - 2) Til Degnen for samme Sogn istedetfor Tiende, Rug 4 Skpr., Byg 6 Skpr. og Penge 1 Rdlr.
  - 3) Til Damsholte Kirke istedetfor Tiende 21 Rdlr.
- 2) Af den 2den Hovedgaard.
  - 1) Til Sognepræsten for Phæneffjord Sogn istedetfor Tiende 12 Rdlr.
  - 2) Til Phæneffjord Kirke ligeledes istedetfor Tiende 12 Rdlr.
  - 3) Til Rector scholæ i Kjøbenhavn istedetfor Kongetiende 12 Rdlr.
- 3) Af den 3die Hovedgaard.
  - 1) Til Sognepræsten for Kjelbyemagle Sogn istedetfor Tiende 3 Rdlr. 2 Mk.
  - 2) Til Kjelbyemagle Kirke ligeledes istedetfor Tiende 3 Rdlr. 2 Mk.
  - 3) Til Sognepræsten for Elmelunde Sogn istedetfor Præstetiende 1 Rdlr. 3 Mk. og istedetfor Kongetiende ligeledes 1 Rdlr. 3 Mk.
  - 4) Til Elmelunde Kirke istedetfor Tiende 1 Rdlr. 3 Mk.
- 4) Af den 4de Hovedgaard.
  - 1) Til Sognepræsten for Kjelbyemagle Sogn istedetfor Tiende 6 Rdlr. 4 Mk. og for Græsnings Rettighed paa Nørreskov 2 Rdlr.
  - 2) Til Kjelbyemagle Kirke istedetfor Tiende 6 Rdlr. 4 Mk.

5) Den 5te Hovedgaard.

- 1) Til Sognepræsten for Maglebye Sogn iftedetfor Tiende 30 Rdlr.
- 2) Til Maglebye Kirke ligeledes iftedetfor Tiende 30 Rdlr.
- 3) Til Sognepræsten for Borre Sogn iftedetfor Tiende 3 Rdlr.
- 4) Til Borre Kirke ligeledes iftedetfor Tiende 3 Rdlr.

5te Post. 1) Eiden Damsholte og Borre Sognes Kongetiender til Sognemændene er bortforpagtet paa 12 Aar indtil den 31te Decbr. 1776; saa har Kjøberne af 1ste Hovedgaard under Damsholte Sogn, og af 5te Hovedgaard, saavidt derunder af Borre Sogn henhører, selv Kongetienden in natura af disse Gaardes Hovedgaardstært indtil berørte 31te Decbr. 1776, siden de ligesom de øvrige Sognemænd i berørte Forpagtning ere lobtagne; men fra 1ste Januar 1777, bliver 1ste Hovedgaard under Damsholte Sogn og 5te Hovedgaard forsaavidt derunder af Borre Sogn henhører, alsdeles fri for Kongetiende at svare, da samme Kongetiende herved exciperes fra Damsholte og Borre Sognes Kongetienders Kjøb.

2) Ligeledes bliver den 5te Hovedgaard, for saavidt derunder af Maglebye Sogn er henhørende, strax fri for Kongetienders Svarelse, da samme Kongetiende herved exciperes fra Maglebye Sogns Kongetiendes Kjøb.

3) Hvorledes med Kongetiende af det som til den 3die Hovedgaard under Kjelbyemagle Sogn henhører, saavelsom af den 4de Hovedgaard i bemeldte Kjelbyemagle Sogn, bliver at forholde, saadant skal paa Auktionsstedet nærmere vorde bekjendtgjort.

6te Post. Ligesom Kjøberne af de 5 Hovedgaarde i Almindelighed ere forkundne med Hovoriets Bestemmelse til samme Gaarde i Alt at rette sig efter den derom udgaaue

Forordning af Dato 6te Mai 1769; saa bliver og herved fastsat, at det Aar og Dag inden hvilken Bønderne, efter Forordningens 1ste Post, skal være forsynede med de derudi befalede Hoverie: Reglementer, saavelsom de 15 Maanedet inden hvilke til Amtmanden skal indsendes det udi Forordningens 9de Post befalede General: Reglement, kan anregnes at tage sin Begyndelse fra 1ste Mai 1770.

7de Post. Fra den Tid Approbationen er falden tilstaaes Kjøberne paa de 5 Gaardes Hovedgaardstærter alle de Friheder, Rettigheder og Benaadninger, som andre privilegerede og completerede Hoved- og Ærbegaarde efter Loven og Forordningerne nu nyder eller herefter nyde og bekomme kunde. Dog herunder ikke at forstaae hvad disse Conditioner i en og anden Maade paalægger Kjøberne eller Eierne at erlægge; iøvrigt staaer det Kjøberne af disse 5 Hovedgaardte frit for, efter Kjøbet, til samme at udnævne Navne, som, naar til Rentekammeret indberettes, udi de Kongelige Skjæder for enhver skal blive indført.

8de Post. Efterat de 5 Hovedgaardte med dertil lagte Bøndergods under eet som Hovedgaardte ere optraabte med de her foran ommeldte Conditioner, bliver Hovedgaardstærten separat samt Bøndergodset baade bye- og gaardviis optraabt, og i Tilfælde samme som separat Bøndergods bortselges, afhændes dette Gods ikke paa andre Conditioner, end saaledes som for det øvrige separate Bøndergods i Almindelighed er fastsat. Dog bliver ved saadan separat Optraab ikke allene de under disse 5 Hovedgaardstærter værende og udi forestaaende 2den Post benævnte 8 Koppler, men endog de udi samme Post til separat Auction ansførte 3 Koppler, opbudne paa tvende Maader, nemlig, først til Brug og Benyttelse paa hvad Maade Kjøberne selv for godt befinder, og dernæst med Wilkaar at Kjøberne blive forbundne, enhver af for:

meldte 11 Koppler, med Bygning, Besætning og Beboer at forsyne inden 2 Mars Forløb fra 1ste Mai 1770 at regne.

9de Post. Udi Ulfshalen, der staaer for Hartk. Ager og Eng 2 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb., Skov 5 Edr. 6 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb. og befindes indhegnet, har efterskrevne følgende Andele, saasom:

1. Hovedskov Byes 3de Gaarde: En afpælet Eng, lang 330 Favne, bred 164 Favne. En Eng, kaldet Gruseengen, lang 360 F., bred 6 F. En Eng næst sidstmeldte, lang 270 F., bred 120 F. Et Stykke Eng, lang 540 F., bred 30 F. Under hvilke 4 Enge er noget begreben af det Kongen har tilhørt og hvoraf svares 3 Rdtr. som tillige følger i Kjøbet med Hovedskovs Gaardes Hartk. 2. Stege Byes Indbyggere og Magistraten i Stege haver her udi nogle Enge, indført i Byens Tært for 110 Læs Høe, der henhører til Stege frie Kjøbstedjorder. 3. Udbye Mænd haver ligeledes her udi nogle Enge, som i Byens Tært og Hartk. er anregnet til 40 Læs Høe, hvilke følger med Udbye Byes Gaarde.

Chi reserveres Hovedskov Dye, Stege Dye og Udbye Dye foransførte Enge, saaledes som de samme med rette tilkommer, og følgelig overdrages Kjøberen af Ulfshale med det hannem sælgende Hartk. Ager og Eng 2 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb., samt Skov 5 Edr. 6 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb., allene det øvrige af Ulfshalen, der bliver halve Provste Enge, hvoraf Udbye har svaret 6 Rdtr., item det hvoraf Vidvinge, Tjørnemark, Nøbbølle og Lendemark Dyer har svaret 33 Rdtr. 2 Sk., og bestaaer udi 3 Enge af Længde 405 Favne tilligemed Skoven samt den Grund og Græsning, som er udenfor hvis Enge berørte Hovedskov, Stege og Udbye Dyer som meldt med rette tilkommer; og skulle om nogen af de herudi lodtages med rette tilkommende Andeel, nogen Dispute i Tiden foresalde, bliver saadant for Kjøbernes og de

andre Vedkommendes egen Regning at afgjøre, uden at maae komme den kongelige Kasse til mindste Udgift eller Ansvar udi nogen Maade, efterdi forbemeldte Ulfshale, saavelsom al Godset i Almindelighed, afhændes ikke med anden Ret og Rettighed end dertil nu ligger, af Alders Tid tilligget haver og bør dertil med Rette at ligge, samt saaledes som Hans Majestæt samme eiet og besiddet haver.

10de Post. Nyeords De er vel efter Matriculen under Stege Cogn beliggende; men svarer dog dertil hverken Kirke eller Kongetiende, i hvis Sted Bønderne, som forhen til den Kongelige Kasse, nu til Nyeords Des Kjøber betaler pr. Tønde Hartk. 2 Mk.

11te Post. Under Udbye Byes contribuierende Hartk. er begreben 18 Tdr. 3 Skpr. af Stege Ladegaards fri Hovedgaardstaxt, hvilke følger i Kjøbet med Udbye Byes Hartk., paa saadan Maade at disse 18 Tdr. 3 Skpr. ere fri for Konge og Kirketiende in natura, imod at Kjøberen, foruden bydende Kjøbesumma, bestandig aarlig til den Kongelige Kasse svarer for begge disse Tiender pr. Tønde Hartk. 1 Rdlr., tilsammen 18 Rdlr. 36 Sk.; ligesom og samme 18 Tdr. 3 Skpr., som forhen fri Hovedgaardstaxt, ikke tilkommer at svare nogen Præstetiende.

12te Post. Norden for Tostrup udi Stranden, som kaldes Nordet, falder et Sildefiskerie, som Magistraten i Stege tilligemed trende Bønder i Svensmarke og tvende Bønder i Tostrup som en Rettighed tilkommer, hvilket Fiskerie dennem herved forbeholdes; men iøvrigt følger med Godset i Almindelighed alle der værende Søer, Damme, Aær og Fiskerettigheder, saaledes som enhver efter sin Grund i Følge Lov og Forordninger bliver berettiget. Og som Fiskerierne paa Møen saavel Østen som Vesten Stege er bortforpagtet indtil 11te Decbr. dette Aar, da de af Forpagterne

fratrædes, ved hvilken Fratrædelse de ifølge Forpagtnings-Contracterne blive forbundne, at aflevere de i Forpagtning havende Fiskerier, Søer og Damme med Sluser og Postværker saaledes som de befindes, og hvor foruden skal afleveres:

1) Med Krabbes eller Volleroppe Koppels Dam 3500 Carudser *ic.*

2) Med Ebbelnæs øverste Dam 600 Carudser, hvor med Dammen ved Tiltrædelsen var besat; saa modtager vedkommende Kjøbere ved Forpagtningens Udløb de forpagtede Fiskerier, Søer og Damme med Sluser og Postværker paa den Maade som anført *ic.*

Men hvad den af disse forpagtede Fiskerier til 1ste December dette Aar svarende Pengeafgift angaaer, da tilfalder samme den Kongelige Kasse og er de Kjøbende uvedkommende.

13de Post. Da de tvende Landgilde Hæste-Beirmøller, nemlig: Landsledsmølle og Østermølle i Følge Fordeboagen af 1698 tilkommer i fornøden Fald af Eieren hver at nyde behøvende Møllestub, Arel og Fodstykker, samt tvende Møllestene hver 10de Aar, naar Fornødenhed det udfordrer; men ellers ere pligtige selv at istandholde Huse og Møller, saa bliver saadant for Kjøberne til Efterretning bekendtgjort, saavel som og at den Grund, der tillige med disse tvende Møller og Møllehuse følger i Kjøbet, bestaaer udi efterfølvende:

1) Landsleds Mølle, dens Huusplads med Fortog, Gaards- og Haugerum: 3 Øster og Vester 12 Favne. S. og N. 7 F. Dens Møllebakke Øster og Vester 12 F. S. og N. 18 F. 2) Østermølle. Dens Huusplads Øster og Vester 18½ F. S. og N. 7½ F. Dens Møllebakke S. og N. 18 F. S. O. og N. V. 24 F. Ø. og V. 12 F.

Til de ellers paa Møen og Baagø værende efter: skrevne 4 Veirmøller, have Beboerne Bygningselendom baade til Møllehusene og Møllerne, saa at de udi Jordebogen for disse 7 Møller anførte Afgifter bliver ikkun som en Grundskat ved Kjøbet overdraget; og bekendtgjøres herved tillige, at Grundene til disse Møllehuse og Møller ere som følger:

1) Lendemarke Mølle. Dens Huusplads med Gaards- og Haugerum, samt et derved liggende lidet Bænge med Fortoug: 3 Øster og Vester 60 Favne. S. og N. 11 F. Dens Møllebakke, bred 24 F. 3 Østre Ende 11 F. 3 Vestre Ende 15 F. 2) Tostenes Mølle. Dens Huusplads med Gaards- og Haugerum, saaledes som indhegnet er Kvadratfavne 368. Dens Møllebakke i Ø. og V. 18 F. S. og N. 20 F. 3) Koxehøje Mølle. Dens Møllehuus med Gaards- og Haugerum, Fortoug og Mølleplads, ialt i S. og N. 35 F. Ø. og V. 17 F. 4) Baagø Mølle. Dens Huusplads med Gaards- og Haugerum, samt et derved liggende Bænge, hvorudi Møllen er bestaaende, strækker sig i Længden 162 F., men i Bredden ulige fra 16 til 47 F., der ialt udgjør efter Opmaaling 5058 Kvadratfavne. Videre de tvende Møller i Møllemarken ved Stege opmaalt, saasom: Jens Farms Møllebakke, i S. og N. 13 F. Ø. og V. 12 F. Niels Niogensens Møllebakke S. og N. 12½ F. Ø. og V. 12½ F. Til Møllehusene og Møllerne har disse Beboere Bygningselendom; Møllehusenes Grunde er af Stege Præstegaards Jorder, hvortil derfor svares Grundskat, og saaledes overdrages Kjøberen ved disse tvende Møller allene Møllebakkernes Grunde med de i Jordebogen anførte Afgifter. Hof Frenderup Møllebakke opmaalt og bestaaer i Ø. og V. 22 F. S. og N. 18 F. Og har denne Mølle til Møllehuset og dets Grund, saaveljom til Møllen, Eiendom,

faa at Kjøberen overdrages ved denne Mølle allene Møllebakkens Grund med den i Jordebogen anførte Afgift.

14de Post. Til det udi Lendemarkte Bye i Jordebogen anførte 1ste Huus, nu beboende af Jens Hemmingsen, har Beboeren Bygningseiendom, der Beboeren herved forbeholdes; og saaledes bliver de udi Jordebogen for dette Huus anførte 2 Rdlr., ifkun som en Grundskat ved Kjøbet overdraget.

15de Post. Til det udi Jordebogen anførte 10de Huus i Daagse Bye er nuværende Beboer Rasmus Stub for sig og Arvinger bevilget Bygningseiendom, imod deraf at svare bestandig aarlig 4 Rdlr., samt ved hver Forandring af nye Eiere, isædetfor Fæste, udi Recognition 4 Rdlr., med hvilke Vilkaar dette Huus afhændes.

16de Post. Udi Maglebye Hestehauge No. 1 har Sognepræsten Andeel for 8 Høveders Græsning, hvilken Andeel Græsning nuværende og efterkommende Sognepræster herved bestandig forbeholdes.

17de Post. Den bortfælgende saakaldte Slotsplads i Stege er beliggende Sønden for Stege, og befindes i Ligning af en halv Maane med Stranden omgivet, maalt og afpælet fra Strand til Strand ret Linie 78 Alen, strækkende sig W. S. W. og O. N. O.; det derpaa værende gamle Stykke Muur befindes lang 4 Alen, høi 3 Alen og bred 2 Alen, hvilken Plads og Stykke Muur, efter foransatte Strækning og Maal, Kjøberen ved Kjøbet overdrages; og da der udenfor bemeldte Plads er udlagt til fri Kjørsel fra Strand til Strand en Wei paa 6 Alen bred, imellem forke-meldte rette Linie og Sr. Johannes Jensens derpaa stødende Haugeplads, saa maa denne Wei ikke aflukkes, men forbliver bestandig almindelig for Alle.

18de Post. Med Skovene paa Landet tilkommer det de kongelige Skovbetjente, efter Embeds Piigt, fremdeles at have al nøiagtig Opsigt, til ulovlig Skovhugst at forekomme, indtil saalænge Godset og Skovene, efter foregaaende Approbation, de Kjøbende er bleven overleveret; og skulle imidlertid, fra den Tid seneste Skovsæfion er holdt, nogen enten Vønder eller andre enten allerede have foretaget eller herefter foretage nogen ulovlig Skovhugst, bliver de Kjøbende berettigede, Vedkommende derfor paa lovlig Maade at tiltale og straffe.

19de Post. Under det Hartkorn, hvoraf Elmelunde Byes Vønder contribuere, er begreben saakaldet Sæmose, som Nyborre og Sønder Bestud Byer nu have i Brug, imod at disse Byer deraf aarlig svare til Elmelunde Byes Vønder 24 Rdlr.; det beroer altsaa paa Kjøberen af Elmelunde Bye selv, om han fremdeles finder for godt at lade Nyborre og Sønder Bestud Vønder imod Afgift beholde til Brug for bemeldte Sæmose, eller lade samme igjen af Elmelunde Byes Vønder bruge. Som ellers Sognepræsten for Borre Sogn udi bemeldte Sæmose har Andeel for 6 Høveders Græsning, saa bliver denne Andeel Græsning nuværende og efterkommende Sognepræster herved bestandig forbeholden.

20de Post. Endskjøndt det af det contribuable Bøndergods til Hovedgaardstaxt udlagde Hartkorn, nemlig: Nyegaard 13 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk., og af Budsemarke Bye 22 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk., maatte ved Auction blive solgt som fri Hovedgaardstaxt, skal dog Kjøberne af forestaaende Hartkorn betale og levere hvis de proportionaliter kan tilkomme at udsætte til Skolerne af det, som Placaten dateret 4de April 1769 udi 7de Post foreskriver.

21de Post. Den udi Jordebogen under Lendemarke Bye anførte saakaldte Budde-Jorden, Hartkorn 1 Td. 1 Skp.

1 Fdk. 2 Alb., er for sig selv under eet indhegnet, og saaledes følger dermed hvad under Indhegningen er begrebet; og da under denne Jordhegning for mange Aar siden er blev indtaget et Stykke Jord paa en Esk. Korns Udsæd, fra den udi Jordebogen anførte 12te Gaard i Nøbbølle, nu beboende af Christen Jørgensen, saa skal berørte Dudes Jordens Kjøber være forbunden, herefter som forhen bestandt dig aarlig derfor at betale til Beboeren paa bemeldte Gaard i Nøbbølle 2 Mark danske.

22de Post. Foruden de udi Lendemarke Bye i Jordebogen anførte Huse, befindes sammested 14 Fag Huus udi et Gaardsrum med Steengjærder indhegnet, med dertil indhegnede 2de smaa Vænger, hvilke Fag Huus, Gaardsrum og Vænger fra Kjøbet reserveres, og herefter som forhen bestandig forbliver til Amtets Ting og Arresthuus, samt til Behøvelse og Brug for den derved holdende Slutten, imod at Amtet i Almindelighed selv samme Indretning vedligeholder, og Slutten lønner.

23de Post. Da Nøens Amt med underliggende 6 Her, istedetfor at contribuere noget til Provincial:Medici, i Følge kongelig allernaadigst Resolution, dat. 1ste Novbr. 1760, kan tilkomme til Doctor og Apotheker Mackeprang i Stege, af det Hartkorn Ager og Eng, der nu ved denne Auction som contribuable maatte blive bortsolgt, at betale aarlig à Tønde Hartk. 2 Sk., samt ellers enhver Huusmand eller Indsiddet efter Formue og Omstændigheder fra 2 til 6 Sk., imod at han som Medicus betjener Amtets og Herrens Beboere, og derhos med fornødne og forsvarlige Medicamententer forsyne dem, som med vedkommende Præsters Attestier beviser deres Uformuenhed til samme at betale, uden nogen videre Godtgjørelse; men de andre imod billig Betal-

ling; saa bliver saadant herved for Kjøberne til Efterretning bekendtgjort.

24de Post. Foruden de under Eprove og Hjelm Bye i Sordebogen anførte Huse, befindes udi hver af disse Byer et Huus, som til Extrafoler for Eprove, Røddinge og Baasenes Byer, samt for Hjelm, Frenderup og Nykebeck fri og uden Afgift er bortskjænkent; hvilke 2de Huse fra disse Byers Kjøb reserveres, og herefter som forhen bestandig forbliver til Extrafoler. Til disse 2de Extrafoler er allernaadigt legeret en Kapital af 600 Rdlr., som bestandig bliver staaende under nuværende og efterkommende Amtmand og Damsholte Sognepræst deres Direction, og hvilken Direction herefter til blivende største Lodseiere i hver Skoles District udbetaler den deraf gaaende aarlige Interesse til Hjelp til Løn for Skoleholderne, Halvparten deraf til hver af de som meldt blivende 2de største Lodseiere; og da Deboerne udi forberemelte 6 Byer tillige tilkommer, til denne Indretnings Vedligeholdelse, paa samme Maade herefter som forhen at betale hvis dertil udfordres, og desforuden hvis de til de forrige grundmurede Skoler bør udrede, saa haver de i disse 2de saavel som i de øvrige Skoledistricter blivende største Lodseiere derover bestandig at holde, paa lige Maade, som ved Placaten dateret 4de April 1769 den 7de Post er anordnet.

25de Post. Ved Indkjørselen til Stege Kjøbsted fra Lendemarke Bye befindes en lang Waase, Støvvaasen kaldet, hvorpaa støder en lang Broe over Stranden med 40 Sag Nækværk, og dernæst en Windelbroe indtil Stege Kjøbsted, alt udi een Længde; ligeledes befindes imellem Tjørnemarkes Byes Mark og Koster Land en Waase, Kosterwaase kaldet; og da det, efter forhen passerede Resolutioner er afgjort og fastsat, at Kjøbstaden Stege bestandig ene vedligeholder berørte Windelbroe, og desforuden besvirder $\frac{1}{3}$ Deel af Bekost-

ningerne for Broen over Stranden, berørte 40 Fag Rækværks Længde, samt at Møens Land i Almindelighed ene, ikke allene har bestridet de øvrige $\frac{2}{3}$ Dele af Beføstningerne for bemeldte Broe over Stranden, de 40 Fag Rækværks Længde, men endog besørget Støvvaasens og Kofsters Vaases Vedlige: holdelse, saa haver det derved paa samme Maade fremdeles sit Forblivende, og saaledes besørger Møens Lands Kjøbere herefter forbemeldte Landet i Almindelighed tilkommende Beføstning og Vedligeholdelse, enhver i Proportion af det Hartkorn Ager og Eng, der nu som contribuabel ved denne Auction maatte blive bortsolgt.

26de Post. I de Byer, som under eet ved Auctionen maatte blive Gaardmændene selv tilslagen, skal Gaardmændene være forbundne at overlade Huusmændene sig selv tilkjøbs imod saadan Betaling, som efter Rentekammerets Foranstaltning maatte blive fastsat efter et hvert Huus's Beskaffenhed i deslige Byer, og hvilken fastsættende Betaling derimod skal komme Gaardmændene til Gode udi den for Byen ved Auction pr. Tønde Hartkorn lydende Kjøbesumma.

27de Post. Den udi trykt Placat, dateret 4de April 1769, om Mandskabet paa Godsset bekjendtgjorte 3die Conditionspost, bliver nu herved saaledes forandret:

Mandskabet overalt paa Godsset skal i Almindelighed følge og tilhøre det Gods, hvor de ere fødte, og saaledes bliver Fødested det, der i Almindelighed giver et Gods imod andet Gods Rettighed til det dertil med Rette henhørende Mandskab &c.

28de Post. De Bønder, som ved denne Auction tilkjøbe sig enten deres egne i Fæste havende eller andre Bøndergaardne, skal tilligemed deres Efterkommere eller følgende Eiere af Gaardene, ligesom det andre Eclveiere ved Forordning af 13de Mai 1769 er bevilget, ikke betale mere udi

Consumption og Folkeskat end en Fæstebonde, nemlig: 8 Sk. pr. Lønde Hartorn, og derimod alligevel bliver berettiget at oppebære Folkeskatten af deres Tjenestefolk.

29de Post. Endskjændt Placaten af 4de April 1769 udi 10de Post i Almindelighed fastsætter, at samtlige kjøbende Bygningerne udi Brandkasserne skal assureres, saa kan det dog for de Kjøbere, der tilforhandle sig nogen af de 5 Hovedgaarde med samlet Bøndergods, være nok, at af dennem i Brandkasserne assureres deres paa Hovedgaardstærterne nuværende eller herefter opførte Hovedgaards Bygninger, uden at være forbundne til Bøndergodset ligeledes at assurere, der dog ellers staaer dem selv frit for; men med Assurance af de Kjøbere, der ikke kjøbe samlede Hovedgaarde, forholdes efter berørte Placat.

30te Post. Hvad videre Conditioner til foransførte Godsets Vortfølgelse endnu maatte blive fornødent, skal paa Auktionsstedet de Kjøbende vorde bekjendtgjort.

Rentekammeret, den 27de Juli Anno 1769.

4. Conditioner, som paa Auktionsstedet bleve tilføiede, dateret 19de September 1769.

Til S. 12 o. f.

1ste Post. De udi de trykte Conditioners 3die Post belovede Beskrivelser over Nyegaards Bygninger og Hauge, samt over den dermed følgende Equat: Vandmøllens Bygninger og Mølleværker, fremlægges herved under A. B. og C. til Efterretning for Kjøberne. (En indluft Stool i Damsholte Kirke, tilhørende Geheimeraad v. Møsting, skal siden hjemfalde til Kirken.)

2den Post. Efter forberemelte trykte Conditioners 5te Post, bekjendtgjøres herved, at Kjøberne af det, som udi

Kjølbyemagle Sogn under den 3die Hovedgaard henhører, saavel som af den 4de Hovedgaard i bemeldte Kjølbyemagle Sogn, tilkommer istedetfor Kongetiende in natura bestandig aarlig at svare til nuværende og efterkommende Sognepræster for Bartous Hospital i Kjøbenhavn, saasom for 3die Hovedgaard 3 Rdlr. 2 Mk. og for 4de Hovedgaard 6 Rdlr. 4 Mk.

3die Post. Videre bliver i Følge berørte Conditioners 8de Post herved bekendtgjort, at de til de 5 Hovedgaarde henhørende Hovedgaardstærter separate Opbud stæer udi efterstrevne Parter, nemlig:

Ager og Eng. Skov.
 Tdr. Skp. Fk. Alb. Tdr. Skp. Fk. Alb.

1) Den 1ste Hovedgaardstærte:

1. Nyegaard med Squat:
 Vandmøllen, item Dynese
 Enghaug og Damsholte

Erøvænge No. 14 . . . 13 1 1 2 2 2 2

2. Ebbelæs Koppel No. 9 11 1 2 1 2 2 2

3. Grønvedskovs østre Part
 med 2de indlukte Plante-
 Hauger, item ny Indlukke,
 samt det Græs-Vænge,
 hvoraf Skovrider Zeitler
 svarer 2 Rdlr. tilligemed
 Skovfogedhuset . . . 46 5 1 1 5 4 2 2

4. Frenderup Slots-Hauge
 No. 18 med Markvogter-
 huset 2 2 2 2 2 2 2

2) Den 2den Hovedgaardstærte:

1. Koplek No. 11, saakal-
 det Major Wackerbarth el.

	Ager og Eng.		Skov.	
	Idr. Skp. 3f. 116.	Idr. Skp. 3f. 116.	Idr. Skp. 3f. 116.	Idr. Skp. 3f. 116.
ler Ritmester Plessens 2de				
Kopler	26	7	2	2
2. Koplek No. 12, saakaldet Oberstlieutnant Krabs				
bes 3de Græskopler	20	4	1	1
3. Grønvedskovs vestre Part	1	4	1	3
3) Den 3die Hovedgaardstart:				
1. Koplek No. 7, saakaldet Grev Holcks den store og liden Koppel med Holme,				
mose	11	4	1	2
2. Naabyelille Heste- Hauge				
No. 6	4	1	3	2
3. Den ganske Sønderskov				
med det til Pollerup Bye				
indhegnede Stykke, samt				
Skovfogedhuset	13	4	2	5
4) Den 4de Hovedgaardstart:				
1. Koplek No. 8, saakaldet Gammelsøe og Tagholm	26	2	2	2
2. Den ganske Nørre, Skov				
med de 2de Plantehauger,				
item de 3de Indlukker,				
som bruges af Hjertebjerg				
Bye, Forvalter Schmit				
og Sognepræsten i Nørre,				
tilligemed Skovfogedhuset	2	7	1	2
5) Den 5te Hovedgaardstart:				
1. Naabymagle Hestehauge				
No. 4	9	5	3	1

	Ager og Eng		Skov.	
	Edr.	Skp. Sk. Alb.	Edr.	Skp. Sk. Alb.
2. Budsemarke Eng, Hauge No. 2	20	3 2	3	3
3. Af Klintefkoven den mel- lemste og søndre Skovs- part med den deriværende Plantehaage, som er i 4 Parter	29	7 1 2	7 2 1 1	
4. De 22 Edr. Hartk. af Budsemarke Bye bliver, naar denne Gaards Hovedgaardstørt separat sælges, ikke for sig separat opbuden, men følger de 22 Gaarde i Budse- marke, som derimod da bortsælges med deres fulde Hartk. hver 5 Edr. 1 Skp. 2 Skd. $\frac{7}{2}$ Alb. De ellers der saa- ledes separat kjøbe foransførte 5 Skovsparter, samt den under det separate Gods i Jordebogen ansførte nordre Deel af Klintefkoven, Ager og Eng 17 Edr. 7 Skp. 2 Alb., Skov 4 Edr. 1 Skp., hvilke 6 Skovsparter alle ere af forrige Elmelunde Hovedgaardstørt, saa og de, der sepa- rat maatte kjøbe efterskrevne Byer og Stæder, bestaaende af Hartkorn, nemlig:				

	Ager og Eng.		Skov.	
	Edr.	Skp. Sk. Alb.	Edr.	Skp. Sk. Alb.

Blindebek med Blindebeks

Slotshauge	39	3 1 1	3 3 3 1
Skovhusegaarde	10	3 1 1	3 2 2 2
Søemarken Bye	62	1 1 2	2 6 2 2
Daagøe	145	6 3 2	5 3 1 1

maa benytte sig af de derunder begrebne Skove paa den
Maade, og saaledes, som Skovforordningen for privile-
gerede Sædegaardseiere bevilger, uagtet Kjøberne ingen
privilegeret Sædegaard dertil maatte have.

4de Post. Ligesom den til Baagø værende Skovslyld 5 Edr. 3 Skp. 1 Fdkr. 1 Alb. efter de trykte Conditioner af 27de Juli 1769 følger som andet contrib. Hartk. med Baagø Bye, naar samme under eet bortfælges, saa følger og samme Skovslyld med Byen, naar den separat gaardviis sælges, og det paa den Maade, at de efter den trykte Jordbog af 11te August der i Byen værende 29 Gaarde tage Deel udi berørte Skovslyld, i Proportion af deres Ager og Engs Hartkorn, der bliver for de 27 Gaarde, som staaer for Ager og Eng 4 Edr. 6 Skpr. 3 Fdkr. $1\frac{3}{10}$ Alb., hver Skovslyld 1 Skp. 1 Fdkr. $2\frac{1}{4}$ Alb. og for de 2de Gaarde, som staaer for Ager og Eng 7 Edr. 2 Skpr. 1 Fdkr. $1\frac{3}{8}$ Alb., hver Skovslyld 2 Skpr. 2 Alb.

5te Post. Den udi Jordebogen af 11te August 1769 under de separate Kopler ansførte saakaldte Vindebek Slots-
hauge No. 13 bliver ikke separat bortsolgt, men opbydes under eet med Vindebek Bye, og i Tilfælde Byen separat sælges gaardviis, tager de i Byen værende 8 Gaardmænd, som staaer hver for Ager og Eng 4 Edr. 6 Skpr. 2 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Alb., samt Skov $1\frac{1}{4}$ Alb., hver lige Deel udi berørte Vindebek Slots-
hauge. Paa samme Maade opbydes under eet med efterstrevne Byer følgende, hvorudi, i Tilfælde Byerne separat gaardviis sælges, enhver Gaardmand i Byen tager lige Deel, nemlig den med Hovedskov Bye følgende Hs. Majestæts Andeel udi Ulfehale, den med Koster Bye følgende Eggholms De No. 16 og den med Masned De følgende Calløe.

6te Post. Til Efterretning for de Kjøbende bekendtgjøres herved, at følgende, som udi Jordebogen af 11te August 1769 under de separate Kopler er ansført, nemlig:

Ager og Eng. Skov.

Edr. Skp. 3f. 116. Edr. Skp. 3f. 116.

Heineden 1 2 2 4 2 2
 Ulfskølen 2 2 2 5 6 2 2
 bestaaer udi berørte Hartkorn af forrige Stege Ladegaards og
 Elmelunde Gaards Hovedgaardstæper.

7de Post. Da det udi berørte Jordebog af 11te August 1769 under de separate Kopleer ansførte saakaldte Færgeskarlsvænget til denne Tid har ligget under eet med nogle Haarbølle Byes Engskifter, saa er berørte Bænge, for Disputer med Kjøberne og bemeldte Haarbølle Bye at forekomme, ved Skjæld bleven bestreven, og Wei dertil igjennem Haarbølle Byes Mark og Eng reserveret, saaledes som hoeslagde Beskrivning Litr. D indeholder.

8de Post. De paa hoesfølgende Specification Litr. E ansførte, samt udi Stege Bye og paa Borre Byes Selveier; Rettighed bosiddende Personer, ere vel af det mænnske Godssets Mandskab, men medfølger dog ikke Godssets øvrige Mandskab, hvorfra berørte Personer herved exciperes, der til Kjøbernes Efterretning bekjendtgjøres.

9de Post. Den 4de Deboer af Eprove Bye, navnlig Herman Beck, er, som en paa Godset indkommen fri Mand, for sig og Børn Godssets Mandskab uvedkommende, samt har Tilladelse med Kone og Børn at drage fra Gaarden og Godset til 1ste Mai 1770, mod at han samme Tid til Kjøberne afleverer Gaarden med behørig Besætning udi forsvarlig Stand.

10de Post. Udi de kongl. Skove paa Møen og Waagø er dette Aar taget saadant Syn over Olden, som hoeslagde Litr. F udviser; da nu hvis som dette Aar for Olden i Skoven kan indkomme, bør følge Kjøberne, og Indbrændingen paa Olden sidst i denne eller først i October Maaned nødvendig

maa see, saa bliver Indbrændingen af Forvalter Schmit og Skovrider Zeitler til rette Tid, dette Aar, paa sædvanlig Maade, besørget ic.

11te Post. Den udi Jordebogen af 11te Aug. 1769 for Budsemarke Bye ansførte Landgilde Aug 1 Ed. 6 Skpr. og Byg 3 Edr. 6 Skpr. er saaledes som de 22 Bønder i samme Bye nu svarer af i brughavende fulde Hartk. 5 Edr. 1 Skp. 2 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Alb. Men naar af dette Hartk., efter 3die Post udi de trykte Conditioner, dat. 27de Juli 1769, til Hovedgaardstart udlægges 22 Edr., nyder Bønderne derfor Afslag udi Landgilde, hver for Aug 1 Skp. 3 Fdkr. og Byg 5 Skpr. 3 Fdkr., hvorefter enhver af disse 22 Bønder ifkun svarer udi Landgilde hver Aug 1 Ed. 4 Skpr. 1 Fdkr. og Byg 3 Edr. : Skpr. 1 Fdkr.

Saalænge ellers berørte 22 Gaarde i Budsemarke beholber hver de fulde 5 Edr. 1 Skp. 2 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Alb., svarer enhver Gaardmand, ligesom til denne Tid skeet er, til nuværende og efterkommende Degne i Maglebye istedetfor Degne: Trave Aug 2 Skpr. 2 Fdkr. og Byg 2 Skpr. 2 Fdkr. Men naar de 22 Edr. Hartk. til Hovedgaardstart udlægges, svarer hver Gaardmand i saa Maade ifkun Aug 2 Skpr. og Byg 2 Skpr., da den 5te Hovedgaards: Kjøber bliver pligtig for bemeldte 22 Edr. Hartk. til nuværende og efterkommende Degne i Maglebye bestandig aarlig at levere det differerende, som er i Alt Aug 1 Ed. 3 Skpr. og Byg 1 Ed. 3 Skpr.

12te Post. Hans Majestæt reserveres til Inddrivelse, ved den kongelige Forvalter, det af den paabudne Extraskat, som paa Godset indtil Approbationen er falden refterer ic. Ellers bliver fra Approbationens Dato alle kongelige Skatter, Contributioner og Paabude, item Extraskatten, saavel for Beboerne, som Godsets Fattige, efter udgangne For:

ordninger af Kjøberne at svare og udrede, siden Kjøberne, fra den Tid Approbationen er falden, Godset tiltræder og sig antager.

13de Post. Samtlig dette indeværende Aars Jordebogs; Intrader bliver Kjøberne overdraget, og ligeledes følger Kjøberne de paa Godset fra forrige Aaringer indtil 31te December 1768 udestaaende Restancer ic.

14de Post. Alle og enhver høistbydende uden Forskjel maa, forinden alt Godset ved Auction er opbudet, for deres gjørende Bud stille og aflevere antagelig Caution, da i Mangel deraf det Kjøbte, Dagen efter at alt Godset har været opbudet, paa de Kjøbendes Omkostning og Risiko paany ved Auction opbydes; og skal til den Ende samme Dags Morgen vorde bekendtgjort hvad Gods saaledes ved ny Auction maatte blive at opbyde.

15de Post. De udviste og stemplede Træer, som ikke, indtil kongl. allernaadigst Approbation paa Kjøbet indløber, maatte være hjemskovede, følge Kjøberne i Kjøbet.

Stege, den 19de September 1769.

Holk. Thygelsen.

5. Udtog af Auctionsforretningen over det mænste Gods den 19de og 20de September 1769*).

Til C. 12 o. f.

Tirsdagen den 19de September 1769.

Gaarbene og Godset.	Høistbydende.	Høieste Bud.
Hovedgaarden No. 1 med		
tilhørende Vøndergods	Samtlige Godsets	
	Vønder	. . 47050 Rd.

*) Hartkornet m. m., som kan sees af Conditionerne, er her ubelagt, for at spare Plads.

Gaardene og Godset.	Høistbydende.	Høieste Bud.
Hovedgaarden No. 2 med tilhørende Bøndergods	Samtlige Godsets Bønder . .	42750 Rd.
Hovedgaarden No. 3 med tilhørende Bøndergods	Samtlige Godsets Bønder . .	30450 —
Hovedgaarden No. 4 med tilhørende Bøndergods	Samtlige Godsets Bønder . .	41650 —

Ingen af disse 4 Hovedgaarde blev separat oppraabt (see S. 373) siden enhver af dem blev de samtlige Bønder under Eet tilkøbt.

Onsdagen den 20de September 1769

blev fremlagt, og under No. 3 Conditionerne tilført, den af os igaar den 19de September udgivne Bekjendtgjørelse, angaaende manglende Cautioner for de igaar Bønderne tilslagne 4 Hovedgaarde, og sammes Opbydelse ved ny Auction i Dag, i Mangel af Cautionens Foraffelse; og, da Kjøberne af de 3 Hovedgaarde, nemlig den 2den, 3die og 4de, for deres Bud have indleveret antagelig Caution, blive disse 3 Hovedgaarde ei paany opbudne; men den første Hovedgaard, nemlig Nyegaard med sit Tilliggende, for hvis budne Kjøbesum ingen Caution er præsteret, blev ifølge berørte Bekjendtgjørelse opbudne, og med den øvrige Auction continueret, saasom:

Gaardene og Godset.	Høistbydende.	Høieste Bud.
Hovedgaarden No. 1 med tilhørende Bøndergods	Køgt. Quarteer: mester Fleischer	40550 Rd.
Samme separat:		

Gaardene og Godset.	Høistbydende.	Høieste Bud.
Møregaard med Svat- mølle 1c.	Major Nernst i Nakskov	7000 Rd. 3 ß.
Ebbelnæs Koppel No. 9 Ditto med Vilkaar at be- bygges	Ditto . . . . . Intet Bud.	279 — 91 -
Grønved Skovs østre Part 1c.	Hr. Chr. Hin- cheldey	7991 — 6 -
Frenderup Slotsbauge 1c.	Nicolai Jacobs- sen i Linder- mark Mølle	800 — 3 -
Ebbelnæs Bye under Tet	Hr. Hans Hin- cheldey	1718 — 32 -
Samme Bye separat	Intet Bud und- tagen for No. 4, 22 Rd. pr. Ed. Hartk.	
Linde Bye under Tet	Samtlige Bøn- der i Byen	1421 — 32 -
Eprove Bye	Samtlige Bøn- der i Byen	2934 — 20 -
Nydsbek Bye	Samtlige Bøn- der i Byen	368 — 52 -
Nøbbølle Bye	Major Nernst i N. Skov	6869 — 16 -
Bønderne erklærede, ei at ville byde separat paa deres Gaarde. (Denne Erklæring blev flere Gange gjentagen.)		
Gaardene og Godset.	Høistbydende.	Høieste Bud.
Lindemark Bye	Samtlige Bøn- der i Byen	1672 Rd. 36 ß.

Gaardene og Godsset.	Høistbydende.	Høieste Bud.
Hovedgaarden No. 5 med tilhørende Bøndergods	Hr. Hans Ters- ling til Ven- nerslund . . .	50000 Rd. : 8.
Samme separat . . .	Jntet Bud.	
Hovedskov: 1ste Gaard:	Gen. Krigscom- missair Hjelm:	
	crone . . .	888 — 12 —
2den —	Ditto . . .	1092 — 78 —
3die —	Ditto . . .	525 — 13 —
Udbye Bye	Ditto . . .	10421 — 84 —
Humlevænget	Obervisitour Lees gåard . . .	60 — 3 —
Stege Slotsplads med et Stykke Muur . . .	Ditto . . .	15 — 3 —
Løvelde Bye	Samtlige Byens Bønder . . .	3062 — 80 —
Bidsinge Bye	Samtlige Byens Bønder . . .	5001 — 34 —
Ljørnemarke	Samtlige Byens Bønder . . .	3369 — 9 —
Koster Bye	Samtlige Byens Bønder . . .	4507 — 48 —
Buddejorden af Lindemark	Regts. Qvarteers- mester Fleischer . . .	180 — 3 —
Hjelm Bye	Obervisitour Lees gåard . . .	8269 — 34 —
Frenderup Bye	Oberkrigscommis- sair Wødtchet . . .	9361 — 71 —
Skovhuse: 1ste Gaard	Deboeren N. Car- stensen . . .	1807 — 12 —

Gaardene og Godset.	Høiſtbydende.	Høieste Bud.
Efovhuſe: 2den Gaard	Negts. Qvarteer: meſter Fleiſcher	2075 Rd. 6 ſ.
Etedet Enkebølle . .	Ditto	1244 — 36 -
Waſtens Bye tilligemed		
Rødninge Bye . .	Ditto	4162 — 39 -
Leerbek Bye	Ditto	1274 — ' -
3 af Speilsbye Gaarde	De 3 Bønder	2005 — 45 -
Ullemark Bye	Samtlige Byens Bønder . .	2439 — 95 -
Rjelbyemagle Bye . .	Samtlige Byens Bønder . .	5921 — 52 -
Store Duregaard . .	Nicolai Jacobsen	1044 — 40 -
Lille Ditto	Hr. Hans Hin: chelden, ſkriſt: lig afſtaaet til M. Peterſen	258 — 32 -
Ralebek Bye	Samtlige Byens Bønder, ſkriſt: lig afſtaaet til Hr. J. Jydt: mann . . .	5257 — 8 -
Gaarden No. 20 af Man: demark	Beboeren H. Naſ: muſſen . .	433 — 75 -
Søemark Bye	Forvalter M. Schmit . .	13002 — 8 -
Stubberup Bye	Negts. Qvarteer: meſter Fleiſcher	2735 — 4 -
Nyords De	Samtlige Dens Beboere . .	3902 — 75 -

Gaardene og Godset.	Høistfbydende.	Høieste Bud.
Masned De	Samtlige Dens	.
	Beboere . . .	1631 Rd. 81 f.
Færøe	Begge Beboerne	994 — 21 -
Færøe	Captain Frieden:	
	reich	1208 — 82 -
Langøe	Ditto	1721 — 52 -
Bogøe	Samtlige Dens	
	Beboere . . .	18456 — 30 -
Maglebye Hestehauge No.		
I, uden Forbindtlig:		
hed til Bebyggelse . . .	Hr. H. Tersling	263 — 12 -
Ditto med Wilkaar at be:		
bygges	Torværd og Klou:	
	mann	92 — 9 -
Nørre Vestud Hestekoppel		
No. 5, uden Forbindt:		
lighed til Bebyggelse	Nørre Vestuds	
	Bønder	444 — 76 -
Ditto med Wilkaar at be:		
bygges	Intet Bud.	
Hjelms Koppel No. 10		
uden Forbindtlighed til		
Bebyggelse	Landsdommer	
	Wichmann . . .	1898 — 40 -
Ditto med Wilkaar at be:		
bygges	Regts. Quarters:	
	mester Fleischer	1511 — 23 -
Klintestovens nordre Deel	Forvalter Schmit	3325 — 14 -
Heineden med Heinet:		
huset	Stege Vyes Dor:	
	gere	2260 — ; -

Gaardene og Godset.	Høistbydende.	Høieste Bud.
Ulfshalen med Strøms- huset	Stege Hyses Vor- gere	1425 Rd. s f.
Færgeskarls Vænget . .	Hemming Car- stenssen	100 — s -
Landslebs Mølle . . .	Jacob Johansen i Langeb. M.	600 — s -
Hster Mølle	Mølleren Jens Larm	502 — s -
Tofkenæs Møllens Grund:		
Skat	Beboeren	40 — s -
Korebye — —	Beboeren	66 — 64 -
Vogøes — —	Beboeren	61 — s -
Mølleren Jens Larms Grundskat	Beboeren	30 — s -
Mølleren Niels Mogen- sens Ditto	Beboeren	30 — s -
Frenderup Møllens Grund:		
Skat	Beboeren	20 — s -
Grundst. af det 1ste Huus i Lindemark	Kegts. Qvarteer- mester Fleischer	32 — s -
Ditto af det 10de Huus paa Vogøe	Beboeren N. Stub	30 — s -
Damsholte Kirketiende .	Kegts. Qvarteer- mester Fleischer	500 — s -
Maglebye Ditto	Hr. H. Tersling	4170 — s -
Vorre Ditto med Kirke- jord af Hartk. 6 Td. 3 Ekpr. 2 Alb.	Kegts. Qvarteer- mester Fleischer	5650 — s -

Gaardene og Godset.	Høisfbybende.	Høieste Bud.
Elmelunde Kirkestiende .	Kegts. Quartiermester Fleischer	3500 Rd.
Kjelbyemagle Ditto . .	Ditto	4600 —
Phanefjord Ditto . .	Ditto	5500 —
Vogøe Ditto	Vogøes Beboere . .	1920 —
Stege Kongetiende . .	Kegts. Quartiermester Fleischer	3275 —
Damsholte Ditto . .	Ditto	3320 —
Borre Ditto	Sognemændene under 4de Hovedgaard .	2825 —
Maglebye Ditto	Hr. Hans Tersling .	3635 —
Vogøe Ditto	Hr. Lytchen	1135 —

Stege, den 20de September 1769.

G. Holck. T. Thygesen.

Anmærkninger og Berigtigelser til anden Deel.

Til S. 69. Professor Rahbeks Fortælling: "Klintekorfet paa Møen" læses i Charis og i hans samlede Fortællinger 2det Bind S. 369-402. Sagnet om Gregers Elmelund, som ved hiint Kors skulde være nedstyrtet, har nu ganske tabt sig paa Møen.

Til S. 85. Hans Majestæt har under 27de Mai 1824 allernaadigst befalet, at fra 1ste Juli s. A. en egen Amtstue skal oprettes for Møen, og at det hidtil værende Bordingborg Amtstue-Distrikt saaledes deles i 2 Distrikter, under Benævnelse det ene, som hidtil, af Bordingborg Amtstue-Distrikt og det andet af Møens Amtstue-Distrikt. (Coll. Tidende No. 27.)

Under samme Datum er Fuldmægtig under Rentekammeret, E. L. Paulsen, fra 1ste Juli 1824 beskiftet til Amtsforvalter for Møns Amtstue; Distrikt.

Bed Sold; og Consumptions;Bæsenet i Stege er for nærværende Tid ikke færre end syv Underbetjente, nemlig 5 saakaldte faste Betjente og 2 constituerede eller extraordinære.

Tiendecommissionen paa Møen bestaaer for nærværende Tid af 2 Medlemmer.

Distriktslægen boer paa Gaarden Marienlyst, en udfløttet, meget forbedret og forstjønnet, Fæstegaard af Nebølle, under Marienborg Gods, som mod en vis aarlig Afgift er fri for Hoverie.

Til S. 130. Skoven paa Ulfshale, som strækker sig en god $\frac{1}{4}$ Miil i Længden, men neppe er 1000 Alen paa det Bredeste, kan vel egentlig ikke kaldes Underføv, da der findes en Mængde Ege og Avnbøge, paa henved $\frac{1}{2}$ Savn Bed. Formedelst den stenede Grund vore de meget langsomt, men faae en sjelden Haardhed. Skoven er langtfra ikke tæt sluttet.

Til S. 191. Efter Rentekammer-Collegii Ordre af 1ste Aug. 1818 og en Fortegnelse fra Skatteregulerings;Contoiret, dat. 21de Juli s. A., blev, for tilforn umatriculerede Jorder, som til privilegeret Hartk., i Overeensstemmelse med Forordn. af 15de April 1818 S. 3, ere ansatte, tilført Møns Amtstue; Distrikts Matricul 15 Tdr. 3 Skpr. frit Hartk., nemlig: for den anførte, til Liselund hørende Andeel af Sønder og Nørre Borremose i Nørre Sogn, 14 Tdrld. Areal, 1 Td. 6 Skpr. Endvidere for følgende Andele af samme Mose, nemlig:

For de til Klintholm hørende	64 Edrb.	. 8 Edr.
For de til Nordfeld hørende	32 —	. 4 —
For de til Præsten og Deg: nen i Borre hørende	. 11 —	. 1 — 3 Ekpr.
For de til Naabyemagle hø: rende	2 —	. 1 — 2 —
		<u>13 Edr. 5 Ekpr.</u>

Summen af det privilegerede Hartkorn i Møenboe Her:
red bliver saaledes 412 Edr. 5 Ekpr. 3 Fdk. 1 Alb.

Trykfeil og Rettelser.

S. N.	Efterretning	læs: Efterretning
9 19	istebetfor: Efterretning	læs: Efterretning
34 17	— 5, 44:	— 5, 44.
51 8	— Cap. 5	— Cap. 2
52 6	— og	— og
62 24	— indfinde	— indfinde
76 13	— 20	— 21
96 11	— samt	— som
108 26	— den	— det
109 23	— 6.	— 5.
125 13 og 15	— 1 Alb.	— 2 Alb.
139 7	— 1534	— 1634
153 4	(gl. Høibye)	udflettes
154 4	istebetfor: undentviol	læs: undentviol
174 12	— 89	— 83
186 7	— Beskadiglse	— Beskadigelse
188 14	— hvoraf	— hvoraf
195 22	— 1ste Januar	— 1ste Juni
209 4	— Udskiftninger, der en-	— Udskiftninger ffete,
	ten ffete	
234 18	— Bredder	— Bræder
239 27	— Toldinspektøren	— Toldkassereren
304 14	— 1640	— 1460
334 10 og 11	— Forvalterterffe	— Forvalterffe
350 9	— latinffe	— latinffe
355 22	— somi	— som i
360 7	— for	— for
383 30	— og	— og
Tab. M. 11te Rubrif: 511 553 627 læs: 507 546 628		
—	14de	— 105 — — 205

Statistisk-økonomisk Oversigtstabel over Møenboe Herred.

Sogn.	Hartkorn.				Areal.				Ritter.	Hærtegarde.	Ejeler.	Herregarde og Hærte Høstgarde.	Højmøller med Huse.	Antal af Bøndergarde.			Deraf ere		Antal af de fiden 1769 nedlagte Gaarde.	Enkelt Gaards Hartkorn i Almindelighed.	Antal af Eder. Cødeland paa Ede. Hartkorn.	Hoffningerne er fuldført paa:	Gødningens Udbytte til en Bøndergaard.	Gødningens Produktion i Gold.	Enkelt Gaards sædvanlige Besætning.			Enkelt Tiende af Ed. Hartkorn, beregnet i Eder. Byg.	Antal af Huse.			Hunds- lodder, nes Størrelse, Stokker, nes iberegne.	Folke- mængde.																																				
	Privilegeret.		Uprivilegeret.		Jordernes Indhold i geometrisk Maal.		Jordernes Indhold i reduceret Størrelse.							Sætergarde.	Køstegarde.	Summa.	Højstæder.	Højstæder.							Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.		Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.			Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.																							
	Ager og Eng.		Skovsklyd.		Eder.	□ Men.	Eder.	□ Men.																																							Højstæder.	Køstegarde.	Summa.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.	Højstæder.
	T.	S.	F.	M.																																																																	
1. Stege	83	4	=	2	=	2	2	546	4	2	=	6	6	=	7907	13610	4110	6120	1	=	5	3	3	3	88	20	108	38	5	3	5	=	=	8½	1820	24½	6½	7	8	11½12	5	1,41	98	56	154	147	3173																						
2. Damsholte	74	3	1	=	5	6	1	419	1	1	=	1	2	2	6699	7260	3295	7530	1	1	3	1	1	22½	58	80½	22	1	5	5	=	=	10½	1822	25½	6	8	8	10	6	1,36	81	53	134	159½	1441																							
3. Phanefjord	52	1	3	2	3	2	2½	402	6	1	2	=	2	3	6403	3990	3168	10020	1	1	4	1	2	80	5	85	41	8	=	4	2	2	11	1814	26	6½	8	8	14	5½6	1,57	136	45	181	249	1739																							
4. Kjelbye	38	4	3	5	5	=	1	359	4	=	1	1	3	2	3647	11530	2356	12900	1	1	3	=	1	49	7	56	21	8	=	6	3	=	7½	1804	30	7	8	9	16	6	1,46	46	41	87	62½	1037																							
5. Elmclunde	39	5	2	1½	10	3	3	232	=	=	1	=	6	2	3526	9650	1978	2010	1	1	1	1	=	15	31	46	28	1	2	5	=	=	8½	1802	21½	6	7	9	9	4	1,37	44	20	64	65	754																							
6. Borre	10	=	2	2	=	=	1	388	1	2	1	=	2	2	4233	9230	2153	8130	1	1	2	2	=	=	58	58	38	1	4	5	4	3	1	8½	1809	23½	6	7	8	9	4	1,13	86	28	114	186	1142																						
7. Maglebye	90	7	2	2	9	2	1	398	7	1	=	7	2	1	6618	9470	2705	11780	1	1	2	3	1	=	84	84	59	=	6½	4	1	2	=	11	1814	21	6	8	8	10	5	1,29	97	16	113	280	1160																						
Summa Møen.	389	4	=	1	33	7	2	2747	1	=	2	17	1	2	39037	8740	19769	2490	7	6	20	11	8	254½	263	517½	247	24	20½	5	=	=	9½	1822	24½	6½	8	8	11	5	1,372	588	259	847	1149	10446																							
8. Bogøe	9	4	3	=	=	=	=	155	2	2	2	5	3	1	2471	9520	1185	9270	1	1	1	=	1	31	=	31	20	4	=	4	6	3	1½	12	1807	20	6	6½7	7½8	10½12	3	1,25	36	44	80	50	758																						
Summa Møenboe Herred	399	=	3	1	33	7	2	2902	3	3	1	22	5	=	41509	4260	20954	11760	8	7	21	11	9	285½	263	548½	267	28	20½	4	7	3	2½	9½	1822	24½	6½	7½8	8	11	5	1,365	624	303	927	1199	11204																						

Tab. B.

Label over Herregaardenes Hartkorn, Areal og Bøndergods.

Navne.	Hartkorn.				Areal. Tdrbd.	Bøndergods.				Eiernes Navne.
	Privilegeret.		Uprivilegeret.			Hartkorn.		Gaard.	Huse.	
	Ager og Eng. T. S. F. A.	Skovtyld. T. S. F. A.	Ager og Eng. T. S. F. A.	Skovtyld. T. S. F. A.		Ager og Eng. T. S. F. A.	Skovtyld. T. S. F. A.			
1. Hovedgd. Marienborg	71 = = 2	5 6 = =	16 2 1 =	= 3 = =	1786 $\frac{9}{4}$	431 4 = 2	= = 2 2 *)	83	116	Hr. P. A. Lüttein.
2. " " Nordfeld	29 = = 1	10 3 1 1	7 5 = 2 $\frac{29}{4}$	= 6 = 2	1206 $\frac{9}{4}$	422 6 3 2 $\frac{1}{4}$	= 6 = 1	68†)	99	Grevinde Danneffjold-Samsøe.
3. " " Klintholm	81 6 = 2	9 2 1 1	22 2 2 2 $\frac{7}{4}$	= 4 = 2	2013	384 7 1 = $\frac{5}{4}$	= = = =	81	104	Statsraadinde Scavenius.
4. Sædegd. Liselund	1 6 = =	= = = =	18 6 = = $\frac{1}{4}$	6 7 2 2	459 $\frac{7}{4}$	61 2 2 = $\frac{1}{4}$	= = = =	17	20	Kammerjunker von Raben.
5. " " Halebekgaard	2 7 2 1	= = = =	14 2 3 = $\frac{1}{4}$	= = = =	227 $\frac{1}{4}$	56 6 3 = $\frac{1}{4}$	= = = =	14	22	Grevinde Danneffjold-Samsøe.
Summa	186 4 = =	25 3 2 2	79 3 = =	8 5 = =	5693 $\frac{19}{4}$	1357 3 2 2 $\frac{1}{4}$	= 6 3 =	263	361	

*) Heraf hester 1 Fk. 1 Alb. paa Selveiergaarden No. 1 i Frenderup.

†) Klosterfoggaarden iberegnet.

Tab. C.

Label over Tienderne paa Møen og Bogøe.

Sogn.	Hartkorn				Eiere af		Refusioner, som aarligen svares af Tienderne:								
	Matrikuls Hartkorn.		Tiendeydende Hartkorn.		Kongetiende.	Kirketiende.	Tdr. Rug.	Tdr. Byg.	Tdr. Havre.						
1. Stege	64 Tdr.	3 Stp.	3 Fk.	1 Alb.	477 Tdr.	7 Stp.	1 Fk.	1 Alb.	Statsraadinde Scavenius.	Kirken.	1. Af Stege Sogns Kongetiende til Bartou	25	45	10	
2. Damsholte	56	"	"	"	406	5	1	1	Hr. P. A. Lüttein.	Hr. P. A. Lüttein.	2. Af Damsholte Ditto Ditto	15	27	6	
3. Phaneffjord	58	"	"	"	402	6	1	2	Metropolitanskolen.	Statsraadinde Scavenius.	3. Af Borre Ditto Ditto	1	3 $\frac{1}{2}$	"	
4. Kjelbye	35	4	"	"	359	4	"	1	Sognepræsten ved Bartou. (see 1. Deel S. 320.)	Kammerraad Phaff, Kjøbmand Hage og Forvalter Schmith.	Af Ditto Ditto til Præsten i Borre, ifølge Mageffifte-Ekjøde af 16de Marts 1685 og Jordebogen for Nordfeld af 1ste Mai 1820	4	4	"	
5. Elmelunde	35	2	"	"	232	"	"	1	Sognepræsten pro officio.	Statsraadinde Scavenius.	Af samme Tiende til Præsten i Stege	8	8	"	
6. Borre	45	4	"	"	384	4	1	2	Grevinde Danneffjold-Samsøe.	Kammerjunker von Raben.	4. Af Bogøe Sogns Kongetiende til Sogne- præsten	7 $\frac{1}{2}$	7 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{3}{4}$	
7. Maglebye	59	"	"	"	376	5	"	"	Statsraadinde Scavenius.	Statsraadinde Scavenius.	5. Af Maglebye Sogns Kongetiende til Stege Kirke	59	116	14 Fk. Solv.	
8. Bogøe	15	6	3	1 $\frac{1}{4}$	145	6	3	2	Bønderne.	Bønderne.	De øvrige Refusioner af Tienderne, som nu erlægges i rede Solv, kunne sees af Conditionerne for Landets Salg af 27de Juli og 19de Septbr. 1769, 4de og 2den Post, i Anhanget.				
Summa	369 Tdr.	3 Stp.	3 Fk.	1 $\frac{1}{4}$ Alb.	2785 Tdr.	7 Stp.	2 Fk.	1 Alb.							

Tab. D.

Tabel over de Fattiges Forsørgelse paa Noen i Aaret 1821.

Sogn.	Fattiglemmernes Antal.				Fattiglemmernes Understøttelse i Naturalier, efter Ansætning.											Sognenes Pengebidrag.		Andre og tilfældige Pengeindtægter 1821.		Beholdning for 1820.		Summa Pengeindtægt.		Udgift 1821.		Beholdning.		Rentebærende Kapitaler.			
	1ste Klasse.	2den Klasse.	3die Klasse.	Summa.	Kug.	Byg.	Erter.	Malt.	Grøn.	Meel.	Fleff.	Uld.	Blaar.	Brænde.	Løv.	Rbd.	Sf.	Rbd.	Sf.	Rbd.	Sf.	Rbd.	Sf.	Rbd.	Sf.	Rbd.	Sf.	Rbd.	Sf.	Rbd.	Sf.
					Sdr.	Sdr.	Sdr.	Sdr.	Sdr.	Sdr.	Sdr.	Sdr.	Sdr.	Sdr.	Sdr.																
1. Stege: a. Kjøbstaden	3	4	19	26	27 $\frac{1}{2}$	2	=	=	=	=	=	=	=	=	=	853	77	454	85 $\frac{1}{2}$	188	14 $\frac{1}{4}$	1747	41 $\frac{1}{4}$	1380	48 $\frac{1}{4}$ *	366	88 $\frac{1}{2}$	=	1844		
b. Landsbyerne	9	11	23	43	29 $\frac{1}{4}$	60 $\frac{1}{2}$	4	=	=	=	=	=	=	=	250	56															
2. Damsholte	10	10	5	25	3	=	10 $\frac{1}{8}$	10 $\frac{1}{8}$	5 $\frac{1}{16}$	20 $\frac{1}{4}$	20 $\frac{1}{4}$	=	=	=	93	8	72	9 $\frac{1}{2}$	88	80	254	10 $\frac{1}{2}$	153	57	100	49 $\frac{1}{2}$	=	400			
3. Phanessford	16	=	28	44	35 $\frac{1}{8}$	=	5	10	5	=	26 $\frac{1}{8}$	2 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{2}$	10	50	68	56	160	77	96	73	326	14	174	23	151	87	235	400		
4. Kjelbye	13	=	21	34	8 $\frac{1}{4}$	32 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{3}{4}$	6 $\frac{1}{2}$	1	=	17	=	=	=	53	39	52	52	93	43	40	135	89	135	31	=	58	25	=		
5. Elmelunde	6	=	2	8	=	=	5 $\frac{1}{4}$	9 $\frac{3}{8}$	2 $\frac{1}{16}$	11 $\frac{1}{16}$	18 $\frac{1}{4}$	=	=	=	48	52	56	38	10	88	76	179	46	95	59	83	83	153 $\frac{1}{2}$	=		
6. Borre	4	1	6	11	=	=	2 $\frac{1}{2}$	9	2 $\frac{5}{8}$	11	11 $\frac{3}{4}$	=	6 $\frac{1}{4}$	=	29 $\frac{1}{2}$	21	8	52	34	102	70	176	16	86	4	90	12	=	=		
7. Maglebye	11	2	4	17	3	7	2 $\frac{1}{16}$	14 $\frac{9}{16}$	5 $\frac{3}{8}$	22 $\frac{1}{2}$	22 $\frac{1}{2}$	5 $\frac{1}{16}$	5 $\frac{1}{16}$	=	59	72	52	93	227	76	340	49	130	61	209	84	200	=	=		
Summa	72	28	108	208	107 $\frac{7}{16}$	102	34 $\frac{1}{16}$	59 $\frac{9}{16}$	22 $\frac{1}{4}$	65 $\frac{9}{16}$	115 $\frac{7}{8}$	8 $\frac{1}{2}$	14 $\frac{1}{8}$	10	180 $\frac{1}{2}$	1439	1	884	18	836	54 $\frac{1}{4}$	3159	73 $\frac{1}{4}$	2155	91 $\frac{1}{4}$	1003	78	613 $\frac{1}{2}$	2644		

*) Til de paa almindelige Hospital i Kjøbenhavn optagne og helbredede Fattige er udredet 316 Rbd. 72 S.

Tabel over Møns Sogne i statistisk-økonomisk Henseende.

Sogn.	Stedernes Navne.	Hartkorn.				Areal.		Kirker.	Østergaarde.	Herregaarde og færrer Plugs- gaarde.	Børemøller med Sule.	Antal af		Deraf		Antal af de faaen 1769 ned- lagte Gaarde.	
		Privilegeret.		Uprivilegeret.		Jordernes Ind- hold i geometrisk	Jordernes Ind- hold i reduceret					Bøndergaarde.		ere			
		Nager og Eng.	Skovtyld.	Nager og Eng.	Skovtyld.	Maal.	Størrelse.					Selverigaarde.	Fæstgaarde.	Uafatte.	Uparcellerede.		
		T. S. T. N.	T. S. T. N.	T. S. T. N.	T. S. T. N.	Tdr.	Tdr.										
Stege (Tab. E.)	a. Kjøbstaden Stege	80	4	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
	b. Landsbyerne:																
	1. Hovedskov				21	4	2	2	2	2	2		3	3			
	2. Udbøe				104	1	2	1	1	1	1		18	18	10	1	2
	3. Nørp				54	7	3				1		20	20			
	4. Tjørnemark				41	4	3			1			8	8	2		
	5. a. Koster				32	6	3	2½					7	7			1
	b. Koster Færgegaard	2	7	2	1												
	6. Rindemark				33	7	3						6	6			
	7. Nebelle				85	6	3	2					14	14	11		
	8. Bidlinge				71	3	2	1					13	13	7	1	
9. Løvelde				45	1	1						7	7	1			
10. Svendsmark				49	2	1	2			1		12	12	7	3		
Summa		83	4	2	546	4	2	6	6	5	3	88	20	108	38	5	3
Damsholte (Tab. F.)	a. Hovedgaarden Marienborg	71	3	2	5	6	1	1	1	1	1						3
	b. Landsbyerne:																
	1. Ebbeløse med Sparresminde	3	3	1	63	3	2½			1	1		11	12	2		1
	2. Frenderup med Frenderupgaard				80	4	3	2½	2	2			5	9½	14½	3	1
	3. Lind				20	4							6	6			
	4. Lille Lind				8	3	3	2½					2	2			
	5. Sprove				56	3	1	2			1		10½	10½	6		
	6. Døddinge og Bassenæs				47	6	3						13	13	4		
	7. Riebye				21	1	3	1½					5	5			
	8. Rødsbek				6	2	3	1					¼	¼	1		
9. Hjelm				98	5	½			1			16½	16½	7	1		
Summa		74	3	1	419	1	1	1	2	3	1	22½	58	80½	22	1	5
Ønæsby (Tab. G.)	1. Vollerup	3	2	2	41	3	2½			1		8½	8½	2½	2½		
	2. Kogsebye				12	5	3	2½				1	3	3			
	3. Damme				96	5	2				1		19½	19½	15½	2½	
	4. Løstenæs og Bredemad				56	6	2				1		14	14	10	2	
	5. Ufsebye				26	6	2						7	7	2		
	6. Haarbølle				106	3	3				1		20	20	8	1	
	7. Vindebek				39	3	1	1	3	1			8½	8½	1½	½	
	8. Leerbek				12				2				5	5	2		
	9. Grønlands Færgegaard				10	6	1										
	10. Hovedgaardstøtten til Godset No. 2	4	8	7	3	3	2	2½									
	Summa		52	1	3	402	6	1	2	3	4	1	2	80	85	41	8
Kjølby (Tab. H.)	1. Kjølbyemagle	13	7	3	1				1	1			12	12	5	1	
	2. Ullemark				46	4	2	1½	1	3			7	7	1	1	
	3. Vollerup	10	6	2	79	1	1	1	2	2		1	14	14	8	3	
	4. Kjølbyelille	5	5	1	55	6	1		2	2			8	8	3	2	
	5. Thojtrup, samt Svendsmark Ho- vedgaardsjorder og de to Ud- dermose Huse	8	1	2	49	6	3		3				8	8	1	1	
	6. Speilbye med Klosterfoggaard				48	2	1	¼	4	3	1		7	7	3		
Summa		38	4	3	359	4	1	1	3	2	1	49	56	21	8		
Elmelunde (Tab. I.)	a. Hovedgaarden Nordfeld	29	3	1	10	3	1	1	1	1							
	b. Landsbyerne:																
	1. Hjertebjerg	6	3	2	35	4	3	2	5				8	8	4		
	2. Elmelunde				63	2	2						8	8	4		
	3. Østermark				46	7	3						11	11	6		1
	4. Torpe				16	1	3						4	4	1		
5. Naabyelille	4	5	1	58	2	2		1				14	14	13	1		
c. Store Duregaard				6	2	1						1	1			1	
Summa		39	5	2	232	3	1	6	2	1		15	31	46	28	1	2
Borre (Tab. K.)	a. Uvøsgaarden Alebekgaard	2	7	2	14	2	1½										
	b. Landsbyerne:																
	1. Alebek				56	6	3	½					14	14	9	1	2
	2. Borre	1	6		73	5	1	2½					7	7	5		
	3. Næverre				66	7	3	1	1	1			10	10	8		1
	4. Nørrevestub	5	3	1													
5. Søndrevestub med Liendegaar- den og Søemoose Dverdrev				97	1	2	1				1		13	13	7	1	
6. Naabyemagle				78	6	1	1	1	2			14	14	9			
Summa		10	2	2	388	1	2	2	2	1		58	58	38	1	4	
Maglebye (Tab. L.)	a. Hovedgaarden Klintholm med Steengaarden og Skarensbye	81	6	2	20	5	3	½	2	2	2						
	b. Sødegaaarden Liselund				18	6	½		6	7	2						
	c. Landsbyerne:																
	1. Maglebye	9	1	2	57	3	1½						12	12	6		2
	2. Mandemark				88	2	1½				1		17	17	14		3
	3. Businge				28	5	1	½					10	10	8		
4. Busemark				92	1	2	1				1		21	21	15	1	
5. Stubberup				32	1	1	½					7	7	4			
6. Søemark				61	2	2	½					17	17	12			
Summa		90	7	2	398	7	1	7	2	1		84	84	59		6½	

*) Af disse 5 Ldr. Skovtyld har Naabyelille i Elmelunde Sogn Andeel efter sit Hartkorn.

Label over Folkemængden paa Møen, og dens Tilvæxt siden Folketællingen 1801.

Sogn.	Areal i □ Mil.	Folkemængde efter Tælling af 1ste Februar 1801.			I Tidrummet af 20 Aar fra 1802 til 1821 inclus. ere:																										Folkemængde 1822		Tilvæxt									
		Mand- fjon.	Qvin- de- fjon.	Summa af begge Kjon.	Fødte.								Døde.																	Flere fødte end Døde.	I Gjen- nemsnit aarlig Gen død af	Total.	pr. □ M.	fra 1802 til 1821 incl.	pr. 100	pr. □ M.						
					Ægte Børn.			Uægte Børn af begge Kjon.	Sum- ma.	Deriblandt Dødsfødte.		Mandfjon.										Qvindfjon.							Summa af begge Kjon.													
					Mand- fjon.	Qvin- de- fjon.	Summa af begge Kjon.			M.	Q.	fra 0 til 10 Mar.	10 20 30 40 50 60 70 80 90 100	Sum- ma.	fra 0 til 10 Mar.	10 20 30 40 50 60 70 80 90 100	Sum- ma.																									
Stige	0,7687	1134	1153	2287	507	855	827	1682	189	1871	33	30	266	25	90	57	59	62	102	61	28	3	753	254	28	38	47	37	58	67	81	37	4	651	1404	467	39	3173	4128	886	39	1153
Damsholte	0,6514	600	656	1256	280	462	409	871	68	939	9	5	148	13	20	16	17	21	40	26	8	1	310	139	20	24	24	22	23	43	30	15	3	343	653	286	41	1441	2212	185	15	284
Phanessford	0,6225	634	663	1297	294	663	577	1240	83	1323	24	21	105	18	20	15	20	32	34	32	9	=	385	164	14	21	23	11	25	33	42	16	1	350	735	588	41	1739	2794	442	34	710
Kjelbye	0,3546	406	399	805	161	335	313	648	30	678	15	14	97	12	9	7	9	14	18	25	6	=	197	85	6	13	13	9	9	21	26	10	3	195	392	286	47	1037	2924	232	29	654
Lmelunde	0,3429	293	302	595	140	242	245	487	20	511	13	11	80	6	7	11	5	8	20	19	9	=	165	62	12	5	8	5	16	19	17	9	=	153	318	189	42	754	2199	159	27	464
Borre	0,4116	354	361	715	149	285	248	533	13	553	11	8	94	7	8	7	12	17	22	27	7	1	202	77	12	12	22	10	17	38	20	9	=	217	419	127	44	1142	2775	427	60	1037
Maglebye	0,6435	484	504	988	178	315	295	610	18	627	9	7	68	11	7	8	6	17	20	23	4	3	167	63	5	4	9	8	16	28	35	12	2	182	349	279	63	1160	1803	172	17	267
Summa	3,7952	3905	4038	7943	1709	3157	2914	6071	421	6492	114	96	958	92	161	121	128	171	256	213	71	8	2179	844	97	117	146	102	164	249	251	108	13	2091	4270	2222	43	10446	2752	2503	32	660

Tab. N.

Label over Copulerede, Fødte og Døde paa Møen i de 20 Aar fra 1802 til 1821 inclus.

Aar.	Copu- lerede Par.	Fødte.								Døde.																	Flere fødte end Døde.					
		Ægte Børn.			Uægte Børn af begge Kjon.	Sum- ma.	Deriblandt Dødsfødte.		Mandfjon.										Qvindfjon.							Summa af begge Kjon.						
		Mand- fjon.	Qvin- de- fjon.	Summa			M.	Q.	fra 0 til 10 Mar.	10 20 30 40 50 60 70 80 90 100	Sum- ma.	fra 0 til 10 Mar.	10 20 30 40 50 60 70 80 90 100	Sum- ma.																		
		Mand- fjon.	Qvin- de- fjon.	Summa	M.	Q.	fra 0 til 10 Mar.	10 20 30 40 50 60 70 80 90 100	Sum- ma.	fra 0 til 10 Mar.	10 20 30 40 50 60 70 80 90 100	Sum- ma.																				
1802	79	126	117	243	11	254	4	1	45	4	3	4	6	15	15	6	4	=	102	31	2	7	2	3	7	15	10	7	=	84	186	68
1803	83	148	128	276	13	289	8	5	47	4	8	5	2	12	9	4	3	=	94	43	1	8	7	3	7	8	5	5	=	87	181	108
1804	89	151	147	298	17	315	10	6	44	3	9	7	9	9	13	8	3	=	105	44	3	8	4	5	16	13	11	5	=	109	214	101
1805	88	135	134	269	8	277	3	4	50	3	7	8	8	10	15	6	1	=	108	43	8	7	13	6	6	12	12	2	=	109	217	60
1806	75	141	128	269	13	282	3	8	31	6	2	4	6	11	7	14	7	=	88	29	4	5	2	5	7	15	7	5	=	79	167	115
1807	72	154	146	300	19	319	6	3	33	5	1	5	5	2	15	8	4	=	78	27	=	7	5	7	7	8	12	5	2	80	158	161
1808	52	131	138	269	19	288	8	10	45	3	8	5	4	6	13	11	3	1	99	39	5	6	7	5	4	14	13	4	=	97	196	92
1809	76	152	124	276	33	309	3	2	57	4	16	4	9	13	11	15	3	=	132	62	4	5	6	7	16	13	17	8	2	140	272	37
1810	100	176	168	344	35	379	6	5	59	4	17	7	9	11	19	10	2	=	138	32	1	10	12	3	13	13	13	10	=	107	245	134
1811	85	182	158	340	33	373	7	6	56	3	13	8	6	8	11	8	8	=	121	59	3	5	8	4	12	14	9	4	2	120	241	132
1812	68	148	146	294	36	330	6	4	62	9	21	8	7	10	16	15	5	1	154	51	3	10	13	12	9	14	17	3	2	134	288	42
1813	89	143	147	290	25	315	6	3	51	6	9	8	5	4	17	16	6	=	122	48	4	5	9	3	4	19	12	5	1	110	232	83
1814	113	139	147	286	23	309	5	5	52	4	8	7	7	9	12	8	2	2	111	42	9	5	9	10	7	13	14	2	=	111	222	87
1815	106	173	166	339	22	361	6	6	43	3	3	6	7	8	17	10	3	=	100	45	5	2	8	4	6	13	18	3	=	104	204	157
1816	101	178	155	333	17	350	6	4	33	3	5	6	5	3	18	10	4	1	88	31	3	4	7	5	8	9	12	5	=	84	172	178
1817	82	180	122	302	19	321	2	6	26	3	2	6	4	6	9	11	1	=	68	27	6	2	8	2	8	11	13	3	=	80	148	173
1818	85	171	152	323	21	344	5	3	37	3	7	5	6	6	6	14	5	1	90	22	3	2	9	3	8	12	11	5	1	76	166	178
1819	89	174	156	330	15	345	5	7	38	3	3	3	9	10	8	12	4	1	91	50	6	2	5	2	9	14	11	7	2	108	199	146
1820	87	170	161	331	18	349	11	5	44	6	5	5	5	7	13	11	2	=	98	26	4	4	5	6	1	6	18	11	1	82	180	169
1821	90	185	174	359	24	383	4	3	105	13	14	10	9	11	12	16	1	1	192	93	23	13	7	7	9	13	16	9	=	190	382	1
Summa	1709	3157	2914	6071	421	6492	114	96	958	92	161	121	128	171	256	213	71	8	2179	844	97	117	146	102	164	249	251	108	13	2091	4270	2222